

Végh Ferenc

CSILIZNYÁRAD

Egy falu helytörténete
a kialakulásától, a küzdelmes fejlődésén át,
a huszadik század végéig

Hol található Csiliznyárad?

EGY FALU HELYTÖRTÉNETE A KIALAKULÁSÁTÓL
A KÜZDELMES FEJLŐDÉSEN ÁT A HUSZADIK SZÁZAD VÉGÉIG

Ha egy idegen arra kíváncsi: hol található Csiliznyárad? – arra bizony egy európai méretekben gondolkodó ember számára nem könnyű magyarázatot adni.

Viszonyítani kell. Például: megmutatjuk az érdeklődőnek a térképen a Budapest–Győr–Pozsony(Pressburg, Bratislava) útvonalat, és közöljük, hogy Győrtől (kissé Galánta felé) légvonalban mindössze 15 kilométerre található az a helység, melynek történetét lapozgatja, akkor az idegen számára máris pontosan behatároltuk – európai méretekben – Csiliznyárad helyét. Ő pedig be tudja tájolni magát Európa nagyvárosaihoz képest.

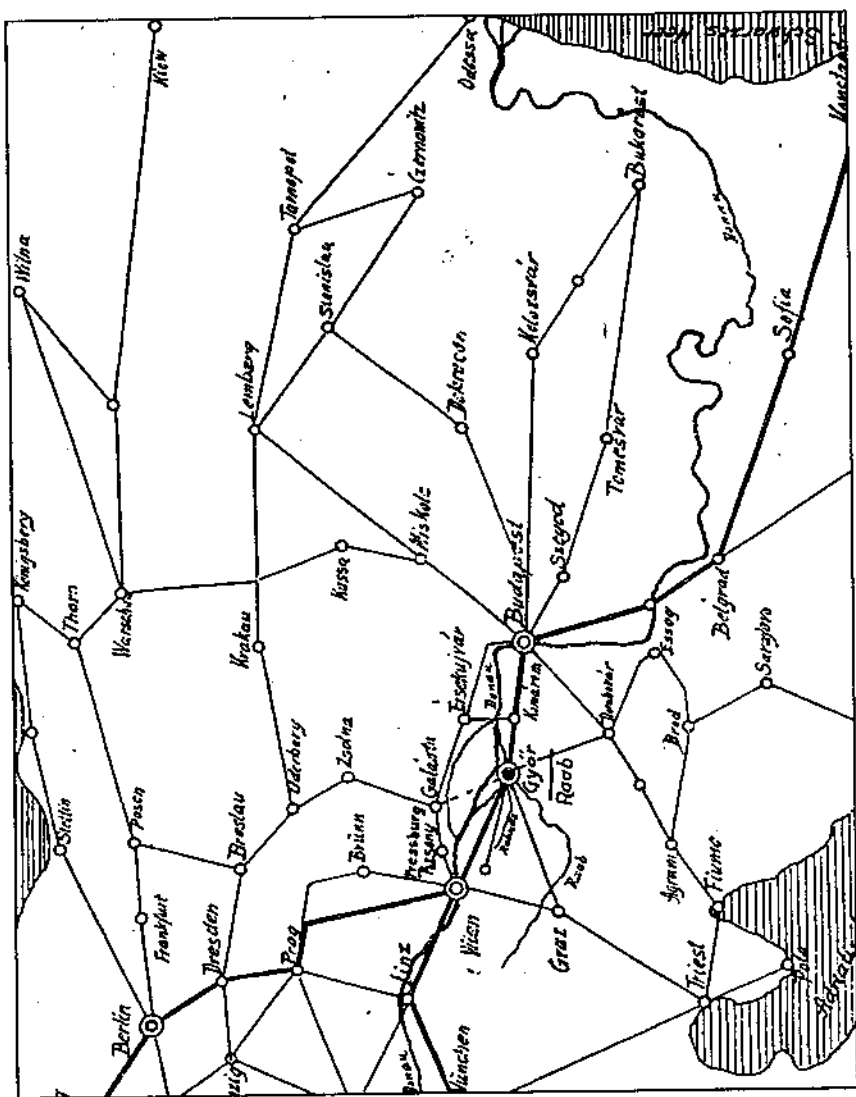
A Csallóközt és Szigetközt ábrázoló térképen pedig az egykori Pozsony vármegye magyar nevű helységeihez viszonyítva található meg a Dunához közeli település: Csiliznyárad.

Földrajzilag Csiliznyárad a Duna bal partján található. Tájegységileg a Csallóköz közepének déli részén alakult ki a környék legfiatalabb helysége.

A Csallóköz az északi szélesség 47° 49' és 48° 11' között, illetve a keleti hosszúság 39° 49' és 35° 49' között fekszik.

A Csallóközön belül még kialakult egy kicsi tájegység, amelynek neve: Csilizköz. Ez adta az ősi Nyárad előnevét.

Tartja magát Nyáradon egy ősi szólásmondás: A magadét ne hagyd, a másét ne vedd el! Ennek első felét – mindig megszenvedve érte – megtartották. A történelem folyamán nem hagyták magukat sem megtörni, sem kiirtani, ezért maradhatott fenn a község a mai lakosai számára becsületben.

CSNIZNYÁRAD ELHELYEZKEDÉSE KÖZÉP-EURÓPÁBAN
NYÁRAD GYÖRTŐL ÉSZAKRA, LÉGVONALBAN 15 KM-RE TALÁLHATÓ

A honfoglalástól Tunyogig ^(4-11.)

A magyarok már régen, tények alapján ismerik az őseik útját az őshazából az újabb hazákon át tartva a mostaniba.

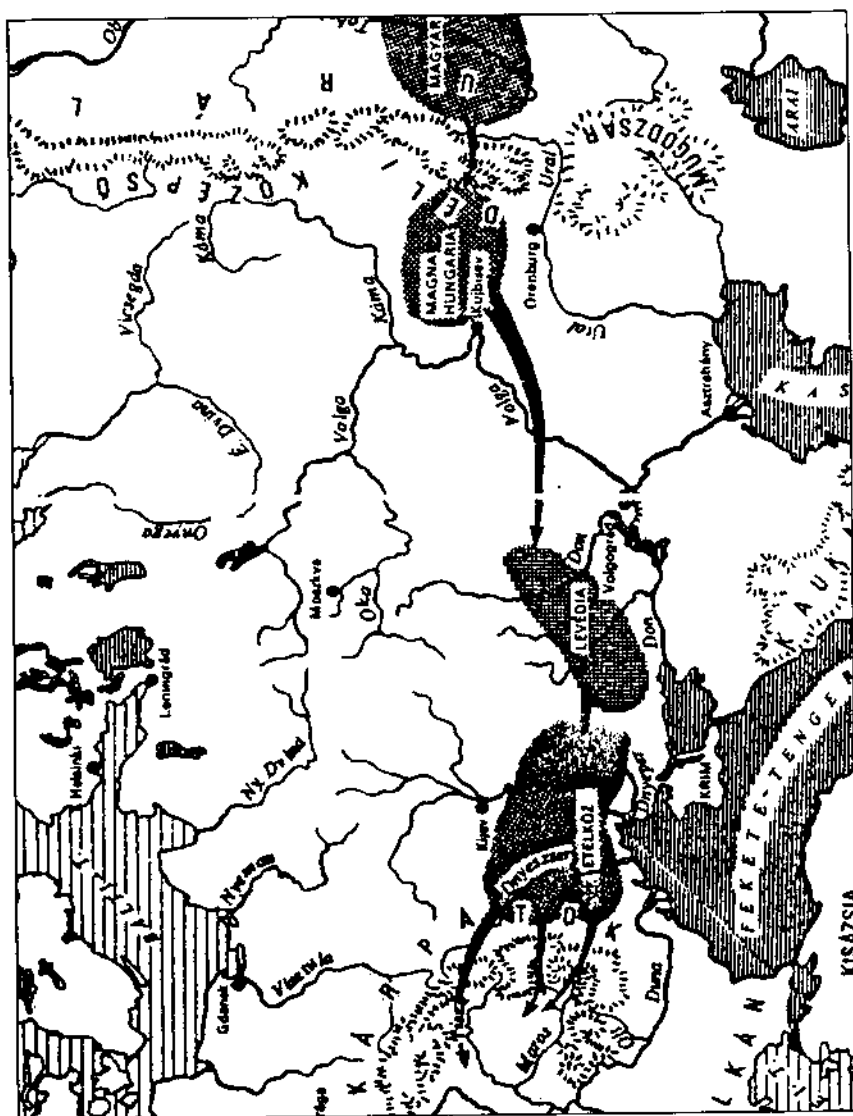
Az őshaza az Urál-hegységen túl, a Tobol, az Isim és az Ob folyók mentén terült el (a mai térképet nézve: nyugatról Szverdlovszk és Cseljabinszk, keletről Omszk városok közötti síkságról van szó, középpontjával Kurgan városával).

Újabb hazát keresve indultak (vagy kényszerültek) az ősök nyugatnak. Átkelve az Urálon, megalapították *Magna Hungariát* (ezt most Ufa város környékére tehetjük). A Volga folyó és az Urál-hegység közötti Magna Hungariában sem volt maradásuk a magyaroknak. Ám a törzsek egy része a második hazában maradt, és az ő utódaikat találta meg, s nyelvük alapján beazonosította őket Juliánus szerzetes 1236-ban.

A harmadik hazáig nagy utat kellett megtenniük. Ekkor a Donyec-mendencében táboroztak le. A harmadik hazát Levédia néven ismerjük (ez a mai Voronyezs, Harkov, Dnyepetrovorsz és a Donyeck közötti síkságon és hátságon alakult ki; az első ismert magyar fejedelem neve – Levedi – után nevezték el a történetírók *Levédiának*).

A nyugati irányt megtartották a magyarok az újabb költözködésük során is. A negyedik őshaza az *Etelköz* nevet kapta. Ez főleg a Podolini hátságon, valamint a Dnyeszter és a Dnyeper síkságain képződött. Itt már – 700 táján megismerték őseink az állattartás mellé a földművelés alapjait, mégpedig a hozzájuk csapódó vagy a meghódított néptöredékektől.

Hogy a magyarok a több évszázados vándorlásaik közben nem veszítettek el nyelvüket, annak alapvető okai voltak. Főleg, hogy őseink a sztyeppi népek kavalkádjá középette is képesek voltak megőrizni „politikai” és katonai önállóságukat. Ebből következett, hogy a környező nyelvtengerben szigetként maradt fenn a magyarok nyelve (mert a finnugor nyelvet nem deformálták rokonai alapon a szomszédok nyelvjárásai). A politikai önállóságuk alapját a katonaságuk védte: sem behódoltatni, sem szétszórtni nem hagyták a magyar népet.

AZ ÓSMAGYARSÁG VÁNDORÚTJA

A negyedik hazából az ötödikbe, a véglegesbe rövid volt az út. Csak át kellett kelni a Vereckei-hágón a Kárpát-medencébe. De ennek pontos idejét és útvonalát még mindig vitatják a történészek.

Az Álmos-féle monda, vagyis a vérszerződés megkötése után, már Árpád vezérletével, a mondabeli turulmadarat követve keltek át a Kárpátokon a honfoglalók. A Dunától keletre eső területeket – lásd a bolgár Zalan futása nevű legendát – különösebb harc nélkül foglalták el a magyarok. Aztán átkelve a Dunán, az egykori Pannónia területére, a mai Bánhida (Tatabánya része) táján ellenállásba ütköztek. A csata hamar és főleg teljes győzelemmel ért véget, s a megvert avar-szláv törzsek a magyarok hűbéresei lettek.

A bánhidai győzelemre emlékeztet az a kitárt szárnyú, hatalmas turulmadár-szobor, melyet a Millennium, azaz Magyarország ezeréves fennállásának megünneplésére készítettek. Ez Győr felől Budapest felé utazva, vonatból és gépkocsiból egyaránt jól látható.

Hogy milyen lehetett a turulmadár, a honfoglalás kori katonai ruházat, valamint miként nézhetett ki a korabeli lovak felszerelése? A turulmadárról tudjuk, hogy a sólyomfélék családjába tartozott, és Árpád törzsének totemmadara volt. A harcosok ruházata és fegyverzete pedig az ásatások alapján vált rekonstruálhatóvá (lásd a rajzokat).

A honfoglalást követően népesítették be a Csilizközt...

Árpád fejedelem törzse a rómaiak és az avarok által kiépített „város”, a mai Győr helyén és környékén települt le!

A Bátorban született Konstantinos bizánci császár 950 körül írt A birodalom kormányzásáról című művéből kellő biztonsággal megállapíthatjuk, hogy melyik törzs volt a honfoglaló Árpádé. A császári történetíró a magyar törzseket a pusztai népeknél szokásos rangsor szerint nevezte meg. Tehát az első helyen szereplő Nyék lehetett a vezérlő törzs. A bizánciak a kabarsággal szövetkezett magyarságot még törzsi szervezetben ismerték meg. A tizedik század második felében azonban a törzsi keretek már felbomlottak, a három főbb méltóság örökös birtokosai tartomány-urasságokat alakítottak ki. Így uralkodtak egy-egy „ducatusban”, azaz tartományban – a kabarok fejedelmén kívül – az Árpádok, a Gyulák és a Karhák.

Tulajdonképpen miért is következett be a honfoglalás? Mert a magyarokat a besenyők végigűzték a sztyeppéken a mai hazájukig. Ennek következtében a Kárpát-medencébe eljutó és itt honfoglaló magyarok bizony rettegve gondoltak arra, hogy az akkor még igen népes besenyők újra megtámadják őket. Önvédelemül tehát a nagyfejedelem a szállását nem az „érkezési oldalon”, hanem kelet helyett nyugaton választotta meg. A fenyegetettség miatt engedte át a gazdag Erdélyt a rangban következő fejedelemnek, Gyulának.

Hogy ki volt a nagyfejedelem? A Bölcs Leó korabeli törzsi beosztása szerint akkor Árpád volt a magyarok nagyfejedelme, és nem Kuszán. A görög forrásmű első helyen nevezte meg Árpádot, és csak második helyen Kuszánt.

Ezek szerint az első helyen említett Nyék-törzset kell Árpád törzsének tartanunk. Tehát itt élt Nyék népe!

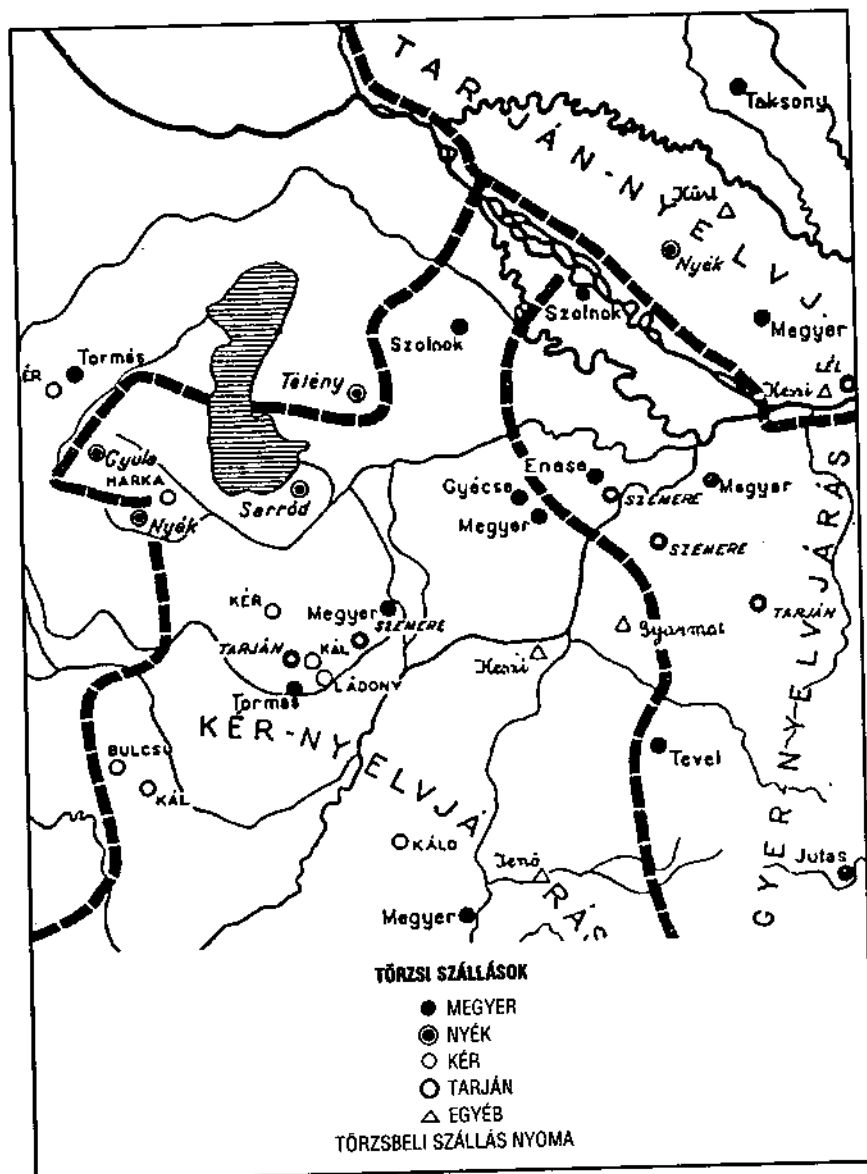
A nagyfejedelmi szállás helyére következtetni lehet azoknak a harcoknak a lefolyásából, melyek az utód Géza fejedelemnek 972 és 997 közötti intézkedéseit, majd fiának, Istvánnak a központosító intézkedéseit kísérték.

Géza fia, Vajk – aki a keresztésben az István nevet kapta – ifjú királyként a Garam vizénél gyűjtötte össze seregét (tehát ez az első adat, hogy a magyarok már birtokolták a Dunától északra eső területeket) a Somogyban uralkodó Koppány ellen; aki viszont Veszprém várát kezdte ostromolni, hogy ősi szokás szerint megszerezze Géza feleségét – István anyját –, Saroltot. A krónikás feljegyezte, hogy István a legyőzött és megölt Koppányt négyfelé vágatta, aztán részeit közszemlére tette Esztergomban, Veszprémben, Győrött és Erdélyben.

István, a véren szerzett zsákmányt Szent Mártonnak ajánlotta fel, akinek tiszteletére Szent Márton hegyén – a mai Pannonhalmán – monostort építtetett.

Koppány ugyan Somogyban székel, de tartományi hatalma áterjedt a Balatontól keletre eső területekre is. Koppányban a Karha-méltóság örökösét kell látnunk. A Koppány-történet helynévi anyaga egyszerűen megmondja, hogy merre keressük Árpádnak és leszármazottainak szálláshelyét.

A törzsi szálláshelyek térképe pedig azt mutatja: a mai Nyék – és természetesen a környéke is – lakott hely volt, és a Tarján-nyelvjárás honosult a Csallóközben.

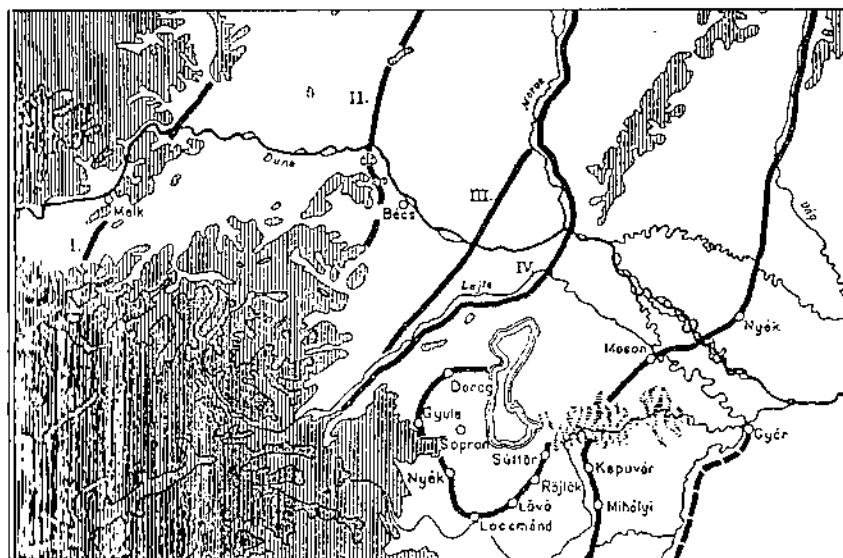

Árpád nagyfejedeleme szálláshelye tehát már a legkorábbi időkben is átnyúlt a Nagy-Duna északi oldalára, ahol kialakultak a Nyék és a Megyer törzsek települései. Bizonyára ekkor alakultak ki a Csiliz mentén létezett, de már eltűnt Árpádsoka, Olcsva, Varjas, Farnad, Pogány, Tunyog, Zelebeg, Láp, a két Für és még ki tudja hányféle s milyen neveket viselő ősi települések. Ezek mind Nyárad közelében voltak.

Szent László király uralkodásának idejére már kialakulóban voltak a határvédelmi területek. Mivel ekkor még Nyárad nem létezett, nincs is feltüntetve a korabeli listán. De a szomszédos falvak már az 1200-as esztendőben szerepeltek mint határvédelmi települések.

Ám ahhoz, hogy a győri központú Árpád-szállás áttegyedhesen a Nagy-Duna északi partjára, valahol átkelőhelynek – révnek – is kellett lennie. A rév pedig – kialakulása bizonyára már kideríthetetlenül az ősidők homályába veszik – feltehetően már akkor is a mai Medvénél lehetett. Erre enged

VÉDELMI VONALAK A NYUGATI VÉGEKEN

következtetni a mai Kulcsodtól nyugatra létezett Negeven nevű helység. A később elpusztult (de Kulcsod határában egy dűlőnév és a Negyvendi major neve még ma is őrzi emlékét) Árpád-kori Negeven település lakói már bizonyára az első időkben is a csallóközi települések közötti közlekedést szolgálták. Legalábbis egy 1252-ben kelt oklevél szerint: Negeven királyi udvarnokok és szekeresek lakhelyeül szolgált. A szekeresek pedig csakis a közeli révén átkelt hivatalos személyek továbbszállítását szolgálták...

Ha volt a Nagy-Dunán rév és léteztek az északi oldalon Árpád-kori települések, akkor már utaknak is kellett lenniük. De megfordíthatjuk a logikai sorrendet úgy is, hogy az őskorban kialakult kezdetleges utak mentén létesültek a települések. Csak az nem deríthető ki, hogy a Csilizköz első hat települése után miért létesült olyan sokára „Nyarad”?

Ezek után nézzük meg: milyen határvédelmi szerepet kaptak a szomszéd falvak? Szap, Izsap és Megyer a határőregységek települései voltak. Kulcsod pedig a gyepűátjáróhely megnevezést kapta. Patas és Radvány: határvédelmi területen kialakult települések voltak. Bős szintén határőrtelepülés.

Kulcsodon és Bősen besenyők voltak a határ- és egyben a révőrök. A besenyő katonák mellett ugyanezen helységekben mohamedán kálizok voltak a vámszedők.

Nyárad elődje: Tunyog^(12–19.)

Csilizköz az Árpád-kor előtt lakatlan lehetett. Legalábbis nincs dokumentált nyoma annak, hogy ezen a szűk területen település létezett volna a magyarok honfoglalása előtti időkben. Sőt a honfoglalás után is csak közvetett bizonyítékaink vannak arról, hogy ezen a tájon Árpád nemzetsége települt volna meg. Az első települések egyikének neve – Árpádsoka – feltételezhetővé teszi, hogy a mai Bős határának talán Nyárad felé eső részén állt az a település, mely a honfoglaló fejedelem egyik nyári szálláshelyének emlékét őrzi.

István király alapította meg a várispánságokat (a vármegyék elődeit). Győr várispánság határát úgy állapították meg, hogy az átnyúlt a Duna bal partjára. Vagyis erre az időre vezethető vissza a Csilizköznek nevezett közigazgatási egység keletkezése. Győr várispánság tehát Győr várának határterületét jelentette, holott az első időkben birtokaik voltak itt a szomszédos határváraknak, Mosonnak, Pozsonynak és Szolgagyőrnek (valahol Sikahony táján állt, végleges eltűnéséig).

Győr vára birtokaiként tizenkét falu – köztük Balony – szerepelt. Pozsony várbirtoka hat faluból állt: Dörög, Medve, Patas, Radvány, Tarján és Tunyog. Szolgagyőr várispánságához öt helység – köztük Kulcsod – tartozott. Csak Szap neve hiányzik, de valószínűleg csak azért, mert már eleve két részből állt, és már akkor is szabad családoké, a későbbi kisnemeseké lehetett.

A csilizközi terület hovatartozását mutatják Győr vármegye kialakításának és a birtokviszonyok kialakulásának térképei.

Az első térképről a későbbi vármegye kialakulásának fejezetei olvashatók le. Látszik, hogy Csilizköz nyugati csücskében már akkor az Apor nemzetség volt birtokos; feltűnik az első csilizközi település Árpád (Árpádsoka) névvel; látszik a későbbi Kulcsod és a mellette levő Negeven település esetében az, hogy ott a legkorábbi időkben besenyőket telepítettek le, s azok csőszök (az átkelőhely és az eltartására kijelölt terület, azaz Csilizköz őreit voltak), észlelhető, hogy Csilizköz közepe ekkor még jobbra Pozsony

várának tartozéka, csupán Balony környékén létezett Győr várbirtoka, és az is feltűnik, hogy a mai Patas területén lovászok (a kulcsodi szekeresek és az őrzésre rendelt besenyő csőszök-őrök lovainak gondozói) léteztek.

A második térképről az tűnik fel legelőször, hogy Csilizközből a Dunához közeli rész – a mai Szap és Nyárad területe – már akkor is a köznemesek birtoka volt. A Csiliz-patak mentén nyugatról keletre találjuk a Hont-Pázmány (írták egybe is Hontpázmán vagy Hontpázmány alakban is) nemzetség birtokterületét, és ott alakult ki Tunyog; utána birtokoltak a mai Patas környékén a Gut-Keled nemzetség tagjai és a Nyúlak-szigeti (ma: a Margitsziget Budapesten) apácák; Radvány táján a Zobori Apátság, Kulcsod és Medve táján a Turóci Prépostság és a Zsámbéki Apátság birtokolt területeket.

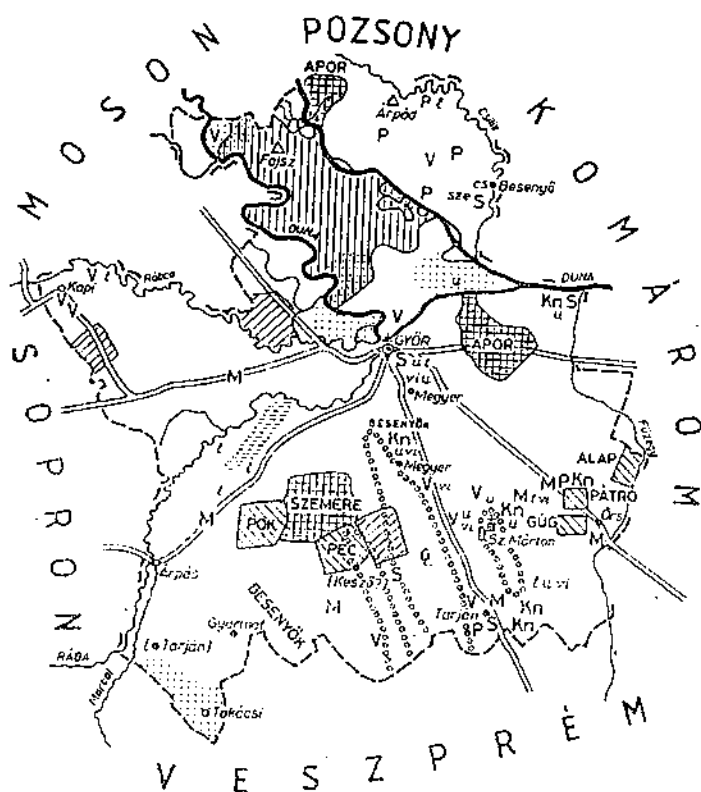
A harmadik térképről már kirajzolódnak a megyehatárok, látszanak az Árpád-kori és az azután keletkezett települések (meghökkenően sok volt belőlük), de hiába keresnénk rajta a mai Nyáradot. (Tunyogot lásd a negyedik térképen.)

A negyedik térkép mutatja: létezett Tunyog, és az is kivehető rajta, hogy mely tájon állt a régen eltűnt település. De az is látszik e térképen, hogy a mai Nyárad nélkül is nyolc település alakult ki Csilizközből.

De most csak azt keressük: mit tudunk Tunyogról?

A tatárjárást követően számos nemzetség szerzett birtokot Csilizközből. Például a Hontpázmány nembeli Bökény birtoka lett Tunyog helység. A halászat helyenként főfoglalkozás volt akkoriban. De még a halászat válfajai közül is kiemelkedett a vizafogás (piscina = vizafogó), de léteztek már halastavak (vivarium) és „halveszejtők” is. Például halászott víznek számított 1086-ban Veieztue Arpas, azaz a Bős és a mai Nyárad közötti Árpádsoka táján létezett Víz-tó. Már 1222-ben foglalkoztak Kulcsodnál, Patasnál és Tunyognál vizafogással (hogy akkor merre kanyarogtak a folyókák, azt ma már csak sejteni lehet), amit e helységek nevének említése mellett ez a latin töredékszöveg igazol: „... piscatura ... tonya ... vorago ... eurem...”

De most már nézzük leszűkítve azt, mit írt Győrffy György az elpusztított Tunyog helységről Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza című dolgozatának második kötetében (de nem idézve szó szerint azt a rövidítések miatt).

VISSZAJÁRÁS Korai erdőhatár

Szláv helynevek magyar helynevekké vegyesen
X. századi vezéri nemzetség

Egyfalus nemzetség

Győr-nem birtoka

Héder-nem birtoka

Hadi út

△ Vezéri szálláshely

• Törzsnév, népnév

Ű Udvarhely

V Győri várbirtok

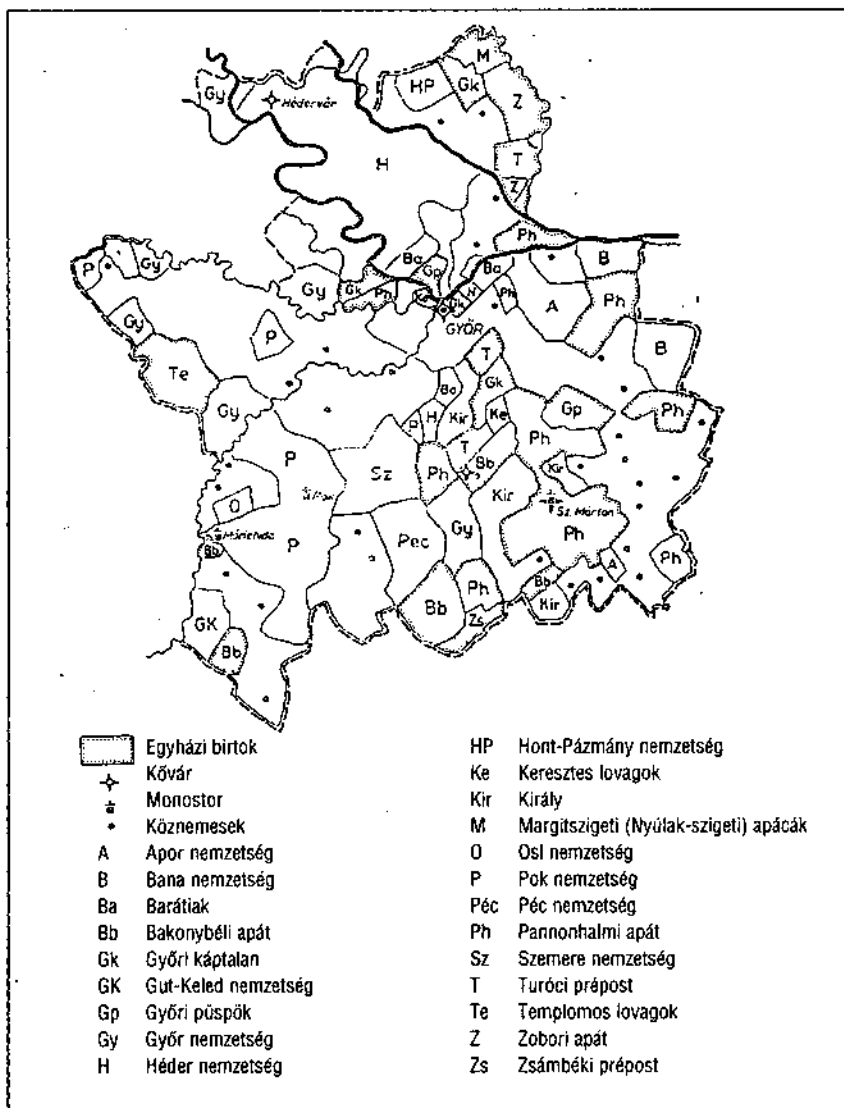
M Mosoni várbirtok

P Pozsonyi várbirtok

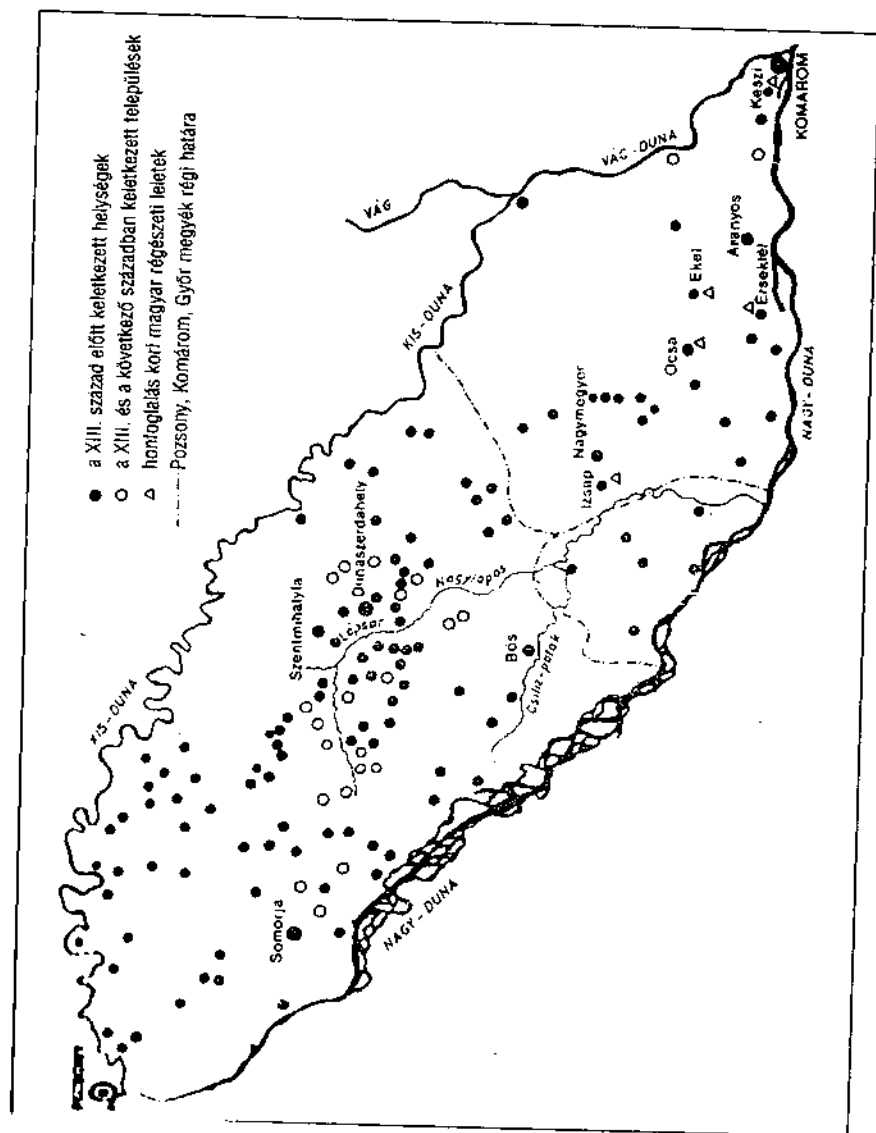
S Szoliggyőri várbirtok

Kn Királyneői birtok

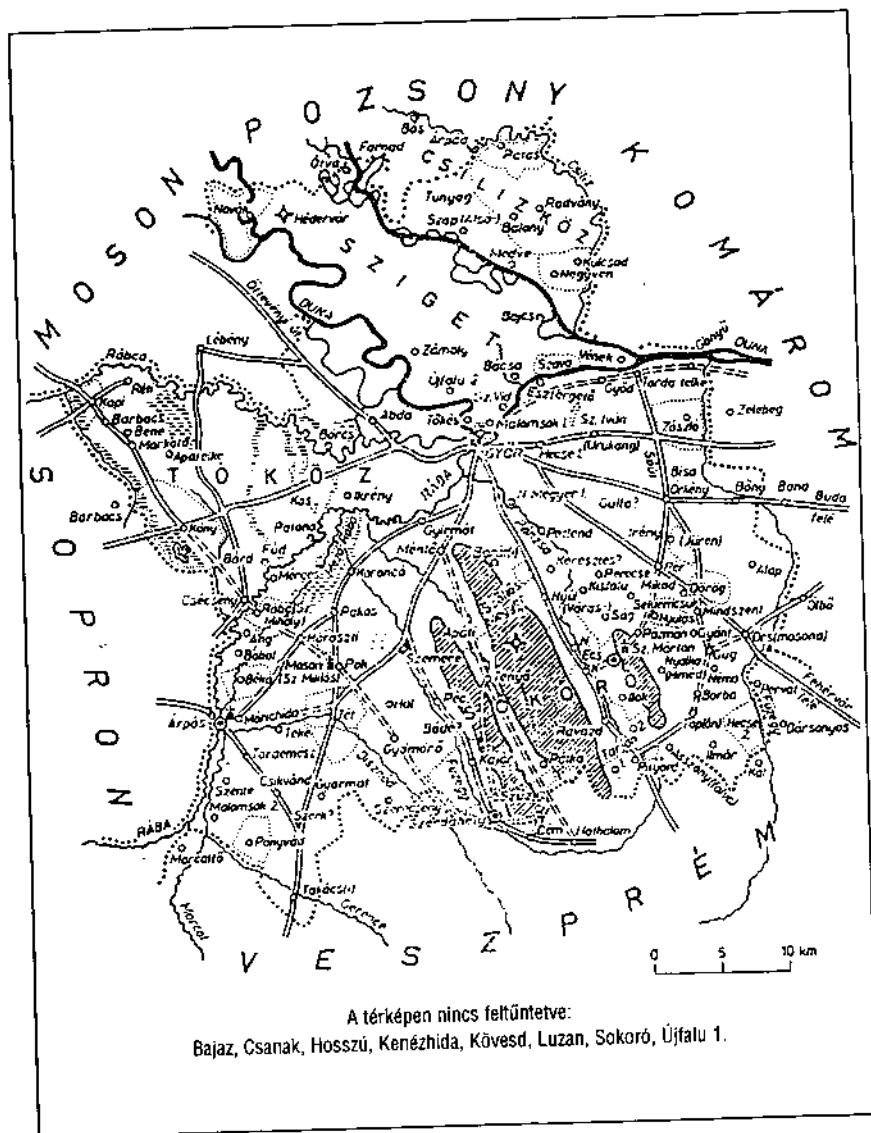
GYŐR VÁRMEGYE KIALAKULÁSA

GYŐR VÁRMEGYE BIRTOKVISZONYAI A XIII. SZÁZAD VÉGÉN

LEJÁRÓ A CSALLÓKÖZ TELEPÜLÉSTÖRTÉNETÉHEZ (VARGA IMRE: SZÜLŐFÖLDEM, CSALLÓKÖZ)

GYŐR VÁRMEGYE A XIV. SZÁZAD ELEJÉIG

Tunyog (Tunig) a Csallóközben, Csiliznyárad területén és a vele szomszédos bősi határszélén terült el (állapította meg a Győrffy művet sajtó alá rendező újabb kiadó. Majd így szól a további magyarázat: Tunyog pozsonyi várföld és királyi birtok volt Győr vármegyében. 1244-ben IV. Béla király a Csák nembeli Máté (Csák Máté) tárnokmesternek, pozsonyi ispánnak adta cserébe. Tunyog 1264-ben és 1270-ben az oklevelek szerint a Hontpázmány nembeli Bökény fia, Bökény birtoka és az akkor már Pozsony vármegyéhez tartozó Bössel határos. 1277-ben IV. László király a Szap faluval határos Tunyog pozsonyi várföldet – amely azelőtt Buhta pozsonyi várnépé (castrensis) volt – üresen és lakatlanul a Szapi Pamlen nevű komáromi várnagynak adta (tehát az 1242-es tatárjáráskor pusztult el a közeli, bősi határban létezett Árpádsoka, Villa Vitéz, Villa Pogány, Farnad, Varjas, Für – ez Patas határában állt – stb. helységekkel együtt). 1338-ban Szapi Pamlen fia, Dénes, majd annak fia, Miklós és rokonai Szap és Tunyog földjeit elhatárolták Balonytól (tulajdonképpen 1338-ban a Győri Káptalan harangozóinak faluját határolták el Szap és Tunyog faluktól).

Tunyog (Tunig) létezését az oklevelek tanúsítják. Például a Diplomáciai Levéltár egyik, 1244-ben kelt oklevelében a helységnév: Tunig. Egy másik ottani, de már 1264-ben keltezett oklevélben (a Magyar Tudományos Akadémia levéltárában őrzik) ez a latin töredékszöveg olvasható: „.... Buken Tunyg vocatum... ad aquam Feuldhg, que... est... ab inf-i... pop-rum de Tunog... ad aquam Huzyuegves, ubi conterm., t. ... pop-rum de v. Tunig.” A Diplomáciai Levéltár egy másik, 1270-es keltű oklevelében megközelítően azonosnak tüntetik fel Tuunyg, Feldhyd, Tuunyg, Huzywegues, Tuunyg szöveget. 1277-ben: „t. castri Poson. in c-u Jaur. Tanyg” a szöveg. 1408-ban pedig: „Tunig, p. ... nob-um de Zop...” a töredékszöveg. Hogy hova tüntek közben Tunyog lakói? Nem tudni.

Nyárad neve legelőször egy 1468-as oklevélben tűnt fel.

A helységnévről: Nyáradtól Csiliznyáradig^(20–26.)

Arra sehol sem található pontos adat, hogy mikor és milyen néven keletkezett a helység. Csak az biztos, hogy Csilizköz jelenlegi hét községe közül ez a legfiatalabb.

Oklevelek említése szerint Balony, Kulcsod, Medve már 1252-ben; Szap 1255-ben, Radvány és Patas 1270-ben említve vannak, de ekkor Nyárad még nincs sehol feltüntetve.

A dr. Csánki Dezső híres műve Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában című sorozat III. kötetében található az első utalás így: „Nyárad 1468: Lajtfal. 1lt. Dóczyana, Cap, 3. f. 1. X. +; 1473. 1474: U. o. S. + Q. +/Nyarag /1481: U. o. Y. +/ Nyarald /1485. U. o. Cap. 2. f. 4. n. 13/. Nyarasd /1486: U. o. Cap. 10. f. 1. GG./”

Tehát: a Lajtfalvi Levéltár Dóczyana „csomagjában” Nyárad néven említődik a helység 1468-ban, majd ugyanott (lásd: Uo. betűket) 1473-ban és 1474-ben hasonlóan írva szerepel; 1481-ben Nyarag, 1485-ben Nyarald, majd 1486-ban Nyarasd formában említve (bár ez utóbbi lehet elírás is) ugyanazon Lajtfalvi Levéltárat említve forrásul.

A Földrajzi nevek etimológiai szótára (I. kötet A–K) negyedik, bővített és javított kiadása (Budapest, 1988) ilyen szófejtést (etimológiát) alkalmaz: „Csiliznyárad, szlovákiai helység a Csallóközben, Dunaszerdahelytől (Dunajská Streda) délkeletre; Topoľovec [1908: Csiliznyárad: Hnt. 1913. 472 (az évszámhoz l. Hnt. 1944. 655), de l. 1468: Nyarad; Száz. 81: 133 is]. A Nyárad hn. a m. nyár, ‘nyárfa’ származéka. A megkülönböztető szerepű Csiliz előtagként a Csilizközre utal. – Az 1948-ban hatósági úton megállapított szlovák Topoľovec – Csiliznyárad tükörfordítás a magyarból...”

Mindebből kitűnik: 1468-ban Nyarad, 1908-tól Csiliznyárad, 1948-tól Topoľovec a helység neve, amely név etimológiailag a „nyár” vagy a „nyárfa” szavakból lett helynév.

A Gyalay Mihály szerkesztette Magyar igazgatástörténeti helységlexikon (1728–1918 között; továbbá a későbbi államkeretekbe osztott területek

– Trianon –, majd 1945 után –részletes adataival kiegészítve, általában 1989-ig) című, Budapesten 1989-ben kiadott mű rettenetesen nagy területet fog át: 1723 és 1980 közötti időszakból 12 542 önálló helység nevét tartalmazza, majorok nélkül. (1910-ben 12 903 önálló helység létezett.) Magyarország államigazgatás-területi megszervezése 1723-ban történt; az igazságszolgáltatás elkülönítésének éve 1869; a közigazgatás reformját 1876-ban vezették be, és akkor Győr vármegyét három járásra osztották 85 helységgel (1910-ben csak 63 volt az önálló helységek száma).

E mű kódszámainak megfejtése után kiderül, hogy az elsőként szereplő évszám 1468 óta Nyarad, Nyarald, majd 1723-tól 185 esztendőn át Nyárad volt a helység neve; 1908. október 3-án vette fel a Csiliznyárad nevet (vagyis akkor kapta megkülönböztetésül a Csiliz előnevet); Trianon után Csílikzy Nárad névre változtatták nevét; a visszacsatolástól az újra Magyarországhoz tartozás végéig Csiliz-Nyárad néven szerepelt; 1948-ban hatóságilag keresztelték el Topoľovec névre, majd a Ňarad – Csiliznyárad név használatát 1993. október 1-jén engedélyezték.

A helység területe közigazgatásilag az Árpád-korban szervezett győri várispánsághoz, majd azt követően Győr vármegyéhez tartozott. Aztán rövid időre – 1854 és 1860 között II. József „kalapos király” átszervezéseken keresztül át Komárom vármegyéhez (az egész Csilizköz), de ebbe nem nyugodtak bele a csilizköziek, és beadványukban arra hivatkoztak, hogy számukra a Duna nem akadály; a Győrbe járást megszokták; Komáromba és Pozsonyba csak akkor utaznak, ha muszáj; tehát kérik a visszahelyezését Győr vármegyébe. Ezután – az eltelt évezred alatt – csak egyszer, 1939-től 1945-ig került ismét Komárom megyéhez Csilizköz. Az első Csehszlovák Köztársaság alatt a Dunaszerdahelyi járáshoz, az ismételt visszacsatolás után előbb a Nagymenyéri, majd ismét a Dunaszerdahelyi járás községe lett Nyarad.

Emlékeztető fel dokumentáltan a helységnévről. (A helytörténetet lásd a Monográfiák című fejezetben.)

Monográfiák Nyáradról^(27-31.)

Monográfia – azaz rövid helytörténet – minden olyan kiadványban található, amely valamely ország, földrajzi tájegység vagy közigazgatási területek ismertetésével foglalkozik. A következőkben néhány forrásművet említünk meg.

Vályi András professzor Budán, 1799-ben jelentette meg a Magyar Országnek leírása... című hosszú forrásmunkáját. Ebben nyolc, különböző, de Nyárad nevet viselő helységet ismertet. (Ez a magyarázata annak, hogy az azonos nevű településeket a közigazgatás szervezői a XIX. század közepétől előnevekkel látták el. Így, ezért került Nyárad neve elé a csiliz megkülönböztető jelző, és lett belőle Csiliznyárad.)

A Nyárad nevű helységek sorában az 5. helyen szerepel az a település, melynek helytörténetét éppen forgatja az olvasó.

1. Nyárad: „Kis Nyárad. Német falu Baranya vármegyében...”

2. Nyárad: „Nagy Nyárad. Német falu Baranya vármegyében...”

3. Nyárad: „Felső Nyárad. Magyar falu Borsod vármegyében...”

4. Nyárad: „Mező Nyárad. Magyar falu Borsod vármegyében...”

*5. Nyárad: „Magyar falu Győr vármegyében, földes Urai Gróf Illésházy és több nemes urak. Lakói katolikusok és reformátusok. Fekszik Csilizközben, Győrhöz 2 mérföldnyire. Igen jó határja két nyomásbéli, és bőven terem mindenféle gabonát, lent is jót, erdeje, réttye kevés.”

Így jellemezte Vályi professzor 1799-ben azt a falut, mely ma Csiliznyárad. A továbbiak:

6. Nyárad: „Tót Nyárad. Magyar falu Pozsony vármegyében...”

7. Nyárad: „Nyárad. Nagy magyar falu Veszprém vármegyében...”

8. Nyárad: „Nyárad. Magyar falu Ung vármegyében...”

(A Vályi-féle műben szerepel még több Nyárasd nevű helység is. A mai Nyárasd például két faluból: Felső- és Alsó-Nyárasdból épült össze. De 1799-ben még Felső-Nyárasdnak Pap-Nyárasd volt a neve, amelyről Vályi ezt írta: „Pap Nyárasd. Magyar falu Poson vármegyében... Alsó Nyárasdnak filiája, fekszik Vásárúthoz egy órányi járásra...”

De létezett Tót Nyárasd is magyar feluként Pozsony vármegyében, Taksonyhoz 3/4 órányira, Kajálnak szomszédságában...)

A továbbiakban különböző szerzők monográfiáiból idézzük a mai Csiliznyáradra vonatkozó részeket.

Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára (Pest, 1851). Ebben 7 Nyárad és 3 Nyárasd van felsorolva. Lássuk, mit írt a mi falunkról: Nyárad, magyar falu Győr vármegyében, a Csilizközben, 378 katolikus és 70 református lakja, akik között számos nemes találtatik. Szénájuk annyi terem, hogy Pozsony városának is adhatnak el belőle. Lakosai jó csikókat nevelnek. A néhai gróf Illésházy szarvai uradalmához tartozik. Utolsó postája: Győr.

Fehér Ipoly: Győr megye és város leírása (Budapest, 1874). Ez a forrásmű ennyit ír: „Nyárad, magyar falu Csilizközben. Múltjáról kinyomoznunk egyebet nem sikerült, minthogy az 1646-iki megyei közgyűlés Nyáradt községnek meghagyta, hogy 12 frt büntetés alatt községi bírót válasszon, mert a beterjesztett szolgabírói jelentésből az derül ki, hogy Nyáradnak 50 évig nem volt községi bírója.”

Dr. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Győr vármegye (1907-ben jelent meg). Ebből idézünk: Nyárad, dunamenti magyar kisközség 117 házzal és 608, nagyobb részben róm. kath. vallású lakossal, akiknek azonban itt templomuk nincsen. Postája Medvén, távírója Bősön, vasútállomása Nagymenyecen. Itt született és itt van eltemetve Sebő Alajos negyvennyolcas honvédelezredes, aki a tápióbicskei csatában Riedeser osztrák tisztet párbajban megölt. E községről csak a XV. század első felében találjuk az első okleveles nyomokat, amikor a Dócziak voltak az urai. Ezután a Dócziak osztályos társaság lett, és az 1544. évi összeírásban Kamarjay Tamás és Lipcsey Gáspár vannak említve birtokosaiként. Az 1609. évi összeírás ismét más birtokosokat – Lipcsey Jánost, Istvánffy Miklóst, Dersffy Istvánt, Perneszy Jánost és Czobor Imrét – sorolt fel. 1646-ból érdekes feljegyzést találunk a vármegye jegyzőkönyvében, mely szerint a vármegye utasította a községet, hogy bírót válasszon, mert kiderült, hogy a községnek 50 évig nem volt bírója. Azután az Illésházyak lettek az urai, később női ágon a Batthyányokra szállott, 1898-ban Batthyány Vilma, férjezett gróf Bethlen Aladárné örökölte, aki ma (az 1900-as évek elején is) birtokosa. 1850-ben a falu nagy részét az árvíz romba döntötte. Ide tartoznak Antónia-pusztá és Öreg-pusztá.

Makkai László: Csallóköz településtörténeti vázlata (1947) csak ennyit ad meg: „Nyárad. Nyarad (1468: Teleki: Hunyadiak kora VIII. - 3. 553). Et. m. nyár + d rag. T. m. növénynév.” Ebből a következőket lehet kihámozni: a helységnév Nyarad alakban fordul elő a Teleki írta Hunyadiak kora című könyvben. Etimológiai (lásd: Et. m.), vagyis szófejtéstudományi meghatározás szerint: magyar az alapszó, vagyis a nyár, amelyhez d ragot (a valószínűségben -ad) toldottak, és így alakult ki a magyar alapszavú, növénynévből képzett helységnév. Tipológiai meghatározás szerint magyar növénynévből képzett helységnév a Nyarad.

Nyáradiak hiedelmei Nyáradról^(32–37.)

Marczell Béla gyűjtése (1982-ben?) alapján, Nagyné Horváth Aranka 65 éves adatközlő szerint:

„A falu nevével kapcsolatban úgy hiszik, hogy valamikor ezen a Dunátájon nagy nyárfaerdők voltak, innét lett a csilizközi kisközség Nyárad. Ezen, a nyárfákkal, náddal, zombékkal borított területen, ami Nyárad és Bős közötti részen volt és van ma is a Mócsára nevű dűlő. Ennek legnagyobb részét csak századunk hatvanas éveiben törték fel. Addig legelő és kaszáló volt. A dűlőben először halásztelep létesült, s ez a a halásztelep később faluvá fejlődött. Ósi alapítói a Vida, a Hölgye és a Miklós család, valamint a Csicsayak és a Sebők. A hagyomány szerint a Vidák Erdélyből kerültek a nyáradi halásztelepre mint halászok.”

(Hogy Mócsárában halásztelep létesült egykor, az hihető, elvégre a Duna áterét képezte ez a terület a nagy folyó 1886-os szabályozásáig. De hogy hol létesülhetett a telep, arra nincs magyarázat. Viszont arra sincs magyarázat, hogy a Papp Jäger háza melletti járón át bejutva az erdőbe, mi okból nevezték ott egy helyet Faludombnak? Tényleg domb volt, kavicsos talajjal, fél évszázaddal ezelőtt még csak csenevész bokrokkal.)

Marczell Béla gyűjtötte a 77 éves Végh Katalintól:

Az adatközlő még az öregszülőktől hallotta, hogy „az első nyáradi telepeselek a Simon rétje nevű dűlőben kötöttek ki, s innét terjeszkedett tovább a falu.

Nyárad nemes község volt. Vezetője, a hadnagy védelmet adhatott a jobbrafutó menekülteinek, ugyanis, ha ezek a menekültek elérték a nemesi falu határát, a törvény tovább nem üldözhetette őket. A falu nemesei saját költségükön vonultak hadba s mint parancsnokok irányították csapataikat.

Közel lévén a Dunához, sokszor érte árvíz a falut. Az 1850-es vízkor szinte a fél falu romba dőlt. A legrégebbi házak – ezek magasabb helyen álltak – nem dőltek össze. Nyárad ma is legrégebbi, legmagasabb része a Krumpholtz, ide nem ért sohasem az ár vagy a talajvíz. Az egész faluból ide hozták fel a burgonyát, ezért nevezték és nevezik még ma is Krumpholtznak.”

(Szépen hangzik a szájhagyományból: „Nyárad nemes község volt...” kezdetű fejezet, de ezeket a fellelt írásos dokumentum nem erősíti meg. Ellenben arra vannak írásos bizonyítékok, hogy Nyárad határát – még a jobbágyság eltörlése után is – jobbára földbirtokosok uralták. Bár volt Nyáradon számos nemes család száznál is több férfival, de ettől még nem lett Nyárad nemes község.

Például Patasnak volt kiváltságlevele, ellenben Nyáradnak ilyen dokumentumáról nem tesznek említést a forrásművek. Hogy miről van szó? Lásd a dr. Borovszky Samu szerkesztette: Magyarország vármegyéi és városai, Győr megye című monográfia 48. oldalán: „1721-ben Győr vármegye közgyűlésén hirdették ki Patas község kiváltságlevelét, és azután mint nemes községet a katonatartástól, fuvarozástól és egyéb terhek viselése alól felmentették, s a szabadalmat taxás helyek közé sorolták.”)

Csicsay Mihály 86 éves adatközlő írta a szerzőnek:

„Nyáradról azt hallottam az öregektől, hogy ez már a tatárjárás idején létező falu volt. Lakosai messze tájakról költöztek ide. Például az én Csicsay őseim Eperjesről települtek Nyáradra. A nagyapám nagyapját Csicsay Jónásnak hívták. A szülőházamat – a mai templomkert bejáratától balra állt – ez az őszám 1713-ban építtette. Az öreg, nádfedeles ház helyén félttestvérem, Csicsay Árpád emeltetett új épületet 1964-ben.

A régi házunkkal szembeni ház, az első világháborúban eltűnt apósom, Sebő Ferenc háza is a mi tulajdonunk volt. Ez 1811-ben épült, és miután a község megvette, sokáig Nyárad iskolája működött benne. Aztán eladták. Árán, a lakóház helyett, Dóghelben építtették fel azt az iskolát, amelybe már az én korosztályom is járt. Most a községháza áll a régi nagyiskola helyén. Volt kisiskola is...

Itt említem meg, hogy a Nyárad melletti Szap eredetileg a mai Duna-vonal túlfelén volt. Ezen az oldalon csak a meder partjára, a töltés aljába épített, úgynevezett kisházak álltak. Ezek a töltéssjáró aljában, a mai alvízcsatorna torkolata előtt, az árterületen léteztek.

Az ős Szap a Duna túloldalán, a Magyarországhoz tartozó erdős szigeten volt. A régi szapiak és nyáradiak még ismerték a Templom-szigetet és a Macska-szigetet. A manapság Töklevéli-Dunának nevezett ág volt hajdán a Duna állatokkal vontatott hajózásának fővonala. Akkor vált el Szap-

tól az addig hozzá tartozó Sóska-rét, amely jelenleg is viseli az ősi tájnevet. Tehát Szap eredeti települési helye a most Magyarországhoz tartozó, a mai községgel szemben látható Madarász-szigeten volt."

A szerző megjegyzése: Találtam olyan forrásmunkát, amely szerint a Vidacsza nevű legelő egykor a Duna egyik szigete volt. Ez lehet a magyarázata a Medve felé folytatódó töltés mai vonalvezetésének, ami által a Duna mai medre és a gát között olyan árterület keletkezett.

De nem árt felfigyelni a Győr vármegye a XIV. század elejéig című térképre (lásd A vármegyék és a falvak kialakulása című fejezetben), amelyiken Csilizközben Nyárad helyén még Tunyog van feltüntetve, alatta pedig ez olvasható: Szap (Alsó-). Tehát: ha létezett Alsó-Szap, kellett lennie Felső-Szapnak is. Az pedig bizonyára abban a Duna-kunkorban lehetett, amely az említett térképen Alsó-Szap alatt nyúlik át a Szigetközbe.

Csicsay Mihály így folytatta helyismertetését:

„Szapnak a Duna általi kettéosztottságát csak azért hoztam fel, hogy érthető legyen: Ásvány község határa, nem törődve a Dunával, Nyáradig terjedt. Ugyanis hajdan a Duna szélesen elterülve, sok-sok ágból állt. Például az Ácsdédnek nevezett dűlő ásványi határ volt, amelyet csak az úgynevezett régi töltések választottak el Nyáradtól.

Felső területét Szap és Nyárad közbirtokossága legelőnek bérelte Ásvány községtől. Így fordulhatott elő az a példátlan eset, hogy Sebő István nyáradilakos házára Ásvány falu közé számított. A „csikoslegény” ragadványnevet Sebő István ezért házadót fizetni átjárt a túloldali Ásványra ladikkal!

Nyáraddal kapcsolatban még azt is meg kell említenem: az öregek elbeszélése szerint, míg Nyárad őslakói nem kerültek a mai község helyére, az őstelepülés a Tenkanya nevű helyen volt.

Még az őskori utakról hallottakat is elmondom: az a terület, melyet a nyáradilak Simonrétnak mondanak, eredetileg a Simonrév nevet viselte, és igen fontos helyet töltött be ezen a tájon. A hajdan vízenyős, mocsaras vízmosások területünkön nem vezetett át országot. Ezért Simonrév volt a központ. Mivel ezt a helyet nagy vízállások idején csak dereglyékkel tudták eljutni, ezért kapta a rév jelzőt. Hogy Simon ki volt? Azt nem tudom. Simonnévtől a közelmúltban eltűntetett Zsemlye-majorig létezett csak út. Deán Halomról, Patasról, Bösről már csak az eltűntetett Kotliba-majoron át

a Zsemlye-majori kereszteződésig kellett menni, hogy aztán Simonréven át lehessen Nyáradra, innen pedig Szapra jutni.”

Ha már Nyáradnak a Patasi úti részénél tartunk, meg kell még említeni a Kisnyárad nevű falurészt is. Fél évszázaddal ezelőtt még nem volt összeépülve a község központjával Kisnyárad. A Patasi út két oldalán, helyenként egymástól távol, 1922-ben még csupán öt ház állt. Csicsay Mihály egykori háza nyolcadikként, 1936-ban épült.

(Mivel a későbbiekben, több fejezetben is Csicsay Mihály az adatközlő, nem árt tudni róla: nyáradi születésű, 70 évig lakott Nyáradon, majd idős korában, felesége halála után költözött a Patasi úti házából a Párkányban lakó és ott tanító Alajos nevű fiához. A nyáradiak által Miska bácsinak nevezett ember 1996-ban, 86 éves korában is szellemileg frissen emlékezett vissza minden vonatkozásban Nyáradra.)

„A Patasi út, vagyis Kisnyárad kialakulása 1922-ben kezdődött. Bal oldalon az 1914-es világháború idején futóárkok, lövészárkok voltak. Aztán Bartalos »Laci« Jenőnek az apja kezdett ott téglát égettetni, kellett a munkásoknak a lakás, hát egyet felhúztak. Az lett az első ház. Bal oldalon, a Földverem után Miklós Béni házával kezdődött a sor, majd Miklós Gábor botlófás rétje után Sebő Lászlóné emeletes háza és még egy földszintes ház állt. Utánuk következtek: »Laci« Jenő, Patasi Móric, Cser Imre, Sebő Lajos és Horváth István házai. Jobbról Illés István és Csóka Péter házai után szántóföldek voltak, aztán következett az én házam, mögöttem Miklós Sámuel, utána Bábits »Búcsú« Mihály, aztán Csicsay Géza, végül Bábits »Búcsú« Benedek háza zárta a sort. A kanálison túl már csak a pásztorház állt, hatalmas fák alatt” – zárult Csicsay Mihály adatszolgáltató levele.

Miklós Gábor egykori községi bíró mesélte unokájának, aki azt kérte, az alábbi változat is kerüljön be Nyárad múltjának ismertetésébe:

„Nagyapám szerint a falunk neve azért lett Nyárad, mert a második évszak, a nyár adott kenyeret a helység lakóinak. Hajdanán csupa mocsár, vízjárta terület volt Csilizköz. Hiába vetettek, ha legtöbbször elvette a víz a termést. Legfeljebb abban bíztak és azt mondogatták: majd a nyár ad. Ebből lett a Nyárad.”

Am, ami a tatárjárás idejét illeti, az az 1241. április 10-én kezdődött a Muhi melletti „szekértáboros” csatával. De akkor még Nyáradnak se híre, se hamva. Községünket 250 évvel később említik először az oklevelek.

Régi idők krónikája^(38–43.)

Győr vármegyében a XVI. században összeírták a portákat, valamint az azokon élőket.

Nyárad. A porták száma: 1518-ban 8, 1531-ben 20, 1557-ben 2 és fél, 1564-ben 14. Adózó családfők és porták száma: 1578-ban hét, valamint 2 és fél, 1593-ban 8, valamint 3 és fél. A szegények, illetőleg a zsellérek száma: 1518-ból nincs adat, 1531-ben 8, 1557-ben 4, 1564-ben 16, 1578-ban 3 és 1593-ban 4. Elhagyott helyek számát csak két időszakban tüntették fel: 1564-ben 3 és 1593-ban 2. Az új házak számáról egyetlen évből sem maradt fenn adat.

Győr vármegye közgyűlései döntöttek a nemesek peres ügyeiben. Akadt ilyen 1580 és 1626 között nyáradiakra vonatkozóan is.

Győrött, 1581. szeptember 9-én a Nyulak-szigeti apácák nagyszombati kórhoszájának főnöknője pereskedett a bósi Amade családdal. Nyárad csupán annyiban érintett, hogy az eljárás tanúi között szerepelt Vas Antal, vitézlő Maphényi László nyáradi jobbágya. Csak érdekességként: a balonyi tanúk között volt Hölgye Tamás és Hölgye Mihály, akiknek a nevük az eredeti okmányban Hwlgye formában volt írva. Tehát a Hölgye név ekkor már ismert volt.

Győrött, 1611. november 26-án is folyt egy per. Vitézlő laki Grebechy Gáspár alispán pereskedett nemes Vörös Péter, Vida Ambrus, Czine Péter, Buhár Sebestyén, Pongrácz János, Pongrácz Gergely, Vas Gergely, Miklós István, Miklós István fia, Mihály és Varga János nyáradi lakosok ellen, de szerepeltek az ügyben radványiak is. Nevezeteket Szávay Tamás szolgabíró Nyáradon és Radványon, Lipchey János özvegyét Nyáradon személyesen, másokat jobbágyaik útján idéztetette. A felperes nevében Siey János esküdte, hogy az alperesek Nyáradon fegyveresen megakadályozták őt a vármegye feletének végrehajtásában. Hogy mi volt a per tárgya és milyen következményekkel járt, arról nincs ismertetés. A lényeg: a nyáradiak nevei...

Győr, 1612. szeptember 1. Radvány, Egyházasmedve, Kulcsod, Nyárad, Hódmező nemesi tiltakoznak, mert Forgách Ferenc bíboros dézsmása, Podary Henrik a gabonájukat árestáltatta, és kéri annak feloldását. Az ügy folytatódott október 13-án, de megegyezés nem született.

Győr, 1616. február 6. Nagyságos Aranyossy György officiális tiltakozik, mert) Échy Mihály (a többi perben szapi lakosként feltüntetve) megyei esküdt a földesúr tudta nélkül elhagyta az általa bírt nyáradai jobbágytelket, ezért az ottani földben levő termést nem akarta neki átengedni.

Nyáradai adózók 1720 és 1733 között.

Adózó nyáradai jobbágyok – köztük jobbágytelkeken gazdálkodó nemesek – 1720-ban: Csicsay László, Pongrácz György, Csicsay Ferenc, Balogh Ferenc és Csicsay Péter.

Nyáradról nemesekként feltüntetve: Vida Imre, Miklós Miklós, Vida Lőrincz, Biró Ádám, Dékő Ferenc, id. Miklós István, ifj. Miklós István, Hőgye Balázs, Hőgye Ferenc, Miklós Péter és Hőgye András.

Nyáradról jobbágyok: Vida János, Balogh Ferenc, Csicsay László, Csicsay István, Csicsay Ferencz, Szabó Sámuel, Pongrácz Imre, Pongrácz György és Csicsay György.

Feltűnő, hogy a magukat ősi nemesi eredetűnek valló Csicsay utódok ősei rendre a jobbágyok, sőt az adózó jobbágyok között tűntek fel. Márpedig az adott időszakban nemesek nem lehettek, mert éppen az volt a nobilitások kiváltsága, hogy nem adóztak. De még a jobbágyföldeken gazdálkodó nemesek közé sem sorolták őket. Pedig a Csicsay név az -ay végződéssel azt sugallja, hogy a legelső ősük nemesként vehette fel – mint Csicsóról származó – a Csicsóy, illetve annak nemesi változatában a Csicsay vezetéknevet.

Győr vármegyében egyéb összeírások is történtek. Például az 1609. évi adatok alapján a megye három járásból állt. Az I. számot a pusztai (ez jelentette a török hódoltság következtébeni kipusztulást), a későbbi sokoróaljai járás; a II. számot a szigetközi; a III. számot a tóközi járás kapta. A szigetközi járás falvai voltak ekkor: Kenderes-Medve ez a Duna jobb partján állt, Bajcs közelében, de a törökök elpusztították), Egyházas-Medve (ez a jelenlegi Medve elődje volt), Kulcsod, Radvány, Nyárad, Balony, Patas, Zámoly, Dunaszeg, Szentpál, Ásvány, Otovány (ez is eltűnt a török időkben), Ráró, Hédervár, Vének, Újfalu és Révfalu.

Hogy mennyi kárt okoztak a törökök, azt az 1619. esztendei összeírás mutatja: az egész Győr vármegye területén csupán 150 és 1/4 porta, azaz jobbágytelek létezett.

Győr vármegyei rendjeinek (nemeseinek) 1582. október 13-án tartott közgyűlése arról döntött, hogy a Rába melletti Mérges helység közelében, a törökök ellen váracskát, castellumot építenek. Ennek végrehajtására 36 falu nemes és nem nemes lakosai fegyverrel jól ellátva tartoztak fejenként megjelenni, valamint Győr megyéből 152 portától kocsikkal voltak kötelesek megjelenni. A felsorolt helységek között volt Nyárad is.

Hogy a törökök többször is betörték Csallóköz területére, azt tudjuk. Arról is van ismeretanyag, hogy a mai Medve helységet is feldúlták a törökök, de arról nincsenek dokumentumok, hogy Nyárad szenvedett-e a pogányoktól.

A törökök erről a tájról való kiverése után, az 1698. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint, az egész Győr vármegye területén csupán 35 lakott helység maradt, és azokban csak 8735 embert tudtak összeszámlálni. Ekkor kezdődtek a betelepítések: Bősre és Medvére például németeket hozattak.

A telepítések közül említést érdemel Ásvány esete: lakosai 1700-ban kerültek oda, ahol falujuk jelenleg is áll. Ezt a helyet földesuruk, báró Viczay Ádám jelölte ki számukra. Ebből következik a kérdés: hol állhatott eredetileg Ásvány, ha a határa Ercséd néven benyúlt Nyárad széléig?

A törökök kiűzése után következtek a kuruc-labanc háborúk. A kuruc generális Károlyi például 1705 elején a Csallóközön át igyekezett átjutni a Dunántúlra. Az ismétlődő háborúk következtében igen megritkult Győr vármegye népessége. 1715-ben csupán 8 nemes, 1517 jobbágyat és 418 szellelt, és azokhoz tartozóan 1948 háztartást tudtak összeírni.

Fükkontájt írta Villányi Szaniszló bakonybéli apát: „A csilizközi járásból Medven 12 jobbágy és 9 szellelt lakik. A telkekhez tartozó és évente művelésre vett földjük 169 mérős; ebből 1/2 rész első-, 1/3 másod- és 1/3 pedig harmadrendű szántóföld; van 130 kaszás rétjük is...”

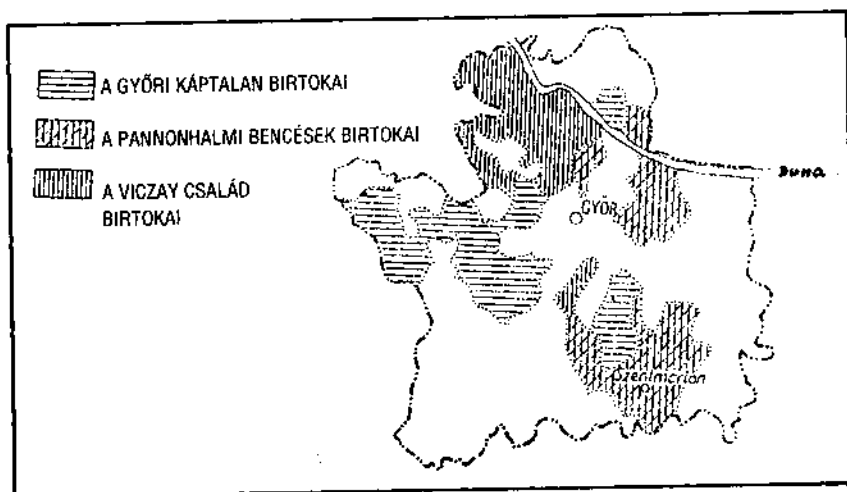
Nyárad adatairól ebből az időből nincs hír.

Úrbéres viszonyok Mária Terézia korában^(44.)

Győr vármegye jobbágyai – akiknek a házait újra és újra lerombolták a háborúskodók – föld alatti vermekben húzták meg magukat, és ha el nem hurcolták őket török rabigába, hűek maradtak szülőföldjükhöz. Ellenben a tehetős nemesek elmenekültek birtokaikról, de megkövetelték a szolgáltatásokat, pedig alig maradtak, akik szolgálhattak.

A földbirtokok is alaposan átrendeződtek a törökök kiűzése után. A régi nemesi családok egy része eltűnt, de helyükön újabb nemesek tűntek fel a jutottak birtokhoz. Az egyházi birtokok mellett – amelyek dokumentáltan megmaradtak – a világi birtokosok (ősiek és újabbak) is megtalálták földjeiket, ugyanakkor jelentőssé nőttek ki magukat a kisnemesek. Számos kuriális nemes falu (ilyen volt Szap és részben Nyárad) lakói, illetve az egyházi nemesek, másnéven praedialisták (például a bácsaiak) által lakott helységek lakói miatt új földhasználati jogot kellett beiktatni. Ennek lett következménye az úrbéres birtokviszony.

Az úrbérrendezés 1767 elején indult be Győr vármegyében. A megye 1768. március 8-án küldte meg Pozsonyba, a helytartótanácsához a helységek osztályba sorolását. Egy egész jobbágytelekhez 16, 18 vagy 20 hold szántót, valamint 6 vagy 8 kaszás rétet javasolt mértékenként. Mária Terézia királynő azonban a megye javaslatát félretéve, 20, 22 vagy 24 hold szántóban, és 6, 8 vagy 10 kaszás rétben szabta meg az egy jobbágyi egésztelekhez járó földek nagyságát. Ez 1768. április 11-én történt. Ezután még számos huzavona kerekedett, mire megvalósult az úrbéres földek kiosztása.

A nyáradi jobbágyoknak nem sok, a zselléreknek még annyi sem jutott.

Nyárad határában gróf Illésházy János birtoka került részben úrbéri osztás alá. A telkes jobbágy családfőknek két egésztelek és nyolc 32-ed telek jutott, s ezen hat egésztelkes jobbágy és 5 házatlan zsellér osztozott. A kapott földet III. osztályba sorolták, 24 hold szántó és 10 hold rét tett ki egy egésztelket. Az úrbéresek száma: 11. Belső telek két jobbágynak jutott. A telkes jobbágyok összesen 68 hold szántót és 12 holdnyi rétet birtokolhattak. A két belső telek csupán 2 holdnyi földet jelentett.

Nyárad bemutatkozik^(45-46.)

Íme a jobbágyfalu bemutatkozó oklevelének másolata.

Alább írtak Nyárad helységnek három sellenest alko lakói
adgyak tudatos az kiskoruk alké hogy ezen orfot helye 1782. évi
oklevelében az mi földet aránt az Királyi Urbaria mellett lakja
Bunkát kívánom ongy telen; azon földet többre nem jár fogat
tak kinnintat. Gubacs és Kőcsy Kőtye Mészai eliad nem
fordulnak. Kőcsy pómere egyitünk sem bünkeivől kinnintat
ta fündöfra nem emelkezünk hogy arona. gubacs földre =
nem bünkeivől aránt is fündöfra olyas ardi som földet begyek begy
begy arant fündöfra ongy arantok nagyobb el bünkeivől ardi
nyak kinnintat X arantat pótseivől ongy arantat kinnintat
nyárad 1782. 20. Decembri

Holovics György. X
Börzseleti György X

Az eredeti oklevél másolatát láthatják és olvashatják a Nyárad helytörténetére kíváncsiak.

Ez a legkorábbi keltezésű, magyar nyelvű megnyilatkozása Nyárad jobbágyközség vezetőinek. Bizonyára ez az első olyan oklevél is egyben, amelynek hitelesítésére felhasználták a jobbágyfalu címeres pecsétjét. Eredetije a Győr Vármegyei Levéltárban (a XX. század végén Győr-Ménfőcsanak Megyei Levéltára a neve) őrződik tovább.

Mivel a kézírás eléggé nehezen silabizálható ki, a szöveghűséget megőrizve, nyomtatott betűkkel ismétljük meg mindazt, ami az oklevél szövegében szerepel.

„Alább irattak Nyárodi helységnek három Sellerből allo lakosi adgyuk tudtara az kiknek illik, hogy ezen most folyo 1782-dik esztendőben az mi földes uraink az Kiralyi Urbaria mellett szolga munkát kivanvan meg tétetni, azon föllyül többre nem hajtogat nak bennünket. Plebanos Ur, Urasag tisztye Marha által nem terheltetünk. Kesz pénzre egyikünk sem büntetődök sem mipusz ta fundusra nem emlekezünk hogy volna. gubats szedesre = nem hajtatunk nints is etajon olyas erdő sem Szőlő hegyek hogy hegy vamat füzetnének mind ezeknek nagyob el hitelére ad gyuk kezünk x vonyasat petsetünkkel meg erősetve inyen

Nyárad 1782 20 Decembris

(Pecsét helye)

Holovits Istvany X
Podzatzki György X”

Nyárad jobbágyközség címeres pecsétje az okirat másolatán fekete foltként látható. Eredetiben mintegy 30 milliméter a viasz átmérője, benne az N és D betűk Nyárad kezdő- és utolsó betűi.

Nyárad címeres pecsétjeiről^(47-49.)

Nyárad jobbágyfalu címeres pecsétje egy Nyáradon, 1782. december 20-án kelt (a Győr Megyei Levéltárban fellelt) oklevélen került elő. A körülbelül háromcentiméteres átmérőjű vörös viaszcsappbe nyomott körpecsét közepén balról egy csoroszlya, középen három búzakalász, jobbról egy ekevas képezi a rajzolatot; felettük a falu nevének kezdő- és záróbetűje N. D. formában jól kivehető. Hogy tényleg Nyárad jobbágyfalu pecsétjéről van szó, azt a pecsétet tartalmazó okirat tanúsítja.

Nyárad nemesközség címeres pecsétje Budapesten, a Magyar Országos Levéltárból került elő, e helytörténet kutatója által. A szintén vörös viaszcsappbe nyomot címeres pecsét leírása: alul négyzetes keretben N. N. H. betűk láthatók, amelyek Nyárad Nemes Helység kezdőbetűiből képződtek; a négyzet felett lovagi páncélsisak, afölött többágú koronával; azok mellől jobbról és balról kacsaringós pálmalevelek hajolnak le; mindezek felett jobbról balra nyúló lovagi pécélos kar nyílve szőt tart, egy török koponyát átszúrva.

A Győr Megyei Levéltár egyik kiadványa szerint: a község később „nemes Nyárad” község feliratú pecsétjén Magyarország címerét használta, s a régebbi pecsétből átvett, kezében nyílve szőt tartó pécélos kar Szent István koronájára támaszkodott. Természetesen ez utóbbi pecséttel, illetve címerrel a továbbiakban nem élhettek, elvégre az ország címerét egyetlen helyi közösség sem használhatta fel saját jelképeként.

Csiliznyárad 1908-as pecsétje végül egyesítette a jobbágyfalu és a nemesközség korábbi jelképeit.

Nyárad címeres pecsétjei közül a jobbágyfalu és a nemesközség jelképeit tudjuk bemutatni a könyv fényképes részében.

Nemzetségek, családok, leszármazások^(50-56.)

Hogy kik voltak Nyárad őslakói? Nem tudjuk, talán már sohasem fog ez pontosan kiderülni. Egy biztos, hogy 1468-ban Mischulbinger Vilmos soproni várkapitány Kisszap és Nyárad (időnként á-val írták helységünk nevét) birtokrészeit kapta a királytól adományként. A Nagylúcei család leszármazottainak 1480-ban már volt itt földbirtokuk. Közben más birtokosok is feltűntek vidékünkön. Egy feljegyzés szerint 1473-ban a Földvári Zubor-Dienesfi család Dienesszap, Kisszap és Nyárad helységek ura.

A törökök kiűzése után Nyáradon is új nemzetségek, családok jelentek meg. Azt, hogy milyen nevű jobbágyok és zsellérek tengődtek a faluban, azt nem tudjuk. Csak arról van pontos ismeretanyagunk, hogy az 1848-as szabadságharcot közvetlenül megelőző időben kik voltak a kiváltságosok.

Győr vármegyében 1842-ben zajlott le az utolsó nemesi összeírás. Ekkor feljegyezték vezetéknevenként minden nemes férfit, keresztnéveik szerint. Ha például Jánosból öt is élt valahol azonos nemesi vezetéknev alatt, akkor mind az öt Jánost feltüntették.

A legutolsó nemesi összeírásnak, vagyis tulajdonképpen a fennmaradt névsornak rendkívüli fontosságot tulajdoníthatunk, hiszen ez az adatsor mintegy hídát képezhet az ősi nemesség és a XX. század végén élő generációk között. Az 1996-ban Nyáradon élő családok szinte mindegyike találhat olyan vezetéknevet a következőkben, amelyiket valamelyik őse viselhetett 1842-ben.

Nyárad nemesei voltak 1842-ben (ábécésorrendben szerepelnek a vezetéknévek, utánuk pedig a keresztnévek):

Bajcsy: János és Mihály.

Csicsay (de írták **Tsitsay** és **Csicsai** formában is): Alajos, Albert, Ferenc, Imre, István (három), József (kettő), Ignác (ebből is kettő volt), Jónás, Lajos, Miklós, Péter, Tamás és Sándor.

Hőgye (de írták **Hölgye** formában is): Albert, Antal, Balázs, Imre, István, Ignác, János (három), Gábor (kettő), Károly (kettő), Péter és Sándor.

Mészáros: Gábor.

Miklós: András (kettő), Balázs, Ferenc (kettő), Gábor (szintén kettő), István (ebből pedig három létezett), János (szintén három), Pál, Sámuel, Sándor (kettő), Péter és Zsigmond.

Móróc: Ignác.

Pőtz: Ignác, Imre és István.

Sebők mert ez mindig különbözött a Sebőtől, de – íme a bizonyíték – voltak Sebők nevű nemesek is!): András, Elek és Imre.

Szini Sebő: Alajos, Albert, Ferenc, Gábor, Imre, János (három), József (kettő), István, Ignác, Jónás, Károly, Lajos, Sándor (kettő) és Tamás.

Vida: Albert, Alajos (kettő), András (ebből is kettő), Antal, Ferenc (három), Ignác, István (kettő), József (ebből is kettő), János, Joachim, Jónás (kettő élt), Károly, Gábor (tehát ebből is kettő), Lajos, Mihály (kettő), Péter (kettő), Tamás és Vendel.

Tehát tíz nemesi família létezett pontosan 107 férfi képviselőjében. Ez a névsor a családneveken túl még arra is ad ismertetést, hogy mely keresztnév volt akkoriban leginkább divatban.

A tíz nemesi családból kilenc számított országos, vagyis kismemesnek. Nekik volt ugyan nemesi levelük, de címerük nem volt. Viszont a Szini előnevű Sebő család tagjai az előkelő címeres nemesek sorába tartoztak.

A Szini Sebő Alajosra vonatkozó valóság keresését kezdjük a családfa ismertetésével. (Forrásmű: Magyarország vármegyéi és városai. Győr vármegye. Szerkesztette: dr. Borovszky Samu.) Az ő: Sebő István 1623-ban II. Ferdinánd királytól kapott címeres nemesi levelet, amelyet 1624-ben hirdettek ki Borsod vármegyében. A Szini előnevet azért viselték, mert a nemességet kapott család akkor Borsod vármegye Szin nevű községében (Aggtelek közelében található faluban) lakott. Tulajdonképpen az utódoknak most is a Szini Sebő nevet kellene viselniük. Az idők folyamán a Szini Sebő família eltrjedt Torontál, Fejér, Veszprém, Komárom, Bihar és Győr vármegyékben.

Győr vármegyében 1744-ben, 1777-ben, 1809-ben és 1839-ben hirdették ki hivatalosan a hatóságok a Szini Sebő család nemességét, Hogy mikor került az első Szini Sebő nevű ember Nyáradra, arról nincsenek adatok.

A Szini Sebő család címerének rajza és leírása – hála a Borovszky-féle műnek – fennmaradt. A címer leírása: vörösben, zöld alapon, zöld mezű kar nyílveoszt tart. (Ez arra utal, hogy katonáskodása, harci cselekményei által érdemelte ki Sebő István azt, hogy Szini előneves és címeres nemessé emelje a király. Ugyanis: a nemesek zömének csak armálisa, nemesi levele volt „kutyabőrre” írva, de címert nem kaphatott akárki. (A kutyabőr tulajdonképpen az eb bőre alatti hártya, amely megszáradva sem töredezik, mint a papír, ezért írták kutyahártyára a nemesi igazolást.) A pajzsbeli címer felett vitézi páncélfejvértre koronát helyeztek. Afölött a pajzsbeli kar, négy ezüstlilium között, hat búzakalászt tart. Még azt is meghatározták, hogy a nemes Szini Sebő család takarói kék-arany és fekete-ezüst színeket kapjanak.

A Szini Sebő famíliához tartozók Nyáradon, Medvén, Balonyon, Bácsán, Asszonyfán voltak birtokosok; de Győr megyén belül még Bana, Bánk, Néma, B. Újfalú, Bácsa, Száva és Esztergető helységekben (ezek zöme a török időkben elpusztult), illetve határaikban 1748-ban iktatták be őket birtokaikba.

A Szini Sebő család tagjai közül Mihály 1753-ban Győrött kanonok; a Napóleon ellen felkelt nemesek, inzurgensek lovassági tisztikarában zászlótartó rangot kapott egy másik Mihály; az 1865-ös képviselőválasztáskor indult Szini Sebő Imre főszolgabíró; 1839-ben Szini Sebő József Nyárad nemes község hadnagya; Szini Sebő Alajos az 1800-as évek elején huszárhadnagy és ezredsegédtiszt (a párbajhős története külön fejezetben); ugyanekkor egy Mihály Győrött plébános; Szini Sebő Imre egy ideig a győri székhelyű Tó-Sziget-Csilizköz nevű járás főszolgabírója, később járásbíró, majd Győr-Sziget terület országgyűlési képviselője, aztán – az 1904-ben bekövetkezett haláláig – Győrött a királyi törvényszék elnöke. A nem Győr vármegyében élők felsorolásától tekintsünk el...

Az utolsó, 1842-es nemesi összeíráskor számos Szini Sebő elő- és vezetéknévű férfi élt Győr vármegyében. Például Gyömörén: Gábor, István és Károly; Asszonyfán: Sándor; Rárón: Ignác volt birtokos. Ugyanekkor Nyáradon: Alajos, Albert, Ferenc, Gábor, Imre, három különböző János, Józsefből is kettő, Ignác, István, Jónás, Károly, Lajos, két Sándor és egy Tamás keresztnévűt jegyeztek fel.

Az ő leszármazottaik közül ma is laknak Nyáradon többen, mások pedig szétszóródva a világban élnek Sebő névvel, vagy éppen anyai ágon tartoznak a leszármazottak közé.

Az 1842. évi összeírás előttről is akad adat nyáradai nemesekre vonatkozóan. Például Hőgye Balázs és Tamás nyáradai lakosok a Győr vármegye által 1711. október 11-én kiadott nemesi bizonyáglevél alapján igazolták nemességüket, amely a nevezettek elődeinek adományozott armális és egyéb tanúvallomási levelek folytán adatott ki Győr vármegye részéről.

Egy másik példa: Miklós János, István és Péter nyáradai lakosok a Győr vármegye által 1711. december 23-án kiadott nemesi bizonyáglevél felmutatásával igazolták nemességüket, amely testimoniálisnak kiadása annak alapján történt, hogy nevezettek bemutattak egy, a család elődei részére adományozott armalist és Pozsony vármegyének ez alapján kibocsátott testimoniálisát.

Az előzőeknél még érdekesebb adatok is előbukkantak, és olyan családi nevet említenek, amelyről e sorok írója nem is hallott. „Sáha János nyáradai lakos nemességének igazolása során bemutatta a Stipsics György részére 1725. június hó 3-án kiadott és a kir. helytartótanács három tisztviselője által hitelesített azon bizonyáglevelet, amelyből kitűnik, hogy a nagyatyjának, néh. Sáha Balásznak adományozott címeres nemeslevél Sáha Ferenc tejfalusi lakos birtokában, egy tűzvész alkalmával majdnem teljesen megsemmisült. Az említett bizonyáglevél egyúttal tanúsítja, hogy aláírói a megmaradt armális foszlányait látták és olvasták.” Vajon: mikor tűnt el Nyáradról a Sáha család?

Mindezeknél messzebbre mutat vissza a Vida család nemessége: „Vida Imre, János és Lőrinc nyáradai lakosok a Győr vármegye által 1632. január hó 10-én kiadott nemesi bizonyáglevél alapján igazolták nemességüket.”

De keressük tovább, hogy még mik deríthetők ki a Nyáradon élő, nemesi nevet viselő családok elődjeiről, alapul véve kétféle, sok kötetes forrásmunkát.

Bajcsy: Győr megyei család, címeres nemeslevele 1724-ben kelt, a győri káptalani levéltárban volt egykor. Az 1754–55-ös országos nemesi összeírásakor Győr megyében éltek: Bajcsy Pál, István, Ferenc és János.

Csicsay: sem a Kempelen Béla szerkesztette Magyar nemesi családok című gyűjteményben, sem a Nagy István szerkesztette 12 kötetes Magyarország családai címekkel és nemzedéki táblákkal című alaplumban nem található a Csicsay vezetéknévű nemesek elődeiről semmit.

Hőgye és Hölgye: Győr vármegyében az 1754–55-ös országos nemesi összeíráskor Egy Hőgye János nevezetű férfit találtak. Ugyanezen nemesi összeírásban viszont 11 Hölgye nevű férfi – három Balázs, egy Gábor, két István, három András, egy János és egy Antal – igazolta nemességét. Hőgye vagy Hölgye? Ebből aztán nem derül ki, hogy a Nyáradon élők a Hőgye vagy a Hölgye nemesek leszármazottai volnának.

Miklós: az 1754–55. évi országos nemesi összeírásban, Győr vármegyében élökként 12 Miklós vezetéknévű férfit – egy Jánost, egy Pált, két Pétert, egy Bálintot, egy Ferencet, egy Györgyöt, négy Istvánt és egy Mihályt – vettek fel a listára. Valószínűleg az ő utódai élnek a Csilizközben.

Mórocz: a Győr Megyei Levéltár oklevelére hivatkozik egy feljegyzés, miszerint a Mórocz család címeres levelét 1715. február 8-án keltezték. Az 1754–55-ös országos nemesi összeíráskor Mórocz vezetéknévvel egy Ferenc, két István és egy Mihály került fel a listára. A nyáradi Móroczok leszármazottai bizonyára közülük kerültek ki.

Annak idején létezett Nyáradon egy Mészáros nevű nemes is, de aztán eltűnt ez a név a falu lakói közül.

Egykor három Pötz nevű nemes férfi is élt Nyáradon, de ma már egy sem található ilyen néven a faluban. Talán az ő emléküket őrzi a Pötz-tó?

Sebő és Sebők: manapság már szinte mindenki Sebő alakban írja le a nevet, pedig így csak a Szini előnevűek írhatják. De a Sebők nevet sem kell szégyelleni, hiszen ilyen névváltozatban is éltek nemesek Nyáradon. A Szini Sebő családból 6 férfi – egy János, egy Benedek, két György, egy István és egy Miklós keresztnévű – szerepelt az 1754–55-ös országos nemesi összeírásban. Az ő címeres levelük 1623. június 14-én kelteződött.

A Vida ősokról ilyen feljegyzések maradtak fenn: „Vida nevű nemes család Győr megyében már 1611-ben s kétségtelen nemesek között állott...” „Vida Imre 1719-ben III. Károly király által nemesített meg... Czimere: a paizs kék udvarában, zöld téren, fekete lovon ülő, vörös nadrágos, sárga csizmás, zöld dolmányos és mentés, prémskalpagos magyar vitéz, jobb ke-

zében kivont kardot tartva. A paizs fölötti sisak koronájából zöld ruhás kar kivont kardot tart. Foszladék: jobbról ezüstvörös, balról aranykék.” „Ily címert visel a következő nemzedékrend is, amely különben 1611-ben Győr megyében már elismert nemességű családból származtatja magát.” A Vida vezetéknévűek 1725-ben, 1753-ban és 1763-ban hirdették ki nemességüket Győr megyében, de közülük egy sem lakott Nyáradon. Csak Szabadi-ban és Vámoson élt Vida nevűekről maradtak fenn feljegyzések. Az ő leszármazottaik települhettek át a Csilizközbe, vagy éppen Nyáradra?

Víg és Vigh nevek is előfordulnak, de egyik változat sem található meg az igazolt Győr megyei nemesek között.

Végh. Az 1842-ben összeírt Győr megyei nemesek között a következők találhatók: Végh Ignác Medvén, Végh Antal és Végh János Töltéstaván volt birtokos. A Pozsony megyei Végh nevű családok már a XII. században ismertek voltak, közülük a Nyéki előnevet viselők laktak Csilizközhöz közel. De számításba jöhetnek Komárom megye nemes Végh családjai is.

Párbaj a csatatéren^(57-62.)

Az a lovaspárbaj, amelyik 1849. április 4-én Tápióbicske nevű falu közelében, egy csata kellős közepén zajlott le, még a nagy regényíró Jókai Mór fantáziáját is megmozgatta. Az eseménynek A kőszívű ember fiai (kiadva Pesten, 1869-ben) című történelmi regényben állított örök emléket. A főhősök valóságos személyek voltak: Palwitz Ottó neve a valóságban báró Riedesel zu Eisenbech volt. Baradlay Richárd neve ténylegesen Szini Sebő Alajos, aki Nyáradon született, a szabadságharc után előbb tő és jószágvesztésre, majd kegyelemből súlyos várfogságra ítélték, szabadulása után visszatért szülőföldjére, holta után pedig Nyárad temetőjében nyugszik.

A tápióbicskei csata – és azon belül a lovaspárbaj – történetét Gracza György írta meg A szabadságharc csatái. 1848–1849 című művében.

Szólnok 1849. március 5-i bevétele után megnyílt annak lehetősége, hogy a magyar főszereg megindítsa nagy tavaszi hadjáratát a főváros felszabadítására. Ekkor zajlottak le a legdicsősebb csaták. Ennek ellenére már elkezdődött a széthúzás. Az egyenetlenségeket mindig a fővezér személye okozta. Előbb a lengyel származású Dembinszky, majd az osztrák származású Vetter tábornok lett idegen eredete miatt népszerűtlen a magyar hadiak egy része előtt. Furcsa ez, hiszen a magyar szabadságharc tábornokai és tisztviselői között szinte többségben voltak a külföldiek, mint a magyarok.

Ilyen körülmények között az osztrák császári és a magyar forradalmi hadseregek közel egyenlő erejűek voltak 1849 tavaszán. A lelkesedés és a magyaros virtus azonban túlerőt adott a forradalmi hadseregünknek. A négy magyar hadtest és a tartalék dandár 52 ezer katonát és 184 ágyút állított szembe Windschgrätz 53 ezer katonájával és 222 ágyújával.

Az új fővezér lett a fővezér, megindította az általános támadást Eger irányába. Ezzel az osztrák fővezér a szétszórta harcoló csapatait Gödöllő körében akarta összevonni. Az elbizakodott Jellasics és a főparancsnokával ellentétben a többi tábornokok csak március végén indultak el Egerből és

jutottak a VII. magyar hadtesttel a nyomukban a Galgavölgy mocsaras-zsombékos területére. Görgey, Klapka és Damjanich hadtesteit bízta meg Jellasicsh üldözésével.

Klapka április 4-én reggel érkezett Nagykátára. Ott hallotta, hogy Jellasicsh hada az éjszakát Tápióbicskén töltötte, de onnan már továbbvonult, csak a hadtápjá maradt ott csekély fedezettel. Klapka, anélkül, hogy a hír valódiságáról meggyőződött volna, két dandárt küldött a szekereszet megszerzésére. Ő a seregének zömével a Tápió másik oldalán maradt. A patak mentén töltés húzódott, azon belül pedig a megáradt Tápió süppedékes, mocsaras kiöntései terültek el.

A hír azonban hadicselnek bizonyult. Tápióbicskén az ellenség utóhada várta a meggondolatlanul felvonuló honvédeket. Iszonyú öldöklés várt a magyar katonákra, akik visszafelé nem menekülhettek, mert a hídon továbbra is özönlöttek a honvédek, oldalt pedig a Tápió vize és mocsara zárta el az utat. Hiába érkezett meg Damjanich, és hiába küldte szuronyt szegezve az ellensége felé veressipkásait. Csak a honvédtüzérek tudták valamelyest fedezni a visszavonulást.

A PÁRBAJ...

Amíg az ágyúk dörgésétől reszket a lőporfüstös levegő, addig ütegünk szomszédságában egy, a maga nemében páratlanul álló viadal alakul ki, zajlik le.

Görgey, ágyúink fedezésére, Sebő alezredes parancsnoksága alatt két század császárhuszárt rendel ki. A huszárcsapat egy kis nyírfaedő szélén helyezkedik el, s védelemre készen áll. Legelől maga Sebő, egy 30-32 éves, nyúlánk, barna férfi. Csákója féloldalt szemére van húzva.

Ágyúink, mint rendesen, most is pompásan dolgoznak. Csaknem minden lövésük talál. Rastics, az ellenséges tábor vezére, legott parancsot ad báró Riedeseln lovasságnak, hogy két század báni huszárral üssön ágyúinkra, s ha lehet, foglalja el azokat.

Riedeseln, egy hatalmas termetű, tagbaszakadt óriás, csapata élén elszántan vágat az üteg felé. Nagy, nehéz lovának patái alatt szinte dübörög a föld.

A mi huszárjaink kissé lejjebb húzódnak, hogy ilő módon fogad hassák az érkező „vendégeket”.

A két lovascsapat immár alig van harminc-negyven lépésnyire egymástól, amidőn Riedesel hirtelen megáll, s kardjával int Sebőnek, mintha mondaná: „Jőjj ki velem egy szál kardra, ha van bátorságod.”

Sebő egy pillanatig habozik. Jól ismeri ő Riedeselt bárót még a régebbi időkől; azt is nagyon jól tudja, hogy ez az óriáserejű őrnagy a császári hadsereg leghíresebb kardforgatója; rettegett párbajhős, aki néhány esztendő előtt egy angol vívómestert halálra sebzett.

De habozását legyőzi magyar büszkesége. Nem akar huszárjai előtt gyávnak feltűnni. Visszaint tehát a kardjával, hogy „igen”, elfogadja a kihívást, s elszántan előreugrat.

Riedesel már várja: kevélyen, hideg kegyetlenséggel, jobbában nagy, széles kardja, akár egy pallos.

Összeesapnak. Karjának teljes erejével, szívének egész haragjával vág mindkettő. De egyik is, másik is sértetlen marad.

Sebő azonban észreveszi, hogy az ő lóva fürgébb és erősebb, mint Riedeselé. A ló erejében bízva, most tehát szemben támad. A két nemes állat felágaskodik, s kitáguló orrlyukakkal, mintha ők is ellenségek volnának, int egymásra. E pillanatban ismét összezesendül a két kard. Mintha két villám találkozna: szikrát vet az acél. Így tart a rettentő küzdelem négy öt percig. Sebő karja már zsibbadni kezd, de íme, segítségére siet a partipája. Olyan harap a cseh ló nyakába, hogy az fájdalmasan nyerítve visszahőköl.

A két harcos harmadszor is összeesap, most még nagyobb dühvel, langetásuk végső megfeszítésével. Sebő is, Riedesel is tudja, érzi, hogy egyiküknek a küzdőtérén kell maradnia. A kengyelben fölemelkedve egy-egy csap le mindkettő. S ezúttal mind a két ütés talált. Sebő bal karjából ledőlt a kard, Riedesel pedig holtan fordul le a nyeregből. Szörnyű volt a sebzés, melyet Sebő kapott, de még szörnyűbb az, melyet ő ellenfelének a jobb karjára mért. Olyan volt az, mint a mennykő. Keresztülvágta a csákót, s bejutott a koponyába, egészen a halántékig.

A magyar huszárok ajkáról felzúgott az „Éljen!”, az ellenség csapata pedig csak annyira kapta lovait, és ijedten elvágatott.

Rastics tábornok közben a hídra vonult vissza és azt védte végső elszárással. Ámde Damjanich, Knezich vezénylete alatt, előrendelte a „hármakokat” és a vörössipkásait, s a két zászlóalj szuronyrohamra indult a makacsul védekező ellenség megtörésére. Egyszerre törtek a hídra, és ez majdnem megakasztotta a roham lendületét.

Ekkor Földvári Károly őrnagy, a 3. zászlóalj parancsnoka megragadta a 9. zászlóalj zászlaját – Egyesült erővel, előre! – és parancsára a két csapat együtt rohamozott.

Ezután már a Tápió patak túloldalán folyt a harc. Az ellenség visszavonult, behúzódott Tápióbicske házai közé. De a győzelemittas honvédek elől nincs többé megállásuk.

Rastics felgyújtatta a falut, majd a nyugat felé magasló dombokra vonult vissza. Csapataink azonban oda is utánuk nyomultak. A császári hadvezérnek nem volt bátorsága még egyszer összecsapni a magyarokkal, ezért sietve fölkerekedett minden hadával s poggyászával, és Szecsőn át, Jellasics derékhada után iramodott.

A csata délután hat óra felé ért véget. Az I. és a III. magyar hadtest Tápióbicske közelében táborozott le.

A tápióbicskei csata és benne a legendás lovaspárbaj története eddig tartott. Rosszul indult, de fényes diadallal végződött. Igaz, nagy árat kellett fizetnünk a győzelemért: a magyarok közül nyolcszáz halottnak és sebesültnek a vére festette pirosra a Tápió-völgy sívó homokját.

A tápióbicskei csata tulajdonképpen már elveszett, amikor a lovaspárbajon fellelkesült honvédek megverték a párviadal alakulása miatt elcsüggedt császári hadakat. Ezt a hadiszerencsét fordító tettet jutalmazta meg Kossuth Lajos kormányzó égy díszövvel és karddal, valamint egy kitüntetéssel.

A kard és az öv Győrött, a Xantus János Múzeum tárlatában látható. Aki teheti, legalább nézze meg.

A párbajhős Szini Sebő Alajos pedig Csiliznyárad temetőjében nyugszik. Aki teheti, keresse fel a sírmléket Bős felé jártában. A temető előtt jókora térség áll gépkocsik parkolására.

Ezek után nem árt megismerni a síroszlop (készítette a győri Réthy kőfaragó) következő feliratát:

*Itt nyugszik
Szini
Sebő Alajos
nyugalm. cs. kir. kapitány
és 1848/9-ik honvédalezredes
meghalt 1882. október hó 12.
élte 73. évében.
Béke poraira
Hősi erény volt az,
Amidőn a bicskei mezzőt
Pengéddel festék vérszínre
A szörnyű csapások!
Neked a hon minden,
S te hazádnak hű fia voltál.
Itt az anya kebelén
Emléked megőrizzük örökre.*

Azt már lehetetlen megállapítani, hogy a Csiliznyáradon élő és a máshová elszármazott Szini Sebő utódok milyen szálon leszármazottai a párbajhős Alajosnak. Mivel – állítólag – gyermeke nem született Nyáradon, így csak valamelyik testvérének gyermekeiben és azok utódaiban folytatódhatott az a családfa, melynek ezen ágára büszkék a nyáradiak.

Hosszú ideig – még a rokonság által is – elhanyagoltan állt a sír, a síroszlop betűit pedig már el sem lehetett olvasni. Hogy miért alakult ki a gondatlanság? Több oka is lehetett ennek...

Például akadtak olyan nyáradiak, akik nem tudván mire vélni a Szini előnevet, gúnyolódni kezdtek miatta. Aztán jött az az időszak, amikor a politika olyan irányzatot vett, hogy még az egyszerű magyarságát is csak meghunyászkodva vészelte át a lakosság. A történelmi dicsőség emlékművére pedig még ránézni is politikai bűn volt.

A politikai változások után viszont divat lett Csiliznyáradon a Jókai-hős sírjánál köszönteni március idusát. De így van ez jól. Legalább a sorsüldözött magyarok között alakuljon ki és maradjon meg az érdek nélküli összetartás.

Ha Szini Sebő Alajos párbajtörténetéről esik szó, nem szabad figyelmen kívül hagyni Nemeskürty István történésznek a *Kik érted haltak szent Világszabadság! A negyvennyolcas honvéd hadsereg katonaforradalmárai* című művét. A könyv 170. oldalán található sorok szintén szolgálnak kiegészítő, avagy éppen új adatokat. Idézet a könyvből:

„És miféle furcsa virtus vitte rá Sebő Alajost, az I. honvédezred főhadnagyát majd alezredesét, hogy rég feledett középkori szokások szerint Tápióbicskénél lovas párbajt vívjon az óriás termetű báró Hermann Riedesel zu Eisenbach őrnaggyal a 4. vértesezredből, s a viadalt sporteseménynek kijáró érdeklődéssel figyelő császári és honvédseregek jelenlétében levágja őt, mint annak idején Dózsa György a török basát? Csoda-e, ha ezt a fura viadalt egy Jókai dolgozta fel Palwitz Ottó meg Baradlay Richárd történetében? Bámul az ember, ha ráadásul még arról is értesül, hogy ezt a korszerűnek már akkor sem nevezhető tragikomikus bajvívást, amiben azonban valahogy mégis ott rejtőzik Dávid és Góliát harcának mámorító íze, a debreceni országgyűlés 1849. április 7-én izgatottan tárgyalta...”

Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban. 1848–49* című műve (Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1983.) a következőket közli: 1848 decemberének közepén, a téli hadjárat kezdetén a Fel-dunai Hadsereget 1 tábornok, 7 ezredes, 6 alezredes és 46 őrnagy vezényelte; a hadsereget pedig 24 ezer katona és 97 löveg alkotta. E hadsereg 13. huszárezredében szolgált a párbajig őrnagyként Szini Sebő Alajos.

Végül álljon itt egy okmánymásolat, amelyet Vida Istvánnak, Csiliznyárad polgármesterének címeztek:

Adatok Szini Sebő Alajos 1848/49-es honvéd alezredes életéről

Forrás: Budapesti Hadtörténeti Intézet, Bóna Gábor alezredes, tudományos kutató

Született 1811-ben Nyáradon, elhunyt ugyanott, 1882-ben. Római katolikus, nőtlen. Iskoláinak elvégzése után 1829-ben köztisztviselő lett a császári és királyi 1. huszárezrednél. Ebben az időben összesen 12 magyar sorozású huszárezred létezett és az olasz földön állomásozó 5. és 7. huszárezred kivételével az összes ezred átállt a magyar forradalom oldalára.

1830-ban tizedes, 1834-ben szakaszvezető, 1836-ban őrmester, 1838-ban hadnagy, 1844-ben főhadnagy, ezzel a rendfokozattal éri meg a forradalmat. 1848 április végén szolgálattételre vezénylik az Országos Nemzetőri Haditanácshoz, ez a haditanács szervezte a Nemzetőrséget Budapesten. 1848 májusában a Honvédelmi Minisztériumba helyezik. 1848. június 19-én századossá léptetik elő, ez még császári és királyi rendfokozat, ezt követően Mészáros Lázár hadügyminiszter szárnysegédje. 1848 októberében a harctérre kéri magát, október 20-án őrmaggá léptetik elő és az alakuló 13. Hunyadi huszárezred osztályparancsnoka (ez két századot jelent). Ezzel egyidejűleg alakulatával együtt beosztják a fel-dunai hadtest állományába, ezzel a hadtesttel harcolja végig a téli hadjáratot.

1849. március 29-én alezredessé léptetik elő, ekkor az I. huszárezrednél szolgál, a Klapka-féle I. hadtestben. Ezután kerül sor a tápióbicskei csatában 1849. április 4-én a nevezetes párbajra Riedesel császári őrmaggal. A párbajban Sebő Alajos is súlyosan megsebesül.

Április 30-án kiüntetik a katonai érdemjel III. osztályával.

1849. május közepétől a szabadságharc végéig az I. huszárezred megbízott parancsnoka, továbbra is az I. hadtest állományában, amelynek ekkor már Nagysándor József a parancsnoka. Részt vesz a Komárom körüli harcokban, a visszavonulásban, majd augusztus 2-án a debreceni csatában. Végül teszi le a fegyvert.

Első fokon halálra ítélik Aradon, majd 1849. decemberében az ítéletet 16 évi várfogságra változtatják.

1853-ban amnesztiával szabadul a munkácsi várbörtönből. 1867–68-tól a győri 48-as honvédegylet tagja, Bősön gazdálkodik 40 hold földön, ugyanitt élete végéig uradalmi gazdatiszt.

Pataki Imre alezredes
katonai és légügyi attasé
A Magyar Köztársaság Nagykövetsége,
Pozsony

Győr vármegye közigazgatási felosztása^(63-64.)

A XIX. század végén Győr vármegye 1381,11 négyzetkilométeres területet ölelt fel. Komárom, Veszprém, Sopron, Moson és Pozsony vármegyék határolták.

Győr vármegye lakóinak száma 1895-ben 97 199 fő volt. Győr városában ekkor 28 989 ember lakott. A megyeszékhely ekkor önrendelkezésű szabad királyi város joghelyzetével rendelkezett.

Győr vármegye – Győrön kívül – 86 községe és számos pusztája-majorja 3 szolgabírói járásra, és azon belül 23 körjegyzőségre volt felosztva.

A három járás lényeges adatai:

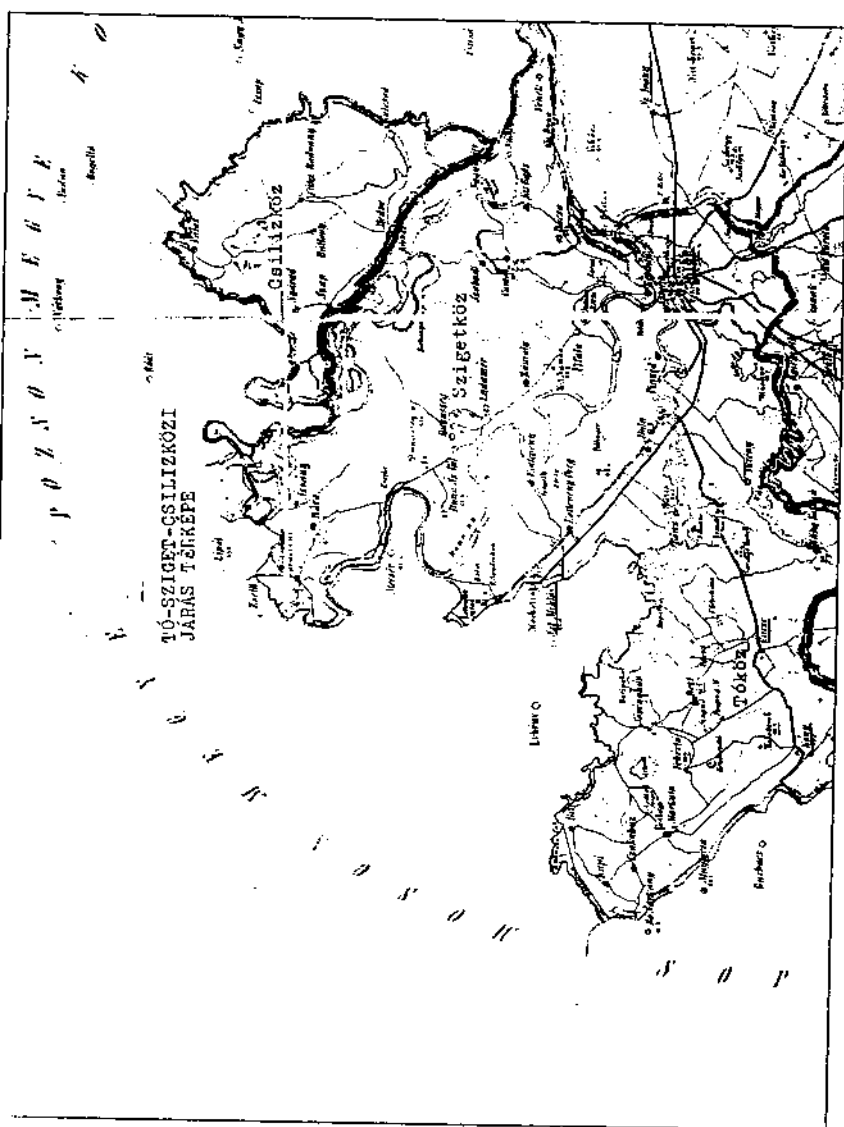
I. a Pusztai járás: az 5 körjegyzőség alá 14 kisközség és 8 nagyközség – Bőnyréta, Gönyű, Győrszentmárton (a jelenlegi Pannonhalma), Mezőörs, Pér, Ravasz, Szentiván és Táp – tartozott. Járási székhely: Győrszentmárton.

II. a Sokoróaljai járás: Felpéc, Gyarmat, Kajár, Szemere és Tét-Szentkút (ez volt a járás székhelye) nagyközségekkel, valamint a 7 körjegyzőség alá beosztott 21 kisközséggel.

III. a Tó-Sziget-Csilizközi járás: Kóny nagyközséggel, valamint 11 körjegyzőség alá tartozó 39 kisközséggel és a hozzájuk tartozó pusztákkal, majorokkal.

A Tó-Sziget-Csilizközi járás jelentősebb helységei közül 35 falu meghatározó adatai maradtak fenn az 1800-as esztendő végéről. A három területi egységet községenként, a házak és a lakosok számait feltüntetve találjuk a következőkben.

A Tóköz: Abda 148 házában 1319 lakó élt. Bezi: 140 ház és 873 lakó. Börös: 92 ház, 646 lakóval. Enese: 54 házból 538 lakó. Fehértó: 113 ház, 773 lakó. Ikrény: 54 ház, 502 lakó. Kapi: 66 ház, 414 lakó. Kóny: 285 házból 1985-en laktak. Kunsziget: 125 ház, 1003 lakóval. Ötveny: 190 ház, 1417 lakó. Pinnyéd: 47 ház, 359 lakó. Réti: 81 ház, 500 lakó. Sövényháza: 170 ház, 1273 lakó.

TÓ-SZIGET-CSILIZKÖZI JÁRÁS TÉRKÉPE

Szigetköz: Ásvány: 229 házban 1856-an laktak. Bácsa: 166 ház, 865 lakó. Dunaszeg: 143 ház, 909 lakó. Dunaszentpál: 77 ház, 575 lakó. Hédervár: 123 ház, 937 lakó. Kisbajcs: 50 ház, 347 lakó. Ladamér: 40 ház, 357 lakó. Nagybjacs: 153 ház, 915 lakó. Ráró: 118 ház, 918 lakó. Szabadi: 63 ház, 427 lakó. Szőgye: 29 ház, 174 lakó. Újfalu: 65 ház, 543 lakó. Vámos: 80 házban 596 lakó. Vének: 30 ház, 460 lakó. Zámolyon a 195 házban 1380 lakó élt.

Csilizköz: Balonyon 117 ház állt, és azokban 720-an laktak. Csilizradványon 161 volt a házak száma, 816 lakóval. Kulcsodon 62 ház volt csak, mindössze 409 lakóval. Medve: a 117 házban 608-an éltek.

Csilizpatacon volt 129 ház és abban 681 lakó élt. Szapon 131 volt a házak és 614 a lakók száma. Csiliznyárad: 117 ház, abban 608 lakó.

Legalább ennyit illik tudni arról a szűkebb pátriáról, melyben az 1900-as évek végén élő nyáradiak ősei otthon érezték magukat. Ahogyan a XX. és XXI. század fordulóján ismerik a nyáradiak a dunaszerdahelyi járás helységeit, legalább annyira ismerték az elődök a Győri székhelyű Tó-Sziget-Csilizköz nevű járást.

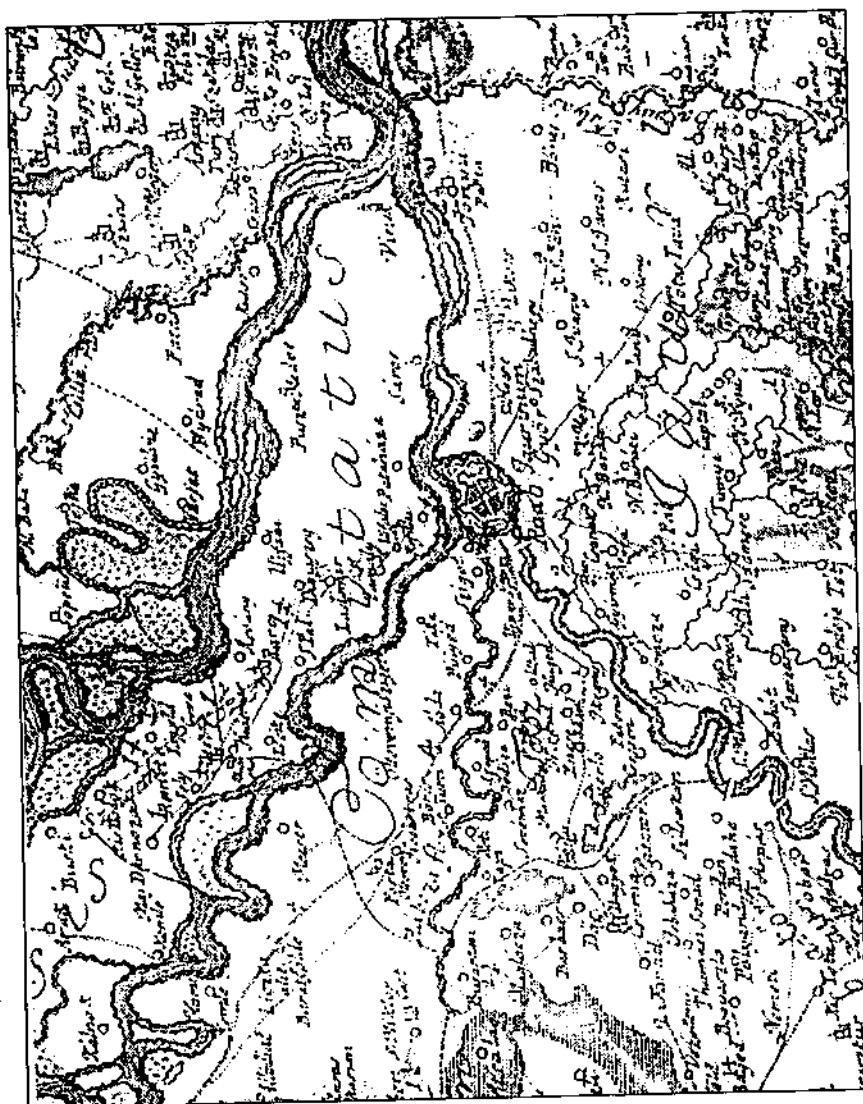
A Duna meghatározó szerepéről^(65–68.)

A Duna mindenkor meghatározó szerepet töltött be Nyárad létezésében és lakossága életében. De a Duna hatásait és e nagy folyammal kapcsolatos tényezőket nem lehet leszűkíteni csak a közvetlenül Nyáradot érintő részre.

Csallóköz enyhén délkeleti lejtésű síkság, amelynek a tengerszint feletti magassága átlagban 110 és 120 méter közötti. Talaja hordalékanyagból – kavicsból, homokból, agyagból, humuszból összeállt rónaság.

A Duna Dévény és Pozsony között 27, onnan Oroszvárig 24, aztán Bősig 35, majd Szapig 27, Szap és Medve között ismét 24, végül Vénekig – a Mosoni-Duna torkolatáig – 18 centiméteres folyamkilométerenkénti lejtést mutat. E nagy lejtés hallatán a laikus azt hiheti, hogy a rohanó áradat nyílegyenes vágatot képezett a talajban. Pedig éppen fordítva történt. Ugyanis: a Duna mederaljának anyaga – a váltakozó mélységű kavicsréteg alatt – kékes színű agyag, amely ugyancsak ellenáll az ár vájkáló erejének. Ellenben a meder oldalait képező laza anyag – a kavics és a lisztszerűen finom homok – igencsak enged a sodrásnak. Tehát nem egyenes vonalban és mélységben, hanem széltében keresett utat magának a víz. Ahol nagy az esése a Dunának, onnan a kanyar külső oldalát elhordja, majd ahol lassul a folyam sodra, ott az ár a hordalékot az ív belsejében lerakja. Ezért a laza mederszélék között a folyó ágya mindjobban az ellenkező oldalra tolódik.

A Duna egyszerre rombol és épít. Időközben a lerakódásokat is megtámadja, átvágja vagy elhordja, illetve szigeteket képez belőlük. Ez a sajátosság éppen Nyáradnál – lásd: a régi töltések a falu szélén húzódtak, a Duna túloldalán pedig Ásvány házai tövében húzódnak a töltések – és e helység felett mutatkozott meg leginkább. A meder kiszélesedése következtében a víz sebessége lecsökkent. Márpedig a legkisebb sodráscsökkenés is elég arra, hogy az Ausztriából magával hozott törmeléket és az oldott talajanyagot iszap formájában lerakja a folyam. Elég, ha egy odasodort bokor vagy bedőlt fa kerül az útjába, az áramlás máris elkanyarodik, és akár a kottabbi mederárok közepén is képes a folyam egy-egy szigetet vagy zátonyt létrehozni.

MEGKÖZELÍTŐLEG ILYEN LEHETETT A DUNA AZ 1800-AS ÉVEK MÁSODIK FELÉBEN BEKÖVETKEZETT SZABÁLYOZÁS ELŐTT (RÉSZLET: MÜLLER IGNÁC – MAGYARORSZÁG TÉRKÉPÉRŐL, 1769)

Gátszakítások, örvények, tavak, laposok^(69.)

Csicsay Mihály egykori nyáradi születésű, 86 évesen már Párkányban élő adatszolgáltató visszaemlékezései:

– A nyáradi templom tornyában van egy felirat: MDCCCLXXXIX. A római számok 1889-et mutatnak. Sajnos sokan nem tudják, hogy ezek a betű-számok mit jelentenek. Vannak, akik azt hiszik, hogy ez a templom építési évszáma. Ez tévedés. Az Öreg-Duna új gátjait 1887-ben kezdték építeni, de még sokáig a régi töltések szolgáltak védelmünkre. Sajnos nem védték meg azok Nyáradot!

Igen jelentős gátszakadást okozott a Duna 1889-ben – ezt örökölte meg a templomtornyban látható római számsor, de még talán ennél is pusztítóbb volt az 1900-ban bekövetkezett gátszakításos árvíz. Ezeknek a gátszakadásoknak az emlékeit őrzik Nyárad határában, de még bent a falu területén is az örvényhelyek, tavak és laposok.

A régi Duna-töltés nyomvonalát jelzik az örvényeknek nevezett tavak. Bár ahol megtorlózott a kizúduló árhullám, ott is keletkezett néhány tó.

A gátszakadások nyomait a nyáradi határszéltől, nyugat felől kezdem. Első a Bősi-örvény nevet kapta, amely a bősi és a nyáradi határ találkozásánál mélyült ki, és abból keletkezett a Bodzás-szer nevű dűlő rétsége.

Az előbbitől lefelé, egymás mellett keletkezett két gátszakadás, és azokból két tó alakult ki. Az egyik a Holt-örvény (Hóttörvény), a másik a kis Kerekes-örvény nevet viseli. Közvetlenül a két örvény után keletkezett az Andor nevű tó. Andor a Lendvay Vendel kertje végében volt, sok forrás is fakadt benne.

Tulajdonképpen az Andor-tó eltűnt (ki emlékszik még rá?), abból indul ki a bagger által kivájt Nagy-kanális.

Akkortájt jött létre a Kövecshídi lapos is, amelynek nagy részét a Nagy-kanális töltéseiből temettek be. A Bős felőli részét teljesen feltöltötték, azon a helyen állnak a Szent János-szobor utáni házak. A Kövecshídi lapos másik fele az országút falu felőli része – kissé feltöltődve ugyan –, de még most is látszik. A beépített terület helyén tavirózsás mély víz volt; az országút alatt pedig kavicsból-betonból épített híd, „kövecshíd” vezette át a

vízet egymáshoz; a már nem létező Wimmer Veszter-féle ház utáni (most vesszős) tó fele nádasból, másik fele szabad vízből állt. Ez utóbbiból még az 1930-as évek végén is hálóval húzták ki a keszegeket.

A Szent János-szobor utáni kanyart követően, a másik útkanyarulatig, közvetlenül az országút szélén, Vida Imre „öregbíró” és Végh Imre, illetve a túloldali Végh István házai között volt a Tófenék, partjain szederfákkal. Ez már feltöltődött, helyét parkosították, de élnek még azok a nyáradai „egy-kori gyerekek”, akik sokat „csuszkoráltak” meg „kerítettek”, ha befagyott a vize. (A „kerítés” úgy történt, hogy a csizmák, bakancsok sarkára patkót verettek, majd az így megvasalt lábbeliben a partról nekifutottak, hirtelen a patkók élet ráhelyezték a jégre, miközben ehhez a bokákat „kificamított” formában kellett tartani, közben a lábfejek felfelé álltak, és a sarokpatkók élén siklottak. A „kerítés” eleinte egyenesen haladt olyan távolságra, amekkorát a nekifutás lendülete adott, eközben a patkóélek két párhuzamos csíkot karcoltak a jégre, majd a lendület elfogytával a nyomvonalak elkanyarodtak, végül leállt a „kerítő”. Mennél hosszabbra és egyenesebbre sikerült a siklás, annál nagyobb volt a teljesítő büszkesége. A „kerítés” helyettesítette egykor a falusi gyerekeknél a korcsolyát.)

A Kertalja nevű dűlő és a Barna-köz között történt gátszakadás helyén alakult ki a Pótz-tó. Még az 1930-as években is sok kárászt lehetett belőle kifogni.

Ahol ma a templom áll, ott is keletkezett egy jókora gödör egy gátszakítás utáni víztorlódáskor. A víz kotorta gödröt betemették, később templomot építettek rá. A körülötte ásott árokból a vizet az országút alatt egy újabb „kövécshíd”, kavicsból-betonból alkotott áthidalás alatt vezették át az egykori Szakáll Bence-féle kert felőli árokba, amely megkerülte a néhai Szőke Lajos házát, majd az a Krumpli-sor túloldalán húzódott tovább. A kisiskola felől is indult egy árok, amely a hajdani Mórocz Lajos háza mögött egyesült a templom felől érkező árokkal. Ha ezekben sok víz gyűlt össze, az bizony szabadon átfolyhatott a néhai Miklós Imre trafikja előtti térségben, és elnyelte azt a Földverem nevű mocsaras mélyedés.

A Patasi út kezdete melletti Földverem és az Ér nevű lapos összeköttetésben állt egymással. A ma már „feltöltött” és házakkal beépített Földverem az egykor vályogból, mórteglákból építkezők anyagnyerése következtében

mélyült ki. De innen nyerték a földet, agyagot azok is, akik csupán deszkák közé döngölt, aztán megszáritott, kívül-belül betapasztott falú házak építésére voltak anyagilag képesek. A Földverem vizéből „hízott” jégtáblák adták egykor a nyáradi kocsmárosok és hentes-mészárosok „hűtőszekrényei-be”, azaz jégvermeibe a hűtőanyagot.

A Pőcz-tó után is keletkezett egy gátszakadás, abból pedig létrejött egy újabb tó. Ez a néhai Miklós Gábor bíró kertje végében mélyült ki. Bizonyára ezen gátszakítás utáni vízzúdulás torlódása mosta el az egykori Hölgye István-féle házat, és keletkezett mögötte a Tőfény-kert nevű lapos, benne az a vízzel időnként megtelő tóféle, amelynek jegére az udvarokon szöktek át a kisiskola elemistái, hogy a szünetekben csuszkoráljanak és kerítsenek. Az előbbi a leánykák, az utóbbi a gyerekek (mert csak a fiúkra mondták Nyáradon, hogy „gyerek”) előjoga volt.

A régi töltések mentén következett a Cigány-tó. Az a Sebő Bence-féle ház és kert már régen eltűnt, új házakkal beépült, amelynek a túlsó végén, gátszakítás következtében kimélyült egy tó. Ennek a víznek a Duna felőli partján telepedtek le apró házacskákat építve maguknak a nyáradi cigányok, akik alkalmi munkákból és muzsikálgatásokból tengették életüket.

A Balony felé kiágazó út és a Szapra vezető országút találkozásánál állt az egykori Sebők Gábor-féle ház, és annak kinyúló kertje végéből indult a Folyói-lapos. A Folyó nevű patak Balony felé vezette el a források vizeit. Ezen patak mellett, a Csicsay László és a Wimmerné bába néni házai utáni részről indult Sáros-rét nevű ingoványos terület is.

Szap felé haladva, a néhai Nagy Péter kertje végében keletkezett, ugyancsak gátszakadás következtében az Újörvény. Neve után ítélve újabb mint a „Hóttörvény”.

Vízszabályozás, ármentesítés^(70-75.)

A hajdanán Aranykert nevű Csallóköz átka évszázadokon át a víz volt. A lakosság szaporodása a földművelés emelkedését vonta maga után. Ez pedig a művelhető földek védelmét igényelte.

A kezdeményezés Komáromból indult. Ugyanis: a Csallóköz Komárom felé lejt, így az árvizek és a fakadó talajvizek mesebeli Aranykert alja felé törekedtek. Ennek következményeként itt-ott már évszázadokkal korábban védőtöltéseket emeltek, illetve a belvizek levezetésére csatornákat ástak.

Például Komárom vármegye már 1640-ben a levezető csatornák tisztítására egész bevethető erejét kirendelte. A Komárom vármegye közgyűlése pedig 1657-ben rendeletileg megparancsolta, hogy a Duna és a Csiliz folyók védőtöltései helyreállíttassanak. Ezen munkálatok azonban csak az 1800-as évek első negyedében nyertek rendszerességet. Pontosabban akkor, amikor 1823-ban az Országos Építészeti Igazgatóság a Dunának és árterének a műszaki felvételét, és annak alapján a szabályozási munkákat megindította. Belvizek ellen elsősorban a Csilizt kellett gátak közé szorítani.

Védőtöltést emeltek a Csilizközben a Csiliz patak mentén egészen Bakáig, sajnos a Győr megyei részen. Vagyis a Csilizköz felőli oldalon a védőtöltések gyengébbre sikerültek, mint a patak Pozsony és Komárom megyék felőli oldalain emelt gátak. Vagyis: a Csilizköz felől rosszul védtek a kiáradások ellen, ugyanakkor megakadályozták a védett oldalon felgyülemlett vadvizek visszavezetését a töltések.

Ilyen eset fordult elő 1850-ben, amikor a Duna hosszan elszakította gátját, majd 1851-ben, amikor a felgyülemlett talajvíz okozott levezetési gondokat. Ezért 1851-ben átvágták a töltéseket. Csakhogy: „.... amely nyílásokat az 1853-ban jött sebes ár elől ismét betölteni már nem sikerült, s a pusztító habok újólág szerte száguldoztak e termékeny téreken.” Tehát: elvezető csatornák kellett volna...

E gondok megoldására a csallóközi közbirtokosság 1854-ben megalakította a Csallóközi Vízszabályozási Társulatot. A lejtés mérésére és a szabályozások kialakítására az Országos Építési Igazgatóságtól Forgách József

és Bobich Károly mérnökök kaptak megbízatást, akik 1854 és 1855 telén végezték el a munkálatokat. Tervezetük szerint a régi vízfolyásokat úgy kellett értékesíteni, hogy a hozzájuk igazodó levezető csatornák minél több lapályon és mocsáron hatoljanak át. A helyszínek is ismereteseek...

A kifolyás két főpontjával a keszi fokot (Kiskeszinéi) és a karomi fokot (Csicsón alul) jelölték ki. Ez utóbbitól nem esik messze azon 14 négyzetláb nyílással bíró fazsilip, amelyet a csilizközi hét helység a Csiliz patak ásott ágán 1852-ben készíttetett. E zsilip alja megegyezik az 1841-ben Medve és Szőgye között észlelt legkisebb vízállással. Vagyis: a legalacsonyabb víz lebocsátására is alkalmas volt.

„Ettől nem messze van egy másik kisszerű zsilip a Csobánc erén, de mitután ez a legalacsonyabb vízállásnál 4 lábbal magasabbra van téve, ez okból csakis a nagyobb vizeket képes levezetni a Duna középszerű vízállása mellett. Van továbbá két kisszerű fazsilip a radványi mocsárok kifolyásánál, melyek az összegyűlt belvizeket feltartóztatják, és csak akkor engedik lefolyni, ha a Duna állása a levezetést lehetővé teszi. Csilizköz belvizei a bösi (Pozsony megyéhez tartozott és nevét rövid ö-vel és hosszú ö-vel írták az 1900-as évek elejéig), patasi és radványi határokbán veszik eredetüket, s egyrészt egy régi vízfolyáson lejtenek alá, másrészt pedig Nyárad és Balony felé tartva, a Csobánc erében egyesülnek” – írta Fehér Ipoly.

A lecsapolási tervezetet a szabályozási társulat elfogadta, és máris hozzáfogtak a kivitelezéshez. A két főzsilip már 1856-ban készen volt. Győr megye területén a Csiliz beérkezésétől a Csobánc nevű érig, vagyis Kulcsodon felül hosszú csatorna készült. E ponttól a csatorna két ágra szakadt: az egyik ág Radvány alatt elhaladva, a bösi határ Búvár nevezetű laposába vezetett; a másik Balony mellett, ugyancsak a bösi határ Bugyogó és Fahíd nevű laposaiban végződött.

A védőtöltések és a levezető csatornák létesítésén túl, szükség volt a Duna mellékágainak mielőbbi elzárásáról is gondoskodni. Erről így írt Fehér Ipoly:

„A bagoméri 78° széles ág elzárására a munka folyamatban van (ez 1874-re értendő), amely kiválóan előnyös hatással leend a gőzhajók járására, főleg a Szap fölé eső részekén. Az eddig végzett munkálatok azonban csak is az alapkövet tették le a nemzetgazdaságilag annyira fontos kérdés megol-

dásához, s inkább csak Csallóköz saját érdekeit, mint a kereskedelmi szélesebb érdeket illetik, melyek főleg a Duna hajózhatóságában nyerik kielégítettségüket. Beismerte ennek horderejét jelen kormányunk, midőn legközelebb kimondotta annak elodázhatatlan szükségességét, hogy vízi utaink közül mindenekelőtt a Dunának a Pozsony és Gönyű között eső részét, mint legrosszabbat, veszi szabályozás alá, melynek költségvetése 6 millió 700 ezerre van előirányozva."

Itt kell megemlíteni a belvizek szabályozását is. Az Öreg-Duna Bős előtti szakaszát 1886 és 1896 között szabályozták. A belvizek, az elkészerítő természeti csapások kivédésére már ennél egy évszázaddal korábban is készültek tervek, de azok az 1809-es Napóleon elleni háború, majd az 1848–49-es szabadságharc miatt megvalósításukban késtek.

Végül 1876-ban alakult meg a Csallóközi Vízzszabályozási Társaság, majd annak példájára jött létre a Csilizközi Ármentesítő Társulat. Bős határában egyre szaporodtak a kanálisok és a belvizek elvezetésére szolgáló árkok, csatornák. Mindezek ellenére az 1900-as évek első két harmadában Bős és Nyárad határában mocsarak, posványok uralkodtak, s legfeljebb savanyú szénát vagy nádat termeltek. Akadtak olyan rétek, ahol legeltetés közben a szarvasmarhák belesüllyedtek az ingoványba – például a nyáradi határ Ér nevű dűlőjében –, ahonnan emberi erővel is bonyolult volt (még rúdazókötéllal) is kivontatni azokat. Azt, hogy később már nem fenyegették belvízi kiöntések a termőföldeket, főleg a későbbi csatormázásoknak köszönhető.

Az árvizek és a talajvizek ellen az 1800-as évek második feléig rendszerelen, igazából csak primitív volt a védekezés. Ezt a bizonytalanságot az ármentesítő és folyószabályozó társulatok megalakulásai oldották fel.

Érdekesség: az elsők között, még 1873-ban alakult meg az Alsó-Csallóközi és Csilizközi Belvízlevezető Társulat, valamint a Rába-szabályozó Társulat. A Duna-szabályozási munkálatok 1886-ban kezdődtek el Bős és Szap között. A Szigetközi Ármentesítő Társulat viszont csak 1892-ben jött létre. De ezeknek előzményei is voltak.

Az Alsó-Csallóközi és Csilizközi Ármentesítő Társulat például két külön társulat egyesítéséből keletkezett. Az alaptársulat keletkezésének éve: 1854. A társulat alapszabályának miniszteri megerősítése 1886-ban történt. Működése Győr vármegyének arra a területére terjedt ki, mely a Duna bal partjára esett,

vagyis a Nagy-Duna és a Csiliz patak árvédelmére és belvízelvezetésére. Védvonalai Győr megye területén Nyáradtól Kulcsodig 14 kilométert, a Csiliz patak jobb partján Patástól Kulcsodig 22 kilométert tettek ki.

Az Alsó-csallóközi és Csilizközi Ármentesítő Társulat védőtöltéseinek hossza 108 kilométeren át kanyargott, és abból a Győr megyei töltések hossza 36 kilométert tett ki. A vízmentesített terület: 151 267 katasztrális hold volt.

Az Alsó-csallóközi és Csilizközi Ármentesítő Társulat adatai az 1900-as évek elejéről. Zsilipek száma: 10. Gátórként 16 embert alkalmaztak és volt 14 gátórházuk is. A társulat 134 kilométer hosszúságú telefonvonallal rendelkezett. a belvízcsatornáinak hossza 169 kilométeren át kanyargott, és azokon 15 ügynevezett belzsilip szolgált. A csatornákat 60 híddal ívelték át. Csak éppen szivattyútelepeket nem működtettek.

Az ármentesítésekre fordított beruházás összege 5,8 millió korona. A belvízelvezetésre költött érték 1,08 millió korona. Az összesített beruházás pontosan 6 millió 813 ezer korona 79 fillért tett ki. Ehhez kaptak 137 ezer 335 korona évi adóvisszatérítést.

A tagok – így a nyáradiak is – 1,40 korona hozzájárulási díjat fizettek holdanként évente. A tagok katasztrális holdankénti tiszta jövedelme a társulat működése következtében 26 fillért tett ki. A társulat évi bevétele 853 557 koronát eredményezett, szemben az évi 767 019 koronás kiadással. De ehhez jött még évenként a 28 916 koronányi fenntartási költség.

Az 1900-as évek elején még ármentesítési beruházásra 3,6 millió és belvízelvezetésre további 1,2 millió koronát tervezett az Alsó-csallóközi és Csilizközi Ármentesítő Társulat.

Az ármentesítő társulatok látványos eredményeket értek el. Ezek ellenére az 1930-as években is akkora talajvizek keletkeztek, hogy Szap és Nyárad között átfolyt a víz az országúton. Főleg, ha a Nyárad feletti „Csóványos” kiöntött.

A község maga is próbálkozott kanálisok ásásával. Ilyen vízelvezető csatornán vezették le például a Kissziget laposa nevű posványos rész vizét az Ér nevű dűlő kanálisába.

A nyáradi határ tényleges belvízi ármentesítését az 1940-es évek első felében a Nagykanális oldotta meg, mely a balonyi határ felől átvágta a Patasra vezető utat, majd a Bős felé tartó országutat, és az Andor nevű tóban, illetve a Kis-Duna nevű csatornában végződött. Azóta ez viszi el a fakadó vizeket.

A nyárad határ dűlőnevei^(76-78.)

Csicsay Mihály, a már említett adatközlő visszaemlékezései (kiegészítve a helytörténetíró által):

– A dűlők felsorolását a Duna mellől kezdem. A rengeteg sziget és vízfolyás között hajdanán nem is olyan volt a Duna-meder, mint amilyen az 1886-ban befejezett szabályozás következtében kialakult hajózó nyomvonal lett. Az a vízi világ a gyakorlatban nem választotta el élesen a Győr vármegyei Szigetközt a hajdan ugyancsak Magyarországhoz és Győr megyéhez tartozott Csilizköztől.

Igy fordulhatott elő, hogy a trianoni döntést követő elcsatolásig a régi Duna-töltéseken belül fekvő, tehát árterületnek számító, legelőnek használt Ercséd nevű dűlő a túloldalon levő – Ráróval még nem egyesült – Ásvány község határa volt. Természetesen az ásványiak nem jártak át Nyárad alá gazdálkodni, hanem Ercsédet a szapiak és a nyáradiai bérelték legelőként az odaáttiaktól.

Ercséd és a falu között található a Kertalja, vagy más néven Kenderföldek nevű dűlő. Valamikor ez a jó föld igen sokat ért, hiszen jól fizetett benne a kender, amelynek a megmunkált anyaga biztosította a létfontosságú, ruházkodásra és háztartási használatra, valamint a zsákokhoz szükséges vásznat.

A Szap felé eső, a cigány házak előtti rész neve Déllői dűlő. Azt követi az Új-örvényi dűlő és a Szapi dűlő. A kettő között volt egykor Nyárad és Szap zsidó lakosainak a temetője.

Az országút átelleni, északi felén, a Nyárad szélét jelentő Wimmerék házá-
tól egészen Szap szélső házának tövéig terjedően kezdődött a Tenkannya nevű dűlő, amely lenyúlik a szapi temetőig. Onnét kezdődött az Erdőhelyi dűlő. Utána következik a Tölösi-domb nevű dűlő, amelyről azt hallottam, hogy ott már a tatárjárás idején keletkezett katonatemető. Hogy valaha a Tölösi-dombon temető volt, az biztos, hiszen onnan csontok kerültek elő. A továbbiakban található a Büdösség nevű dűlő, amely onnan kapta nevét, hogy Szap szenny-
vize oda folytott le. A Szapról és Nyáradról Balonyra vezető út másik oldalán találunk el a már eltűnt Nyárad-majorhoz tartozó földek.

A Nyáradról Balonyra vezető úttól számítva, Balonytól kissé északnyugatnak tartva, az egykor élt Hölgye Antal kertje végétől indult a Keskenysár, aztán az Egér-kút. Majd következtek a „tanító-földek”, melyek a választás útján Nyáradra került kántortanítók természetbeni juttatásainak számitottak. Aztán még arrafelé volt a Vízmosási dűlő.

A Nyáradról Patasra vezető úttól jobbra kezdődik a Patasi úti dűlő. Annak végében van Simonrév dűlő, amelyet a nyáradiak tévesen Simonrétnek neveznek.

A falu után, a Bős felé eső részen, a Földverem szomszédságában kezdődik az Ér nevű dűlő. Ebben a zsombékos, vizenyős, mocsaras rétségekben viháyni kellett a legelésző szarvasmarhákra. Előfordult, hogy a hasig elsüllyedt tehenet rúdazókötéllel, több erős férfi összefogásával tudták csak kihúzni a feneketlen sárból.

Ér után következett Bodzás-szer, amely egykor bodzabokros rét volt. *(A szer ősi magyar szó, és lakott helyet, pár házból álló települést jelent. Hogy létezett-e ott valaha emberi hajlék, arra nincs most semmiféle bizonyíték.)*

Ér folytatása Bodzás-szeren át a Kissziget nevű dűlőben, a bőszi határ széléig nyúlt. Úgy tudom, Kisszigetből hordták egykor a falu építéséhez az agyagot.

A Vaslábos nevű dűlő is meg kell még említeni. Azt kerítette egy Schwarz nevű zsidó birtokos földje, amely a Nyáradi-majorhoz tartozott. De még arrafelé volt a Pásztorrét nevű dűlő, amelyet a későbbi tulajdonosok előbb béreltek, csak aztán tudták megvásárolni.

Sebők Gábor Balonyi úti birtoka tulajdonképpen egy Neuhauser nevű zsidó birtoka volt, és azt a nyáradi gazdálkodó élete végéig bérelte.

A nagygazdák, például Lendvay Vendel, Szőke Csicsay Imre, Sebők Lajos egy Frey nevű zsidótól bérelték földjeiket. Ezt hallottam, de abból is tudható, hogy több helyen – például a Mocsára, de főleg a Nádas nevű dűlőkben – szomszédok voltak.

Balony felé található a Benyócki nevű dűlő, ahol Sebő Benedeknek voltak földjei. *(Feltehetően arról a gróf Benyovszky Móric Ágostról – vagy családjáról – kaphatta a dűlő a nevét, aki rengeteg kalandozás után, Madagaszkár szigetén kötött ki, a bennszülöttek 1776-ban királlyá választották, majd 1786-ban ott is halt meg a franciákkal vívott ütközetben. Benyovszky család létezett Csallóközben is.)*

Az egykori Lendvay Mihály háza felőli rész volt a Kövecshídi dűlő, mellette a „Hóttörvényi” (Holtörvényi) dűlő, tovább a Sebő Benedek-féle dűlő, aztán következtek a Kis-Fierdő és a Nagy-Fierdő, valamint a Kis-rét nevű dűlők. Onnét az országútig szélesedő, a temetőtől induló rész húzódott egészen a Bősi-határig, és ez a Hosszú-úti dűlő. Utána van a Végh Sándor-féle dűlő. A Bősi-földek nevű dűlő a régi töltések és az országút között nyúlt el 1030 méter hosszan, és erről kapta a Hosszú-osztály dűlőnevet.

A régi töltéseken belül, Ercsédőtől Illéig nyúltak az egykor ugyancsak árterületnek számító Kozáta és Mocsára nevű dűlők.

A nyáradi közbirtokosság legelője a Patasi úttól felnyúlt a Bőshöz tartozott, de már megszüntetett Kotliba-majorig. Emellett fekszik a Kisa nevű dűlő, és arrafelé van a Túnyogi-lapos nevű dűlő is. *(Túnyog egykor lakott hely volt, amit a korabeli térkép – amelyen Nyárad még nincs is! – bizonyít.)*

Voltak még a nyáradiaknak földjeik Bős határában több helyen is. Például a Bakai-úti és a Mógori-kúti dűlőkben. Továbbá: Szap és Balony községek határában szintén akadtak nyáradi gazdáknak földjeik.

Nyárad község határa, összes földterülete 1044 hektárt tett ki. Ezen 1869-ben 571, 1880-ban 556, 1890-ben 641, 1900-ban 608, 1910-ben 659, 1921-ben 732, 1930-ban 707 lakos élt. Azóta fogy a lakosság: 1970-ben 759, 1980-ban 663, 1991-ben 590 volt az állandó nyáradi lakhellyel bírók száma. Azz átlagéletkor így lecsökkent 38,2 évre. Ugyanakkor öregszik a lakosság: a 14 éven aluli gyerekek száma 115, a nyugállományban levőké pedig 137.

Nyárad növényvilágáról^(79-80.)

(Hogy Nyárad növényvilágát újabb kori adatokkal is bővíteni tudja e helytörténet írója, felkérte Csicsay Alajos biológia szakos tanárt, aki nyáradi születésű lévén, jól ismeri a helyi élővilágot. Az ő humorral fűszerezett adatait e sorok írója is színesítette a maga emlékeivel.)

NÖVÉNYEKRŐL MAGYAROSAN, LATINOSAN, NYÁRADIASAN

Az előző századok uralkodó fája a sokat emlegetett mocsári tölgy, botanikai nevén kocsányos tölgy (*Quercus robur*) a Duna gátjainak megépítése után nagyrészt kipusztult. A nyáradi templom mellett áll még egy, amelyet Csicsay Jónás hadnaggyá választása alkalmából, az 1800-as évek végén ültetett. Valójában hét tölgyfát ültetett apai ősöm, de már csak egy fa él közülük.

Jellegzetes fája a vidéknek a fűz (*Salix*). Leggyakoribb fajai: a fehér fűz (*Salix alba*), a csöröge vagy törékeny fűz (*Salix fragilis*), ám Nyáradon mindkettőnek botlófa a közismert neve. A fűz egyike volt azon fáknek, melyeket legsokoldalúbban tudott a nép felhasználni. Apró hajtásait korán ritkították gúzsaknak (kötözőanyagoknak), ám ahogyan vastagodtak, úgy fogytak az ágak. Amikor a kar- vagy tán a combvastagságot is elérték a hajtások, az összeset levagdosták fejszével. Ezt a műveletet mondták „botulásnak”. A vastag gallyakat az udvarban vágták össze fűrészszel vágott fává, a vékonyabbakból gúzzsal kévébe kötve készült a rózse, s az begyújtásra és kemencefűtésre szolgált. A határi dűlők választóvonalait botlófákkal ültették tele. Alattuk pihentek meg nyáron az aratók, szénakaszálás idején pedig a kaszások. Az öreg, megvastagodott „fejű” botlófák odvaiban fészkeltek a verebek és a táj egyéb odulakó madarai. Ám a modernizáció, főleg a házi kemencek megszűnése és a kenyérsütés kihalása óta a botlófákra már nincs szükség.

Botlófák öveztek a kisebb-nagyobb nádasokat is. A nád (*Phragmites communis*) nélkülözhetetlen növény volt a falu számára: nádból készült a háztető és náddal fedték be a gazdasági épületeket is. Még az 1900-as évek

első felében is nagy kiterjedésű nádasok hullámzottak a szélben, például Mocsarában, Ercsédben, Simonréten, Kisán és Kotliba körül, hogy csak a legnagyobbakat említsem. Amikor az egyéni gazdálkodást a szövetkezetesítés követte, akkor is hasznosították a nádat: tetőfedésre már nem kellett, de a szövetkezetnek számottevő jövedelme származott a „stukatornád” szövéséből, és az építőipari szigetelésre használt nádfonatokat jobbára a csehek vásárolták fel. Nyárad, Bős és Szap határában, a Duna töltésein belül, több száz hektárnyi erdőségek húzódtak meg az ártérben, és azok növény- és állatvilága gazdagságával a híres gemenci erdőhöz voltak hasonlatosak.

A fűzfélék jellegzetes faja még a kosárfonó fűz (*Salix viminalis*), amely a kanálisok mentén igencsak szaporán nőtt. Korábban nem volt olyan férfi lakója Nyáradnak, aki e bokor vesszejéből kosarat ne tudott volna fonni. Ma már csak egyedül Tarr Sándor végzi e munkát mint ősi mesterséget.

De nemcsak kosarat, egyéb házi alkalmatosságokat is fontak fűzfa-vesszőből a mezőgazdasági munkák szünetében. Például ebből készültek a kiscsibék fölé a borítók, a tyúkkosarak, a kocsikások, de halászeszközöket – mint például „vörsét” (varsát) és tapgatót (fenék nélküli kosarat) is fontak kosárfonó fűzvesszőkből.

A nyárfafélék közül kiemelném a fehér nyárt (*Populus alba*), melynek utolsó maradványai az egykori nyáradi pásztorház előtti legelőn még mindig daliás büszkeséggel sorakoznak.

Az ártéri erdeinkben – bár előfordult fehér nyár is – az éger (*Alnus*), a gyertyán (*Carpinus*) és a szil (*Ulmus*) voltak a leggyakoribbak. De ismert volt a gyöngyvirág nyílásakor virágzó „csormányfa” is. A nyáradhoz közeli erdők ritkább fái közé tartozik a magas kőris (*Fraxinus excelsior*), nálunk „muzsikafa” néven is ismerik.

Az ártéri erdők aljnövényzete közül korábbi fontosságával kiemelkedett a veresgyűrű avagy gyűrűvessző (*Cornus sauguinea*). Belőle fonták levert karók köré a legtartósabb sövényt, a gazdasági udvarok és kertek kerítését. De gyakori volt a fűzvesszőből font sövény, valamint a lecek közé szorított hosszú vesszőkből összeállított „sellenc”, Nyárad legegyszerűbb kerítése.

A nyáradi deszkakapuk és palánkok jobbára az első világháború után jöttek divatba. Fűz-, nyár- és jegenyefák törzseit fűrészeltették fel Bősen, Kovács Mihály „páhójában” deszkákká.

A gyümölcstermő vad fák közül első helyre kívánczik a vadkörtefa (*Pyrus communis*), mely ugyan ritkán nőtt erdőkben, de becses fának számított, mert hullott gyümölcsét ősszel összeszedték és megaszalták. Legkorábban a mandula- és a somfa virágzott ki.

Ugyancsak becses gyümölcs az ősszel beérő csipkebogyó is. A vadrózsa (*Rosa canina*) terméséből lekvárt főztek, és gyógyteaként is használják még manapság is.

Az erdők aljnövényzete közül a hamvas, nálunk földiszederként ismert futónövény kapott az asszonyok által különös figyelmet: szemezgették ugyan a gyerekek is, de a lányok-asszonyok voltak a legnagyobb gyűjtői; vízeskannákkal járták az erdők alját, majd a leszedett hamvasan sötétkék szederszemek tömegéből bort erjesztettek.

A földiszeder szerepe egykor azért volt nagy Nyáradon, mert nálunk a szőlő nem nagyon terjedt el, illetve nem is volt képes meghonosodni a nemes szőlő. Nyáradon, a kertekben legfeljebb az „izabella”, a fekete otelló – tévesen nagyburgundi – és a tömött fürtű, oportóra emlékeztető félvad szőlőfajta tengődött, amelyet ugyancsak tévesen kadarkaként ismernek, de ezek sem kaptak különösebb gondozást. Itt kell megemlíteni a ribizskét, azaz ribizlit is, amely főleg piros változatában volt csemege, de belőle és a fekete ribizliből bort is készítettek. Előfordult a nyáradi kertekben málna, itteni szóhasználatul himper (a német Himbeer szóból hasonlítva) is, amelyből szintén „pancsoltak” bort.

Valaha nagyon szegényes volt Nyárad gyümölcsészete. Csak amikor már kitanulták egyesek a szemzést és az oltást, azután kezdtek nemesebb gyümölcsöket hozni az alma-, körte-, cseresznye-, szilva-, barack-, dió- és meggyfák. Védelmet, permetezést azonban jobbra ezek sem kaptak. Az utóbbi időben igen gyakorivá vált a kajsi, nyáradiasan sárgabarack, amelyet a messziről érkezők vásároltak fel – nem kis pénzért.

Visszatérve a vadon élő növényekre, illik szólni a dudvákról, azaz a lágy szárú növényekről is. Gyönyörű kora tavasszal a tőzikével (*Leucojum vernum*) benőtt vizenyős erdők alja. Szárazabb helyen (mivel a „Duna-saurus” hatására jelentős mértékű természetátalakulás következett be, részben indokolt a múlt idő használata) kékllett a tavaszi csillagvirág (*Scilla bifolia*), amelyet mi jácintnak ismerünk. Mindezeket megelőzte a hovirág (Gakan-

thus nivalis), majd május elején illatozott a gyöngyvirág (*Convallaria majalis*). Vasárnaponként a serdülők, valamint az ifjú legények-leányok csapatosan járták az erdőket előbb hóvirágért, később gyöngyvirágért. Gyönyörű csokrokat csináltunk...

A lápok gyönyörű díszé volt a sárga nőszirm (Iris pseudacorus) is, mely ma már a védett növények közé tartozik, holott fél évszázada még igencsak bőven virított. Hasonlóan megritkult a gólyahír (*Caltha palustris*) és a kék nefelejcs (biológiai nevén mocsári nefelejcs, azaz *Myosotis palustris*). A fekete nadálytő (*Symphytum officinale*) azért érdemes említésre, mert inséges időkben, például a háborúk alatt és után ennek a növénynek a száraz levelét összemorzsolva tömték meg pipájukat az öregek, aztán esküdtek rá, hogy „a nadárlevél éppen olyan jó, mind a dohány!”

A vizenyős helyek növényei közül a széles levelű gyékény (*Typha latifolia*) volt bőségben. Sokan tudtak gyékényszatyrot kötni, a termésével – buzogánnyal – pedig gyermekek játszadoztak szívesen.

A hajdani mocsarak helyén „zsombikos” laposok keletkeztek. A zombok tulajdonképpen sűrűn összenőtt sásgyökerekből álló bucka. E buckák közötti rész tavasszal megtelt hólével vagy talajvízzel. Ilyen „zsombikos rétek” borították még nem is olyan régen, a csatornázások előtt a nyáradi határ jó részét is. Ilyen helyeken nőtt a sás. Ha a sás szép hosszúra nőtt, akkor azt „nyűttük”, vagyis kézzel tépték fel, és abból készítették az árpakéve kötőjét, de fontak belőle különféle alkalmazosságokat is. (A sáskötő esetében meg kell említeni azt is, hogy a búza, rozs, zab aratásakor azoknak a sáját szárukból fontak kévekötő köteléket.)

A zombokos laposok ősszel közlegelőkként is szolgáltak. A sást ugyan nem szívesen legelte a szarvasmarha, de a laposok szélén annál inkább jólakhatott, mert ott az egyéb pázsitfűfélék is versengtek az élettérért, és szolgáltak egyúttal a tej „alapanyagául”...

Itt kell megemlíteni: a legeltetés csakis a gyerekek dolga volt. Gyerek játéka nélkül elképzelhetetlen. Játsszani pedig mindennel lehet. A rétek szélén botlófák is álltak, azoknak pedig hosszúak voltak az ágaik, és ha két botlófa közel volt egymáshoz, máris lehajtottak a síhederek innen is, onnan is egy-egy ágat, azt alul összekötötték, s máris készen volt a „hirinta”. Aztán ha a nagyobb fiúk jól meghajtották az oda-visszalengő hintát, vagy ha ne-

tán kibomlott a kötés, a benne ülő megtanult röpdülni. Tehát volt a munka mellett hancúrozásra is mód. Sőt még különleges csemegékhez is hozzájutottak: a parázson sült kukoricánál és a száraz szára alatt sült krumplinál finomabb étel nem is kellett az ifjú „kovbojoknak”. Még idős fejjel is jó ezekre visszaemlékezni.

A nyáradi határnak jellegzetes, de a Duna mentének inkább ritka növénye a csomós palka, nyáradiasan „csüvő” (*Chlorocyperus glomeratus*), amely a mi legelőinken valósággal burjánzott. Az állat nem legelte le, de nem is kaszálta senki. Csupán szegény (ez nem az anyagiakra vonatkozó jelző, hanem a már elhunytak kijáró tiszteletadás kifejezése) „Sánta Jóska” (Vida József a patasi útból) csipegette le sarlóval a Cidrus tehenüknek (volt több is, de mind a Cidrus nevet viselte), és csodák csodája, a legzsírosabb tejet adta a csüvőtől.

A legelőkön kora tavasszal, mintha apró csillagok hullottak volna a fű közé, milliónyi százszorszép (*Bellis perennis*) virított: ez volt a nyáradi libapásztorok nyelvén a „libavirág”. A kanálisok homoktöltésein pedig rengeteg „békavirág”, tisztességes nevén martilapu (*Tussilago farfara*) bújta ki. A lapu-családnak „rokonsága” is akadt a nyáradi földeken: ilyen volt a „lóköröm-lapu”, amely az a csalapu (*Pesatites hybridus*) névre hallgatna, ha éppen volna hozzá füle.

A növényeknek nincs fülük, a nyáradi embereknek kettő is akad fejüként. Csak éppen valahogyan másként hallják a neveket, mint ahogyan azokat írják. Szinte megdöbbenő, milyen neveket találtak ki őseink a növényeinknek. Vegyük példának a nádtippant (*Calamagrostis epigeotis*), melyet a nyáradiak imlának mondanak. Sőt még dülőt is neveztek el róla: ez az Imlás-dülő. E növény szálaiból kötötték egykor a lisztes kosarakat. Hasonlókat, de szebbeket, mint a zsúpból készült szakajtókat. De az imlás még hagyján. A fehér libatop (*Chenopodium alba*) Nyáradon „vajaspáré”, a libapimpó (*Polentilla anseriana*) pedig „illek-halok” nevet kapott, a csattanó maszlag (*Datura stramonium*) ellenben „csancsabóra” a népi néven.

Az előzőekben már téma volt az őszi marhalegeltetés. Két „térítés” közben, vagyis az elcsatangolni készülő tehenek visszaterelését követően a gyerekek szívesen szemezgették a galagonya (*Cratageus*), nyáradiasan „gelegonyabukor” termését. Azt tartotta róla a hiedelem, hogy csak azután jó,

ha már megcsípte a dér. Mi nem figyeltünk arra, hogy volt-e már dér vagy sem. Még akkor nem ismertük Weöres Sándort és költeményét – Őszi éjjel izzik a galagonya, izzik a galagonya ruhája –, csak úgy véljük, mintha a mi falunk határában „parázsló” galagonya ihlette volna meg a költőt.

A nyáradi emberek növényvilágáról, azok furcsa, de igen ízesen magyar neveiről, a gyermekvilág játékaikról vaskos kötetet lehetne – kellene! – írni.

Volna miről, hiszen a gyermekek munkára fogása a libapásztorkodással kezdődött, és amíg a fűszál leszakításakor szinte hanyatt eső pici pihés libuska megtanult legelni, a kis libapásztor gyakorolhatta a pitykővezést. Az ökrész gyerekek pedig, amíg a jószágok legelésztek, botjaikat egyszerre feldobva ütköztették a levegőben. A pilickézés meg a népesdi már inkább csapatjáték volt, nagyobb figyelmet érdemelt, mintsem libapásztorkodás vagy tehénlegeltetés közben játszani lehetett volna.

Nyárad állatvilágáról^(81-82.)

(Hogy a Nyáradon ismert állatvilággal népszerű formában is megismerkedhessen a kedves olvasó, ugyancsak Csicsay Alajos biológianár nyújt szakszerű ismertetést visszaemlékezéseiben – kiegészítve e sorok írójának gyermekkori, nyáradi emlékeivel.)

Az alacsonyabb rendű állatfajok közül említést érdemelnek a piócák. Minden fajukat felsorolni fölösleges. Nyáradon a harántcsíkos pióca (*Hirudo medicinalis*) volt a legismertebb, mivel a szegényebb emberek életében egészségügyi szerepe is volt. Nyáron, az agyagos aljú gödrökben – amelyek a mórvetők után keletkeztek – összegyűlt az eső- vagy a talajvíz, és azokban tenyészték az orvosi piócák. Ezeket uborkásüvegekbe gyűjtötték, és egykor a „rossz” vért szívatták le velük. Sőt nádszálba bújtatva, még a gyulladásos ínyre is rá tudták helyezni. Továbbá: hajdanán a szegényebb emberek némi pénzhez is jutottak azáltal, hogy gyűjtötték és eladták a vérszívókat a patikákban.

A lónadályt, nyáradi néven fekete piócát mindenki jól ismerte. Csak úgy hemzsegték a nádasok alatti vizekben. A szarvasmarhák szívesen belegázoltak a tocsogókba, hogy a nád fiatal hajtását, a „csillár” lelegeljék, aztán amikor kijöttek, tele volt a lábuk lópiócákkal. Ez az emberre is szívesen rátapadt, és bizony a gyerekek – akiknek gyakran utánuk kellett gázolniuk a csemegéző marháknak – saját lábukon tapasztalták ki, hogy csíp a fekete pióca.

A puhatestűek közül gyakori volt nálunk a hegyes héjú mocsári csiga (*Lymnaea stagnalis*), a málymételyes pocsolyacsiga (a *Galba truncatula* a málymétel „köztesgazdája”) és a laposhéjú tenyércsiga (*Planorbidae*) népes családja. Az utóbbi időkben sok gondot okoznak a zárt kertekben az *Arion*- és a *Limax*-félék családjába tartozó meztelen csigák.

A kagylófélék közül igen elterjedtek voltak a tavi kagyló (*Andononta*) fajtái, amelyek szívesen vájkáltak az örvényeknek nevezett tavak iszapjában. Elhalt vázuk – nyáradiasan a békateknyők – sokszor felsértették a „fürünnyi”, azaz fürödni szerető gyerekek talpát.

A hajnali harmat apró gyöngyökkel ékesítette a keresztespók (Ara-neus diademus) szinte minden bokorra kifeszített hálóját. A házak padlá-sait, az istállók és a kamrák (nyáradiasan pallások, kamorák) sarkait pe-dig a házi zugpók (Tegenaria derhalmi) vette birtokába. Por és piszok lepte hálói cafatokban csüggtek a pajták szarufáiról és a mennyezetek ge-rendáiról.

Az ökörmályról külön is meg kell emlékezni: a karolópók (Thomisi-dae) egyik faja szövö az hálót, mely ősszel, a vénasszonyok nyara idején száll a legelők felett, de már a városok légterében is előfordul. Mint jelleg-zetes pókfonal tapad az emberekhez a hosszú, fehér ökörmály.

A rovarvilág mérhetetlenül gazdag. Kora tavasztól késő őszig szálldos-nak a vizek felett az aprótól az óriásig terjedő méretű légi vadászok: a szitakötők (Odonata). Lárvaik a vízben fejlődnek ki.

Nyárad szúnyog nélkül elképzelhetetlen. Lárvaik a kiöntésekben fejlődnek ki, és apadások után milliószámra hemzsegnak a levegőben, csíp-ve-ingerelve embert és állatot.

A tócsaszúnyogok (Aedes) csípése az embereknek okoz kínzó viszketést, a dalos szúnyog (Culex pipiens) nőstényei a madarak – így a baromfik – vé-rét is szívják.

A poloskafajok (Heteroptera) közül gyakran találkozhatunk egyes bo-gymászó fajokkal, amelyek különösen a málnaszemeket – a himpert – te-szik bűzös váladékukkal ehetetlenné. A vizek felszínén, a feszített víztük-rön bámulatos ügyességgel és gyorsasággal futkosnak a molnárpóloskák fa-jai (Gerris-nem).

A lepkéket is érdemes – nemcsak fajgazdagságuk miatt és néprajzi vo-nakozásban is – megemlítenünk. Az apróbbak lárvaik, a szőrös hernyókat pókmacsakáknak; a nagyobb fajokét, amelyek tarkák és díszesek, fakutyák-nak nevezte el a tájnyelv.

A legyek és bögölyök kellemetlen ismerősei a nyáradiaknak. A házi legy szinte kiirthatatlan, ahol állatok is vannak. A szarvasmarha bőrét a marhabagócsleány, más néven a vargalégy (Hypoderma bovis) tette érték-telenné a bőripar számára, mert lárvaik az állat bőre alatt fejlődnek ki. A bögöly – azaz „bögű” – vérszívó marása kínzó az állat és az ember szá-mára egyaránt.

A hártáásszárnyúak (Hymenoptera) több ezer faja él a Duna mentén. A közéjük tartozó darazsak (Vespidae) családjából kiemelhetjük a lódarazsat (*Vespa crabro*), amely kiszáradt fák odvaiban szokott csoportosan megtelepedni. Ezt ahol csak lehetett, pusztán oktalanságból irtották. A kisebb, karsú testű darazsakat a csilizközi falvak lakói csömíny néven ismerik. A gubacsdarázs-alkatúak (Cynipoidea) közül némely fajok lárvái a levelek gubacsaiban fejlődnek ki. A tölgyfa gubacsa – a „gubicslabda” – kedvenc játékszere volt egykor a nyáradi gyerekeknek.

Az egyenesszárnyúak rendjéből a sáskák (Acridaria) alrendjébe tartozó vándorsáska valamikor Isten csapásaként jelent meg. A sáskafelhő közeledtekor – akár csak tűzvész vagy másféle veszedelem esetén – a harang félreverésével riasztották a lakosságot. Az ugyancsak ebbe a rendbe tartozó tücskök (*Gryllidae*) kedves kis rovarok, a népmesék gyakori szereplői; ám egyik fajuk, a lótetűk (*Gryllotalpa vulgaris*) a veteményesek kertek, főleg a melegágyak nem kívánt látogatói, kártevői.

A magasabbrendű állatok közé szokás sorolni a gerinceseket (Vertebrata). Mivel Nyárad határa még ma is bővelkedik felszíni vizekben (persze, már szabályozott medrekbe, kanálisokba terelve), ezek lakói közül előbb a halakról (Pisces) kell megemlékeznünk. Ezek ismertetése más fejezetben már megtörtént. De egy érdekes esetről szólni kell.

Mórotz Alajos dédapánk (Sebő Ferencné született Mórotz Juszina öreganyánk elődje) halászatból élt. Valószínűleg ő hozta létre Szapon az első halászbokrok egyikét. A Dunát – még a hozzá tartozó természetes vizeket is az árterületen, de még a Csiliz patakot is – Medvétől Bodakig bérelte. Öreganyánk emlékezett rá, amikor vizát (*Huso huso*) fogtak. Azt mesélte: az ökrös szekérről elől a feje, hátul a farka lógott le a földre, akkora volt a kifogott viza! Ez hihető, hiszen a tokfélék óriása elérheti kifejlődve a kilencméteres hosszúságot.

Vizeinkben gyakori volt egykor a réti csík (*Cobitis* vagy *Misgurnus fossilis*). A valamikor kézzel ásott, iszapos kanálisokban, az erdők alatti vizekben, de még az Andor nevű tóban is gyakori volt, ma már ritkán fordul elő.

A lápi póc (*Umbra lacustris*), a tőponty (*Cyprinus carpio*), a széles kárász (*Carassius carassius*) és a compó (Tínca tınca) igencsak gyakori halak voltak mifelénk, illetve ezek még ma is megtalálhatók vizeinkben. A kaná-

lisok vizeit a fehér halak népesítik be. Ez gyűjtőnevük azoknak a halaknak, melyeknek legtöbbször rámondják: keszeg. Pedig a keszegek (Abranis-nem) egy külön csoportot alkotnak. Ide tartoznak a sügérek (Percidae) is, melyeket Nyáradon közös néven dörgicsének mondanak.

A kétélűek (Amphibia) közül mind a farkosak, mind a farkatlanok előfordulnak környékünkön, vizeinkben. Foltos szalamandrárt (Salamandra salamandra) csak egyszer láttam az ercsi erdőben; tarajos götével (Triturus cristatus) több alkalommal is találkoztam az éri kanálisokban, amikor azok tavasszal megteltek talajvízzel. Mivel addig nem ismertük ezt az állatot, valamelyik gyerek elnevezte „pecérce” névre, és amíg nem tanultam róla, mindaddig így ismertem.

A békák közül mind a vöröshasú, mind a sárgahasú unka (Bombina bombina és Bombina variegata) előfordult, de ma már eléggé ritkák. A varasbékák családja (Bufonidae), azaz a varangyos békák ma is szép számban élnek, már védettek. A leggyakoribb még manapság is a kecskebéka (Rana esculenta). A „Kertajja, Kövecshíd, Födverem” békái kora tavasszal fülsiketítő koncerteket rendeztek.

A hüllők (Reptilia) közül a kígyók mozgatták meg az emberek fantáziáját leginkább. Rengeteg rémtörténet keringett a kígyókról. Némelyek még „tarajos”, mások óriáskígyókat is láttak az erdőben, sőt nagyobb kukoricásokban is. Pedig a jámbor siklóféleken kívül másféle kígyóval nem találkozhattak a nyárad nagytundók. Persze, ha véletlenül valaki rábukkant egy-egy megtermett erdei siklóra (Elaphe longissima longissima), amelynek hossza elérheti – sőt meg is haladhatja! – a két métert, valóban megrettenhetett tőle. Az idős vízisikló (Natrix natrix) hossza is megközelítheti az egy méter nyolcvan centit. A siklóink átlagos nagysága csupán 60-90 centiméter közötti.

Csak hogy: a valóság eltörlül a fantázia mellett. Különösen a hosszú téli esteken, tollfosztás közben teremtek óriáskígyók. Meg olyan kígyók, amelyek belemásztak a határban elaludt ember száján át a hasába! És onnan csak a forralt tej szagára bukkant elő a csúszómászó. Még ma is beleborzom a krónikás háta, az igencsaak élénken eszébe megmaradt emlékek hatására. Több mint fél évszázada Sebő Ferencné öreganyánknál tollat fosztani számosan összegyűltek. Például az ugyancsak hadiözvegy Barna Loj-

ziné, a Pesten meghalt Annus leánya, a Győrött eltemetett másik leánya, „Leckó” Imréné. De a leghátborzongatóbb meséket az öregbíró és Végh Imre házai között, az udvarban bent álló házában lakó Kiss Gyuláné tudta előadni. Nála mindenféle kígyó létezett. Mesélt a „pucútt ményétről”, meg arról a „tarfaszú bagúrú”, amelyik párosan lakott a „pallásán”, aztán tudott „a kuvikkúnyi meg huhognyi” is. Látott „ollan” kígyót is, „améllik bekapta a farkát, karikát csinát magábú, aztán úgy gurút a futó ember után”. Meg-elevenedtek a farkaskalandok is tollfosztás közben: „Mógori kútná írtik utó azt a vándorlót, akibű csak a tarisznyája maradt meg. Még a csontyait is főfaaták a csikaszkok.” Hát még a szellemek mennyiszor jöttek elő – a mesélő szájából: „A nyárodí temető árkába ásták ee a öngyilkust. Az onnit házajáró lilék tüzes szemű meg még a szájába is tűz vót...” Ez utóbbi bizonyára az az eset lehetett, amikor egy legény fehér lepelbe burkolózva, tőklámpával világítva várta haza az apját Szerdahelyről. Az éjfél tájban gyalogoló ember nem tudhatta, hogy a saját féleszű fia ugrott eléje a temető árkából. Ijedtében szörnyethalt...

Beszélték, hogy Ille közelében (egykor Szakáll erdész és Kozmér gátőr házai képezték az Ille nevű települést) található (vajon, meg van-e még?) Csóványosban volt valamikor mocsári teknőc, azaz „teknyősbéka” (*Emys orbicularis*)...

A madarak részletes ismertetése megtöltene egy könyvet. Előbb nézzük a vadon élő madarakat. A tyúk-idomúak (*Galli*) közül a fácán (*Phasianus colchicus*) óriási változáson esett át az utóbbi évtizedek alatt. A félénk, gyönyörű madárból – amelyet megközelíteni sem lehetett észrevétlenül – ágról-szakadt útszéli kapingáló lett. Manapság már úgy keltetik, mint a csirkét, aztán úgy kell visszavadtítani, hogy legalább felrepüljön a vadász előtt.

A fogoly (*Perdix perdix*) szinte már kipusztult. A kedves fürjnek (*Coturnix coturnix*) is alig hallani hangját, pedig valamikor a pitypalattyzásától volt hangos a határ. A nagyüzemi monokultúrás termelés, a túlméretezett vegyszerezés és a gépi talajművelés, főleg a nagygépes betakarítás, teljesen fölforgatta a természet több évszázados, megszokott rendjét.

A mezőgazdaság modernizációjának lett legkorábban áldozata a túzok (*Otis tarda*). Az alföldeknek, így Csallóköznek is legnagyobb madara volt a túzok, melyből még negyven esztendővel ezelőtt is át-átrepült egy-egy pél-

dány a falu felett. Csapatosan egykor főleg Kisán kapirgáltak, mert ez a dűlő esett legmesszebb az emberek járásától.

Gyermekkoromban kétféle vadgalambot ismertem: a gerlét (*Streptopelia turtur*) és az örvös galambot (*Columba palumbus*). Mindkettő egyedszáma megcsappant. Az örvös galambról az a hír járta, hogy már csak az utolsó példányai élnek, de szerencsére újra szaporodni kezdett ez a madárfaj: újra feltűnt a nyáradi határban. A harmadik fajta vadgalamb az 1950-es években költözött be hozzánk: ez a balkáni gerle (*Streptopelia decaocto decaocto*). Először 1949-ben láttam balkáni gerlét Győrben, és hosszú időbe telt, mire átkelt a Duna csallóközi részébe, de aztán tíz esztendő sem telt el, és eljutott még Skandináv félzigetre is. Érkezése óta úgy él körülöttünk, mint a veréb.

Nyárad legjellegzetesebb madarai a fehér gólyák (*Ciconia ciconia*). A nádfedeles pajták tetejéről és füstös kéményekről átköltöztek – emberi beavatkozás után – a villanyoszlopokra. Tíznel is több fészek tűnik fel a falu villanyoszlopain. Hallottam már szülőfalunkat úgy emlegetni Dunaszerdahelyen, hogy Nyárad, a gólyás falu. Rokona, az inkább erdők fáin fészkelő, félsín fekete gólya (*Ciconia nigra*) igencsak ritka mifelénk.

A vízimadarak sokasága az 1900-as évek második felében bizony megfigyeltkezőtt. Jóval kevesebb a bibic (*Vanellus vanellus*), mint amikor még minden tavasszal megteltek vízzel a mélyebben fekvő földek. Február utolsó napjaiban egyszerre érkezett a bibic és a póling (*Numenius arquatus*), de a nyáradiasan „pólinec” nevű madár már végképp eltűnt. A más tájakon juhászmadár néven ismert parti lile (*Charadrius hiaticus*) is igencsak ritkán látható.

A vadludak közül az 1900-as évek elején még költött nálunk a nyári lúd (*Anser anser*); emlékét egy major neve – Kotlíba – őrizte meg, amely állítólag azt jelenti, hogy az a táj kotló libák költőhelye volt. Az északról érkező vadludak is egyre gyérülő években vonulnak át Nyárad és határa felett, pedig ősz elején és a tél végén esténként ugyancsak sokat gágogtak errefelé. Közülük a leggyakoribb faj a vetési lúd (*Anser fabalis*).

Pusztán az érdekesség kedvéért említek meg kettőt a nálunk tanyázó madárfajok közül. Egyik a búbosbanka (*Upupa epops*), melyet nálunk „taréjos-babukának” neveznek; a másik a kertekbe is néha beköltöző nagy őrgébics (*Elanus excubitor*), amelyet Nyáradon „szarkagáborján” néven ismernek.

Emlősök (Mammalia). Az emlősök legegyszerűbb csoportját a rovar-evők teszik ki. Közéjük tartoznak az apró termetű cickányok (Soricidae), amelyeknek több faja is megtalálható nálunk. Sajnos az emberek kártékony rágcsálónak ismerik, és a moharegér névre átkeresztelt állatkát pusztítják.

A denevérekről (Chiroptera) szintén az a babona járta, hogy tulajdonképpen csak repülő egerek. A népi nevük ugyancsak az egerekre utal: az Nyáradon a bőregér.

A mezei nyúl (*Lepus europaeus*) valódi rágcsáló, valamikor igen nagy számban lakta a határunkat, ám a monokultúrák (nagyparcellás növénytermesztés) a tapsifülesnek ártott meg legjobban. A legelők feltörése, szántóvá tétele miatt az ürge (*Citellus citellus*) pusztult ki alaposan.

Kipusztult a vidra (*Lutra lutra*) úgyszintén, pedig egykor még gyakori ragadozója volt a halban gazdag vadvizeinknek. Elfogására kiagyalt vidravasból pár évtizeddel ezelőtt még hányódott néhány a kamrák, színek fölösleges kacatai között. Értékes prémjéért vadászták, csapdázták ezt a kedves, játékos állatot. Ma már csak a mesefigurák között szerepel a vidra mint *Lutra*.

Az eltűnt vidra helyét betöltötte az idegenből behurcolt, aztán elvadultan elszaporodott pénzmapocok vagy ondatra (*Ondatra zibethica*), amelyet tévesen hódpatkánynak neveztek el.

A nagyvadak közül az ártéri erdeink lakója még ma is a gímszarvas (*Cervus elaphus*). Jól úszik, bizony még a Duna sem akadály számára, ám az árvizeknek mégis gyakran áldozatul esnek a szarvasborjak és a borjas tehenek. A szarvas az árvíz elől gyakran kimenekült a szántóföldekre, de kijárt az erdőből esténként megdézsmálni a kultúrnövényeket, főleg a kukoricát. Szeptemberben esténként még a faluvégre is elhallatszott a szarvasbögés az Illés-járó felől. Egykor, még a második világháború előtt, Papp József „jáger”, azaz erdész gyakran nem engedett be bennünket az erdőbe, mert olyankor borjastak a szarvastehenek és az őzsuták.

A Nyáradhoz közeli ártéri erdőkben vagy a határ fás-bokros részein volt honos az őz (*Capreolus capreolus*). Ez a szelídnek tűnő, félénk vad gyakran elrejtőzött a bokrok közé, bizván az észrevétlenségében, éppen ezért gyermekfejjel élmény volt közelről megpillantani. Ma pedig már úgy járvák az őzek csapatostól a szántóföldeket, mintha nem is számítanának a vadászható vadak közé.

A vaddisznó (*Sus crofa*) eléggé sokáig megélt a környékünkön. A hajdan élt öregemberek úgy emlékeztek meg a vaddisznóról, mint amely állat gyakran előfordult itt is. Bizonyára a Tankannya nevű dűlő eredetileg kantanya volt, legalábbis a szájhagyomány szerint.

A róka igencsak meggyérült, bár hajdanán sem tengett túl. A mérgezőesés dúvadirtás szinte kipusztította ezt is.

Az egykor rettegett görény (nyáradiasan geríny) sem riogatja mostanában a baromfiólak lakóit. Menyétről, nyestről sem hallani, hogy bemerészkednének az udvarokba.

Medve ezen a tájon csak falunév formájában fordul elő. Farkas pedig már csak a mesekönyvekben látható. A farkasmesék is eltűntek a hajdani tollfosztó asszonyokkal együtt.

Rengeteg olyan élőlényt lehetne még felsorolni, amely létezik vagy már csak létezett Nyáradon és határában. De úgy véljük, hogy ennyi is elég szeretett falunk, Csiliznyárad helytörténetébe.

Lakó- és gazdasági épületek^(83.)

Nyáradon a telkek, még a legkeskenyebbek is, önállóak voltak. Két háznak igen ritkán volt közös udvara. A gazdaházak közös vonása: a lakó- és a gazdasági épületek egymás végébe épültek, és egy hosszú közös fedél alatt nyúltak hátra. Az épületek általában vályogfalúak és nádfedelesek voltak. Téglafalú és cseréptetős házak csak az első világháború után épültek. A módosabbak rendszerint dombra, de legalább emberkézzel készült magasításokra építkeztek.

Csiliznyáradon például előfordultak olyan házak, amelyeknek az alapját, fundamentumát négyszögletesre faragott mocsári tölgyfagerendák képezték. A kiálló végű gerendák felett rendszerint sövényfal magasodott. Az inkább megkövesedő, mintsem elkorhadó mocsári tölgyfa gerendáiba lyukakat égettek, azokba karókat illesztettek, majd azok köré gyűrűvesszőből sövényt fontak, azt kívül-belül betapasztották szalmás-törekes agyagsárral. Ez volt a sövényfal. De ennél gyakoribb volt a deszkák közé döngölt sárból, agyagmasszából készült tömésfal. Nyáradon leggyakoribb volt azonban a vályogfal, a kiszáritott sártéglából rakott fal.

A vályogtéglát, a nyáradiak szerint mórt, vagy a leendő lakók maguk vetették, vagy vályogvető cigányokkal készítették. A mór, vagyis a vályogtéglá sárrá vizezett agyag és polyva vagy törek keveréke. A masszát négyoldalú deszkakerettel alakították téglaméretűre, majd kiszáritották.

A sövényfalak tapasztásait, a döngölt tömésfalakat és a mőrfalakat egyaránt jól ki kellett szárítani. Ha kiszáradtak, azután kezdődtek a meszelések. A házak falait évente legalább egyszer, de inkább kétszer bemeszelték. A fehér mészfelület volt a leggyakoribb és a leghatásosabb állagmegőrzési módszer, és egyben ez volt a ház tisztaságának fokmérője. A falak színesre festése nem volt szokásban.

A nyáradi gazdaházaknak jellegetes elrendezésük volt. Az utcára merőlegesen, egymás után épített helyiségek összefüggő vonulata képezte a házat. Utcával párhuzamos falú ház csak a telekelrendezés kényszeréből fordult elő, de az is „háta fordított” az utcának, bejárata az udvarról nyílt.

A „hosszúház” első szobájának ablakai az utcára néztek, utána a konyha, hátulsó szoba, a kamra, az istálló és végül a szín következett.

A házak homlokzata előtt rendszerint volt egy kis virágoskert is. Az első vagy ünnepi szoba bútorzata és ágyneműje mindig jobb minőségű volt, mint a hátsó szobáé. Az első szobában csak akkor ágyaztak meg, ha vendég érkezett. A gazda és családja a hátulsó szobában éjszakázott, napközben pedig a konyhában telepedett le.

Az első szoba mindig fogadásra, vendégvárásra volt előkészítve. Bár előfordult olyan eset is, hogy alkalmilag tároltak benne valamilyen takarmányt. A vendégszobának egy vagy két duplaszárnyú ablaka nyílt az utca felé, de rendszerint az udvarra is nézett egy ablak. Az ablakok elképzelhetetlenek voltak cserepes virágok és függönyök nélkül. Az első szoba ajtaja minden esetben az utána következő konyhából nyílt.

A nyáradi házak konyhái még a két világháború közötti időkben is érdekes megoldásúak voltak. Szinte mindenütt az úgynevezett nyitottkonyha dívott. Az ilyen konyhákra az idősebbek még jól emlékezhetnek. Az udvar felől a lakásba rendszerint csak egy ajtón, mégpedig a konyhaajtón át lehetett bejutni. A konyhaajtó jobbára kétrészesként készült. A külsőt – védelmi célból – tömör deszkából erősre, nem ritkán jól megvasalva készítették. A belső ajtó hajdanán két részből állt. A felső ajtórészt jó idő esetén benyitották, így levegőt és fényt is kapott a konyha. Az ajtó alsó része csupán derékig ért. Azt télen-nyáron csukva tartották – célszerűségi okokból. Például a konyhában aprójószágot – csibéket, kacsákat, libákat – is költettek és neveltek, és azok a csukott alsó ajtó miatt ki nem mehettek, a kotlós pedig nem repült ki, viszont a kutya nem tudott besomfordálni, ellenben a macska képes volt kiugrani a félajtó felett. Valamint – és ez sem volt mellékes – a koldusok is megálltak a zárt félajtó előtt!

A konyha belül két részből állt. Az udvar felőli részét használták legtöbbször. Minden időszakban ott volt helye az asztalnak. A háromszori fő étkezések idején az asztalhoz ült a ház népe. Ha télire fordult az idő, a mezőgazdasági munkák befejezése után, a család élete reggeltől estig jórészt a konyhában zajlott. A nagyasztal mellett rendszerint sarokpad nyújtózkodott a fal mentén. A téli esték tollfosztása szintén a konyha asztalán folyt. A konyhá-

nak az asztal körüli része képezte egykor – mai értelemben véve – a társalgót, avagy a nappalit. Mivel egész nap folyt valamilyen főzés, ezáltal a fűtés is megoldódott.

A konyha étkező részétől boltíves falrész választotta el az úgynevezett nyitott konyhát. Az udvarral átelleni rész közepén terpeszkedett a búboskemenca, amelyben a nyáradiaik rőzsével fűtöttek be kenyérsütés idején. A nyitott konyha tűzhelyét téglából vagy mőrből rakták, és benne vágott fával tüzeltek. A kemencének és a rakott tűzhelynek a füstje szabadon szállt fel a nyitott kéménybe. A kúposan kialakított konyhamennyezet a kéménybe toroklott, a füst pedig télen jó konzerváló anyagnak bizonyult. Ugyanis: a kéménybe – nyáradiasan: kaminba – felrakott, az áthidaló vasakra felkötözött sonkák, oldalasok és kolbászok jól felfüstölődtek, és ezáltal még a nyári melegben is tartósakká váltak.

A kemencét hetente fűtötték fel rőzsével. Az átforrósodott tapasztás- vagy téglafelületen a család szükségletének megfelelő számú, általában két-három kilós kerek kenyereket sütöttek. A gazdasszony – még pár évtizeddel ezelőtt is – egyben pék is volt. A lány addig nem mehetett férjhez, amíg – a főzés magától értetődőnek számított – kenyeret dagasztani és sütni meg nem tanult.

A konyha az asszonynép birodalma volt. A mosást teknőben végezték. A bejárati ajtó egyik oldalán kapott helyet az asztal, a másik felén pedig állt a vízespád. Ezen az alacsony bútordarabon helyezték el az ívóvizes vödört és mellette volt a mosogatódézsza. A vizet vödörben hozták a kútról, majd pohárral, volt ahol merőkanállal merítették ki az iváshoz a vizet. Bizony olyan is létezett, hogy a férfiember csak vizet vett a szájába, majd azt tenyerébe engedte, és azzal a maréknyi vízzel „megmosakodott”. A kifröcsögött víz nem okozott kárt, elvégre a földes „padlót” amúgy is fel szokták az asszonyok „vízesnyolcassal” locsolni, hiszen a kiszáradt tapasztású járőfelület porzott. A konyha bútortárához tartozott a stelázsi – vagyis az edényes polcok sora –, valamint a kredenc, amelyben ugyancsak fazekak, valamint törekeny edények és az evőeszközök kaptak helyet. A konyha volt továbbá a moslékkészítés helye is. Sőt a kukoricafosztás és a hordós káposzta elrakása is ott történt.

A hátsó szobába a konyhából nyílt az ajtó. Ebben a helyiségben aludt a család apraja-nagyja. Ámbár a legények nem kevés helyen az istállóban aludtak egészen addig, amíg meg nem nősültek. Elvégre a házasság fogal-

ma is ide vezethető vissza, hiszen csak a nős férfi gondolhatott „házasodásra”, azaz házhoz jutásra. A hátulsó szobában az ágyak foglalták el a legtöbb helyet. A család létszámára szabott mennyiségű fekvő alkalmatosság sorakozott a falak mentén. Ugyanis az ágyak mellett dikók és tulók is szolgáltak hálólhelyül. A dikó vagy priccs a mai sezlón vagy heverő elődje. Ezekre bármikor le lehetett dőlni, bár a földműves ember napközben csak betegséggel került fekvő helyzetbe! A rendszerint kukoricalevéllal bélelt dikó vagy priccs a nagyobb gyerekek, leányok fekvőhelyéül szolgált. Szalmazsákos, dunyhatakarós ágy csak a családfőnek és feleségének dukált. A kisebb gyerekek vagy a szüleik ágyában, de lábtól aludtak, vagy a tulóban kaptak helyet. A tuló rászolgált a nevére: olyan volt, mint egy lábatlan ágy, és éjszakára kerekein betolható volt az ágy alá.

Az ágyakban, dikókban, priccsekben, tulókban szalmazsák lapult, illetve cséplés után friss szalmával kitömve domborodott. Ám sok helyen csupán kukoricalevél, csuhé került csak a szalmazsákba. A gazdaházaknál télen-nyáron libatollal tömött dunyha – nyáradiasan: donyha – szolgált takaróul. De bizony voltak családok, nem is kevesen, ahol a pokrócnak is örültek.

A lakásokban az asztalt néhány szék vagy stokedli vette körül. A szekrény csak az újabb korban jött divatba. Régente láda szolgált a ruhák tárolására. A mindennapi viseleteket pedig fogasokra aggatták. Ennél több bútor nem akadt.

A gazdaházaknál szolgáló férfiak (nyáradiasan: szógák) – és nemritkán a gazda saját legényfia is – az istállóban kaptak hálólhelyet. A priccüket, hogy legyen elég helyük az állatoknak, általában felfüggesztették a mennyezet alá.

Nyáradon a szógák rendszerint együtt étkeztek a család többi tagjával. De számukra csak a konyhába való belépés volt csak engedélyezve. Akadtak olyan „szógák”, akik ugyan évekig egy gazdánál szolgáltak, de talán sohasem láthatták: milyen a gazdájuk szobája belülről.

Nyáradon a legfontosabb gazdasági épületeket a porta hátsó részében helyezték el. A lakóházról már találtunk ismertetést – a hátulsó szobával bezárólag. Pedig azzal még korántsem végződött a hosszúház. A hátsó szoba után következett a kamra – nyáradiasan: kamora – mint önálló helyiség, elvépte az udvarról külön ajtó nyílt rá, bár előfordultak olyan gazdaházak is, ahol a hátsó szobából is nyílt ajtó a kamorába.

A kamra éléstáru és gabonátároló helyként egyaránt szolgált. Az élelmi-szert azonban gyakran még a kamrán belül is elkerítették. Az élelemmel minden családnál takarékoskodtak. Jellemző adatok: a két világháború között egy mázsa búzáért adtak egy pár bőrcsizmát! Tessék most kiszámolni, mennyit adnak egy mázsa búzáért és mennyit kérnének egy pár bőrcsizmáért? A gazdák azt tartották: a gyomron lehet legjobban spórolni! Ennek megfelelően, az éléskamrát, a kamorán belül, egyes helyeken léckerítéssel, a régi kocsmák kármentőjéhez hasonló ráccsal vették körül. A zár kulcsa a gazdasszonynál volt, és gyakran még a családtagok is csak az éhkoppot nyelve lesték az elzárt kenyeret, és főleg a kenyér mellé valót! A megkezdett kenyér a konyhaasztal fiókjában lapult. De az asztalfiából sem metszhetett ám bármikor a családtag. A szolgáról nem is beszélve...

A kamra gabonátároló részében ölfaszerűen összerakva, zsákokban tornyosult a mag cséplés után. Mellette, ugyancsak keresztben egymásra rakva fehérlettek a liszteszsákok. Alul az ászokfák alatt és a zsákok között mozoghatott a levegő, és vadászhatott a macska az egerekre. De akadtak olyan gazdák is, akiknél hombárok, deszkából összeállított négyszögletes tárolók szolgáltak a kamrában gabonátárolóként. A zsákok minősége is különbözött. A legfinomabb kendervászonból készült zsákokban tárolták a kenyér- és a daralisztet. A korpának már gyengébb minőségű zsák is megfelelt. A búzászsák sárgásbarna, a liszteszsák fehér színű volt. A piszkosabb terményekhez vagy szennyesebb munkákhoz „csollánzsákot” használtak a nyáradiak.

A kamrában, a sarkokban álltak a mezőgazdasági kéziszerszámok, valamint a barkácsoláshoz szükséges ipari eszközök is itt kaptak helyet. A zsákok mellől már háromnegyed évszázaddal ezelőtt sem hiányozhatott a mázsa, azaz a gabonamérleg, melyre egyszerre több zsákot is lehetett rakni.

A kamrából létrán vagy deszkalapos grádicson lehetett felmenni a sárral sima felületűre tapasztott padlásra. A nádfedeles „palláson” kitűnően lehetett tárolni bármit. A szellőztető deszkájú homlokzaton szellőzött a padlás, nádszigetelésű födém alatt pedig sem dermesztő fagy, sem bomlasztó meleg nem jöhetett létre. A padlás például jól szolgált szárítóhelyül is, ha a gabona netán túlzottan nedves maradt cséplés után. A száradásra vagy éppen csak tárolásra elterített gabona – főleg az árpa – kitűnő gyümölcser-

lelőnek bizonyult. Az aranyi vastagon fekvő szemesterménybe dugdosott alma, körte és más gyümölcs csemegeként került elő a téli hónapokban vagy éppen karácsonykor.

A hosszan egybeépített gazdaházaknál a kamrát az istálló követte. Még a szegényebb házakhoz is toldottak istállót, amelyben legalább egy tehén, vagy ha arra nem tellett, legalább kecske állt benne.

Módosabb gazdáknál akár kétféle istálló, tehén- és lóistálló is húzódhattott a porta mélye felé. Az igavonók zömét lovak és ökrök képezték. Másfajta munkavégző állat például bivaly, szamár vagy öszvér – legfeljebb az uradalmakban fordult elő. A párholdas törpebirtokosok teheneket fogtak járomba, vagy gyalognapszámmal törlesztették le a gazdáknál a lovas vagy ökrös szántást, vetést, fuvarozást.

Az istálló végében kapott helyet a kocsiszín, azon túl pedig esetleg a fásszín állott. A kocsiszín vagy a ház folyamatos részét képezte, vagy fészerként (féltetős építmény) toldották a hosszú épület végébe. A szín annyiban különbözött például az istállótól, hogy csak három oldala volt, padlás nélkül. A kocsi- vagy a fásszín eredeti rendeltetése a nevéből kitűnik. De ha nem állt benne kocsi vagy fa, a fedett helyiség műhelyként is szolgált.

A nyáradi emberek általában egyes kezű fafaragók voltak. A mezőgazdaságban, állattenyésztésben és a háztartásban szükséges eszközöket szinte teljs sorozatában fából faragta ki a gazda. Az okos találmányként szolgáló faragóbakon – amely a befogó satut helyettesítette – vonókéssel szinte mindenféle szerszámot, eszközt meg tudott csinálni a nyáradi földműves. A vonókés egy olyan eszköz volt, amelynek a 30-40 centiméter hosszú pengéjének két végén, az élre merőlegesen helyezkedtek el fogantyúk, és azzal a faragó maga felé vonva hámozott le a fából forgácsokat. Fa volt elég, és felhasználva az esős időt vagy a mezőgazdaság idényjellegét, a nyáradiak fából mindent meg tudtak csinálni. Nem töltötték idejük egyetlen percét sem haszontalanul.

Érdekes módon, a baromfik és a sertések óljai, a hízók hidasai többnyire az udvar ellentétes oldalán, az istállókkal szemben kaptak helyet. A minden háznál megtalálható tyúkok mellett többnyire kacsákkal és libákkal is foglalkoztak a nyáradiak. Különösen az igénytelen libák hasznosítását szorgalmazták.

A baromfiólak egyszerűen csak deszkából készültek és pusztá földre települtek. Csak a tyúkólba raktak be lécekből összetákoltt létrafélét, ülőket, ez szolgált a tyúkok éjszakai pihenőhelyeül. Mivel a baromfiólak igencsak kezdetleges tákolmányok voltak, a „firgek”, görények, menyétek, nyestek könnyen jutottak zsákmányhoz.

A sertésólak szintén deszkából készültek, legfeljebb a több disznót tartók több rekeszt alakítottak ki. A sertés- és a baromfiólak egymás végében és egy közös fedél alatt húzódtak.

A gazdasági udvart a pajta, szegényebb helyeken a takarmányszín zárta le. A pajta rendszerint gerendavázas, deszkafalas és nádtetős építmény volt. Méreteiben mindig akkorára készült, hogy a lovaskocsi vagy az ökrösszekér – még szénával magasra megrakva is – beférjen a kapuján. A pajta két oldalán magasra feltornyozva állt a szálatakarmány: zömében széna. De a szarvasmarhák etetésére a pajtában halmozták fel a szárított lucernát, lóherét; a mohart és az árpaszalmát szintén takarmányként hasznosították. A pajtatető nyúlványai alatt képezték ki a cséplés melléktermékeinek, a töreknek és a polyvának a tárolóhelyeit (ez utóbbiakat a répaabrakhoz keverve etették fel az állatokkal).

A gazdasági udvar elképzelhetetlen volt kút és mellette vályú nélkül. A kút, mégpedig jobbra gémeskút rendszerint a konyhaajtóval szemben, az udvar túloldalán mélyült. Tekerőskút legfeljebb csak olyan udvaron akadt, ahol az állattálmány nem volt jelentős. A gémeskút mellett mindenütt ott nyújtózkodott az itatóvályú is. A konyha vízellátása az asszonyok dolga volt. Az állatok itatásához a vizet a férfiak húzták fel a kútból és öntötték a vályúba. A kutat kútásók mélyítették ki, majd téglákkal falazták rendszerint kerekre az oldalát, és fölé a kávét (a védőkorlátot derékmagasságig) deszkából ácsolták össze. A víznyerő mélység mellé kútágast ástak le. A keményfa ágas két nyúlványa közé – vasrúdon forduló – „ustomyelet”, hosszú és egyenes rudat állítottak, amelynek ellentétes végére kiegyenlítő súlyt (jobbára terméskövet vagy téglákat) kötöttek; a másik végétől pedig láncon lógott egy marokkal átfogható rúd, és annak végén himbálózott a vödör. Ez utóbbi a korábbi időkben szintén fából, dézsza formára készült. A vályú fatuskókra – tőkékre – fektetett fagerenda volt, amely úgy készült, hogy egy vastag fatörzset olyan hosszúra – kb. 5-6 méteresre – vágtak, amely elég volt egyszerre két-három állat itatásához; bele a mélyítést vagy maga a gazda faragta az úgynevezett „kapocska” nevű eszközzel, vagy

teknővájó cigányokkal vágatták ki a fát. Nem volt ritka az az eset sem, amikor a teknővájó cigány férfi maga ajánlkozott egy-egy nagy nyárfa kivágására, és a vályú vagy egy teknő ellenében megkaphatta a fa törzsének többi részét.

A trágyadomb az istállók és az ólak között, rendszerint az udvar közepén kapott helyet. Bizony nem sokat törődtek akkor még azzal, hogy a trágyalé átszivároghat a talajban a közeli kúthoz. Volt olyan gazda is, aki a trágyadomb köré korlátot állított, és tavasztól őszig a trágyadomb tetején tanyáztak az állatok. Hamar rájöttek a nyáradiak, hogy az egykor szokásos ugarolás (bevetetlen föld) helyett ésszerűbb a trágyázásos földművelés.

Az udvaron még a tűzfának is helyet kellett adni. Széntüzelés csak a második világháború után vált lehetségessé Nyáradon. A „csetlís”, vagyis az erdőlés közben keletkezett tört fadarabok halmait mellett álltak az ölfanegyzetek és a rőzsekazlak. A botlófák vastag ágai, az erdőben végzett fakitermelés közben keletkezett facsonkok és a saját kitermelésű fák adták a vágott fának valót. Ezeket általában télen vágta fel kézi fűrészszel és hasogaták fel fejszével. Az ölfát (általában tízszer tíz centis négyzetben belüli háromszögű és egy méter hosszú hasábokat) egy négyzetméteres felületen, váltakozó sorokban rakták fel kissé magasabbra két méternél, és egy ilyen oszlop tett ki fél ölet. Az ölfát rendszerint eladásra szánták, lovaskocsival szállították a megyeri, szerdahelyi, és amikor lehetett, a győri piacokra.

A „rakott sparheltekben”, téglából épített tűzhelyekben vágott fával fűtöttek. Vaskályha kevés helyen volt célszerűtlensége miatt, mert míg a falazott tűzhely oldala még reggel is árasztott meleget, a fémtűzhely éjjel kihűlt. Ezért a vágott fa szárazságára ügyeltek, az udvarról a halmokat behordták az őszi esők vagy a tavaszi olvadás előtt a faskamrákba, fasszínekbe. A kenyérsütés eszköze a kévébe kötött gally, azaz a rőzse volt, de begyújtáshoz is ezt használták, tördelték húsz-harminc centis hosszúságúakra.

A nyáradi porták elképzelhetetlenek voltak szérűk nélkül. (A szérű a gabonaszatagok, ill. a cséplés számára előkészített terület.) A második világháború előtt már gépekkel történt a cséplés. A „masinálás” eszközei: gőzgép (ezt eleinte lovakkal vagy ökrökkel vontatták be a szérűkre), a cséplő és az elevátor. A gőzgép később már „magánjáró” formában jutott a helyszínre, a cséplőgépet is húzva-tolva juttatta a megfelelő helyre, és szíjhajtással forgatta meg a gőzgép lendkereke a cséplőgép fogaskerékrendszerét. A cséplőből hátul köz-

vetlenül zsákokba került a mag. A szalma a gép túlsó végén bukott ki és hullt a forgó-szállító elevátorelemek közé, amelyek aztán egyre magasabbra állítva juttatták a kalászszárazakat a kazlat rakók kezéhez. A „magánjáró” működtetője Csicsay István kovácsmester volt, mellé egy fűtőt és egy „etetőt” (az oldott kévétet a cséplőgépbe eresztőt) kellett szerződtetni. A másik cséplőgép, egy Austin márkájú traktor tulajdonosa Miklós Móric és Miklós Bálint volt. A működtetés megegyezett az előzőekben ismertetettel, csak éppen nem gőzgép, hanem benzinmotor adta a hajtóerőt.

A szérűn magas építésű létesítmény nem volt, de mély építésű igen. Ez utóbbi volt a krumplis és a répás verem. Ezek sem állandó építésűek voltak. A gazda vagy szolgálja kiásott egy méternyi szélességű, ötven-hetven centi mélységű és néhány méter hosszúságú gödröt – az volt a verem – és abban halmozta fel „prizmába” rakva, a föld színe fölé fél méternyire magasodva a burgonyát vagy a takarmányrépát. A vermelésre kerülő gumók alá, mellé és fölé szalmát raktak, majd az egészet befedték a kitermelt földdel. Nagyszerű tartósító módszer volt a vermelés.

Nyáradon a ház körül minden helyet hasznosítottak, és ennek következtében a telkeken kisebb-nagyobb kertek keletkeztek. Veteményes- és virágoskert egyetlen háznál sem hiányzott. De a legtöbb helyen gyümölcsös is akadt.

A telket, az udvart és a kerteket kerítéssel óvták. A kerítések régen főleg sövényekből álltak. A sövény alapját a földbe vert karók képezték. Ezeket jobbra vastagabb botlófaágakból metszették. A föld fölé egy és háromnegyed méternyire magasodtak a karók. A karók köré gyűrűvesszőből fontak falat, és ez lett a sövénykerítés. Készítésébe rendszerint télen kezdtek. Régente még a ház előtti kiskertet is sövény védte.

Az udvarra deszkából ácsolt, kétszárnyú nagykapun jutott be a fogat. A nagykapu és az ugyancsak deszkából összerótt kiskapu között deszkapalánk húzódott – fejmagasságig. Ennyi elég is volt a védelemhez. Akkor még a becstület szentnek, sérthetetlennek számított. Ha valakiről kiderült, hogy lopott, azt még a rokonság is megsínylette. Állatlopást, istállóból, emberemlékezet óta nem követtek el Nyáradon. Baromfilopás előfordult, ha vándorcigányok telepedtek le a falu szélén. Betörésre még emlékezhetnek az idősebb nyáradiak, de a betörők akkor csakis a kamrák iránt érdeklődtek. A magtárajtók ezért igencsak erősre készültek.

Nyáradi foglalkozások^(84-88.)

A régmúlt homálya fedi azt, hogy Nyárad lakóinak milyen foglalkozásai lehettek. Az biztos, hogy a lakosság zöme a földet művelte vagy állatokat tenyésztett. Azonban kellett olyan személyek is, akik a termelőket szolgáltatásaikkal segítették. A ruházatukat és az eszközeiket bizonyára a kirakodóvásárokon szerezték be, illetve Győrben, Szerdahelyen vagy Megyeren üzletekben vásároltak a nyáradiak.

Egykor az árusok maguk keresték fel a vásárlókat: ezt a fajta kereskedést nevezték vásároknak. Hogy Nyáradnak volt-e vásártartójoga valaha, nem tudni. De kicsi falu volt ez ahhoz, hogy itt érdemes lett volna vásárokat tartani. Ellenben Balonyon voltak kirakodó- és állatvásárok. Még az 1930-as években is tartottak vásárokat. A balonyi vásártér a falu Nyárad felőli végén, a pocsolyán innen, az út jobb oldalán elterült (már beépített) füves részen volt. A csilizköziek ott vették meg csizmáikat, ruháikat, mindenféle eszközeiket. Még használt szemüvegek közül is válogathattak azok, akiknek megfelelt az elhalálozottak hátramaradt okullárei.

Hogy mégis kik és milyen foglalkozást gyakoroltak Nyáradon? Arra a balonyi plébánián őrzött Kereszteltek anyakönyve ad ismertetést 1895-től 1925-ig terjedően. Az apa foglalkozása rovatban jobbra gazda, zsellér, földműves vagy napszámos, béres, pásztor, kanász stb. megjelölés került. Ezeket felesleges lenne felsorolni.

Az átlagtól eltérő foglalkozásokat 1895-től ismerhetjük meg az anyakönyvből. Az első olyan férfi, aki nem földművelő vagy állattenyésztő volt (ide számítva a gadáktól a napszámosokon és a béreseken át a pásztorokig mindenkit) 1895-ben: Nagy Mihály asztalos.

1896-ban: Vida Imre cipész. 1898-ban: Rigó József zenész. 1899-ben Itzer Ferenc takács. 1900-ban: Viszló Károly kovács. 1901-ban: Hőgye Ignác kovács. 1902-ben: Szabó István takács. 1904-ben: Kurbunicz Mihály kertész.

1906-ban: Vimmer István szabó, Kurbunicz Mihály vincellér, Horváth Gyula csizmadia. 1912-ben: Vontszemű János zenész. 1913-ben: Mezei Károly cipész.

1918-ban: Bábics Benedek cipész. 1920-ban: Horváth Benedek cipész; Puha Imre szövetkezeti üzletvezető. 1921-ben: Lévai János muzsikus. 1922-ben: Kelemen József cipész; Molnár Károly téglavető, Fekete Benedek kosárfonó; Illés István kőműves.

Wimmer Teréz bábaasszony 1920-tól negyven éven át járta a rábízott falvakat. Nyáradon, Szapon, Medvén, Kulcsodon, Füzesen, Radványon, Balonyban, Patason és Miléniumban végezte szülésznői kötelességét. Pontosan 4680 gyereket segített a világra. Hó, eső, hideg, meleg nem hátráltatta munkájában. Fáradtságot nem ismerve szaladt, kerékpározott éjjel vagy nappal a várandós anyukákhoz. Ő maga két fiút szült.

1923-ban: Nagy Péter asztalos. 1924-ben: Varga Sándor szövetkezeti üzletvezető; Patasy István községi szolga; Csicsay Endre kasfonó; Mátyás Gyula asztalos. 1925-ben: Bábics Benedek csősz.

Az 1930-as évek iparosaira 1996 áprilisában Czérna Lajos próbált visszaemlékezni:

Nem volt mindenki szakképzett iparos. Legtöbbjének, akik Nyáradon valamilyen ipart műveltek még iparendélye sem volt. Cipészként én, Czérna Lajos és Miklós Ferenc dolgoztunk, de úgynevezett foltozósuszer volt több is. Kovácsok voltak: Fűsi Imre, Csicsay István és Sándor János. Szabóként dolgoztak: Wimmer Jenő, Kiss Ferenc és Miklós Imre. Borbélyként haját vágtak többen is, ilyen volt például Dóghelben Fekete Benedek. Varrónő szintén akadt több is, de sem képesítéssel, sem iparendéllyel nem rendelkeztek.

A NÁDVÁGÓKRÓL

Csicsay Mihály visszaemlékezése alapján:

„Az 1996-os év első napjai peregnék. Kint hó van, a gyerekek szánkóznak, és én Párkányban élve gondolkodom. Nem a gyerekeket, a dédunokáimat irigylem, a saját életem jut eszembe. Az, hogy Nyáradon ilyenkor mit is lehetett csinálni? Havas időben például fakitermelést folytattunk, nyáradiasan bógeroltunk. De arról más helyen lesz szó.

Téli munkának számított a nádvágás. Csak éppen ehhez száraz hideg kellett, hogy befagyjanak a nádasok vizei. Hideg tehát kellett, de hó nem!

Nádat vágni lehetett Nyárad határában, például a Mocsára, Kisa, Szapi Ercséd nevű dűlőkben, valamint a Nyáradhoz közeli erdőkben. De kellett is a nád, elvégre falumban minden építményt náddal fedtünk.

Úgy hatvan, hetven esztendővel ezelőtt történt. A nyáradi erdőben – egy Pap nevű erdész engedélyével (villám sújtotta agyon még 1935-ben) – Lendvay Lajos meg a sógor Sebő Alajos társaságában, hármásban kezdtük a nádvágást. Korán odaértünk a területre, amelyet akkor „iksz léniai nádas” néven ismertünk. Szorgalmasan vágtuk a nádat, amikor hirtelen pörlekedést hallottunk. Munkánk közben nem vettük észre, hogy beljebb már valaki dolgozik. Csak a hangok után derült ki, hogy a Pap jáger segítőjeként dolgozó Cser Imre bácsi beszél kissé hangosabban a szokottnál valakivel. Igen alkalmas volt az idő nádvágásra: jég volt, de hó nem esett. Cser Imre azért pörlekedett a gyors beszédjéről ismert nyáradi férfival, mert az nem kötötte be a kévéket és nem hordta ki a partra. Ugyanis: ha a hó belepi a leartott nádat, már nehéz kévébe kötni, ha pedig elolvad a hó, a nád tönkremegy.

Egy másik alkalommal négy napig kerülgettük az Ispányos nevű terület nádasát, lesve, mikor fagy be az alján a víz. Észrevettük, hogy Aranyér felől már rá lehet menni. Szép holdvilágos éjjel volt, amikor hármásban, Végh Pistával és Lendvay Lajossal nekiálltunk. Nekem volt egy olyasféle szerkezetű nádvágókaszám, mint egy tragacs. Keréken gördült, csak tolnom kellett, a társaim pedig bekötözték a kévéket és kihordták a szárazra. Mire más nádvágók reggel kiérkeztek Ispányosra, mi már kilencszáz kévét kihordtunk.

Amilyen halkan csak tudtunk, olyan nesz nélkül dolgoztunk, bár nem volt mitől tartanunk. De aki erősen dolgozik, az nem ér rá beszélgetni. Este kezdtünk, de éjfél után kijött hozzánk Szakáll Gábor erdész – az ő területén működtünk – és azt mondta: muszáj volt fölkelnem, mert nem tudtam elképzelni, milyen moraj hallatszik be a szobába. Folyton azt hallottam: hurr, hurr, hurr, hurr. Most már látom, hogy Miska tolókaszája okozta a zajt. Úgy nézem, ez a terület reggelre lefogy. De hogyan, hová hordják ki?

Nem gond az, Gábor bátyám! – válaszoltam. Ugyanis: volt egy akkora szánkóm, amelyre akár húsz-harminc kéve nádat is felpakolhattunk egyszerre. A jég csúszott, mi húztuk a szánt, és kihordtuk az összes kévét a töltés mellé. Másnap reggelre beállt a havazás, nem is lehetett volna tovább dolgozni, aztán meg beállt az olvadás, azért nem lehetett volna a nádasba bemenni. Szakáll Gábor meg is köszönte a szorgalmunkat és az előrelátásunkat, hogy megmentettük az anyagot, örömeiben nem is felelte meg velünk az egészet, hanem azt mondta, vigyünk be háromszáz kéve járandóságot Illébe, a többi a mienk.

A BAKTEROKRÓL

Csicsay Mihály egykori Patasi úti lakos adatközlése:

– Valamikor hivatalos személyeknek számítottak Nyáradon az éjjeli őrök, akiket itt csak bakteroknak neveztek. Fizetésük házanként „egy fertál búza” volt egy évre. A bakteroknak kiadták parancsba, hogy éjszakánként háromszor kellett kiabálva körbejárniuk a falut. Például este tizenegy órakor, éjjél után egy órakor, és hajnali három órakor. Közben rigmusokat kiabáltak. Például: – Tizenegyét ütött az óra, térjetek már nyugovóra! – Tűzre, vízre vigyázzatok!

Nem volt sok az a negyed zsáknyi kenyérnek való, mégis voltak olyanok, akik sajnálták még azt is azoktól az igazán szegény emberektől, akik bakter-ságra kényszerültek. Akadt ilyen a Patasi útban is. Ezért úgy alakult a helyzet, hogy „Kisnyáradba” már ki sem gyalogoltak. Utolsó kiáltóhelyük Csóka Péterék és a szemközt lakó Miklós Bénéiek előtt volt.

A CSÓSZÖKRÓL

A falu határára csőszök vigyáztak. Kicsi volt Nyárad határa, elég volt annak naponkénti megkerülésére egy ember is. A csőszsége olyan embert szerződtettek, akinek nem volt földje, tehát csekélyke búzáért is vállalta a tavasztól őszi tartó határjárást. Nagy lopások nem fordultak elő, hiszen akkor még igen erős visszatartó ereje volt annak, hogy: mit szólnak hozzá a faluban? Ha mégis előfordult apróbb lopás és kitudódott, az bizony nagy

szégyen volt nemcsak a családra, de még a rokonokra is. A csősz legfeljebb az ökrész legénykéket meg a libapásztor gyerekeket tartotta vissza attól, hogy állataikról megfélemlítsenek és azok károkat okozzanak. Ha a csősz rajtakapott valakit azon, hogy az állatai kárt okoztak, akkor behajtotta a marhát vagy bevitte a libát a károsult gazda udvarára, ahonnan azt csak váltságdíj ellenében, megsegyenülten lehetett visszakapni. Nyáradon leg-hosszabb ideig a sokgyermekes Sebők János volt csősz.

KISBÍRÓ, HARANGOZÓ, KOLDUSBÍRÓ

Ilyen foglalkozások is akadtak Nyáradon. A kisbíró tulajdonképpen a mai községközi kézbesítők és a tölcseres hangszórók elődje volt. A kisbíró nap-közben a községi bíró házában tartózkodott. Befűtötte, kitakarította a hiva-tali helyiséget, de legfontosabb feladata a dobolás utáni híradás. Megvoltak a falu utcáiban a dobolási helyek, ahol hangos dobpergés után következett harsány hangon a: – Közhírré tétetik! – és hangos szóval kihirdette a falu lakói számára a tudnivalókat. Hosszú ideig Bábits Teréz, majd a férje, Bajcsy Gábor volt Nyáradon a dobolós kisbíró.

Amíg nem volt Nyáradon templom, haranglábba volt felfüggesztve az a harang, mely később a templom tornyába került. A harangláb azon a dom-bocskán állt, mely – Bős felől nézve – az országút és a Krumplisor közötti elágazásban kapott helyet. A harangot a nyáradi katolikusok és reformátu-sok közösen vették, és a közös szolgálatot azóta is ez látja el. A templom-toronybavétel előtt, majd még aztután is, hosszú ideig Bábits Teréz, Bajcsy Gáborné volt a harangozó. Az ő feladata volt a hajnali, a déli és az estéli harangozás. Ha veszedelem kerekedett, például tűz ütött ki, a harangot fél-reverték, vagyis féloldalasan harangoztak, s ez volt a riadójel. A jó hangú harangot az egész faluban hallották.

A koldusbíró tulajdonképpen csak látszátfoglalkozás volt, hiszen nem akadt Nyáradon annyi koldus, hogy köztük bíraskodni kellett volna. Legfel-jebb a Bősről jövő sok koldus között kellett volna rendelkezni meg a vándorcigányokat szemmel tartani. Az utolsó „kúdbíró” egy gyengeelméjű és nehezen beszélő férfi volt, akit Dopsinak vagy Kalunak neveztek.

FAÜLTETŐK

Az erdészet foglalkoztatott alkalmi munkásokként faültető nőket és férfiakat. A faültetőkre Csicsay Mihály adatközlő és e helytörténet írója így emlékezik vissza:

Nyárad szegényebb sorsú, saját termőföld nélküli vagy törpebirtokos családjaiból a kamasz fiúktól a legényekig, illetve az iskolából kiállt leányoktól lezdvé sokan jutottak alkalmi keresethez az erdei alapmunka, a facsemeték ültetése által.

A csemetéskertek művelése: magvak gyűjtése, elvetése, a kikelt facsemeték ápolása szinte folyamatos munkát adott néhány család aprajának-nagyjának.

Az igazi faültetés kora tavasszal, a fagyok elmúltával, a föld felengedése után kezdődött. A reggeltől estig tartó, akkor könnyűnek mondott munka után, alkonyattájt nótázva tértek haza a faültetők, vállukon ásókkal, lapátokkal, kapákkal. Érdekes, egykor még a legkeményebb munkát végző aratók is nótázva tértek haza esti szürkületkor; manapság pedig már a kocsmái mulatságkor sem tudnak dalolni a fiatalok.

A tavaszi faültetés a fafajták kiválogatásával kezdődött. Egyes fafajokat, például az akácot, a tölgyet, a kőrist és ha nagynéha előfordult, a fenyőt, közvetlenül magjuk elültetésével indították életnek ott, ahol majdan kivágták őket. Ellenben a kanadai jegenyét, a hagyományos jegenyét, a fűzfát, a fekete és fehér nyárfát, a fekete és fehér égert (nyáradiasan egérfát) palántázással ültették ki a Duna árterén fekvő erdőségekbe. A szilfát nem kellett palántázni: vadon, gyökérhajtásról növekedett, szaporodott.

A faültetés után, a csemetekertek folyamatos ápolását meg-megszakítva, és a maggyűjtő munkák mellett, néhány embernek az átmeneti időszakokban – a kapálások, az aratás, cséplés és a bógerolás kivételt képező főszezonoknak számítottak – az erdők aljnövényzetének ritkítása, a beteg fák kivágása, az állomány folyamatos és célszerű ritkítása, az erdészek által megjelölt szálfák kitermelése is adott többeknek pénzkereseti lehetőséget.

Ám az, hogy az általa fiatal legénykeként elültetett fák tarvágásában, azaz a fakitermelésben valaki részt vehessen, azaz bógeri korban dolgozhasson, keveseknek adatott meg. A magról ültetés vagy palántázás után em-

beröltőnyi idő telt el az erdőlésig. Kivéve az első világháború utáni időkben divatosná vált „papírfákat”, a kanadai jegenyéket, amelyek feleannyi idő alatt vágáséretté fejlődtek, mint általában a keményfák.

A BÓGEROKRÓL ÉS A RÖNSZÁLLÍTOKRÓL

Csicsay Mihály, Lendvay István és e helytörténet írójának visszaemlékezései alapján.

Az olvasó joggal kérdezheti, hogy mit jelent az idegen hangzású szó: bóger? Egy több mint száz esztendővel ezelőtti kiadású német–magyar szótárt véve alapul: der Bogen = ív, hajlat, görbület. Az erdő = der Wald, oder (avagy) Forst. Vagyis minden erdőre vonatkozó fogalom vagy főnév e két főnévből ered vagy képződik. Tehát a bóger szó nem eredeztethető az erdőmunkákból. Ellenben a bóger jelenthet hajladozót! Elvégre a hajlott melléknév németül = gebogen. Márpedig a fakitermelőknek, a bógeroknak napestig, látástól vakulásig hajladozásból kellett kifejteniük erejüket, főleg fűrészelés, de még fejszésés közben is.

Nyárad lakói közül azokat az erős férfiakat (általában föld nélkülieket vagy csupán néhány holdas törpebirtokosokat, akik alkalmanként összeálltak) nevezték bógeroknak, akik csapatot alkotva vállalkoztak erdei fakitermelő munkára. Tulajdonképpen egy-egy szálerdő tarvágása, letarolása és haszonfává alakítása volt a feladatuk.

Az erdészet főmérnöke döntött évente arról, hogy melyik erdőparcella érett be a tarvágásra. Ebben a szálfák, fafajok élettartama, nemritkán a faegyedek egészsége is döntő hatású volt.

Az erdőparcellák gondoztatása és őrzése az erdészek feladata volt. Az adatközlők aktív bógerekedési időszakában – alkalmi segítőkkel – két erdész végezte az erdőfelügyeletet. A Nyáradhoz közelebbi erdőterületen Papp József volt a „jáger”, más néven erdőkerülő; a távolabbi részen, a bősi határ felé nyúlóan – annak Ille volt a településneve – pedig Szakáll Gábor élt hasonló beosztásban. Mindkét jágernek volt a Duna-töltés tövében, a gátak feletti átjárók mellett szolgálati lakása, körülkerített gazdasági udvarral. A gyermekeik Nyáradra jártak iskolába.

Az erdővágás, azaz a bőgerolás mindig október elsején kezdődött. Április végére a letartolt erdőparcellát annyira meg kellett tisztítani a hulladékfaktól és az aljnövényzettől, hogy akár a faültetés is megkezdődhetett. A tarvágás ellenére hagytak úgynevezett „tanúfákat” is.

A bőgerolás az erejük teljében levő férfiak csapatmunkájának számított. A bandákba csak kipróbált, a kemény munkákban helytállást már másutt bizonyított legények kerülhettek be. Egy-egy csapat négy férfiből állt. Ritka volt a háromtagú banda. Ketten, a lehetőleg egyforma magasságúak és egyben a legerősebbek voltak a fűrészese; egy gallyazott és a terepet tisztogatta; egy pedig a méterfát, azaz az őlfát készítette.

A bőgerok legfontosabb szerszáma a harangfűrész volt. Ezt a kétkezes, azaz két végétől húzható, másfél méter hosszú, arasznyi szélességű, fogai felé hasas fűrész a tulajdonosa, a szakma legjobbjai hajtogatással és metszéssel, azaz élezéssel készítette elő. Ez azért volt fontos, mert a lehető legélesebb szerszám az erőkímélést szolgálta. A gallyazó szerszáma a kisbalta, a kisfejsze volt, természetesen borotvaélesre köszörülve. A méterfa, azaz az őlfá hasogatója nagyfejszével, ékkel és sulyokkal dolgozott.

A legnehezebb munkát a fűrész pár végezte. A harangfűrész oda-vissza húzogatók a lehető legmélyebbre hajolva – hogy alacsony csök, azaz tuskó maradjon – először azt az oldalát metszették be a szálfának, amely irányba annak döntését tervezték. Ebben a „csetlés” növelése vagy csökkentése is szerepet kapott. Csetlés: azok a tört-zúzott ághelyes csonkok kapták ezt a nevet, amelyek a fadöntés közben keletkeztek. A fatörzsnek az a része került a csetlés fogalma alá, mely a rönk feletti részen, még az őlfának felvágható rész felett keletkezett, de a rőzsébe már nem tartozott. A csetlëshalmot felbecsülték, köböztek (ezért lehetőleg mélyedés fölé kupacolták) és a bőgerok megválthatták. Ezek az ághelyes, törött-csonkolt fadarabok szolgáltatták Nyáradon az oly fontos vágott fa zömét. A befűrészelés után felülről ék alakban nagyfejszével meglékelték a fatörzset, majd az ellenkező oldalról addig húzták a harangfűrész (nevét onnan kapta, hogy megpendítésekor harangzúgásszerűen bongott), amíg a szálfá ki nem dőlt. Amint a két fűrésznyom közeledett egymáshoz, a fűrészese hangos – Vigyázz! Dűl! – kiáltásokkal jelezték a veszélyt.

Az alpnövényzettől már megtisztított helyre dőlt fának ekkor esett neki bialapozójával a csapat legmozgékonyabb tagja, a gallyazó. Ő fejszézte gallymentesre a csetlést és a törzset. Az ágakból kétgúzsos és egygúzsos rönkevéveket kötött. A kétgúzsos kévébe a vastagabb ágakat, az egygúzsosba a kenyérsütő kemenc fűtésére alkalmas gallyakat kötözte. De az ő dolga volt a tűzrakás, a melegedő előkészítése is.

Az öltakészítő az egyméteres hosszúságúra fűrészelt darabokat felhasznált a körülbelül 20 centis körben elférő vastagságúakra, majd összerakta rönköket változtatva a szálirányokat. Az ölfamáglya egy méterszer egy méteres alapterületű, 2 méter 20 centi magasságú oszlop volt, és két ilyen oszlop tett ki egy ölet. A rönkfa mellett az ölfa lett az erdőgazdaság javára érdekelhető másik haszonfa.

A tarvágás legfontosabb haszonfája volt a rönk. Mindkét haszonfát (tehát az öltát is) osztályozták, és minőségük szerint fizették a bógerokat. A rönkfa nyáradiasan „röngfa” – hozta a legtöbb hasznot az erdőgazdaságnak. Mivel a Nyáradhoz közeli ártéri erdőkben a puhafafajok bírták legjobban az áradások okozta vízbőiséget, a rönkök főleg puhafákból álltak. A rönkök aztán távoli, esetleg külföldi papírgyárakba kerültek. Éppen ezért a rönkök minőségére – főleg a repedésmentességére – az erdőmérnokok figyelmére az erdőőrök nagy figyelmet fordítottak. Ha berepedt, behasadt valamely rönk vége, a továbbhasadástól vaskapcsokkal védték. S alakú, 2 centi széles lemezdarabokkal fogatták össze a repedés kezdetét.

Itt kell megemlíkezni a faszállítókról is. Nyárad lovas és ökrös gazdái tárolták a rönkök szállítására. Ehhez igen erős igavonók és strapabíró kocsik, szekerek kellettek. A járműveket lecsupasztították alvázig, és csak a tengelyvégek, löcsök helyén álltak rövid és erős támaszok ki a koci négy helyére. Egy-egy ilyen járművel behajtottak a tarvágás területén szanaszét heverő, különféle helyén maradt rönkök mellé. Egy kocsira három rönköt gördítettek fel a rakodók az alváznak támasztott erős rudakon.

A különböző hosszúságú (olyan hosszt hagytak a fűrészeselek, amilyent bialapozó a kidöntött fa (törzse) fatörzseket már az árterület lágy talajáról nehez volt kizekereztetni. Hát még milyen állatkínzás folyt akkor, amikor a Dunánál a vízszint emelkedett, a járóra fel kellett húzatni a nagy terhet. Az erdőirtás tevékenységétől akkor volt könnyebb a kihordás, ha keményre fagyott a talaj.

Csakhogy: a sárba döntött rönköket rendkívül nehéz volt a fagyos földből kimozdítani. De a fagy, a jég és a hó nehezítette meg igazán a faszállítók dolgát. A csúszós, meredek járókra felhúzatni a terhet minden fordulókor állatkínzást kívánt; a következő pillanatban pedig fékezni kellett a kocsit, mert a lejtőn az állatokat elsodorta volna a mögöttük gördülő teher. A fékezés eszköze: a kerekek közé dugott rúd volt. A rönkdepóba érve, a szerkezetéből rakodók gördítették át két szál rúdon halomba a fatörzseket.

A fogatos gazdákra még egy kereseti lehetőség várt télen: a bógerok természetbeli illetményét és a felbecsült s a keresményből levont pénzen megváltott faanyagát haza kellett fuvarozni.

A rönkszállítással pénzt lehetett keresni. A bógerok fájának hazahordásával pedig majdani „ingyennapszámot” lehetett szerezni. A bóger a fuvarozást alkalmi munkával, kaszálassal vagy másféle kemény férfimunkával szolgált le.

Tehát a bógerok és a rönkszállítók jó idénykeresethez jutottak. De jutott kereseti lehetőség a rönkfák fel- és lerakóinak is. Sok nyáradinak segítette az életvitelét az erdő.

CSELÉDEK, NAPSZÁMOSOK

Gazdasági cseléd nem sok akadt Nyáradon. A gazdák maguk és családtagjaik által elvégezték a munkák zömét. Cselédet csak egy-két nagygazda tartott. Ám ők sem voltak olyan kiszolgáltatottak, mint ahogy az a cseléd fogalomról elterjedt. Nyáradon nem is cseléd, hanem „szóga”, vagyis szolga volt a megnevezésük. Ők természetbeni ellátásért – étkezésért, ruházkodásért – és csekély pénzért szolgáltak, vagyis tulajdonképpen olyan mezőgazdasági munkákat végeztek, mint másutt maguk a gazdák.

A napszámosok, mint nevük is mutatja, alkalmi munkások voltak. Napszámba nőket jobbára csak kapálásra hívták a gazdák; a férfi napszámosokra ugyancsak a kapálásoknál, de még inkább kaszálások idején volt nagyobb szükség. Aratáshoz és csépléshez nem szoktak napszámosokat hívni. Jelentős számú napszámot foglalkoztattak kézi mezőgazdasági munkákra a Nyáradai majorban, igaz, oda cselédek is kerültek a faluból.

Aki akart és tudott is tisztességgel munkálkodni, azt hívták is dolgozni. Ha szerényen, szegényesen is, de mindenki tisztességgel megélt Nyáradon. Senki sem kényszerült önhibáján kívül nyomorogni. Koldulásra csak az elmebetegek és a teljes értékű munkára képtelen testi hibásak szorultak, de ők sem éheztek. Nyárad volt annyira jómódú falu, hogy innen nem jártak el koldulni, de Bősről és más helységekből bizony naponta jöttek koldusok kéregetni. Az biztos, hogy a mai értelemben vett munkanélküliség ismeretlen fogalom volt a magángazdálkodás megszűntéig. Ha a mezőgazdasági idénymunkákban szünet adódott, az erdő mindig adott munkát, megélhetési lehetőséget.

Aratás, takarodás, masinázás^(89-91.)

A nyári munkáknak már az ősidőkben kialakultak a formái, szokásai. Az esztendő legfontosabb időszakának a „mindennapi kenyerünk” előteremtése számított. A vetés is komoly munkának minősült, bár korántsem volt olyan nehéz – sem az ősi kézzel hintés, sem a későbbi géppel vetés idején –, mint az aratás. A vetés csupán a gazdák munkája volt, míg az aratásban és a masinázásban, azaz a cséplésben részt vett a falu apraja-nagyja.

(A következőkben nem lesz szó sem az ősi cséphadarós, sem az állatok körbejáratásával, tiprásával végzett nyomtatásos, sem pedig a legújabb, kombájnos aratásról.)

A nyári munkák közül első volt a ratás. A gazda Péter-Pál-napján megnezte a gabonát. Ha megállapította: megszakadt a gabonaszál gyökere, kezdődhetett az aratás. Már az első napon – mintegy jeladásként – levágtak néhány kévényt.

A szegődötetett aratók tartották magukat a szokásokhoz. Ahol a család maga végezte az aratást, attól most eltekintünk. Ezúttal az „aratóbandák” tevékenységét vegyük sorra.

„A kezdés napján reggel elmentek a templomba áldásért” – írta Marczell Béla. Ez Nyáradra nem vonatkozhatott, hacsak át nem gyalogoltak Balonyra (Nyáradon 1939-ben szentelték fel a templomot).

A nagygazdáknál közel egy hónapon át tartott a kézzel végzett aratás. Egy „bandába” két kaszás, két marokszedő, egy kötélterítő és egy kéveköttő tartozott. A kaszások fiatal, erős férfiak közül kerültek ki. A marokszedők nagyobb lányoktól az asszonyokig széles kort öleltek fel. A kötélterítő gyermek, a kéveköttő erős férfi volt. Az aratás „Jézus, segíts!” fohással indult. Az első kaszás diktálta az iramot. Jobbról balra lendítve kaszáját, a gabonaszálakat úgy vágta el a lehető legalacsonyabban, hogy azok kissé ferdén rádőlték a lábon álló részre. A marokszedő sarlóval húzta össze a szálakat a bal karjába, majd egy kévényt összegyűjtve, a köteget a leterített kötélre fektette. A kötélterítő gyerek tehát a bal karjában vitt kötegnyi kötélből egyet-egyet ügyesen a marokszedő jobb oldalára fektetett. A két ka-

szás és a két marokszedő nyomán kialakult halmokat az egy kéveköthő csoportja egyforma méretű kévekbe. A kéveket csak alkonyattájt hordták össze és raktak belőlük kereszteket, azaz nyáradiasan kepeket. Ez a férfiak munkája volt. A marokszedők széles, két méternyi sávot is átfogó gereblyével hárították össze az elhullott szálakat. Bizony besötétedett, mire az aratásból haza vagy a szálláshelyükre értek a bandatagok. De akkor sem pihenhettek, alhattak sokat, hiszen tíz-tizenegy óra volt, mire ledőlhettek, de másnap hajnalhasadáskor már indultak a határba. Az igyekvő aratók három órákor már csavarták a köteleket a harmattól hajlékonyá vált kalászból. A műveleti sorrend aztán folytatódott napokon át.

Az aratókat először meglátogató gazdát köszönéssel fogadták. Utána a marokszedők jelképesen megkötötték a gazda kezét búzaszállal. Ez volt a fogságba vetés. A kiszabadulása fejében a gazda ajándékot, jobbára némi pénzt adott foglyul ejtőinek, akik a megkötözéskor rigmust mondtak. Sajnos, ennek szövege már régen feledésbe ment.

Az aratás befejezésekor a munkások aratókoszorút kötöttek. Búza és zab kalászaiból fonták a koszorút, rá színes szalagokat kötöttek. Ezt a marokszedő lányok vidám dalolás közben vitték a gazda házához. Beérkezve a portára, az aratógazda vagy az első kaszás adta át a gabonaszálakból érdekes alakzatra készített, kalászból végződő aratókoszorút köszöntő kíséretében.

A köszöntő szövege fennmaradt: Kedves gazduram! Isten segítségével befejeztük az aratást. Továbbra is jó egészséget kívánunk gazduramnak és egész családjának. Tartsa meg az Isten erőben, egészségben. Jövőre is minket válasszon aratóinak.

A köszöntő után kis versikét is szoktak mondani:

*Gazduramnak tisztólettel jelencsük,
Az aratást ma délben befejeztük.
Adja Isten, kövér legyen minden búzaszem,
Hogy fehér lisztből omlós kalács,
Puha kenyér sülhessen.*

A koszorú átadása és a rigmusok elmondása után a gazda vacsorával, hozzá egy kis itallal vendégelte meg az aratóit. Volt is mit ünnepelni – mindkét részről.

Az aratók nagyon örültek, ha gazdag volt a termés. Elvégre a néhány hetes kemény – ma azt mondanánk rá: embertelen! – munkával megkeresték az egész évi kenyerüket. Ez utóbbit szó szerint kell venni: a „keresmény” búzából őrletett liszt volt az alapja annak, hogy kenyér kerüljön az asztalukra még tavasszal is. Volt is becsülete a kenyérgabonának: egy mázsa búzáért lehetett kapni egy pár bőrcsizmát. Már pedig akkortájt vagy „mesztéláb”, vagyis mezítláb, vagy csizmában jártak férfiak, nők, gyerekek egyaránt.

Takarodás. Még mielőtt a betakarítás műveletének ismertetése elkezdődne, vissza kell kanyarodni az aratáshoz.

Az aratást követően a szemmel látható mennyiséget a keresztek sora mutatta. A gabonakeresztnek Nyáradon „hetes”, a hetesek sorának „kepe” volt a neve.

A hosszú kepe azonban csak a látszatot adta. A lényeg nem az volt, hogy egy-egy holdnyi területről hány kereszt gabonát lehetett learatni, hanem az, hogy a keresztek mennyi mázsa tiszta szemet adtak. Mert voltak olyan nagygazdák is, akiknek a gabonája jól „fizetett”, de akadtak olyanok is, akiknél csépléskor hőéséshez hasonlóan szállt a „tüskevirág”, de tiszta gabonaszemek alig csurrantak a zsákba.

Az aratást naponta a kévék összehordása és keresztekbe rakása zárta – írta visszaemlékezésében Csicsay Mihály adatszolgáltató. Egy keresztet – nyáradiasan hetest – 18 kévéből raktak össze. A lelkiismeretes aratók elsőként – kéve helyett – „hányadékot”, azaz gereblyével összehúzott kusza kalászcsumót raktak alapnak, hogy minél kevesebb kalász fekdjön a pusztára földre. Vagyis: a „hányadék” fölé 16 kévét raktak keresztbe úgy, hogy kalászaik egymást fedték, és az egészet egy kévével zárták le. Ez volt a „pap”, és ezt a kévét úgy rakták fel és kötözték le saját száraival, hogy kalásza a széliránnyal, azaz nyáradiasan a „rohatt szeglettel” ellentétesen kerüljön. A lényeg az volt, hogy a gabonaszálak lehetőleg levezessék az esővizet.

A keresztekben, vagyis a hetesekben sorokat, összefüggő képeket raktak. Jól mutattak már messziről is azok a gabonatarlók, amelyek fölött hosszúak voltak a képek.

Az aratás befejezése után általában két hetet szoktak várni a takarodással. A kezdés időpontját tulajdonképpen az határozta meg, hogy a cséplőgép gazdája vagy működtetője mikorra, melyik napra ígérte a „masina” megérkezését.

A takarodást a „hivogatás”, azaz a lovas kocsis vagy ökrös szekeres gazdák felkérése előzte meg. A betakarítás Nyáradon kalákában történt. A kaláka segítőtársakból összeállt munkaközösség. Általában a rokon gazdák egymást hívták meg a gabonakévék sokaságának a tarlóról a szérűre való behordására. A fogathajtó vendégoldalas kocsival jelent meg a kepék mellett. A földről egy férfi „vellával” adogatta a kocsira a kévét, a szekéren álló hajtó pedig a bevált módszer szerint elrakta azokat. A kocsiderék megtelte után felrakták a vendégoldalakat. A vendégoldal a szekér két oldalára erősített hosszú rúd, amellyel a szekér szélesebbre növelhető. Ezzel tulajdonképpen megszélesítették a szekeret annyira, hogy a gabonakévék egymással szemben, tövükkel kifelé, a kocsi hosszában két sort tettek ki. A kocsi vendégoldalai fölé két-három méter magas sorokat raktak, és azzal indultak a tarlóról a szérűre.

A szérű, vagyis a cséplés helye a gazdaudvarok végében, inkább a hátsó kert elején terült el, és annak végében magasodott évről évre a szalmakazal. Tehát akkora területű szérű kellett, ahol elfért a két oldalon egy-egy kazal, ezek közé befért a cséplőgép, majd még jutott hely a cséplő és a leendő kazal közötti elevátornak, a cséplő mögött pedig a meghajtó gőzgépnek vagy traktornak.

A tarlóról a megrakott kocsi bejárt a szérűre, és megállt pontosan azon a helyen, ahol az előző évek során is állni szokott. Ekkor a kocsi tetején álló férfi vellával lehányta a kévét az asztagrakóknak. Az asztagrakás is szakértelmet kívánt, és ezt általában ketten végezték. A vendégoldalas kocsi szélessége éppen megegyezett a cséplőgép felső felületének szélességével. Tehát a kévéből rakott kazlak – mert mindkét oldalon tornyosultak ilyenek – éppen a szükséges teret fogták közre. A kazlakat úgy rakták, hogy a gabonakévék töve álltak kifelé, a tetejüket pedig ék alakban vékonyítva, kévékkel szegték be. A lényeg az volt, hogy a nyári zápor leperegjen, ne hatoljon be a kazalba. Hihetetlenül pontos munkát végeztek a kazlazók.

A takarodás közös munka volt, vagyis a gazdák egymásnak visszasegítettek. A cséplés is kalákában történt. Az aratók önmagukban kevesen voltak a masinázáshoz. Ezért masinázókat kellett hívni. A faluban kialakultak a „reszortok”, vagyis előre tudták, ki milyen feladatra képes. A csépléshez a gyerekektől az erős férfiakig sokan kellettek. A zsákolóknál a gazda volt az első, ő felügyelte a cséplőből a zsákokba folyó gabona folyamatosságát. Aztán kellettek erős férfiak, akik vállon hordták be a kamrába a kb. 80 kilós zsákokat. Nemritkán ezeket a terheket még létrán vagy grádicson fel is kellett cipelni a padlásra.

A zsákolók mellett a szalmakazlázók is igen fontos embereknek számítottak. Jó kazlat rakni, a sarkokon „fület” hajtani, formásra kialakítani, a tejet vízlevezetőként megformálni kevesen tudtak. A kazlat általában hárman rakták, a kazalmester irányításával. Továbbá: kellett legalább két kévehányó; ők az asztag kéveit dobálták vellával le, majd végül a földről fel a cséplőgép „asztalára”.

A cséplőgép asztalán ketten, lányok-asszonyok – jobbra a volt marokszedők – oldozták ki a kéveket vagy metszették el késsel a kötelüket, és adták át az „etetőnek”. Továbbá: még kellettek gyerekek vagy idős emberek a törekhez és a polyvához, azaz a pelyvához. (Törek: a kicséplelt kalászfekék törmeléke. Polyva, pelyva: a gabonaszemeket takaró, csépléskor leváló „kagylók”, levélkék tömege.)

A cséplő gépcsoporthoz kettő vagy három állandó személyzet tartozott. Traktor esetében elég volt egy gépész és egy etető; gőzgéphez kellett egy gépész, egy fűtő és egy etető.

Nyáradon jó fél évszázada két cséplő „vállalkozó” működött. Az Austin márkájú traktor Miklós Móric és Bálint testvérpár tulajdona volt. A gőzgépet Csicsay István kovácsmester működtette. Ez már lokomotív, azaz magánjáró üzemmódban működött; de a korábbi lokomobil csakis állatokkal vontatottan jutott el a szérűkre. A traktorhoz elég volt egy üzemeltető. A gőzgéphez kellett a gépész mellé még fűtő is. A magánjáró kazánját fával, általában korhadt botlófák tuskóival fűtötték. Az adott időben Raszt János volt a fűtő. Az erőgépről szíjhajtással működtetett cséplőgép szakemberét etetőnek hívták. Ő az oldott kévét engedte bele – kis mélyedésben állva – a forgó dobos cséplőtorkába. Ez kemény, sok port nyelető munkakör volt egykor.

A cséplőgép túlsó végén kigomolygó szalmát végtelenített forgó lánc, azaz elevátor vitte a kazalrakókhoz.

Csicsay Mihály adatszolgáltató írta az aratókról:

„Még fiatal gyerek voltam, amikor Nyáradra érkeztek Nyúlról, Pusztavámosról, Mórról a részesaratók. A kocsma előtt beszélgettek. – Van már helyed? – kérdezte az egyik, mire a másik így felelt: – Van, valami puhaféle. – Hát segitőd akadt-e? – Van hát, valami varjúféle... Ehhez annyit, hogy a puhafélét Puha Móricznak, a varjúfélét Csóka Ferencnek hívták Nyáradon. A felelgető idegen valami lump ember lehetett már otthon is. Ezt abból gondolom, hogy az aratás után eladta, majd elitta a részét. Jött a felesége utána, keresve az aratórészt, de hiába. Azt mondta a férfi az asszonyának: – Ha kibontod a zsákot, akkor rihatsz majd igazán... Bizony sírhatott a fehérnép, hiszen nem volt más az ura zsákjában, mint kölespolyva. Ezután a lump férfi eltűnt, az asszony azonban nem ment vele vissza a falujába. Hogyan, hogyan se, az asszony eljutott Balonyra, beszegődött dr. Petőcz gazdaságába. Jákéromba került sertésgondozónak, ott férjhez ment Csicsay Ferenchez, Bajcsy Gáborné apjához.”

Már Csiliznyárad helytörténetének befejezése is elkövetkezett, amikor olyan fénykép került elő, amely legalább 60-70 esztendővel korábban, az 1920-as vagy 1930-as években készülhetett. A fotón láthatók már be nem azonosíthatók, jobbára már aligha élnek. Azt sem lehet a képről megállapítani, hogy a cséplés hol, s főleg kinek a portáján folyt a fényképezés idején. Ellenben helytörténetileg, mezőgazdasági módszertanilag sok minden rekonstruálható a fotó alapján. Például az észrevehető, hogy még nem volt magánjáróvá átalakítva, vagyis ló- vagy ökörvontatással került a lokomotív, a cséplőgép és az elevátor a szérűre. (A gőzerőművek közül az önjárót nevezték lokomobilnak.)

A lokomotív fatüzelésű volt, ezt elárulja a magas kéménye. A nagy lendkerék szíjhajtással hozta működésbe a cséplőgépet, valamint ugyancsak áttételes szíjhajtással működtette a szalmatovábbító, magasságilag állítható elevátort. A lokomotív mellett álló asszonyoknak a gőzgépnél semmi dolguk nem volt, talán hiúságból álltak a fényképezőgép elé. A lokomotív után álló férfiak a kézi működtetésű tűzoltófecskendőt veszik körül, de ahhoz

sem kellett állandó jelleggel munkások. A zsákokkal megrakott kocsi arról árulkodik, hogy nem a gazda udvarán, szerűjén történt a cséplés, hanem valahol a határban.

Ugyanis: abban az időben a legények és a fiatalabb nők férfiak abban virtuskodtak, hogy a cséplőgép farától (ezen a képen is láthatók a mázsálók), a mérlegtől vállon vitték a teli zsákokat (általában 80 kilogrammot nyomott egy-egy zsák búza) a gazda kamrájába, vagy esetleg a grádicson fel a padlásra (pallásra). Akadtak olyan erős férfiak – például Végh Imrusra emlékszik e sorok írója –, akik fogadásból mindkét vállukra tetettek egy-egy zsákot és dupla teherrel is könnyedén besétáltak a kamorába.

A cséplőgépen látható a két kötélbontó asszony. Az ő szerepük az volt, hogy kibontsák a kéve gabonából a csavar kötelét, majd a laza kévét az „etető” kezébe adják. Az etető volt a cséplés legelfoglaltabb embere (a gépész és a fűtő mellett), mert minden egyes gabonakévé finoman adagolva eresztette le a dobba, azaz a gabonaszemeket kiverő forgó cséplődobba, mégpedig úgy, hogy a cséplőgép le ne fulladjon.

A jelenetkor a cséplés még az elején tartott, hiszen a gabonaasztag kévehányója (az, aki a kévéket az asztag tetejétől az aljáig „vellára”, vasvillára tűzve feldobálta a kéveoldó asszonyoknak), még legalább két méternyire áll a kévéken a földtől. Az elevátor végénél a szalmakazal is csak a fél magasságánál tartott a fotózás idején.

A fényképet némileg érthetlenné teszi az a gabonaasztag, amely a cséplőgépen túl, a már felénél tartó, megkezdett asztagon túl magasodik. Ugyanis: az asztagokat (a kicséplendő kévéből rakott halmokat) úgy rakták egymás mellé párhuzamosan, hogy a cséplőgép „asztala” (az a kétoldali toldalék, amelyen a kéveoldó asszonyok álltak) szorosan, de éppen közéjük volt vontatható.

Bizonyára a magasodó asztag egy másik gazdái lehetett, és ha itt végeztek a masinázással, átvontatták a gépsort a másik kazal mellé.

Csilizköz, 1939-től nézve^(92.)

Igen figyelemreméltó írás jelent meg 1939-ben a Győri Szemle nevű, negyedéves tudományos folyóiratban. A dr. Markos János írta Négy falu élete számokban című tanulmány elsősorban Balony, Medve, Szap és Nyárad életét ismerteti, de azért szerepelnek benne Patasra, Radványra és Kulcsodra vonatkozó adatok is.

A szerző elemző írása alapos visszatekintést ad Csilizközre nézve, és ezért egyetlen adata sem nélkülözhető.

A Földrajzi Közlemények 1884. évi számára hivatkozva írja a szerző: Csilizköz a Csallóköz szigete. Az egész sziget síkság, gyenge délkeleti lejtéssel. Talaja homok, agyag, kavics és összehordott humusz. Mivel a Duna határolja és a tengerszint feletti magassága csak 100 méter körüli, azért a legkisebb áradást is megéri. Különösen az újabb időkben, a Duna-meder és a csatornák szabályozásának elhanyagolása miatt, a talajvíz nem akar lefutni. Ezen a mindjobban elmocsarasodó kis szigeten hét falu lakossága él.

Az egy Nyárad kivételével már a XIII. századból való oklevelek említik ezeket a falukat. Gazdát sűrűn cseréltek.

Balony népe a győri székesegyházhoz tartozott. Volt ez várbirtok, sőt az Amadék is birtokolták. A harangozási kötelezettségük miatt pörbe keveredtek a székesegyházzal. Végül a Győrbe járás alól felmentették őket, de évi 100 forintot kellett fizetniük helyette.

Medvét először 1252-ben említi egy oklevél, mint a Viczay gróf birtokát. A török időkben elpusztult. Később halászok telepedtek le itt. Szegény voltára jellemző az a ma is élő (ez 1939 elején történt), 80 éves asszony mondása, miszerint a Medvén letelepedett halász így szólt a fiához: – Sokat egyél fiam a halból, de keveset a kenyérből! Győr megye történetében (lásd a Borovszky-féle monográfiát) olvasható, hogy Medvét német telepések népesítették be. Ez a forrásmű nem hivatkozik arra, hogy honnan származik az állítása, csak annyit említ meg, hogy azelőtt Weisskirchen néven nevezték. A medveiek között 1939-ben már nem élt a német származás tudata. Németül ekkor már senki sem tudott. A lakosság nevei ma-

gyarok, építkezésükben és ruházatukban sehol semmi német jellegzetesség. A dűlő- és a helységnevek mind magyar eredetűek. A Weisskirchen elnevezés – amelyet Pázmány Péter is említ – németből magyarra fordítva Fehértemplom.

Szap – még Zap írásmódban – a XIII. században a pozsonyi vár tartozéka volt. Az oklevelek Alsó- és Felső-Szap neveket említenek. Történelme folyamán a helység többször vándorolt egyik birtokostól a másikhoz.

Az eddigi adatok szerint Nyárad a legfiatalabb. Csak a XV. századi oklevelekben bukkan fel a neve. A határában levő nagyobb major Bethlen András gróf birtoka volt.

A Csilizközben az 1938. évi statisztikai kimutatás szerint 4971 lélek volt található. Vallási szempontból ekkor így oszlott meg: 3015 római katolikus, 1879 református, a többi zsidó és egyéb.

A hét falu lakossága vallás szerinti megoszlása érdekes képet mutatott ekkor. Nyáradon 677 katolikus, 66 református és 4 zsidó vallású ember élt. Balony: 741 katolikus, 19 református lakossal. Medve: 745 katolikus, 1 református és 1 zsidó. Szap: 414 katolikus, 265 református és 9 zsidó. Patas: 101 katolikus, 639 református és 7 zsidó. Radvány: 299 katolikus, 541 református, 7 zsidó és 6 gyéb. (Arról nincs említés, hogy a hat ember milyen vallású lehetett. Talán ittmaradt huszita morvák lehettek?) Kulcsod: 39 katolikus és 369 református.

A katolikus faluk – az egy Kulcsod kivételével – a Duna mellettiek, Balony is csak 3 kilométerre van a folyamtól. Négy falunak volt 1939-ben református temploma négy tiszteletessel, míg a katolikusoknak csak három templomuk áll egy plébánossal. A plébánia ekkor Balonyon székel.

Ha a korábbi időszakokat nézzük, érdekes összehasonlításokat tehetünk. Például Balony lakossága egy 1727-ből való összeírás szerint 21 jobbágy- és zsellércsaládból tevődött ki, amely 150 lélekszámot bizonyára nem haladta meg.

Fényes Elek történész egy 1836-ban készült munkája szerint Csilizköz négy falujáról ez tudható meg: Balony magyar falu 513 katolikus lakossal; Medve magyar falu 503 katolikussal; Szap magyar falu 260 katolikussal, 264 reformátussal és 7 zsidóval; Nyárad magyar falu 360 katolikussal és 92 reformátussal.

A balonyi plébánia 1848. évi elnyűtt, sárga levelű anyakönyvében ugyancsak érdekes adatok találhatók négy falura vonatkozóan. Balonyon 8 házasság kötöttetett, 19 törvényes gyermek született, de 30-an haltak meg. Medve: 7 házasságkötés, 17 törvényes és 1 törvénytelen gyermek születése mellett 27 elhalálozás. Szap: 3 házasságkötés, 11 törvényes és 2 törvénytelen gyermek, 11 halálozás. Nyáradon 1848-ban 3 házasságot kötöttek, 8 törvényes és 1 törvénytelen gyermeket szültek (tehát egy gyermek házasságon kívül jött a napvilágra), ugyanakkor 18-an elhaláloztak.

Feltűnő a halálozások nagy száma. Azt gondolhatnánk, hogy a '48-as szabadságharc miatt emelkedtek ilyen nagyra az elhalálozási számok – pedig ezek nincsenek összefüggésben a háborúval. A szabadságharcral összefüggésben csupán egy adat került elő: 1849. február 27-én feljegyezték, hogy „Morocz István szapi lakos ágyúgolyó által a tulsó Dunaparttól Szapi szigetben agyonlövetett.”

Figyelemre méltóak az elhalálozások okai, hogy miket írtak be az anyakönyvbe. Himlőben 11-en, kanyaróban 6-an, tüdőgyulladásban 3-an, patétásban (mi lehetett ez?) 4-en, gyengülésben 4-en, gyermekági lázban 2-en, pestisben 2-en, sorvadásban 3-an, hideglázban 2-en, kelevénben 2-en, daganatban 5-en, heptikában 3-an, szegezésben (milyen betegség lehetett ez?) 3-an haltak meg; de akadt elhalálozási okként feltüntetve köszvény, hideglelés, angina, szakadás, forróház, szélütés, aszkór, nehézség, tifusz, vízkór is.

Az életkor 1848 körül igen hullámvonak mutatkozott. A legidősebb ember Csilizközben csak 75 éves volt. Viszont feltűnően nagy volt a fiatalok elhalálozások száma. A kor szerinti elhalálozás így oszlott meg: egy év alattiak közül 21, az egy és öt év közöttiek közül 12, az 5 és 10 év közöttiekből 10, a 10 és 20 év közöttiekből 5, a 20 és 30 év közöttiekből 6, a 30 és 40 év közöttiekből 4, a 40 és 50 év közöttiekből 6, az 50 és 60 év közöttiekből 6, végül a 60 és 70 év közöttiek közül egy halt meg.

A legtöbb születést 1900-ban jegyezték fel, ugyanekkor kevés volt a házasságkötés, de nagy az elhunytak száma. Nyáradon 21 törvényes gyermek született (törvénytelen egyet sem jegyeztek be a négy faluból), csupán egy házasság kötöttetett, viszont tízen elhunytak. Balony: 33 születés, 8 házasságkötés, 16 elhalálozás. Medve: 30 születés, 7 házasságkötés, 20 elhalálozás. Szap: 27 születés, 3 házasságkötés és 7 elhalálozás.

A szabadságharc és a századforduló közötti fél évszázad alatt a házasságkötések száma nem nőtt, viszont az elhalálozások száma csökkent. A korra jellemző tényező: a halál okául a legtöbbször – főleg a huszonévesek között! – a tüdővész szerepelt!

Az első világháború megindulásának esztendejében minden szempontból visszaesést tapasztaltak. Az 1914-ben készült statisztika szerint az elhalálozások száma megnőtt. Nyáradon csupán egy házasságot kötöttek, de 24 gyermek született, ugyanakkor 12-en elhunytak. Balony: 5 házasság, 20 törvényes és 1 törvénytelen születés, 21 elhalálozás. Medve: 6 házasság, 29 törvényes gyermek, 26 halott. Szap: egy házasságkötés, 20 törvényes gyermekszülés és 9 elhalálozás.

Az első Csehszlovák Köztársaság népszámlálási adatai nem megbízhatók, jelentős létszámapadást sejtetnek, ugyanakkor „új népelemek” jelentek meg a színtiszta magyar falvak életében. Ilyenek a lakosság létszámához számított katonák és a főleg Morvaországból hozott telepesek, ugyanakkor megmagyarázatlanul maradt a németek megjelenése.

Például az 1913-as magyar népszámláláskor ilyen adatok mutatkoztak a falvak lélekszámában: Nyáradon 659, Balonyon 720, Medvén 781 és Szapon 645 ember élt.

Tíz évvel később, a cseh népszámláláskor így alakultak a falvak létszámadatai. Nyáradon 700 magyart és 7 csehet; Balonyon 663 magyart, 28 csehet és 2 német; Medvén 722 magyart és 28 csehet; Szapon 658 magyart és 20 csehet mutattak ki.

Ugyanezen cseh népszámlálás a négy falu vallási megosztását is feltűntette. Nyáradon 624 katolikus, 75 református és 7 zsidó élt. Balony: 668 katolikus 21 református, 3 zsidó, 1 evangélikus és 1 ismeretlen vallású. Medve: 711 katolikus, 7 református, 6 evangélikus, 2 görög katolikus és 4 ismeretlen hitű. Szapon: 415 katolikus, 241 református, 19 zsidó, 2 evangélikus, 2 görög katolikus és 4 vallástalan.

A Csehszlovák Köztársasághoz tartozás első tíz éve az akkori kimutatás szerint alig hozott változást a négy falu életében. Fejlődés nem, inkább hanyatlás tapasztalható.

1930-ban Nyáradon 4 házasságot kötöttek, 23 gyermeket szültek és 15-en elhaláloztak. Balonyon: 9 házasságkötés, 13 törvényes és 1 törvénytelen

gyermek, 10 elhalálozás. Medvén: 7 házasság, 17 törvényes és 1 törvénytelen gyermek, 13 haláleset. Szapon: 1 házasságkötés, 18 törvényes gyermek született és 8 ember meghalt.

A Magyarországhoz való visszakerülést követően a statisztikai adatok lakosságszaporodást mutatnak: Nyáradon 747, Balonyon 760, Medvén 747, Szapon 688 embert mutattak ki.

Az 1938. évi anyakönyvi adatok. Nyáradon 2 házasságot kötöttek, 11 törvényes és 1 törvénytelen gyermek született, 11 ember pedig meghalt. Balony: 3 házasságkötés, 19 törvényes és 1 törvénytelen gyermek, 6 elhalálozás. Medvén: 7 házasságkötés, 11 törvényes gyermek és 3 halott. Szapon: 2 házasságkötés, 11 törvényes gyermek született és 6 ember meghalt.

Ha az 1938 előtti kilencven évet vesszük alapul, a születések számát tekintve semmi sem változott, bár a négy falu lakosainak száma mégis ezerrel gyarapodott. Egyedül az elhalálozások számának csökkenésében látható szép fejlődés, amelyet az orvostudomány nagyszerű haladásának és a közegészségügyi intézkedéseknek köszönhetnek a csiliköziek.

A Csiliköz hét falujának elhalálozási számai mintha a nép elöregedését mutatnák 1938 után. A tíz éven aluliak közül nem volt elhalálozás! A 10 és 20 év közöttiekből öten, a 20 és 30 év közöttiekből egy, a 30 és 40 év közöttiekből hárman, a 40 és 50 év közöttiekből ketten, az 50 és 60 év közöttiekből egy, a 60 és 70 év közöttiekből nyolcan, a 70 és 80 év közöttiekből tízenketten, végül a 80 esztendősnél idősebbek közül négyen haltak meg.

A birtokviszonyok is érdeklődésre tarthatnak számot. 1939-ban Nyáradon 256 embernek volt kisebb-nagyobb birtoka: egy holdja 77 lakosnak, öt hold alatt 106, tíz hold alatt 33, 20 hold alatt 25, ötven hold alatt 10, 100 holdig 2, 100 és 500 hold között ugyancsak 2 embernek volt birtoka.

Balonyon a 276 birtokos megoszlása: egy holdig 44, öt holdig 131, tíz holdig 38, húsz holdig 36, ötven holdig 19, száz holdig 5 ember birtokolt földet, száz és ötszáz hold közötti birtoka 3 balonyinak volt.

Medvén 298 embernek volt földtulajdona: 107-en csupán egy holdat bírtak, 101-nek volt öt holdig terjedő földje, 38-an öt és tíz, 73-an tíz és húsz, 17-en húsz és ötven hold közötti terjedelmű földet műveltek, ötven és száz, valamint száz és ötszáz hold közötti birtoka csak egy-egy medveinek volt.

Szapon 249-en osztottak a földeken: egyholdas gazda volt vagy 101, egy és öt hold közötti földje 36-nak volt, 17-en bírtak tíz hold alatti, 7-en húsz holdig terjedő, 4-en ötven holdig terjedő földet, száz hold alatt egy, ötszáz hold alatt szintén egy embernek volt birtoka.

Közvetlenül a második világháború előtt nyáridőben még keresve sem lehetett Csiliközben napszámost találni. A Duna mellett fekvő községek lakói halászból és fából is jelentős hasznot húztak. Ágrólszakadt szegény családról nem is tehetünk említést. Néhány munkakerülőt és tehetetlen egyént leszámítva, súlyos szociális problémákkal nem kellett e faluknak megküzdniök. A viszonylagos jólét ellenére a fiatalság alig házasodott. Pedig akkor meg nem a jövő bizonytalansága tartotta vissza az ifjúságot a családalapítástól. Bizonyára a megszokott anyagi helyzetük esetleges romlása miatt rettegetek a házasságtól, a családdal járó áldozatos lemondástól. A megélhetés másodrendű kérdés lehetett, hiszen ott volt a sok kisbirtok. Aki akart és képes volt dolgozni, nyílt rá lehetősége.

A csiliközi falvak krónikása eléggé lehangoltan írt az általa tapasztalt vagy vélt morális helyzetről 1939-ben. Mintha megérezte volna a világégés következményeit, ezért érdemes idézni gondolatait:

„A falvak életében sajátos szellem kialakulását figyelhetjük meg. Kétségtelen, ebben részes a húszéves megszállás is. Szomorúan kell megállapítanunk, hogy a nép előtt csak egy cél lebeg, csak egy érdekli: a pénz, a vagyon. Isten, haza, család – ezek másodrangú szereplők életükben. Az előbbi hiánya vagy megcsökkenése elhomályosítja az utóbbiakat. Én ebben látom e falvak problémáját is. A nép életszemléletét kell felemelni a földtől, az anyagtól. Rá kell döbbsíteni őket, hogy a vagyonnál, pénznél vannak sokkal nemesebb értékek is. Telepítéssel a nincstelenek kezébe lehet földet adni, amelyen boldogulhatnak, de ha lelkiességük nem változik, a szociális problémák újra és erősebb hangon jelentkeznek, dörömbölnék a magyar élet kapuján. Csak a krisztusi elvőknek az életben való megvalósítása és nem a szép szavakban való ígéretése, hirdetése az egyedüli mód és út a kibontakozás felé. Minden más csak szépségtapaszs és a készülő vihar csitítgatása.”

Elhurcolt leventékből frontharcos katonák^(93.)

Sebő Ferencsel folyt a következő hangfelvételes beszélgetés Csiliznyáradon, 1996. szeptember 19-én:

– A második világháború vége felé bizonyos korosztályokat parancsra elvitték Németországba leventének. Másokat erőszakkal beöltöztettek katonának, és bevetették őket a fronton. Tudtommal tégedet is. Mely korcsoportok, mikor születettek kerültek erre a sorsra?

– A legidősebbek az 1924-ben, a legfiatalabbak az 1927-ben születettek voltak. Az 1927-eseket Magyarországról, vagyis az anyaországból hozták, Felvidékről ilyen fiatal nem került közénk. Nyáradról az 1924-ben, 1925-ben és az 1926-ban születetteket vitték el azzal, hogy Németországba kerülnek. Nyáradról tizenhárman kerülünk a listára. Mivel akkor még szinte gyerekek voltunk, a keresztneveinket úgy mondom, ahogyan akkor neveztek bennünket. A tizenhárom leventekorú névsora: Sebő Feri (vagyis én), Sebő Poldi és Sebő Gyuszi (ők testvérek voltak), Sebő Lajcsi és Sebő Laci (nem voltak rokonok, mindketten Kisnyáradban laktak, Laci az akkor még egyetlen emeletes házban lakott), Vida Imrus, Papp Józsi és Szakál Gábor (mindketten az erdészek fiai voltak, Józsi a közelebbi erdészházban, Gábor Illében lakott), Miklós Pisti, Végh Józsi, Nagy Lajcsi (a balonyi úti), Tamás Csicsay Guszti meg a szegény Mórocz Lajcsi.

– Ki adott parancsot, mikor indultatok, meddig jutottatok?

– A katonai parancsnokságtól jöttek tisztek a községbe. Az ő parancsukra a bíró, Miklós Gábor hirdette ki a három korcsoport összegyűjtését. A község előljáróságát tették felelőssé a 18 és a 20 év közöttiek mozgósításáért. Ők rendelték ki számunkra a lovaskocsikat. Engem például Csicsay Bence bácsi kocsiján vittek. Az akkor még nálunknál is fiatalabb Budai Tibi hajtotta a lovakat. Arról volt szó, csak Szerdahelyig kell bennünket szállítania, aztán hazajöhet – haza is hajtott – a fogattal. Végül Sikabonyban kaptunk szállást. Oda hozták a csilizközieteket. A csallóközieteket is Szerdahelyen vagy a szomszédos falukban helyezték el.

– Mi lett a további sorsotok?

– Este, kora éjszaka összebeszéltünk mi, nyáradiak, hogy nem megyünk ki, Németországba, hanem még azon éjjel hazaszökünk Nyáradra. El is indultunk gyalog. Szerdahelyt mellékutakon kikerültük, de Várkonyt nem lehetett elkerülni a kanális miatt. Nyéken át jöttünk, az elsötítés miatt nem is láttunk semmit. Hanem amint átértünk a hídon Várkonyba, közreaptak bennünket a magyar tábori csendőrök. Betereltek bennünket egy istállóba, majd őrizet mellett ott aludtunk. Másnap reggel sorakoztattak minket. Mind a tizenhárom nyáradi együtt volt. Délután pedig beöltöztettek bennünket katonaruhába. Nyilasuralom volt rögtönítélő bírósággal. Tehát nem volt mese. Huszárok lettünk, ló nélkül. A Várkonyon pihenőben levő, kiegészítésre váró Budapesti Első Önálló Huszár Osztály állományába osztottak bennünket.

– Lovakat is kaptatok?

– A fenét, csak katonaruhát! Köztudott volt, hogy mi, leventék, alapos katonai előképzést kaptunk már ekkorra. Erre alapozva kaptunk nyolc-tíz napos puskás alapkiképzést, ló nélkül. Az egész huszár osztály ekkor már át volt állítva jobbára ló nélküli harcmodorra. De amíg mi másfél hétig Várkonyon katonáskodtunk, szüleink azt hitték, már Németországban vagyunk. Erre összebeszéltünk hárman, hogy külön-külön hazaszökünk és hírt viszünk a többiekről is. Éjjel szöktem meg Várkonyból, katonaruhában. Tudtam, hogy veszélyes az, amit tesztek, hadbíróság elé vihetnek. Baj nélkül hazagyalogoltam, de csak a kert felől mertem bemenni az udvarunkra, mert mi is tele voltunk katonákkal. Elmondtam, hogy mindegyikünk Várkonyon van, aztán még azon éjjel visszagyalogoltam Várkonyba. Még ki sem fújhattam magam ekkora gyaloglás után, mert kora reggel elhangzott a parancs: Sorakozó!

– Hogyan alakult a további sorsotok?

– Sorakozó után jött az újabb parancs: Gépkocsira!

Tehát nem lóra. De nem volt teherautó sem számunkra, hanem egy-egy üzemanyagszállító tartálykocsira kapaszkodtunk fel öten-hatan. Meg sem álltak velünk a Kisbérhez közeli Nagybér pusztáig. Ott – huszár létünkre – három héten át, éjjel és nappal aknavető képzést kaptunk. Ezután Oroszlányba vittek bennünket. Eközben magunkkal cipeltük a civil ruhán-

kat. Ezeket a Tatabányához közeli Oroszlányban kellett leadnunk, hazaküldés végett. De ruháink sohasem érkeztek meg Nyáradra. Akkor már igen-csak közletről hallottuk a front minden zaját. Oroszlányból átgyalogoltattak bennünket a közeli, a Vértes-hegység szélén levő Disznó-völgybe, amely valahol Mór felé, Csókakő közelében kanyarog. A Disznó-völgyben már elő voltak készítve a téli állások. A völgy túloldalán voltak beásva az oroszok. Veszélyesen alakult a helyzetünk, mert a csákvári templomtoronyból jól látott bennünket az oroszok megfigyelője és vezette ránk az ágyú- és az aknavetőtüzet. Erre parancsot kaptunk: Irányzékot a templomtoronyra! Tűz! Verettük is az Isten házáat, amíg csak ki nem lőttük a megfigyelőt tornyostól.

– Elég hamar beleszagoltattak benneteket a puskaaporba...

– De bele ám! Egyik napról a másikra, civil legénykékből frontharcos katonákká váltunk. Az oroszok folyton támadtak minket. Kétszer már olyan közel kerültek hozzánk, hogy láttuk egymás arcát felvillanni. De a legveszélyesebbnek az előretolt őrségbe vezénylés bizonyult. Olyan kopár sziklák között adtunk őrséget, ahol sem fák, sem bokrok nem voltak. Éjszakánként tapasztalt ruszki felderítők odakúsztak a holtfáradt, tizenéves örökhöz és elrabolták őket egyenként. Ha nem adta meg magát csendben, agyonlőtték. Nem volt irgalom. Ott találkoztunk a nyáradi Fekete Illéssel, aki már sorköteles katona volt. Nagyot nézett, hogy egyszerre tizenhárom nyáradi fiút látott hazánktól oly messze.

Március elején kaptuk a parancsot: áttelepülés Várgesztesre. Ott is felkerültünk a hegyre, a Vértes-hegység sziklái közé, a híres gesztesi vár romjainak közelébe. Március 14-én vagy 15-én rettenetes dübörgés hallatszott Székesfehérvár és a Budapestre vivő országút menti Tatabánya felől. Mondták is a tapasztalt frontkatonák: Most lesz ám haddelhadd! Kaptunk is iszonyú támadást az elhagyott téli szállásaink felől. Mi fent voltunk a hegyen, az oroszok meg letről támadtak. Délben, fél egy körül kezdődtek a rohamok. Sötétedésig tudtuk tartani az arcvonalunkat. De aztán iszonyatos pusztítás következett. Hajmeresztő körülmények közepette nyomtak le bennünket a völgybe, a faluba. Várgesztes másik végén kellett aknavetőinkkel tüzelőállásba mennünk. Olyan közletről rohamoztak az oroszok, hogy puskával lőtték az aknavetőinket. Mi pedig olyan meredekre állítottuk a csöve-

ket, hogy szinte élénk potyogtak le az aknáink. Ekkor már csak hat aknavetőnk volt, és azok mellett maradtunk hatan a nyáradiak közül. A többi falumbeli ekkor már a velünk egy sorban tüzelő géppuskákkal harcoltak.

– Ekkor még mind a tizenhárom nyáradi megvolt?

– Nem, ekkor már Mórocz Lajcsi nem volt velünk. Közel voltak hozzám, de olyan nyomást kaptak a hegyen fent, hogy már nem tudtak lejönni. Láttam azt, amikor elfogták őket. Egy idősebb katonával hasaltak a lövészárkokban, és mindketten fogságba estek. Sebő Poldi talán még ötven méterre sem volt Lajcsitól. De Poldi ki tudott osonni a fák között, Lajcsi pedig nem. Mórocz Lajcsi állítólag fogságba esése után kikerült Oroszországba. Úgy hallottam, a lágerből írt vagy üzent a szüleinek, de haza már nem jött.

Egyébként az aknavetőinknél nemcsak nyáradiak, hanem várkonyi és dercsikai levonték is szolgáltak. Mi, csallóköziek két, egymás melletti szakaszban harcoltunk. Nekünk, nyáradiaknak egy olyan szakaszvezető jutott, aki már megjárta a Don-kanyar poklát, vagyis nagyon tapasztaltnak bizonyult. Úgy bánt velünk, fiatal levontékkal, mintha édesöccsei lettünk volna. A várkonyiaknak meg a dercsikaiaknak viszont egy pesti származású, rettenetesen goromba szakaszparancsnok jutott. Még annyit e szolgálati helyünkről: Várgesztesen mi tettünk el a közülünk elesetteket a helyi temetőben. Nyáradiak vagy csallóköziek nem voltak köztük. Mind anyaországi sorkatonák voltak. De azt még elmondom, hogy Várgesztesnél a várkonyiak közül többen megsebesültek.

– A Dani becenevű Sebő Lacinak mi lett a sorsa?

– Nem tudom. Miután Várgesztesről kivertek minket, Tatabányán verődünk össze. Ott újra beosztották a megmaradt embereket az alakulatokhoz. Mi tizenegyen maradtunk az aknavető huszároknál. Mórocz Lajcsi elmaradt. Sebő Lacit pedig talán nem engedték közénk. Most már sohasem tudjuk meg. Láttam őt, de hogyan, hogyan se, Dani a páncélosokhoz került. Aztán már nem láttuk többé. Hogy hol és miként halt meg? Alighanem ez sem derül már ki soha.

– Hová vetett a sors ezután benneteket?

– Különféle bolyongások közepette a Kisbér és Veszprémvarsány közötti vasútvonal mellett fekvő Lázi községbe vetődtünk. Ott is összeakadtunk a földieinkkel. Ők már idősebbek voltak, mint mi. A régen tartalékosok kö-

zül hívták be ezeket a családapákat. Két nyáradira akadtunk: az árkászoknál szolgált Szőke Csicsay Pista bácsi, a Patasi úti Végh Gyula bácsi pedig egy másik huszáralakulatnál katonáskodott. De találkoztunk egy Medvéről való emberrel is: Németh Jóska bácsi volt a neve, őt a medvei kompos korából jól ismertük. Jó néhány napig tartózkodtunk Láziban. Közben az idősebbeket elvezényelték valahová. Pár nappal később, még ugyancsak Láziban voltunk, amikor elmenetelt mellettünk Szőke Csicsay Pista bácsi. Csak arra volt ideje, hogy megmondja: a medvei Németh Józsefet agyonlőtték, Lázi mellett eltemették.

– De számotokra még ekkor sem fejeződött be a háború...

– De nem ám! Lázi gazdag, nagy falu volt. Erősen védtek a németek meg a magyarok. Borzasztó támadások érték a falut, meg benne minket. Foszforos lövedékekkel lőtték a ruszki Lázit. Égett minden. A pala csak úgy patogott szét a tetőkön. Ekkor már sem Szőke Csicsay Pista bácsi, sem Végh Gyula bácsi nem volt Láziban. De mi, megmaradt nyáradiak és a várkonyiak, dercsikaiak maradni kényszerültünk. De mit számítottunk abban a vérfürdőben mi, magyar gyerekek. Kinyomtak bennünket Láziból, aztán Győrasszonyfán mentünk tüzelőállásba. Körben lángoltak a falvak, mi pedig cickakban húzódtunk vissza vagy indultunk támadásba. Aztán hogyan, hogyan se, megint viasszorítottak bennünket a turulmadárszobor közelébe, Bánhidára. Vonulgatásaink közben átmentünk egy Bokod nevű falun, és ott lelépett egypár helybeli levante. Erre a többiekre úgy vigyáztak, hogy nem is történt több lelécelés.

Időközben Környe községbe is elvetődünk. A templom környékén a németek, a közeli udvarokban mi voltunk tüzelőállásban. Folyt a harc, minket is lőttek, mi is lőttük az oroszokat. Rettentően éhesek voltunk. Egy várkonyi gyerekekkel bementünk egy konyhába. A tűzhelyen még ott volt melegen egy nagy fazék töltött káposzta. Abból alaposan belaktunk. Életemben nem ettem annyit egyszerre, miközben mindenfelé robbantak a lövedékek, a lakosság meg a bunkerokban lapult. Ez is meg a szomszéd helységek is sváb faluk voltak, és azt mondták nekünk, hogy itt fősvények laknak, nem szeretik a magyarokat. Ez nem igaz. Az asszonyok adtak főtt ételt meg kenyeret. Nem nézték azt, hogy mi magyarok vagyunk.

– Hová vetett ezután titeket a háború?

– Összevissza meneteltünk. Az aknavetőket vontató lovaink egy része már kimúlt, a többi meg gebévé soványodott. Egyszer csak Győrbe értünk. A Bécs és Budapest közötti vasútvonal fölötti Baross-híd nádorvárosi oldalán telepedtünk le. Ott is aludtunk, mert a hídon át a belvárosba nem engedtek be. De ott is utolérték minket az oroszok. Ekkorra már ismét keverve voltunk németekkel. Győrben azt mondták, kivisznek bennünket Németországba. De csak a Rábca-hídon túlra, Abdaig, majd Öttevényig jutottunk.

– Szinte itthon voltatok már...

– Az ám! Az alakulattól moccanni sem lehetett. A szökött katonát nem kérdezték, egyszerűen agyonlőtték. Öttevényről egy éjszaka átdobtak bennünket a Csornától Kapuvár felé eső faluba, Farádra. Ott még megvoltunk tizenegyen. Farádon készületlenül ért mindenkit az oroszok cseles támadása. Zsákmányolt, horogkeresztes, német jelzésű tankokkal támadtak ránk a ruszók. A káoszban iszonyatos pusztítást végeztek köztünk. Abban a kavarodásban maradt el tőlünk Végh Józsi meg a Sebő Poldi.

– Mi következett ezután?

– Szétverték bennünket. Én is lemaradtam az Andrási nevű szakaszvezetőnkkel, aki kijelentette: ő nem fut tovább. Átöltözött civilbe, elbújt addig, amíg átment a tájon a háború, aztán hazajutott Karcagra. Ezt onnan tudom, hogy később felkeresett bennünket Várkonyon meg Nyáradon. Szerettem volna én is követni a példáját, de eltűnt. Erre a szétvert aknavető gyerekeket a Halasi nevű őrmesterünk szervezte újra csapattá. Betyár egy leány volt ez a Halasi: korábban Horthy Miklósnak volt a lovas testőre. Az ő vezénylete alatt vonultunk át Csornára. A vasútállomáshoz közeli téglagyár udvarán táboroztunk le. Ott meg olyan légítámadást kaptunk, hogy még a vagonok is leröpültek a sínekről. Egy karcasai gyereket úgy széttépett egy légiakna, hogy darabokban szedték össze, majd ott temették el a téglagyár udvarán.

– Csornáról merre vitt az utatok?

– Azt mondták a tisztek, hogy most már tényleg kivisznek minket, leventét Németországba. Csornáról elindítottak bennünket Magyaróvár felé. A Hanság szélén meneteltünk, vontatva a megmaradt aknavetőket, illetve akkor én már a Béla nevű lovam hátán ültem. Közben valahol egy kastélyban megszálltunk. Hogy kinek a kastélya volt és hol állt – talán Pusztasomorján

vagy Ujronafőn? – nem tudom. Lényeg az, hogy akkor az őrmesterünk, a Halasi előléptette magát főhadnaggyá. Azt mondta: Leventék! Nem vezényellek én titeket Németországba, hanem inkább átviszlek benneteket a házatokba, Csallóközbe. De ez legyen a titkunk!

Ettől kezdve főhadnagy úrnak szólítottuk. bevezényelt bennünket Magyaróvárra. A város tele volt német és magyar katonasággal. Ettől függetlenül megszálltunk ott egy éjszakára. Halasi „főhadnagy” ekkor írt egy nyílt parancsot, hogy az aknavető huszárokat a Duna túloldalára, Várkonyba vezényelték. Mindezt tudtam én is. Csakhogy...

Mielőtt a már csak leventékből álló alakulat elindult volna át a Csallóközbe, a főhadnagy hívatott: Kis Sebő! Neked van a legjobb lovad, tudsz is lovagolni. Hajts vissza a kastélyba, keresd meg és hozd el az ottfelejtett aranyborotvát. Visszalovagoltam, a grófi komornyik kinyitott minden ajtót, mondván, jönnek az oroszok, azok meg úgyis elvisznek mindent. Nem találtam meg az aranyborotvát. Erre visszavágtattam Magyaróvárra. Csakhogy: akkor már nem találtam az előbbi helyen az alakulatomat.

– Hová lettek és te mit csináltál?

– Csak a háború után tudtam meg, hogy az önmagát főhadnaggyá előléptetett őrmester állta a szavát. A Dunán át Várkonyba vezényelte a csallóközi leventéket, akik aztán otthon átöltözve, civilként átvészelték a front átvonulását.

Én viszont ott maradtam Magyaróváron egyedül, katonaruhában, felnyergelt huszárlóval, igazolvány vagy nyílt parancs nélkül. Ahová visszatértem, ott már más alakulat volt. Szerencsém lett, hogy a vágózás közben kihabosodott a lovam, mert az ott talált parancsnok azt hitte: futár vagyok. Ezért nem fogatott le. Pedig a statárium úgy szólt, hogy a szökött katonát – tehát azt, aki nem tudta igazolni hadtestének hollétét és távozását nyílt parancssal – rögtönítélő bíróság előtt, vagy az sem kellett hozzá, a helyszínen fel kell koncolni. Azt mondta a másik alakulat parancsnoka, menjek a Szigetközbe, úgy tudja, odavezényelték a huszársajimat.

Eszembe jutott, hogy Dunaremetén lakik és ott tanító az édesapám öccse, Sebő Imre. Erre Magyaróváról Remetére lovagoltam. Nagybátyám szívesen fogadott, hogy mentsem, a katonaruhámat gyorsan kicserélte civilre. Ott

vártam be az oroszokat. Jöttek is hamarosan. Rettenetes harcok dúltak a környéken, mire el tudták foglalni a falut. A bevonulók olyat műveltek, ami ma is elborzaszt. Szétrugdalták az elesett, sebesült vagy elfogott katonák fejait. Csupa agyvelő volt a csizmájuk...

Imre bátyámnak nagy háza volt, több szobával. Oda szállásoltak be valamilyen magasabb parancsnokságot. Óriási rádióadókat szereltek be a házba, és onnan irányították a frontot a nagy fejesek. Imre bátyám az első világháború után hosszú ideig fogságban volt, és még nem feledte el a nyelvéket, vagyis tudott velük beszélni oroszul. Ezért minket nem bántottak a harácsolók. Nekem azt a feladatot adták, hogy az egyik csieskásukkal – mert a szovjeteknél is voltak ám tisztiszolgák – minden reggel járjuk a falut. Bementünk a házakhoz és zsákokba összeszedtük a tyúkokat, kacsákat, libákat. Azokat aztán nagynénémnek kellett megfőzni, megsütni az oroszok számára. Az eltelt nyolc nap alatt felfalták Dunaremete szinte minden baromfiját. Mi meg éhezünk volna, ha nem kényszerítenek bennünket ételkóstolásra. Addig nem nyúltak a ruszki fejesek a legfinomabb ételhez sem, amíg mi nem ettünk belőle.

– Jó dolgod lett...

– A fenét! Amint betörték az oroszok Németországba, azaz Ausztriába – ezt onnan tudtuk, hogy Imre bátyám volt a tolmácsuk és mindent hallott, értett a rádióadójukból – ők továbbindultak. Sok volt a kocsijuk, lovuk, de kevés volt a kocsis. Erre minden épkezláb férfit, fiatalokat is odatereltek a községházához, és ők hajtottak tovább, Németország felé. Engem is közéjük tereltek az emberfogdosók. Az volt a szerencsém, hogy a tolmácskodó Imre bátyám oroszul kérte a tiszeket: én vagyok a fia, engedjenek el. Az oroszok elvonultak, én meg ott maradtam Dunaremetén.

– Mikor és hogyan kerültél haza?

– Amint elcsitult a front utáni helyzet, úgy nyolc nap múlva, átkísértek Ásványráróra. Gondolom, a nagybátyám hatására, Ásványról egy idősebb ember átevezett velem és egy idegen férfival a bősi hajóállomásra. Onnan már gyorsan hazagyalogoltam. Megkönnyebbültek a szüleim, mert addig azt sem tudták, hogy hol lehetek. Ugyanis a többi nyáradi levante akkor már otthon volt.

– Úgy tudom, nem mindegyik...

– Így igaz. Végh Józsi meg a Sebő Poldi még Csorna közelében, Farádon fogságba estek. De nem egyszerre és nem egy alakulathoz. Végh Józsi aztán hazakerült a fogságból súlyos betegen, majd húszévesen itthon, a szülői házban halt meg, itt van eltemetve a nyáradi temetőben. Sebő Poldit fogolyként terelték magukkal a ruszki Pozsony felé, de valahol sikerült neki megszöknie és szerencsésen hazatért – zárult a templomhoz közel lakó Sebő Ferenc elbeszélése.

Tehát: a Nyáradról elvitt levonták, majd kényszerkatonák eredetileg tizenhárman voltak. Közülük Mórocz Lajos és Sebő László nyomtalanul eltűnt, Végh József pedig itthon halt meg. Az erdészfia: Papp József és Szakál Gábor a háború után rövidesen átszöktek Magyarországra, a többiek Nyáradon alapítottak családot. 1996-ban már többen nem éltek közülük.

A kitelepítésről^(94.)

Rettegés fogta el Nyárad lakosságát 1947 elején. Egyre jöttek a rémisztő hírek: a magyarokat kitelepítik Csehországba, a Szudéta-földre, a kiűzött németek helyére. Mindenki rettegett. Január 23-án aztán bekövetkezett...

Nyáradon, lakásán kerestem fel e helytörténet írójaként a 83 éves Lendvay Istvánt, és hangszalagra rögzítve készítettem vele egy beszélgetést.

– Pista bácsi! Emlékszik még a kitelepítésre? Hogyan tudták meg, hogy kiket fognak elvinni?

– Bizony elmékszem! Nem lehet azt elfelejteni. Tudtunk már róla előbb is. Tudtuk, hogy lesz kitelepítés. De mindenki abban reménykedett, hogy éppen ő nem kerül bele. Aztán a kisbíró kezdte kihordani az értesítéseket...

– Meséljen az előzményekről. Netán a készülő jegyzékekről is előre tudtak?

– Járt a mendemonda, de én bizakodtam. Itt, a szomszédomban lakott akkor egy nagy pártember, a kovács Csicsay István. A feleségem éppen akkor hozzájuk járt tollat fosztani. Én pedig ott ücsörögtem mellettük. Beszélgetünk a várható eseményekről, hiszen akkor már Bősről elhurcolták a népet. Akkor kijelentette nekem Csicsay Pista: szomszéd, te ne féljél! Nyugodt legyél. A te ügyed el van intézve. Te nem mész sehová. Megnyugodtam. Hittem, mert hinni akartam. Ahogy jöttünk haza az asszonnyal, Bős felől, a nagykanálistól nagy zajt hallottunk. Úgy tizenegy óra lehetett. Autók berregtek, szlovákul kiabáltak, ugattak a kutyák. Megijedtem. Biztos voltam benne, hogy ezek már a telepítők. Éjjel megszállták a falut. Se ki, se be...

– Miként kezdődött az ön esetében?

– Korán reggel elosztották a katonaságot. Minden elvivendő családhoz küldtek egyet. Kicsit meglepődtem, amikor hozzám is beállított egy. Pedig a „szomszéd” nem ezt ígérte! Akkor már itt laktam a Földverem partján, a mostani házamban. Igen rendes katonát küldtek hozzám. Puskával jött, de hát szolgálatban volt, megértettem. Magyarul beszélt, úgy, mint én. Asszonya: bácsi! Miért nem ment el hazulról? Itthon maradhatott volna. De most már ne menjen sehová, mert ha elszökik, akkor engem becsuknak. Hátha valahogyan másként alakul...

- Akik nem voltak otthon, azokat nem vitték el?
- Nem hát! De nekem sügött senki. Bizony, jó néhányan itthon maradtak kis rafinériával. Biztosan nem ingyen...
- Ha már ott volt a katona, aztán mi történt?
- A délelőtti pakolással telt el. Dél felé beállított egy ponyvás katonai csapatszállító teherautó, arra kellett felrakodnunk. Aztán már vittek is a megyeri vasútállomásra. Azonnal bevagondíroztak bennünket. Két család került egy vagonba. Elfértünk.
- Megszabták, hogy mit vihetnek magukkal?
- Nem. Annyit vihettünk, amennyi a teherautóra felfért, velünk és a katonával együtt. Abba nem szóltak bele, hogy mit vihetek. Én két ágyat, egy szekrényt raktam fel. Az apróbb holmikat, élelmiszereket, ruházatot ládába csomagoltuk. A legszükségesebbeket elvittük.
- Még én is emlékszem rá, hogy milyen hideg volt akkor. Kályhát vettek-e?
- De vittünk ám. Egy vaskályhát, meg hozzá vágott fát raktam fel a teherautóra. Kellott is, mert olyan rozoga vagonba raktak bennünket, hogy a szél átfújta rajta a havat. Abban töltöttünk három éjszakát.
- Kiket vittek el Nyáradról?
- Mi hárman voltunk: feleségem, Laci fiam meg én. Aztán még a Patasi útról Patasi Gyuláékat, a Várkonyból idenőszült – Bábics Anna volt a felesége – Csicsay Gyuláékat, Dóghelből Csicsay Sándorékat, Bábics Gábornét a sok gyerekével, aztán az egymással szomszéd Tamás Csicsay Imrééket és a Barna Csicsay Gáborékat. Hirtelen ennyi jut eszembe.
- Sokáig várakoztak a megyeri állomáson?
- Nem kellett sokáig vesztegelnünk. Amint meghozták a többi szomszédos faluk lakóit, máris tolatott a mozdony. De aztán három napig tartott az utazás a kemény hidegben. Mert közben félrelökték a vagonjainkat, ha fontosabb szerelvénynek kellettek a sínek. Órákat várakoztunk, mire újból elindult a vonatunk. Végre Prágán túl, Csehország belsejében, jobban mondva a Szudéta-vidéken kötöttünk ki.
- Hová kerültek és milyen volt a fogadtatás?
- Egy Slany nevű helyre kerülünk. Már nem tudom, hogyan kell írni a falu nevét. Csak azt tudom, hogy nagy szénbányák voltak körös-körül.

Ahogy kirakodtunk, úgy ment a beszéd, a tanácskozás. Hamar észrevet-
ték, hogy egy kicsit beszélek csehül – ez még ez első republika alatti kato-
náskodásom alatt ragadt rám –, erre azonnal kikaptak a tömegből. Hárman,
négyen fogdosták a kezemet, hívogattak, csalogattak magukhoz. Ígérték,
náluk jobb lesz a sorom, mint a másiknál. Olyan volt, mint egy állatvásár...
Istenteket! Mi vagyok én, ökö, hogy ennyi vevő van rám? Mérgelődtem,
de hiába. Nem értették...

– Tehát válogattak a deportált magyarok között?

– De még mennyire! Úgy nézett ki, mint filmen a rabszolgavásár. Név
szerint ki volt ugyan írva, hogy kit kihez utaltak ki, csak éppen nem min-
denkiért kapkodtak. Én hamar „elkeltem”, meg az erős férfiakra is volt
vevő. De, például, volt a szomszéd vagonban egy radványi asszony négy
kisgyerekekkel, a férje még nem jött haza a háborúból vagy a fogságból, ő
nem akart kelleni senkinek. Akinek kiutalták, az tiltakozott: mit csinál-
jak ennyi gyerekkel? Nincs munkaerő köztük! Elsőre nem is vitte el őket
senki. Az asszony betegeskedett, végül a gyerekek dolgoztak helyette
is...

– Pista bácsiék hová, kihez kerültek?

– Egy százhektáros újparaszt vett magához. A földje korábban a szudé-
táké volt. Állítólag egy német gróf után maradt a birtok és az emeletes ház
meg a gazdasági épületek. Végül a betegeskedő radványi asszonyt is az én
gazdám fogadta be. Azt mondta, majd valami könnyű munkát ad a „panyi-
nak”. Valahogyan csak eldolgoztat...

– Milyen körülmények között éltek?

– Szerencsére nem voltak fősvények a csehek. A gazdám kiadott min-
dig minden járandóságomat. Megmondta, ha bárhol többet, hosszabban
dolgozunk az előírtnál, akár csak egy fél órával is, azt írjuk fel. Ki is fizet-
te mindig. Kocsis lettem Patasi Gyulával együtt. Prima helyünk lett. Szé-
pen bántak velünk a csehek és szépen is beszéltek hozzánk. Parancsolás
helyett megkértek. Engem különösen szerettek, hiszen szót tudtam érteni
velük.

– Milyen helyen laktak?

– Egy nagy emeletes házban kaptak lakást mindazok, akik a Csilizközből
ehhez a gazdához kerültek. Üresek voltak a helyiségek. Amint megérkez-

tünk, beraktuk a bútorainkat és berendezkedtünk. Szép kőház volt, de igaz csak ráfért volna a bepucolás.

– Hogyan, miből étkeztek?

– Önellátók voltunk. Kaptunk fizetést, a pénzből vásárolt az asszony ezt-azt és főzött. A feleségem háziasszonykodhatott, nem volt muszáj dolgoznia. Igaz, nem is igen ért volna rá, hiszen a háztartás mellett még a Laticával is el volt foglalva. Akkor a gyerek még csak két éves volt. Akadt élelmiszer bőven, tele volt a liszteszsák. Ebből hiba nem akadt. A radványi asszony például azt mondta nekem: látja, Pista, ha ezt tudom, hogy ilyen sorunk lesz, egy könnyet sem hullattam volna eljövetelkor...

– Pista bácsinak tulajdonképpen mi volt a dolga?

– Mondtam: kocsis voltam. A mezőgazdasági terményeket hordtam. Szántáshoz ott volt a traktor...

– Mennyi ideig tartott ez?

– Jól emlékszem a dátumra: 1947. január 23-án vittek el Nyáradról, aztán jó két évig voltam Csehországban.

– Hogyan tudták meg, hogy haza lehet jönni?

– Rendszeresen szerveztek gyűléseket Sflanyban. Ígérgettek a csehek nekünk fűt-fát, csak maradjunk. Akinek föld kell, kaphat. Sőt igavonókat, tehenet, lovat is adnak az ott maradónak. Vagy aki akar, mehet dolgozni a bányák valamelyikébe. Kilenc szénbánya volt a környéken. De akkorra már igencsak hazakíváncsoztunk. Meg akkor már hallani lehetett arról is, hogy megszüntetik a magángazdálkodást, szövetkezeteket csinálnak. Végül egy gyűlésen megtudtuk: következmények nélkül hazajöhetünk. Nem kell már szökni, mert többen megszöktek ám, hivatalosan is hazatérhetünk.

– Kellett hozzá valamilyen irat, engedély?

– Igen. Ők adtak elbocsátólevelet. Másoknak még a visszautazási költségét is kifizették. Én azonban előbb elindultam, mint amikor az számomra ki lett írva. Ezért a hazatérésemet magam fizettem. Nem is tudtam volna már maradni. A gazdától sorra elvették a kapott földeket. Pedig egy kicsit sajnáltam otthagyni azt a szép tájat. Szép erdők voltak a birtok körül, az utak meg már akkor erősek, jól aszfaltozottak voltak.

– Volt hová hazatérnie?

– Volt hát! Nyáradon üresen állt a házam. Slanyban bevagoníroztam a holmimat, majd a megyeri vasútállomásról nyáradi lovaskocsik hozták haza a bútoraimat. A két évnyi távollét alatt senki nem bántotta a házamat. Szerencsére ide nem telepítettek túlról tótokat.

– Mihez kezdett itthon?

– Sürgősen rendbetettem a házamat meg a ház környékét. Aztán, rövidesen adott munkát az erdészet...

Az iskoláról^(95–101.)

Hogy mikor kezdődött Nyáradon a tanítás? Nem tudni. De azt már igen, hogy az első időkben Nyáradon katolikus, Szapon református alapiskola működött. A nyáradi református gyerekek Szapra, a szapi katolikusok Nyáradra jártak iskolába.

Az 1800-as évek első felében Hrabovszky; annak halála után addigi segédje, Fekete György szabólegény; az 1830-as években Vida József helybeli szegény földműves; az 1840-es években Csurgai János szabómester; az 1850-es esztendőkből Csicsay Imre földműves; az 1860-as években Cséve János volt Nyárad és Szap katolikus gyermekeinek tanítója.

Cséve János tanítónak – lakásul és tanterem céljára – egy egyszobás lakást építtettek. Fizetése: 5 hold föld, minden tanköteles gyerek után egy húszas és 6 kéve rőzse. Cséve tanító úr 1864 nyarán elhalálozott.

A következő nyáradi–szapi tanítónak Nagy Mihály volt a neve, „ki mint ügyes asztaloslegény, azon időben Nyáradon tartózkodott, ki maga is tanító fia lévén, apja mellett elsajátított képességével kellő eredménnyel működött; kivált a hitélet fejlesztésében magának maradandó emléket biztosított. Míg végre a tanítói jövedelem silánysága miatt (minden tanköteles után 1 forint, 6 kéve rőzse, és a falutól 5 hold tanítói birtok), az 1869. évben újra jövedelmezőbb mesterséghez látott”. Még Nagy Mihály tanítóskodása idején vette a katolikus hitközség iskolának és tanítólakásnak gróf Batthyány József 200 forintnyi kegyadományából Polyák János „czigány” házát.

Nagy Mihály utóda Petrásevits János lett, de ő csak 1874-ig volt tanító Nyáradon.

„Petrásevits távoztával változást szenvedett az oly gyászos emlékü iskola és tanítólakás is. Ugyanis: a meglévőt a hitközség eladta, a befolyt pénzhez járult boldogult Simor János egyházfejedeleme 200 forinttal, de ugyanekkor csatlakozott Szap római katolikus hitközsége a nyáradihoz egyharmadrész köteles hozzájárulással az iskolavételt és egyéb teherviselést illetőleg.”

Az így befolyt pénzen, 825 forintért vett az egyesült nyáradí-szapi hitközség iskolának és tanítólakásnak egy talpfás, sövénnel font, sárral tapasztott, nádtetős házat, mely egy padlózatlan tanteremből, egy nyitott kéményű konyhából és egyszobás lakásból állt, továbbá a ház istállót is magába foglalt.

Az 1874-ben megüresedett nyáradí tanítói állást Kollár János foglalta el. Ő azonban hamarosan, 1878 nyarán a Győr vármegyei Szőgye kisközségbe távozott. Utána, 1878 ősztől Czimmerer Emánuel töltötte be Nyáradon a tanítói állást, és még ő tanított az 1890-es esztendőekben is.

Minthogy a „talpasház” iskola és tanítólak céljára legkevésbé sem felelt meg, és a törvény kívánalmait sem elégítette ki, a megye hatóságilag egy új iskola és tanítói lakás építésére szólította fel a hitközséget. Amint a múltban is, úgy az új iskola építési költségeihez is elsősorban Simor János hercegprímás és Batthyány József gróf képviselőjében Horváth Béla uradalmi kasznár, az iskolaszék világi elnöke járult hozzá. Horváth Béla úr a köteles hozzájáruláson felül az uradalom földjén ingyen 35 ezer vályog vetését engedélyezte. Ugyanakkor kegyes adományban részesítették az egyesült hitközséget: Ófelsége I. Ferenc József császár, gróf Wenckheim Frigyes és Ekker József balonyi plébános, aki egyben a nyárad-szapi iskolaszék elnöke.

A tanépületet 1892 őszen szentelték fel és adták át a rendeltetésének. Az iskola és a tanítói lakás egy tető alatt húzódott. Az iskola a keleti, a tanítói lakás a nyugati végében van az épületnek, homlokzatával, bejárataival délnek fordulva. A tanterem belső hossza 10, szélessége 9 méter. Keletnek egy, délnek kettő darab, 110 centi széles és 180 centiméter magas ablakkal. A tantermet és a lakást egy folyosó osztotta ketté, amelybe az udvar felől lehetett bejutni, majd a folyosóról léptek be a tanulók a tanterembe. A folyosó végén volt a padlásfeljáró.

A tanítói lakás szintén akkora alapterületű volt, mint a tanterem, a lakásrész azonban négy keresztfallyal négy egyenlő részre volt osztva, két szobát, konyhát és kamrát képezvén ki benne. Nem árt tudni: ez volt a „dógheli nagyiskola”. A tanépülethez és a lakáshoz 30 ezer téglát és 30 ezer vályogot használtak fel. Tetőzetét eredetileg faszindely fedte, később az épület cserépfedést kapott.

Az új iskolának volt egy testgyakorló tere egy rök- és egy karpérgővel. Faiskolája községi tulajdonú, amely 25-30 darab nemesített fácskát szolgáltatott évenként. De „semmi iparág nem tanítatik” benne. „Az iskola felszerelése egy avult számológépből áll, könyvtára pedig 110 kötetből” – írta róla az 1896-os adatok alapján dr. Komlóssy Ferenc.

Nyárad 1896-ban Győr vármegye Tó-Sziget-Csilizköz nevű járásának egyik községe. Mivel ekkor Szapráról is Nyáradra jártak a katolikus gyermekek iskolába, a két község összlakosságát 1109 lélekben számolták össze. Ebből 784 római katolikusnak, 284 reformátusnak, 41 személy izraelitának vallotta magát. Mindannyiuk anyanyelve: magyar.

Nyárad és Szap tanköteles, katolikus gyermekeinek száma pontosan 100 volt. A mindennapos iskolába 70-en jártak, az ismétlődő járók száma 30 volt. Tannyelvük: magyar.

Egy 1896-ban megjelent forrásműben ez áll a nyáradi iskoláról: „A jelenlegi tanító Czimmerer Emánuel, született 1857. július 1-én, a Komárom megyei Kocson. A Győri Királyi Katholikus Tanítóképezdébe a 3. reálból ment át 1873. évben, ahol mint rendes hallgató, elvégezvén a 3 osztályú képezdét, az 1876–77. iskolaévet a Győr megyei Kónyon, az 1877–78. iskolaévet pedig a Fejér megyei Szentágótán tölté; oklevelet nyert 1877. évi szeptember hóban. Az 1878. évi október hótól pedig a jelenlegi tanítói állomásán működik. A kántortanító jövedelme: 300 forint 58 krajczár. Az iskolaszék elnöke Ekker János ballonyi plébános.”

Szinte hihetetlen – de ez egyben minősíti is az utódokat – többet tudunk az 1800-as esztendőök iskoláiról és tanítóiról, mint amennyit dokumentálni lehet az 1900-as évekről!

Az 1939-es vagy 1940-es kiadású A visszatért felvidék adattára című könyv szerint: A Nyáradi Római Katholikus Elemi Iskola 1892-ben létesült... De, hogy azután kik tanítottak benne, azt még nem sikerült kideríteni.

Annak a nyáradi tanítónak a nevére, aki ténylegesen Nyáradon lakott, a Balonyi Plébánián, az 1912-ben megkeresztelt nyáradiak anyakönyvében bukkant e sorok írója. Pilcz Sándor volt a nyáradi tanító neve (felesége: Kovács Jolán), s 1912. július 1-je és 1918. október 1-je között három lánya és egy fia született Nyáradon. Hogy az első világháború idején volt-e katona

Pilcz tanító úr, és azalatt ki helyettesítette, arra nincs adat. Úgy dereng, mintha Sebő Katalin nagynéném azt említette volna, hogy Pilcz tanító úr a nyáradai temetőben nyugszik...

A balonyi plébánia anyakönyve szerint: 1919-től Kis Pál a tanító Nyáradon, a 42-es házszám alatt lakott 1922-ben, amikor itt leánya született, de 1927-ben már Medvén volt tanító.

„Az első világháború végén és azt követően nem volt Nyáradon rendes tanító. Néha alkalmi tanítókként katonák kíségettek, de akadtak tanító nélküli időszakok is” – írta erről Csicsay Mihály többszörös adatszolgáltató.

A következő nyáradai tanítót már személyesen ismerte e helytörténet írója is, hiszen a „dógheli nagyiskolában” már Zsitva János tanított az elemi iskola első négy osztályában. Zsitva Jánosról ennyi tudható: 1902-ben Perbetén született, a tanítói oklevelét Pozsonyban szerezte meg, 1927-től tanított Nyáradon, 1935-ben kapta meg az igazgató-tanítói kinevezését, számos helyi egyesületnek volt vezetője vagy tagja. Felesége: Pálinkás Margit. Leányai: Ibolya és Anikó. Ő már igazgató-tanító és kántortanító volt egy személyben. A kántorságot a dógheli nagyiskola termében, litániák idején gyakorolta, majd a nyáradai templom 1939-ben történt felszentelése után ott teljesített kántorságot, egy harmóniumot használva. Zsitva János 17 iskolaéven át tanította a nyáradai kisgyermeket írni-olvasni. Sajnos, 1945 után Magyarországra kényszerült távozni.

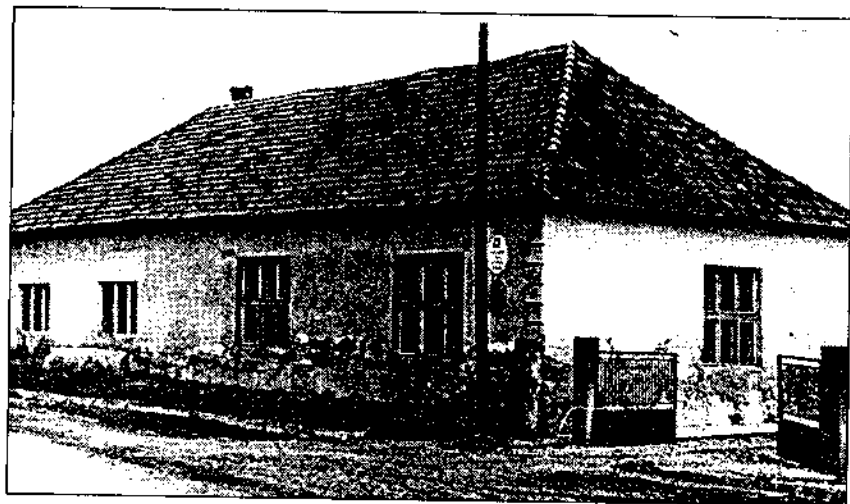
CSILIZNYÁRAD EGYKORI TANINTÉZETEI

A „dógheli nagyiskola” padjaiban eleinte együtt tanultak Nyárad és Szapfiai és lányai.

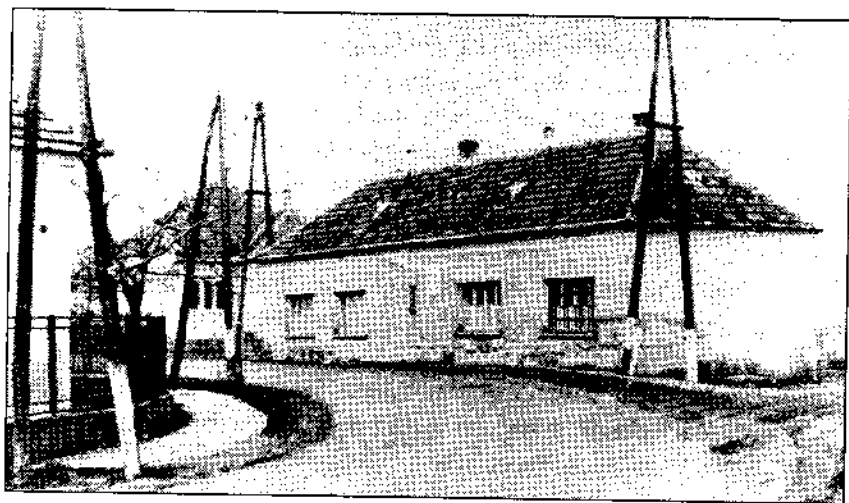
Az ódonnak tűnő épületet 1892-ben építették.

A három nagy ablak mögött rejtett az egyetlen nagy tanterem. A balra eső két kisebb ablak Zsitva János tanító úr lakásának adtak némi világosságot.

Évente, szeptember elején, félve ballagtak – némelyek édesanyjuk által kézen fogva – a hatodik életévüket megért nyáradai gyerek (vagyis a fiúk) és „leánkák” Dóghelbe, hogy aztán a félelmetesen nagy darab embernek látszó tanító bácsival megbarátkozva megtanuljanak írni, olvasni és számolni.

A DÓGHELI NAGYISKOLA, IDE JÁRTAK AZ ALSÓ NÉGY OSZTÁLY TANULÓI

A KISISKOLA, A KIS JELZŐT MÉRETEI ALAPJÁN KAPTA,
HISZEN ITT TANULTAK ÖTÖDIKTŐL NYOLCADIK OSZTÁLYIG A NYÁRADIAK

A padok a kapu felé eső ablaktól indultak, és valahol az utca felőli második nagyablak előtt végződtek, ugyanis az ablakon át éppen a fekete táblára és a mellette álló, golyós (lökődős) számológépre esett a fény. Bizony, akik a terem ellentétes oldalán ültek – az az oldal a leányoké volt –, nem sok fényt kaptak.

A nagykapun belül tágas udvar várta a szünetekben viháncoló, kemény testedzést adó játékokat művelőket.

Kelemen Árpádot – Zsitva János mellé – 1933-ban szerződttették segédtanítónak. Ő foglalkozott a kisiskolába kerülőkkel. Ez az iskola Szap felől nézve a Bős és Patas felé elágazó utak nyílásában állt. Ott tanultak az 5., 6., 7. és 8. osztályosok. Koedukált iskola volt, a fiúk és a leányok ugyanazon osztályokba jártak, legfeljebb az ellentétes padosorokban ültek.

A kisiskolának nem volt bekerített udvara. A szünetekben a gyerekek a Patasi út elején, az iskola és Grünwald Miksa udvarának deszkapalánkja közötti térségen játszottak. Az iskolaépülethez „ragasztva” állt a gyerekek deszkából épített illemhelye, a tűzoltófecskendő szertárja és – egy szederfa alatt – a községi mázsaház. Ennek az épületnek aztán még sokféle funkciója lett. A háború alatt katonai szállás volt, a front átvonulása után a sztarosztia irodája lett, végül a községi hivatalok kaptak benne helyet – a lebontásáig.

Kelemen Árpád római katolikus tanító 1903-ban, Órsújfalun született, tanítói oklevelét Pozsonyban szerezte. Az 1938-as visszacsatolás után ő volt a nyáradi leventék oktatója. A második világháború alatt, hadapródörrmesteri rangban bevonult, kivitték a frontra, és valahol hősi halált halt.

Arra nincs adat, hogy a szapi gyermekek meddig jártak Nyáradra a katolikus iskolába. Valószínűleg addig, amíg a tanítói lak és a tanterem fel nem épült (1997-ben posta működik benne), és Khín István tanító Szapra nem került. Azt viszont tudjuk, hogy a nyáradi református gyermekeknek Szapra kellett iskolába átjárniuk. A szapi zsidó gyermekek a helyi református iskolát, a nyáradi izraelita gyermekek pedig az itteni katolikus elemi iskolát látogatták 1944-ig. Csupán a hitoktatási órákon nem vettek részt a katolikus vagy a református iskolában. Egyébként felekezetre való tekintet nélkül – a hitoktatást kivéve – minden gyermek ugyanazt tanulta.

TANÍTÓK ÉS TANÍTÁS 1945 ÉS 1996 KÖZÖTT

A második világháború miatt, 1944 őszétől kényszerszüneten voltak a csiliznyáradi gyermekek. A további időszakról Csicsay Alajos adott visszaemlékezést:

– A tanítás 1947 szeptemberében kezdődött el Nyáradon, mégpedig szlovákul. A szlovák iskola első tanítója a bōsi Miklós Imre volt, aki később Szapon a magyar iskolát megnyitotta, majd azt nyugdíjas koráig vezette.

Az 1948–49-es tanévben Jozef Michalka, egy tizenkilenc-húsz éves fiatalember tanított bennünket. Tanított? Nem is tudott magyarul, ellenben az édesanyja beszélt nyelvünket. Ez lett a szerencsénk. A tanító úr mamája mindig bent volt a tanteremben, a kályha mellett kötögetett, kézimunkázgatót – és tolmácsolt a szlovákul nem tudó nyáradi gyerekek, és a magyarul nem tudó tanítójuk között.

(A szerző megjegyzései. Jozef Machalka „Nyikhaj” néven maradt meg a nyáradiak emlékezetében. Nacionalista mivoltára jellemző, hogy máglyát rakott az iskola magyar nyelvű könyveiből...)

De folytassuk Csicsay Alajos visszaemlékezésével:

– Az iskolai hitoktatás be sem indult, a papi oktatás is hamar bezárult. Miután Michalka tanítónkat bevonultatták katonának, végre 1949 őszén megnyílt a magyar tannyelvű iskola Nyáradon. Szinte minden gyereket átírtak szüleik ide. Ám akik tovább akartak tanulni, azokat a szüleik átírták a Bōsön megnyílt polgári iskolába, ahol szlovákul folyt a tanítás. Bizony nehezen ment a tanulás a magyar szülők magyar gyermekeinek a szlovák középiskolában.

Mi, akik korunknál fogva még maradtunk a nyáradi magyar iskolában, végre magyar tanítókat kaptunk. A tanítónőnket – nagymegyeri volt – Morza vagy Morva Margitnak hívták. Az iskolánk igazgatója pedig rövid időre a nyáradi születésű Szakál Erzsébet, azaz Bözsike lett. Később, többedmagammal a Csilizradványon megnyílt magyar tannyelvű középiskolában tanultunk tovább.

Ezek után egy újabb adatszolgáltató: Sebő Mária (született Bertalan Mária Valéria, a nyáradiak számára Valika) ismerteti a „Nyikhaj” utáni idők tanítóit:

– Úgy tudom, Miklós Imre nyitotta meg Nyáradon az első szlovák alapiskolát, majd aztán az engedélyezett magyar alapiskolában is tanított. Továbbá az 1967-ben megnyílt Nyárad és Szap közös alapiskolájának is ő lett az első igazgató-tanítója. Időközben Nyáradon tanított még: Czakó Gyula és felesége Czakó Piroska, Sztakovics László, Szabó Gita, Ivanics Piroska, Simon Edit, Gróf Eta, Simon Barnabás, Esztergályos Zsuzsanna, Miklós Imre és Miklós Anna.

Végül a hivatalosan Nyáradi Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola 1–4. évfolyamának igazgatónője, Bodó Ilona adott 1996 áprilisában ismertetést:

– Simon Barna volt az iskolánk igazgatója az 1981–82-es tanévtől. Állandó jelleggel osztálytanítók voltak: Bodó Ilona, Esztergályos Zsuzsanna, Sebő Mária és állandósított nevelőnő volt Furi Zsuzsa. Egy éven át tanított még itt: Kovács Mária és Fekete Ildikó is.

Az 1989–90-es iskolaévtől a tanintézet pedagógusai: Bodó Ilona az igazgató; Sebő Mária, Végh István és Varga Hajnalka az állandósított tanítók; valamint tanított itt még Kiss Melinda, Szabó Emese és Végh Natasa; nevelőnő Fodor Judit.

Az óvodáról^(102–103.)

Brunszvik Teréz 1828. június 1-jén, Budán, Angyalkert néven alapította meg az első magyar óvodát. Tevékenysége nyomán 1836-ban már 14 kisdédóvó intézet működött Magyarországon. Ennek ellenére Nyáradon még több mint egy félszázadon át nem sikerült létrehozni az Angyalkertet. Bizonyára nem volt rá pénz. De nem is volt rá igény!

Az első nyáradi óvoda létesítéséről Baráth Márta és Nagy Éva adott ismertetést. Egymást kisegítve idézték fel a múltat:

– Tudtunkkal 1949-ben indult be, és egy éven át szlovák nyelvű volt az első óvoda falunkban. Ez a Krumplisoron, az egykori Csicsay Gábor-féle kocsma épületében, vagyis a Vida Ferenc-féle családi ház egyik szobájában működött.

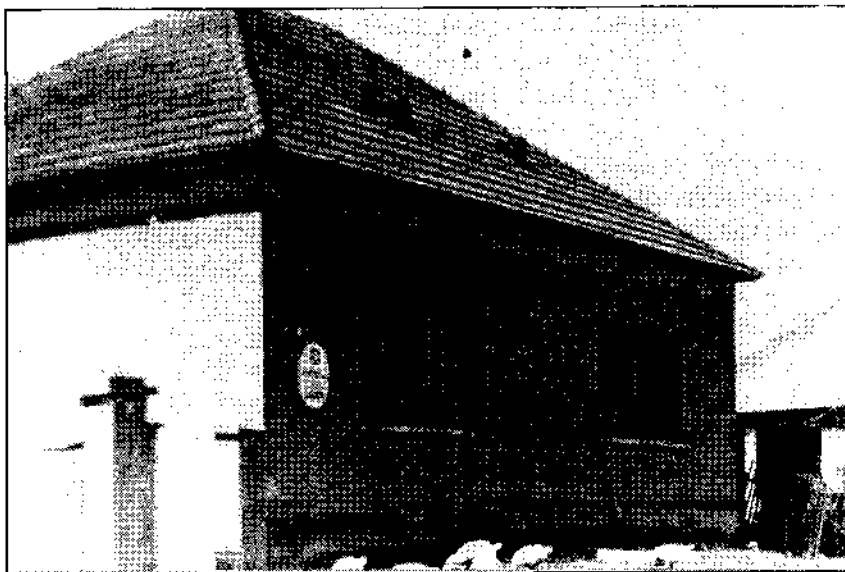
(Szlovák nyelvű óvoda, idegen nyelvű kisdédnevelés egy színmagyar községben? Micsoda furcsa fintora a sorsnak! Minő szomorú helyzetek adódhattak abból, hogy a józan eszüket veszített politikusok ilyesmit kitaláltak. Nem csoda, hogy a két szlovák óvónő neve nem maradt fenn a köztudatban...)

Előkerült egy fénykép az 1949–1950-es óvodaévről, azonban már nem sikerült mindenkit beazonosítani. A felső sorban áll az egyik „névtelen” óvónő, mellette sorakoznak: Mórocz István, Nagy István, Végh Gyula, Busánszky László, Vida István, Miklós István, Csicsay Gábor, Csicsay László, egy ismeretlen, Sebő Ferenc (Iván), Bábics Rudolf, Wimmer Zoltán, Miklós Ferenc, Bábics Lajos, a másik ismeretlen nevű óvónő. Középső sorban ülnek: Végh Mária, Végh Katalin, Vida Éva, Csicsay Éva, egy „ismeretlen”, Végh Irén, Budiás Ida, Miklós Valéria, Budai Katalin, Bábics Ilona, Bábics Éva, Orosz Borbála. Az első sorból: Csicsay Gyula, „ismeretlen”, Bajcsy István, „ismeretlen”.

– 1951-ben nyílt meg a magyar óvoda. Az első óvónőnk egy böggelői tanítónő lett, akinek a nevére már nem emlékszünk. Ebből az időből is előkerült egy fénykép. A felső sorban áll a gyerekek Pólika nénije, Sebő Apollónia kisegítő óvónő, Bábics Lajos, Csicsay László, Bartalos Ferenc, Wimmer

RÉGI ÓVODÁSOK. VALÓSZÍNŰLEG ŐK VOLTAK NYÁRADON AZ ELSŐK, AKIK SZÁMÁRA MEGNYÍLT AZ ÓVODA. ŐK AZOK, AKIK AZ 1949-1950-ES ÓVODAÉVADBAN ÁLLTAK AZ ISMERETLEN FÉNYKÉPESZ LENCSEJE ELÉ. KÖZÜLÜK TÖBBNEK MÁR-A SAJÁT UNOKÁIK IS ÓVODÁSOK LETTEK

A RÉGI ÓVODA, EGY GAZDAHÁZBAN. ÓVODÁSOKAT NEM LÁTNI, DE LIBÁKAT IGEN...

Zoltán, Horváth László, Kozmér László, ismeretlen, Bábits Gábor. A középső sorban: Végh Irén, Bábits Ilona, Végh Katalin, Stefi tanítónő Nagymegyerről, Buday Katalin, Csicsay Ilona, Vida Éva, Sándor Katalin, ismeretlen. Első sorban: Végh Tibor, Horváth Beáta, Végh László, Csicsay Mária, Csicsay Éva, Botha Ilona, Csicsay Zoltán, Csicsay Tibor és Bábits József.

– 1953-ban már Vida Matild járt át Szapróról Nyáradra, és itt nevelte-oktatta a gyermekeket 1956-ig. Eközben Sebő Apollónia segédkezett neki. Az óvoda még abban az épületben működött, ahol megalakult. Vida Matildot ki követte? Nem tudjuk. Ez a három év kiesett az emlékezetünkéből. Csak arra emlékszünk, hogy 1959 őszén Nagymegyerről jött egy fiatal lány, Kolonics Ilona. Ő három évig volt itt óvónő, Pólika nénivel.

Az 1959–1960-as óvodaévről is maradt fenn fénykép. Hátral állnak: Sebő Apollónia és Kolonics Ilona. Hátsó sorban állnak: Sebő Erzsébet (Géza lánya), Sebő Erzsébet (Mihály lánya), Horváth Gyula, Sternóczky László, Simon Bea, Wimmer Gizella, Nagy Ilka, Csóka Zsuzsanna, Miklós Sarolta. Középső sorban: Miklós Teréz, két névtelen, Sebő Erzsébet, Lendvay Mária, Végh Erzsébet, Bertalan András, Heizer Gyula, Illés Imre, Sebő László, Nagy Lajos. Elöl ülnek: Hölgye Erzsébet, ismeretlen, Miklós Károly, ismeretlen, Bábits Ilona, Bábits Éva, Illés Veronika és Miklós Béla.

Az 1960–61-es óvodaévvvel kezdődött Baráth Éva működése.

– 1960-ban kezdtem foglalkozni a nyáradi gyermekekkel, mégpedig a leánykori – Vida Márta – nevemen. Nyáradon születtem, és még 1996-ban is dolgozom. Közben leányom, Sebő Márta, szintén óvónő lett Nyáradon.

Az 1963-as záróünnepségen is készült egy csoportkép a nyáradi óvodásokról. Hátral állnak: Vida Márta óvónő, Csicsay Zoltán, Horváth Zita, Vida Judit, Berky Éva, Bábits László, Vida Katalin, Illés Vera, Simon Beáta, Heizer Ottó, Nagy Ilona kisegítő óvónő. Középen: Nagy Zsuzsa, Écsy István, Miklós Dénes, Bábits László, Lendvay Attila, Sebő Zoltán, Bábits Tibor, Miklós Tivadar, Sándor Károly, Végh György. Elöl ülnek: Fekete Ágota, Sebő Márta, Sebő Tibor, Sebő László, Csóka (Baráth) Márta (a későbbi óvónő), Bábits Adél, Andruš Maruš, Szakál Rudolf, Sándor István, Miklós Anna és Horváth Judit.

Az óvodakronikát 1963-ban nyitotta meg Vida Márta igazgató. Az 1963–64-es évre esett az óvoda áthelyezése:

– Óvodánk ezen időszak alatt a tanítói lakásban volt elhelyezve. Az épület a feljegyzések szerint, kb. az 1800-as években épült mint iskola és tanítói lakás. Az óvodánk ezen időben az iskolával egy épületben helyezkedett el. A nagy létszámunknak bizony nem feleltek meg a kicsi helyiségek.

A nyáradi óvodában Vida Márta képezített óvónő és Nagy Ilona kisegítő óvónő működött. Az óvoda tulajdonképpen a dógheli nagyiskola tanítói lakása két helyiségében szorongott.

Az 1964–65-ös óvodaévad végén, 1965. július 17-én a Duna Kulcsod és Csicsó között elszakította gátját, így Nyárad teljes lakosságát evakuálni kellett. Az óvodások Pozsonyba kerültek, és ott folyt nevelésük augusztus 20-ig. A szülők minden héten meglátogathatták gyermekeiket. Szeptember elsejétől újra Nyáradon folytatódott az óvodai tevékenység.

Közben az óvodát a dógheli nagyiskolából Szakál Benedek egykori nagygazda 1939-ben épült családi házába helyezték át. A helyiségek méretei megfeleltek volna, a gazdasági udvar azonban már egészségtelennek tűnt ekkorra.

Az árvízkárosultak megsegélyezésére indított akció keretében a nyáradi óvodások játékokat és felszereléseket kaptak. Kultúrműsorral készültek a fenyőfaünnepélyre, s a gyermekek ajándécsomagokat kaptak az egységes földműves-szövetkezettől.

Búcsúzó óvodások 1966 nyarán: Miklós Anna, Miklós Tivadar, Nagy Zsuzsa, Horváth Ödön, Sebő Márta, Bábics László, Sebő Zoltán, Bábics Tibor, Sándor Árpád, Écsy István, Patassy Árpád, Végh László, Csóka Ferenc és Vida Katalin.

Az 1966–67-es óvodaév: Vida Márta óvónő. Óvodások: Écsy Hedvig, Lendvay Attila, Sebő László, Sebő Tibor, Bábics László, Nagy Zsuzsa, Miklós Tivadar, Écsy István, Sebő Gyula, Sebő Zoltán, Andruš Maruš, Cseh Mária, Miklós Anna, Sebő Erika, Bábics Adél, Bábics Erzsébet, Fekete Ágota, Sándor Judit, Szilárd Éva, Sándor Mária, Szilárd Ildikó, Sebő Márta, Bábics Katalin, Baráth Márta, Lieszkovszky Piroska, Sebő György, Sebő István és Sebő Imre.

Az 1966–67-es évadban az óvoda maradt a Szakál-féle házban, a belső berendezést azonban kicserélték a helyi nemzeti bizottság segítségével, a

fenyőfaünnepélyen pedig ismét megajándékozta a gyermekeket a szövetség. Az 1967-es évad végén búcsúztak az óvodától: Szilárd Ildikó, Sándor Judit, Fekete Ágnes, Bertalan Livia, Écsy Hedvig, Bábics Erzsébet, Sebő Tibor, Sebő László, Szakál Rudolf.

Az 1967–68-as óvodaévre 30 gyermeket írtak be a szülők. 1967. szeptember 1-jén a két falu – Nyárad és Szap – alapiskolásai számára épült intézetben kapott új helyet az óvoda. Az évad végén búcsúzó óvodások: Baráth Márta, Sebő Erika, Csóka Jutka, Bábics Erzsébet, Bábics Adél, Bábics Béla, Lendvay Attila, Nagy Zoltán, Sebő Gyula, Sebő György, Vida Ildikó és Nagy Csaba.

Az 1968–69-es óvodaévre ismét 30 gyermeket írtak be szüleik, közülük egy cseh nemzetiségű volt. Az óvoda nyolcórás nyitvatartásra rendezkedett be. Ekkor egy tanítónő – Nagy Klára – és egy kisegítő óvónő foglalkozott az ovisokkal. Az évadzárón meglátogatta őket Pollák Pirooska járási felügyelőnő.

Az 1969–70-es óvodaévre 29 gyermeket vettek fel. 1970. március 8-án adták át az új művelődési házat, s a műsorban az óvodások is szerepeltek. 1970-ben búcsúztak az óvodától: Simon Szabolcs, Németh Lajos, Sebő Imre, Ladacsy Tibor, Sebő Ödön, Nagy Tibor, Szakál Ervin, Csicsay Mária, Hölgye Zoltán, Bereczky Csaba és Végh Zsuzsa.

Az 1970–71-es óvodaévben 28 gyermekkel foglalkoztak.

Az 1970–71-es évad után szünetelt a nyáradi óvodakronika. Ezt követően kezdték építeni a Szapi út mellett az új óvodát az iskola és a sporttelep közé. Mivel ez a két szomszéd falu gyermekei részére készült, az építkezésen számos nyáradi és szapi ember végzett értékes társadalmi munkát.

1976-ban került fel az új épület falára a rendeltetését jelző tábla: *Materiská škola – Óvoda. Topolovec*. A megnyitó ünnepségen részt vevők beírták neveiket az új óvodakronikába.

Az 1978–79-es évadnyitón részt vettek a falu vezetői, valamint a régi és az új óvodások szülei.

Az 1978–80-as évadnyitóról két színes fénykép készült, az egyik képen 26, a másikon 27 óvodás, két-két óvónővel.

A közbeeső évekről alig akad bejegyzés. 1986. május 19-én viszont feljegyezték: a Magyar Területi Színház küldöttsége járt a nyáradi–szapi óvodások között.

Helytörténetileg érdekes feltüntetni, hogy kiket írtattak be szüleik 1986 őszén az óvodába (de az nincs feltüntetve, hogy melyikük nyáradai vagy szapi).

Nagycsoportosok: Bartal Imre, Bartalos Eleonóra, Bartalos Csaba, Czérna Ildikó, Csütörtöki Tamás, Fitos Andrea, Heizer Bea, Horváth Ivetta, Jankó Imre, Jankó Zoltán, Jandura Gyula, Jakus Ilona, Jakus László, Kocsis Péter, Kozmér Tamás, Molnár Mihály, Miklós Judit, Nagy Anita, Nagy Tamás, Rákóczi Katalin, Sebő Ferenc, Sebő László, Simon Orsolya, Šichta Lóránt, Szajkó Viera, Tovariš Ferenc, Vass Adrián, Végh Beáta, Végh Zsuzsa. Velük Baráth Márta igazgatónő és Sebő Márta óvónő foglalkozott.

Kiscsoportosok: Bábics Attila, Csicsay Sándor, Csicsay Tibor, Csütörtöki Balázs, Fitos Viola, Horváth Csaba, Jankó Tamás, Kozmér József, Köplinger Imre, Köplinger Tímea, Miklós Ferenc, Moravek Lajos, Mórocz István, Sebő Veronika, Soós Katalin, Smith Péter, Szombathelyi István, Tóth Kinga, Tovariš Martin, Vass Diana, Végh Péter, Viola Irén, Rózsa Katalin. A kicsik óvónői: Nagy Éva és Bartalos Ilona.

Az 1987–88-as óvodaév kiscsoportosai: Derzsi Ágnes, Fekete István, Fekete Zoltán, Horváth Veronika, Jankó Gábor, Kozmér Gyula, Köplinger Imre, Matus Szabina, Rákóczi Hajnalka, Rózsa Katalin, Mórocz István, Sándor Mátyás, Sebő Adrián, Szabó Krisztina Erika, Szakál Tamás, Szombathelyi István, Tovariš Martin, Tóth Kinga, Vass Diana, Vass Péter, Végh Jana, Viola Irén, Vida Petra, Vida Pál, Vörös Márta.

A nagycsoportosok megegyeznek a korábbi kiscsoportosokkal.

Az 1988–89-es óvodaévad kiscsoportosai: Beke Tibor, Beke Krisztián, Both Katalin, Csicsay Zsuzsanna, Fekete István, Fekete Zoltán, Kallak Marian, Kulacs Rezső, László Lajos, Matus Szabina, Miklós Balázs, Miklós Sámuel, Miklós Zsuzsa, Nagy Gábor, Sebő Adrián, Sebő Éva, Sándor Mátyás, Szakál Tamás, Szakál Gábor, Tóth Csaba, Vass Péter, Végh Jana, Végh Franciska és Vida Pál. Óvónők Baráth Márta és Nagy Éva. A Bartalos Ilona és Sebő Márta nevelte nagycsoportosok nevei szinte azonosak a korábbi kiscsoportosoknál felsoroltakkal.

Az 1990–91-es óvodaévre ismét sok gyermeket írtattak be a szülők Nyáradról és Szapráról. A Baráth Márta és Nagy Éva okította kiscsoportosok: Be-

ke Krisztián, Brezovszky Zoltán, Csóka Ferenc, Fekete Tamás, Fekete Attila, Hamar Erik, Illés Attila, Krnáč Tamás, Kulacs Péter, László Attila, Nagy András, Nagy Gábor, Nagy Eszter, Nagy Marian, Nagy Melinda, Sebő Veronika, Simon Júlia, Simon Krisztina, Szakál Gábor, Szajkó Szilvia.

Bartalos Ilona és Sebő Márta óvta-tanította nagycsoportosok: Brezovszky László, Bartalos András, Fekete Zoltán, Fekete István, László Lajos, Kollár Mariann, Kollár Marián, Miklós Balázs, Miklós Dániel, Nagy László, Nagy Gábor, Dávid István, Jankó Éva, Kulacs Dezső, Tóth Csaba, Illés István, Vida Pál, Vass Péter, Vida Erika, Végh Franciska, Sebő Éva és Fekete Miriam.

Az 1992–93-as tanévre beíratott kisóvodások – óvónők: Baráth Márta és Sebő Márta – névsorából lehet következtetni Nyárad és Szap akkori lakóira: Bartalos Árpád, Derzsi Éva, Miklós Gábor, Nagy Bálint, Nagy Csaba, Peredi Stefánia, Rácz Tibor, Soós Kinga, Vass Szilvia, Nagy Mihály, Sebő István, Bartalos Viktória, Bábics Bálint, Dávid Emese, Johancsik Kinga, Lázár Mariann, Šichta Linda, Vass Gergely, Csicsay Eszter, Lendvay András. A nagycsoportban 21 gyermeket neveltek Nagy Éva és Vida Mária óvónők.

Az 1993-94-es óvodaévre 23 kis- és 20 nagycsoportos gyereket írtak be a nyáradi és szapi szülők. A Baráth Márta és Sebő Márta nevelte kicsik: Bartalos Viktória, Bábics Bálint, Bábics Veronika, Brožek Nikolas, Csicsay Eszter, Dávid Emese, Erdős Anita, Fekete Andrea, Gaál Erzsébet, Huszár Krisztián, Johancsik Kinga, Jandura Irén, Krajčík Tamás, Krnáč Diana, Lázár Adrianna, Rácz Flórián, Sándor Éva, Sebő Petra, Šichta Linda, Vass Gergely, Vida Ágnes, Nagy Szabolcs és Sebő Lajos. A 20 nagycsoportosnak Nagy Éva és Vida Mária voltak az óvó nénijeik.

A tanév során, a Téli-ünnepséget követően, Halász Judit és Papp Rita énekesnők műsorát láthatták, hallhatták a két falu óvodásai. Május 16-án pedig Magyarul dobban ez a szív... címmel kultúrműsort adtak Nyáradon a csilizradványi alapiskola tanulói. De megünnepelték az ovisok a költő, Weöres Sándor születésnapját is. Végül hajókirándulással zárták az óvodai évadot: Nagy Tibornak köszönhetően, egy Ámor nevű hajó várta Szap és Nyárad közötti partnál a két falu óvodásait, akiknek a hajókázás és a szíves vendéglátás bizonyára feledhetetlen élményeket szerzett.

Az 1994–95-ös évnnyitó mottója – Fejszét vágtam kemény fába, sietek az óvodába! – igencsak találó. Siettek is a kiscsoportosok: Csóka Árpád, Erdős Anita, Gaál Erzsébet, Hamar Krisztián, Horváth Mária, Horváth Katalin, Hölgye Richárd, Krajčík Tamás, Krnáč Diana, Nagy Ildikó, Nagy Szabolcs, Nagy Krisztina, Rácz Flórián, Sándor Ákos, Sándor Éva, Sándor Mónika, Sebő Lajos, Sebő Krisztina, Vida Ádám az óvó nénikhez, Nagy Évához és Vida Mártához.

A Baráth Márta és Sebő Márta óvónők nevelte nagycsoportosok: Bartalos Árpád, Bartalos Viktória, Bábics Bálint, Bábics Veronika, Brožek Nikolas, Csicsay Eszter, Derzsi Éva, Fekete Andrea, Huszár Krisztina, Johancsik Kinga, Lázár Adrianna, Lendvay András, Nagy Mihály, Peredy Stefánia, Sebő István, Sebő Petra, Šichta Linda, Vida Ágnes, Vida Tünde, Vass Szilvia és Vass Gergely.

Csiliznyárad és Szap községek közös óvodájába 22 kis- és 20 nagycsoportost írtak be szüleik az 1995–96-os tanévre.

A kiscsoportosok névsora: Bábics Pál, Csicsay Mónika, Hám Gergely, Erdős Olga, Horváth Dávid, Horváth Katalin, Hölgye Albert, Hölgye Richárd, Hölgye Timea, Krajcsik Zoltán, Ladacsi Éva, Ladacsi László, Ladacsi Tibor, Lendvay Péter, Rácz Hajnalka, Sándor Mónika, Sándor Dávid, Sebő Balázs, Sebő Krisztina, még egy Sebő Krisztina, Szakál Péter és Tóth Attila. Óvónők: Nagy Éva és Vida Mária.

Nagycsoportosok: Bábics Veronika, Bohumel László, Erdős Anita, Dömény Zsóka, Fekete Andrea, Hamar Krisztián, Krnáč Diana, Gaál Erzsébet, Lázár Adrika, Nagy Szabolcs, Nagy Ildikó, Rácz Flórián, Sándor Éva, Sebő Petra, Sebő Lajos, Sándor Ákos, Vida Ágnes, Vida Ádám, Vass Gergely és Krajcsik Tamás. Óvónők: Baráth Márta és leánya, Sebő Márta.

A nyáradi katolikusokról^(104-112.)

Mint tudott, a pogány magyarok keresztény hitre térítése még Géza fejedelem uralkodása alatt elkezdődött. Őt fia, István király, azaz Szent István követte a térítés szorgalmazásában, aki az első intézkedéseinek egyikeként megparancsolta: minden tíz faluban építsenek templomot!

A római katolikus hitre térítők között jelentős szerepet vállaltak a Szent Benedek-rendi szerzetesek. Például a budapesti Gellért-hegy elnevezése és annak oldalában látható bronzszobor az azon a helyen vértanúhalált halt Gellért püspöknek állít emléket: Szent Gellért maga is bencés volt. A Szent Márton hegyén 996-ban megtelepült Szent Benedek-rendi szerzetesek éppen 1996-ban ünnepelték meg a ma már Pannónhalmának nevezett monostorukban a működésük ezredik évfordulóját.

Hogy hol épült Csilizközben az első templom? Nem tudjuk. Azt sem, hogy mikortól és hová járhattak szentmisére a csilizköziek. A legrégebbi egyházalapítási dokumentumok még – ha egyáltalán léteznek – valahol rejtőznek.

Meg kell elégednünk egyelőre a fellelhető *Visitatio Canonicae* nevű egyházlátogatási jegyzőkönyvekkel. Ezek egyikeként Lacza János győri kanonok – I. Lipót király rendeletére – *Visitatio Canonicae*-t tartott és az egyházlátogatásairól jegyzőkönyveket írt 1698-ban. Csakhogy...

Csakhogy: Csilizköz nem tartozott Lacza János győri kanonokhoz. Itt az Esztergomi Főegyházmegye volt az illetékes. Csak éppen onnan nincsenek felhasználható dokumentumaink.

Az a szerencsénk, hogy a balonyi plébánián találhatók *Visitatio Canonicae*-k. Sajnos az egyházlátogatási jegyzőkönyvek kézzel és latinul íródtak. Már első ránézésre is nehezen olvashatók a lúdtollal készült kézírások. Ha ezeket az egyházlátogatási jegyzőkönyveket le lehetne fordítani, bizonyára rendkívül érdekes és hasznos helytörténeti adatokkal gazdagodnának Csilizköz falvai.

Ezek a feljegyzések tulajdonképpen nem kizárólag egyházi vonatkozásúak. A látogató kanonok vagy főesperes mindent följegyzett, ami az egyházzal kapcsolatos; de jegyzőkönyvbe foglalta az emberek életviteléről, gazdasági helyzetéről, a közállapotokról, a közigazgatásról, az iskolázásról, sőt még a törté-

nelmi eseményekről is azokat, melyeket fontosnak tartott. A plébánosok pedig szinte mindent bejegyeztek az anyakönyvbe. Így került be a bösi plébánia anyakönyvébe Habsburg-Lotharingiai József megszületése, Mária Terézia magyar és cseh királynő trónörökösének világrajötte, amely alapján azt hitték – egy újságíró szenzációja után még ma is állítják –, hogy II. József, a kalapos király Bősen született. Holott az Bécsben történt...

A Balonyi Plébánián található *Visitatio Canonicae*-k, vagyis az egyházlátogatási jegyzőkönyvek 1732. május 21-i keltezéssel kezdődnek. Az első latin nyelvű feljegyzés éppen Habsburg-Lotharingiai József német-római császár (ez csak képletes rang volt, gyakorlatilag a porosz király és a német választófejedelmek, kis uralkodók feletti, elméleti „főbbséget” jelenti), a megkoronázatlansága miatt csak kalapos király gúnynévvel illetett II. József dicsőítésével kezdődik. Aláírója: Franciscus Eszterhazy, azaz Eszterházy Ferenc.

De a bösi plébánián ennél korábbi forrás is található. Egy kézzel írt nagy könyv A bösi templom, plébánia és plébánosainak története; úgyszintén a plébánián és a községben előfordult nevezetesebb eseményeknek rövid foglalata cím alatt a következőket tartalmazza: 1730. január 23-án meghalt Szolcsányi György bösi (a szomszéd község nevét ő és ő betűkkel írták az 1900-as évek elejéig) plébános. Halála után, a megkereszteltek anyakönyvében előfordul Sztankovaczky György medvei plébános neve. Mint helyettesítő szerepelt Bősen.

A Bősen, 1731. november 15-én kelt egyházlátogatási jegyzőkönyv a plébános anyagi helyzetét a legszomorúbb színben tünteti fel, amiért is kíváncsúnak tartották azt, hogy a Bösi Plébániához a tőle elszakított Balony és Dercsika visszavétessek, úgyszintén a Komáromi Districtusból (Komáromi Esperei Kerületből) Nyáradot és Patást kellene visszavenni.

Ebből arra lehet következtetni, hogy egykor Balony és Nyárad a Bösi Plébániához tartozhatott.

A balonyi plébánián őrzött *Visitatio Ecclesiae* című dokumentum 1754. október 30-án kelteződött a medvei plébánián, ahol ekkor Molnár György volt a plébános. Ez volt akkor csilizköz plébániája. A tizenkét oldalas, önállóan összefűzött dokumentum Medve, Balony, Nyárad, Kulcsod, Szap, Radvány és Patas helynevet tünteti fel. Nyárad esetében: a csilizközi falu nobilitáriusa – nemese Illésházy.

Íme egy szépen írt oldal:

Visitatio Ecclesiarum atque Parochiarum
hujus Metrensis peracta est Anno 1754 die 30
Octobris per me Georgium Molnar Proprium
de Gyöngyösi Archiepiscopi Praeponum Thronensis Ecclesiae
Metropolitanus et Episcopus Canonicum, Celsum ac Rectorum
S. R. I. Principis Nicolai et Comibus Castig. de
Herczeges Archiepiscopi et Episcopi et Proprium
IN TIBIA

POSSESSIONES NYÁRAD ET KULCSOD

Possessio Nyárad in Insula Csepelensis Cottagum Regni
novo jura, exceptis parvis Abbatum Curia tota est in Insula
tota Metrensis; Incola dei sunt ex parte, late Haragis Calvi
mana infestis, qui quidem antea tangram Thibisi spectabant ad de
ducentem Ragvampensem, verum medio tempore ante de pene
vicine Mentei Regis et 1749 per Ragvampensem Comitatum
veneris sunt ad Metre in Episcopatus infestis; Cuius propter
Parochia Csepeli in Nyárad existentes quia parochia domum
exposita contribuit ut in Metre, verum Caprinosa tantum
militiam praemonstrat quibus hospes noster, Metre in Insula
Temeni et 350. Inquilinis vero hunc medicamentum. Sedecima
ex pignori et alij decima. penibus ex Territorio hoc consistant
Ecclesia Territorii collectionis fructus hunc etiam fidei Curam.

Dominica Possessionis Kulcsod in eadem Insula Comita
tus existens in temporibus antea. In Insula ac Rectorum
Pado Archiepiscopi Abbas S. Martini de S. Monasterio; in Episcopatus
libus vero praemonstrat de Nyáradensibus modo in Rectoria
Ragvampensi non Insula parvis exceptis Caprinosa ambo, parva
Parochia Metrensis. Quod praemonstrat igitur Concursus, anno
Temeni et pecuniam domum quia Ecclesia eodem modo sunt
obligati soli in Parochia Metrensi, qui modo Nyáradensibus, de
Nyáradibus quod Kulcsodensibus quibus parva superposita
hunc etiam et alij de pignori et alij decima. penibus ex Territorio
quibus vero tantum de. Sedecima praemonstrat ex hoc terram
Temeni propter tempore collectionis pignori et Concursus fidei debet.

a Ragvampensibus Metrensis Insula hunc Insulam Possessio
hunc Insulam hunc, in hunc Insulam per omnia aequales
sunt in Metre Metre novam Insulam Temeni et pignori
Sola in his et omnibus quibus curia ut in Metre.

Az előzőekben egy oldalra került Nyárad és Kulcsod katolikusága. Hogy miért? Le kellene fordítani az írást...

Amikor idáig jutottam a nyáradi katolikusok múltjának kutatásában, utólag előkerült egy kézzel írt, 14 és fél oldalas dokumentum, amely a „Parochia Medvensis... De Ecclesiae Situ” feliratot viseli. A medvei plébánia helyzetét taglaló írásnak az az érdekessége, hogy a latin szöveg szerint az eredetit és a másolatot „nobilis Ludovicus Csicsay Nyáradiensis”, azaz Csicsay Lajos nyáradi nemes szignálta 1845. január 30-án. Csakhogy: az eredeti vizitáció 1778-ban történt... És az is feltűnő, hogy itt már a nyáradi Csicsay Lajos hangsúlyozottan nemes (nobilis).

*Omnia in Visitatione hac contenta, cum anmentia
et Consensu ex parte Possessionis Medve Illm. Dni Comitis
Michaelis Vicsai Hereditarij in Hetervár & Lőcs in Prae-
sentia Dni Marci Subski Provisoris Rajecien. & ex parte
utenusque Domini Hetervár & Ráco quoad actum Visitatio-
nis Pleni-potentiar, totiusque Communis Parochianae In-
dicium & Juratorem nemine contradicente taliter facta et
conclusa esse, Recognosco, prout Superius commotura & ordine
conscripta habentur.*

Georgius Molnár

Amint az a fentiekből kiderül, a medvei plébánia kegюра gróf Viczay Mihály volt, lévén, hogy ekkor a medvei jobbágyoknak is ő volt a földes-
ura. Az okiratot Molnár György írta alá és pecsételte le.

A következő, önállóan bekötött dokumentum így kezdődik: „Visitatio Parochiae Medvensis...”, azaz látogatás a medvei parókián, azaz plébánián, mégpedig 1780. szeptember 12-én. Az 59 oldalt megtöltő feljegyzést signálta – aláírta és viaszpecséttel ellátta – Pozsonyban, 1780. október 30-án esztergomi kardinálisként Batthyány József.

A következő, 183 oldalból álló dokumentum első, másfél oldalas része 1781. május 4-én lett lezárva, aláírói Eszterházi Ferenc és Brunczvik József. Ezt követően hihetetlenül sok írás tölti meg a lapokat. A keltezesek 1780. december 18. és 1785. február között váltakoznak, sokféle aláírás zárja a részeket, amelyek végül Cardinalis Josephus de Batthyány signóval zárulnak. Ha valaha le lehet fordítani ezt a töménytelen szöveget, bizonyára nagyban gazdagodik Csilizköz – nem csak egyházi – helytörténete.

A 183 oldalas dokumentum 154. oldalán magyar szöveg ékelődik a latinba, amely mintegy két oldalon magyarul folytatódik. Sajnos nehezen olvashatók a kézzel írt sorok, és az értelmezésük is gondot okoz. Így kezdődik:

„Rendelések

melyeket a Tszásári Királyi Apostoli felség a Hadi... (olvashatatlan szó) Szökésének meg gatolására tenni méltóztatott.

Elsőben, Hogy a Királyi Cassa ne Károsíttassék mely a Szökevény Katonának elfogásának jutalom bére fizetése...” Ez folytatódik tíz fejezetben. A kihámozható lényeg: minden szökött gyalogos katonáért 60 rénusi forintot, minden elszökött lovas katonáért, ki lovával szökött és úgy fogták el – legyen paraszt, polgár vagy akár nemes az illető –, 120 rénusi forintot fizet érte a „Királyi Cassa”...

A rengeteg feljegyzésre és a jegyzőkönyvek tartalmára Az Esztergom főegyházmegyei római katolikus iskolák története című forrásmű (hivatalos adatok alapján szerkesztette: dr. Komlóssy Ferencz egyházmegyei főtanfelügyelő) ad magyarázatot a Medve községről szóló fejezetben:

„A 16-ik században már kellett lenni Medvén iskolának, mert a gyermegei levéltárban levő okmányban 1581-ben említés tétetik Nagy-, illetve Egyházas- és Kenderes Medvéről. Ez utóbbi végképp elpusztult.

Azonban az iskolát, mely a mondott időpontban már létezett, az 1781-iki árvíz a templommal és paplakkal együtt végképp elpusztította.

Minthogy pedig a paplak és a templom is elpusztult, az akkori plébános, Kovács Antal Balonyba, mint fiókközségbe tette át lakását. Mivel pedig azon időbeli földesúr, gróf Viczay Károly nem építtetett sem templomot, sem pedig plébánosi lakást, mai napig is Balony lett a mater, Medve pedig maradt fiókközségnek.” A további szövegből, mely a kántortanítóra vonatkozik, kiderül, hogy 1822-ben már újra volt Medvén templom, benne „... jó karban levő, hat változatú, hátuljászó orgonával...” De a templom nem sokáig bírta: „...az 1835-iki Szent Mihály éjjelén kiütött tűzvész a község nagy részével a templomot és az iskolaházat is elhamvasztotta. De az akkori földesúr, Viczay Héder gróf a templomot, a hívek pedig az iskolaházat újra fölépítették.”

Tehát az 1781-ben bekövetkezett árvíz miatt költözött át Kovács Antal plébános Medvéről Balonyra. Ez bizonyára ideiglenesnek tűnt, de ahol a pap lakik, ott a plébánia.

Mivel gróf Viczay Károly nem sietett Medvén új templomot építtetni, a csilizközi kénytelen voltak beérni a balonyi helyzettel. Az pedig igen-csak kezdetleges lehetett akkor. Egy megbízható forrásmű (dr. Borovszky Samu: Győr vármegye) szerint: Az 1609. évi összeírás a győri kanonokot említi Balony birtokosaként. Az 1727. évi összeírás szerint: Balonyon akkor 21 jobbágyot és 3 zsellért találtak. Tehát a mai értelemben igencsak picike és szegény falu volt. Balony még az 1800-as évek elején is a győri székesegyház örkanonokját vallotta földesurának, rajta kívül a falu határában ekkor csak a Szini Sebő Imre örököseinek volt nagyobb birtoka. Csak-hogy: a győri örkanonok nem sokat törődhetett Balony hitéletével és templomi helyzetével.

Ugyanis: Balony községnek 1836-ig csak egy kis nádfedeleles kápolnája volt. Templomuk még az 1800-as évek végén is újkeletűnek számított.

Ezek után elképzelhető, hogy a hét csilizközi falu hívői hogyan férhettek el a plébániatemplommá előléptetett nádfedeleles kápolnában. Talán akkor jött szokásba, hogy a férfiak inkább a templomkertben beszélgetve mulatták az időt, amíg odabenn folyt a szentmise.

Azt tudni lehet, hogy 1771-től Kovács Antal volt Medvén a plébános, aki aztán átköltözve Balonyra, ott folytatta lelkészi hivatását. Hogy utána ki következett? Sajnos az 1812. 8. hó 31-én lezárt Visitatio Parochiae Ballonyi-

ensis, azaz a Balonyi plébánia látogatása című jegyzőkönyvből nem deríthető ki. A háromoldalas, VII fejezetből álló dokumentum aláírójának nevét „Ierágták az egerek”. Csak ennyi olvasható ki: „Antonius P..., Parochus Ballony.” Hogy milyen Antal volt a plébános, ebből nem derül ki. Pár sor olvasható a következő oldalon is, amelyet 1812. október 31-én zárt le aláírásával „Adalbertus Tarko..., qua visitans Archie Diaconus Comaromien-sis”, és tett rá egy viaszpecsétet.

A következő „Visitatio Ecclesia, atque Parochia Balloniensis...”, azaz Eklézsialátogatás a balonyi plébánián 1846. szeptember 8-án történt. A látogató Jaros Vincze kanonok, az Esztergomhoz tartozó főesperes Komáromból. Ő viszont visszamenőleg tárgyalta a Balony határában kimért papi földek mértékét és helyét, amit 1795. április 13-án írtak alá Balony előljárói. Sőt még az is kiderül ebből, hogy ekkor Horváth Antal volt a plébános és Kardos József a káplán Balonyon.

Ezután hosszú szünet következik az aktákban. A korban legközelebbi Visitatio Canonica a Balonyi Parochián 1912. június 8-án történt. A latin nyelven nyomtatott jegyzőkönyvet kézírással, latinul töltötték ki. Ebben – az egyházi adatokon túl – feltüntették, hogy melyik falu katolikus iskolájában ki a magister (innen származik az, hogy a tanítót mesternek nevezték). Nyáradon 1908-tól Pilcz Sándor volt a tanító. A jegyzőkönyvet Ekker József plébános és dr. Komlóssy Ferenc archidiakónus írta alá.

A következő egyházlátogatás 1927. szeptember 14-én zárult Balonyon. A jegyzőkönyv latin nyelvű szövegéből kiderül, hogy a filiák, azaz a plébániához tartozó helységek milyen távolságra esnek kilométerekben az anya-egyháztól.

De legérdekesebb az a kimutatás, hogy a hét faluban milyen a lakosság felekezeti megoszlása. Csiliznyárad: a 649 lakosból 561 katolikus, 86 református, 2 egyéb. Balony: a 658 lakosból 632 katolikus, 22 református, 2 evangélikus, 2 egyéb. Medve: a 728 lakosból 689 katolikus, 39 evangélikus. Szap: a 653 lakosból 350 katolikus, 258 református, 16 evangélikus, 29 egyéb. Csilizradvány: a 884 lakosból 425 katolikus, 454 református, 5 egyéb... (Evangélikus? Cseh vallású...)

Az 1927. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv lezárásakor Bohuss Rezső volt Balonyon a plébános.

Az 1932. augusztus 4-én zárult egyházlátogatási jegyzőkönyv lezárásakor dr. Csiba Ferenc volt Balonyon a plébános. Itt is kimutatták a filiák felekezeti megosztottságát. Például ekkor Csiliznyáradon 570 katolikust, 86 reformátust és 2 zsidót mutattak ki. Balony: 650 katolikus, 8 református, 2 zsidó és 16 cseh vallású (bizonyára husziták lehettek). Szapon: 400 katolikus, 260 református, 29 zsidó, 16 protestáns és 12 cseh vallású (talán a fináncokat vették ezek közé). Medvén: 700 katolikus és 20 cseh vallású...

1939. december 4-én is történt Visitatio Canonica Balonyon. A latin szövegből – az egyházi adatokon túl – csak az emelhető ki, hogy melyik faluban kik voltak a katolikus iskolák tanítói. Csilizradványon: Zsitva János és Kelemen Árpád. Szapon: Khín István és Sebő Jolán. Balonyon: Halász Ödön és Losonszky Istvánné. Medvén: Kiss Pál, Sebők Ince és Sebő Erzsébet. Radványon: Berecz Sándor. A jegyzőkönyvet Jeszenszky Kálmán archidiakónus és Bohuss Rezső plébános írta alá.

A legutolsó egyházlátogatási jegyzőkönyv 1947. szeptember 20-án zárult a balonyi plébánián. Aláírói: dr. Sidorus Holovič és Fabianus Bolaček. Ez is latin nyomtatványon, latin kézírással készült. Bizonyára ez az utolsó olyan dokumentum, amelyben a csilizközi községek lakói felekezeti megoszlásban szerepeltek. Nyáradon: 413 katolikus és 66 református. Balonyon: 741 katolikus, 18 református és 1 egyéb. Szapon: 413 katolikus és 265 református. Medvén: 745 katolikus, 1 református. Radványon: 298 katolikus, 534 református, 7 egyéb.

A PLÉBÁNOSCSEMERÉRŐL

Eredetileg dr. Csiba Ferenc Balonyon, Bohuss Rezső pedig Bősön volt plébános. Egy idő után a bősi pap cserére kérte fel a balonyi lelkészt...

„A Főtisztelendő Hatóság Bohuss Rezső szögyéni káplánt nevezte ki Bős helyettes plébánosává 1929. április 5-én. Ő a praesentát a kegyuraságtól, dr. gróf Üchtritz Amade Emiltől 1929. június 9-én kapta meg, pályázat nélkül” – található a bejegyzés a bősi plébánián. A továbbiaknak is ez a kézzel írt napló a forrása.

1931. május 10-én bérmlás volt Bőson. Végezte dr. Jantausek Pál apostoli adm. püspök. A bősiei mellé Várkony, Baka és Balony plébániáihoz tartozók jöttek össze bérmlkozni. A tábori misét Bohuss Rezső plébános és főtisztelendő Péter Antal Nagyszombatból mutatta be. Háromnapos misiót is tartottak szentbeszédekkel és gyóntatásokkal. Ezeken számos nyáradí hívő is részt vett.

„A népet bűjtogatják. Elhatároztam, hogy más plébániára megyek a folytonos jelentgetések miatt” – jegyezte fel az egyházi naplóba Bohuss Rezső 1936-ban.

A naplót ezután más kézírással folytatták: „Főtisztelendő Bohuss Rezső bősi plébános a korábban már kinyilvánított elhatározását – miszerint távozni akar Bősről – kezdte megvalósítani. Első mozzanatként felszólította a balonyi plébánost, hogy vele javadalmat cseréljen.”

A krónikáiról – ellentétben Bohuss plébános azon állításával, miszerint „... más plébániára megyek a folytonos jelentgetések miatt” – azt állítja, hogy a bősi pap elleni hajsza alapjai „A méltányosnál magasabb stólapénz szedése, durva és triviális beszédmodora, az istentiszteletek megrövidítése és elhanyagolása, a hitoktatás elmulasztása és elviselhetetlen türelmetlensége...” voltak. Továbbá felróták Bohussnak, hogy a rábízott pénzek, alapítványok nem voltak rendben, költségei nem álltak arányban bevételeivel, adósságait lassan és nehezen fizette.

Az egyházi főhatóság a cseréhez hozzájárult annak ellenére, hogy a balonyi plébánia hívei kérelmezték, hogy Bohuss tisztelendőt ne küldjék hozzájuk. Csakhogy: az egyházi főhatóság a cserét már 1937. július elsejével elhatározta. Erről a balonyi plébániához tartozó híveket – így a nyáradiakat is – a következő levéllel nyugtatta meg:

„8088/1937. Trnava, 1937. júl. 10.

Kedves Híveink!

Mélyen megdöbbent a bizalom, mellyel aggódalmatokban hozzám fordultatok. Örömmel látom, mennyire szívetekben viselitek, hogy egyházunknak jó lelkipásztora legyenek. Ezért őszintén sajnálom, hogy kéréseket ezidő szerint nem tudom teljesíteni, s kénytelen vagyok a balonyi plébániára olyan lelkipásztort küldeni, akit ti bizonyára indokolt bizalmatlansággal fogadtok.

Megnyugtatókatokra közlöm, hogy ezen egyházkormányzati intézkedés csak ideiglenes. De remélem azt is, hogy a kiküldendő helyettes plébános úr ezen idő alatt is viselkedésével felelteti a múltakat, megnyeri szíveteiket és hűséges vezetőjük lesz az Úr Jézushoz.

Fogadjátok, kedvelt Híveink, főpásztori áldásomat.

Dr. Jantausek Pál s. k."

Ezek után a balonyi hívek jóakarató kíváncsisággal fogadták Bohuss Rezső lelkészt 1937. augusztus 2-án.

Dr. Csiba Ferenc 1937. július 30-án búcsúzott volt híveitől, akik között 29 évet töltött zavartalan egyetértésben. E nap délutánján a hívek nevében (ide tartoztak akkor a balonyiakon túl még Nyárad, Szap, Medve, Kulcsod, Patas és Radvány római katolikusai is) Halász Ödön igazgató- és kántortanító; a község és környéke nevében Lacskó János vezetőjegyző (ő tulajdonképpen négy falu körjegyzője volt) búcsúzott igen szép beszédekkel, melyek könnyeket fakasztottak a legkeményebb férfiak szemében is.

Dr. Csiba Ferenc 1937. augusztus 2-án Balonyról szépen felvirágozott hintóban, megkönnyeztetve indult új helyére – ahol senki sem fogadta. Dél felé Bős község előljárósága, délután a tantestület tette meg tisztelgő látogatását az érkezőnél.

Az új bősi plébános csak augusztus 7-én üdvözölte híveit, bizalmukat és imádságukat kérve. Ezzel a rendszeres hitéleti tevékenység beindult.

Dr. Csiba Ferencet azonban csak 1938. december 29-én, Nagyszombatban iktatták be plébánosi rangjába.

A kényszerű plébániacserét dr. Csiba Ferenc sohasem bocsátotta meg Bohuss Rezsőnek. Erről Csiba plébános sajátos módon adott ismertetést a bősi plébánia naplójában:

„A katonák nem káromkodtak. Csak mikor Bohuss egy este részegen ment haza, a falu végén az őrség igazoltatni akarta, de nem állította meg az autóját. Erre, állítólag, utánálóttek, mire telefonszobornak vezette az autót. A katonák visszafutottak, segítettek neki, ő azonban magyarázkodás helyett igen gorombán leszidta őket, s mivel különben sem tudta igazolni magát, az őrségre kísérték. Útközben a szövetkezeti korcsma előtt segítségért kiáltott, a korcsmából kitóduló nép – este 9 óra után – nem tudván a helyzetet, a katonákat megtámadta, leteperge; a katona lövésére kirentott a szövetkezetben

elhelyezett őrség, lövöldözés támadt. Sebesülés ugyan nem történt, a katonák felfelé lőttek. Attól fogva néhány napig azonban igen szigorúak voltak. Bohuss részegsége okozta...”

Nincs ugyan megemlítve, az eset minden bizonnyal Balonyon, 1938 kora őszén történt. Dr. Csiba feljegyzéséből úgy tűnik, mintha az ekkor már bősi plébános a cseheket pártolta volna. Ám a szöveg előzményéből és az azt követő feljegyzésekből inkább a megszálló hatalom iránti megvetés áradt. Csak Bohuss lejáratása volt a célja. Igaz, az ekkor már balonyi plébánost magatartása miatt jól kiismerték a hívek...

Ezen acsarkodások után nézzük a tényeket.

Dr. Csiba Ferenc 1883-ban született Sólomoskarcsán. A gimnáziumot Pozsonyban és Esztergomban, a hittudományi tanulmányait Rómában végezte. Papi pályafutását Esztergomban kezdte. Az első világháború alatt Budapesten, a Vöröskereszt kórházában szolgált tábori lelkészként. Bősen 1937-től volt plébános. Lelkeszi hivatása mellett az Egyesült Magyar Nemzeti Párt elnöke volt. A valóságban ő csak 1946-ig lehetett a bősi hívek lelkipásztora. Akkor alaptalan feljelentés után bebörtönözték, majd 1947. január 31-én, az utcán meghalt.

Bohuss Rezső 1892-ben született Érsekújváron. Ugyanott érettségizett. Budapesten és Bécsben tanult a Keleti Akadémián. A teológiai tanulmányait Kalocsán végezte. Felszentelése után a délvidéki Kúla községben és Temerin városában volt segédlelkész. Hazafias magatartása miatt a szerbek két évre fogságba vetették. Az első világháború alatt tábori lelkészként őrnagyi rangig jutott. 1926-ban a Fejér megyei Hírlapnál volt újságíró. 1929 és 1937 között, bősi plébánossága idején az Egyesült Magyar Nemzeti Párt járási elnöki tisztét is betöltötte. A sokféle zaklatás miatt, saját kérésére, 1937. augusztus elsején Balonyba helyezték plébánosnak.

A BALONYI PLÉBÁNOSOK

Csilizköz római katolikus lakosainak plébániája eredetileg Medvén volt. Hogy mikortól és kik voltak a korábbi plébánosok? Nem tudni. Legkorábban a Bősi Plébánia anyakönyvében bukkant e helytörténet írója medvei

plébánosra: 1730. január 23-án meghalt Szolcsányi György böösi plébános, és azt követően, helyettesítőként szerepelt a megkereszteltek anyakönyvében Sztankovaczky György medvei plébános neve.

A medvei plébánián 1754. október 30-án keltezett *Visitatio Ecclesiae* című egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint Molnár György volt a neve a medvei plébánosnak.

Az 1781. évi árvíz Medvén a templommal és a paplakkal együtt a falut is elpusztította. Ekkor Kovács Antal volt ott a plébános, aki kényszerből Balonyra helyezte át eklézsiáját, és Medve lett a filiális község. Kovács Antal 1771-től volt előbb Medvén, aztán Balonyon a csilizközi katolikusok plébánosa.

Egy „*Visitatio Ecclesiae, atque Parochiae Balloniensis*”, egyházlátogatási jegyzőkönyvben, 1795. április 13-i keltezéssel – a falu előjáróinak nevei mellett – Horváth Antal plébános és Kardos József káplán neve szerepel.

Ezután hosszú ideig „fehér folt” van a balonyi plébánosok jegyzékében.

A megcsonkított, 1895. október 1-től kezdődő egyházi anyakönyvet Ekker József plébános vezette. Róla és a következő plébánosokról és kisegítő lelkészekről Benkocs Gábor balonyi plébános úrtól kaptam ismertetést 1996-ban. Az anyakönyv átnézése közben sikerült kijegyezteni azon lelkészek neveit is, akikről legalább annyit lehet tudni, hogy keresztelő papként szerepeltek a balonyi plébánián.

Visszatérve Ekker Józsefhez: ő 1869 és 1918 között töltötte be a balonyi plébános tisztét. Ő 1909 közepéig csak plébánosként jelölte magát, de 1909. augusztus 21-én már a neve után a „szentszéki tanácsos és plébános” titult írt be a keresztelő pap rovatába. Ekker József plébános még a nyugállományba vonulása után is Balonyon maradt, még ekkor is keresztelt alkalomlag, majd e csilizközi faluban halt meg, és a balonyi temetőben nyugszik.

Időközben több pap is végzett kereszteléseket a balonyi templomban. Például: 1912. augusztus 27-én Ekker Jenő szentmihályfai káplán, majd rövidesen ő már mint komáromi káplán keresztelt. 1916. június 27-én Varga P. Theodorik O. S. Fr. név szerepel a keresztelők között. 1917 decemberében szerepel utoljára keresztelő plébánosként Ekker József. 1918 január 12-én keresztelt: főispánjelölt dr. Mosony Lipót esztergom egyházmegyei áldozár. 1918 májusa és októbere között Balázsy Dezső káplán a keresztelő, aki még 1920-ban is szerepel segédlelkészi címen.

1918 és 1937 között dr. Csiba Ferenc,
 1937 és 1940 között Bohuss Rezső,
 1940 és 1945 között Marczis Vilmos a balonyi plébános.

A második világháború alatt lelkészként működtek: Srimály József (erdélyi plébános), Szvetets Viktor (Várad-egyházmegyei plébános) és Tihanyi Ferenc (a menekült pap Csiliznyáradon vállalt kisegítő lelkészi feladatot).

1945 és 1947 között Horváth János,
 1947 és 1951 között Bolaček Fábán (szlovák),
 1951 és 1952 között Szabados Gyula,

1952 és 1958 között Végh László töltötte be Balonyon a plébánosi tisztséget.

1958 és 1959 között helyettesített Balonyon Hinn Dimáz nagymegyeri plébános,

1959 és 1961 között Košinár Aurel (szlovák),
 1961 és 1970 között Bíró Lucián O. S. B. (bencés),
 1970 és 1978 között dr. Morovics István,
 1978 és 1979 között Csutora István és

1979 és 1986 között Esse Imre töltötte be Balonyon a csilizközi falvak plébánosi hivatást,

1986-tól Benkocs Gábor a balonyi plébánia vezetője.

A KÁNTOROKRÓL

A kántorkodásokra így emlékszik vissza Csicsay Mihály:

„Akik jártak egykor szentmisére Balonyra, emlékezhetnek még Halász Ödön kántortanító úr erős és szép hangjára.

A nyáradai templomunk felszentelése után a kántorkodást Zsitva János vállalta fel és végezte mindaddig, amíg Nyáradról Magyarországra áttelepülni kényszerítették.

Mi még jó szívvel emlékeztünk a Balonyon kántorkodó Halász Ödön mester úrra. Ő is kántortanítói képesítéssel rendelkezett. De amikor megkezdődött a kitelepítés, a magyar tanítókat is kitétték az iskolákból, így Halász Ödönnek is távoznia kellett a tanítói lakásból. Bizony, szegény mester

úrnak sok megaláztatást kellett elszenvednie azoktól a hatalomhoz jutottaktól, akiket korábban tanított.

Ekkor kértem fel Halász mester urat (aki nem tudná, a régi tanítómester cím maradványa volt még ekkor a mester úr megszólítás), hogy vállalná fel nyárad és Szap lakosai részére a templomi és a temetési kántorkodást. Szép megnyilvánulás volt a szapi reformátusok részéről az, hogy hatvanan aláírták ők is a felkérést. Nem gondoltam volna, hogy az idős Halász Ödön további működésének érdekében még a balonyi plébános úrral is meg kellett vívunk. Végül a plébános úr csak Nyárad és Szap lakosai esetében engedélyezte a régi kántor működését, pedig akkor már fél évszázados kántorkodás volt Halász Ödön mögött.

Még később úgy alakult a helyzet Csehszlovákiában, hogy egyházi szolgálatot senki sem mert vállalni. A tanult emberek nemhogy kántorságot, de még templomba sem mertek járni a politikai üldöztetés miatt.

A kényszer mindig szül valamilyen megoldást. Balonyon Vörös Antal, Nyáradon én, Csicsay Mihály vállaltuk fel a kántori teendők ellátását. Nekem különösen nehéz volt a dolgom, hiszen nem voltam tanult ember. A harmóniumon önszorgalomból tanultam meg játszani. Zenei és éneklési képzettség nélkül szolgáltam a nyáradi híveket a templomban és a temetőben mindaddig, amíg csak bírtam” – zárult az ebben a témában írt levele Csicsay Mihálynak.

Csicsay Mihályt, idős korára való tekintettel, a fia magához vette, és azóta Miska bácsi Párkányban él. Az ő távozása után még Vörös Antal szerepelt kántorként a nyáradi temetéseken is, de templomi kántorkodást nem vállalt.

Csicsay Mihály távozása óta a templomban nincs állandó kántor. A temetéseken is máshonnan érkezők kántorkodnak.

A csiliznyáradi templomról^(113–120.)

Évszázadokon át Medvére és Balonyra jártak misére a nyáradi katolikusok. A nagygazdák megtehették, hogy lovas kocsival vitették magukat és családjukat a szomszéd falvak templomaiba, de a szegényebbek és a fiatalok bizony gyalog mentek el vasárnap délelőttönként hol Medvére, hol meg Balonyra.

Azok, akik természetesnek veszik az autóbuzsos utazgatást, a faluban pedig mindenhová kerékpáron hajtanak, el sem tudják képzelni, milyen lehetett egykor a közlekedés lovas kocsin, de jobbára gyalogosan.

A nyáradi templomépítésről Csicsay Mihály írt adatszolgáltató visszaemlékezést:

„A nyáradi templom építése 1929-ben kezdődött, de csak az 1939-ben történt felszentelése után vált az Isten házává.

A nyáradiak korábban a régi iskolában gyűltek össze vasárnaponként, ünnepnapokon, de még hétköznapi esténként is litániára. Ám tartottak litániákat a dógheli keresztnél meg a templom melletti Mária-képnél is. De ezek a litániák nem pótolták a szentmiséket. Meg aztán a nyáradiak elég sokáig szegyenkeztek amiatt, hogy nincs templomuk.

A Mária-szobor (most a templomban, az oltár előtt jobbról látható) előtti litániákról sohasem hiányzott Sebő Gábor. Ő mint tekintélyes nagygazda, indítványozta a templomépítést. Az összejöveletekkor mindig azzal kezdte: – Ördög, fene, pokol! Kedves atyámfiak. Rajta kell lennünk, hogy nekünk is legyen templomunk. Szentmisére mindenkinek el kell járnia. Mi, gazdák, eljárunk Medvére, Balonyra kocsival, de ti, szegény atyámfiak, csak gyalog járhatjátok meg az utat oda-vissza, bármilyen legyen is az időjárás. Pedig ti is Isten teremtményei vagytok, nektek is kell a saját templom...”

Itt be kell iktatni Miklós Gáspár visszaemlékezését, aki a következőket mondta a kezdeményezésről: „Én úgy emlékszem, a templomépítés kezdeményezői Sebő Gábor és Csicsay Gábor voltak. Ez a két nagygazda elzarándokolt Rómába, majd a Vatikán látása után kezdeményezték Nyáradon, hogy legyen a falunak saját temploma...”

Visszatérve Csicsay Mihály visszaemlékezéséhez, ő így ismerteti a folytatást:

„Sebő Gábor az egyik litánia után ismét felszólalt:

– Ördög, fene, pokol! Iratkozzunk össze kedves atyámfiai arra, hogy építtessünk Nyáradon templomot. Irassunk egy kérvényt. Én elviszem Balonyra dr. Csiba Ferenc esperes-plébános úrhoz, ő pedig juttassa el kérvényünket Nagyszombatba, a püspökségre, hogy ott engedélyezzék az Isten házának Nyáradon való megalapozását...”

A kérvényezés és az engedélyezés hamar megtörtént. A templom helyét is kijelölték a falu közepén. Csakhogy: egy vízgyűjtőmélyedés tátongott azon a helyen, ahol azóta a templomunk felépült.

Ekkor kezdődtek tulajdonképpen a nehézségek. Az okozott gondot, hogy honnan lesz pénz a templomépítésre.

„Egy dunaszerdahelyi építészről kértek a gazdák költségvetést, már eleve egy kicsi templomra. Ő háromszázezer koronás költséggel, a mai templomunknak csak fele méretű építményt kínált úgy, hogy a teljes költség felét már előre kérte...”

Erre dr. Csiba Ferenc plébános úr azt tanácsolta a nyáradiaknak, hogy kérdezzenek meg mindenkit: ki mennyi pénzt szán a templomra. Hogy mielőbb tisztázódjék a helyzet, Sebő Gábor maga járta végig a falu házait és összeírta: ki mennyit jegyeztetett. Sebő Gábor volt a listán az első, ő hatvan ezer koronát jegyzett. Másodikként Szőke Csicsay Imre ötvenezeret, de Szakál Benedek csak ötezeret jegyzett. Akik nem tudtak pénzt felajánlani – így voltam én, Lieszkovszky Mihály, Vastag Csicsay Imre meg még mások is –, azok a munkaerejüket ajánlották fel.

Rövidesen elkezdődtek a munkák. Első feladat volt a vízfogógödör betemetése a falu közepén, hogy aztán oda épülhessen a templomunk. A gazdák fogatai hordták a földet. A rakodást négyen – én, Sebő Lojzi, Szőke Csicsay Bandi, meg Lieszkovszky Mihály – végeztük. A kocsik és a szekerek kiürítését vastag Csicsay Imre irányította. A talajmunkákkal hamar és főleg pénz nélkül végeztünk.

Egy új terv alapján Komáromból egy Kazlek nevű vállalkozó ötszázezer koronáért vállalta a templomépítést. Bele is kezdett, tehát sürgősen kellett – volna – a pénz. Csakhogy: akik korábban komoly összegeket jegyeztek,

azok bizony csak húzták-halasztották a befizetést, vagy kevesebbet, vagy semennyit sem fizettek. A jegyzett ívek talán valahol még most is megvannak – rendezetlenül...

Állami engedély alapján gyűjtöttünk még távoli tájakon is. Például úgy kaptunk Alsószeleiből tizenötezer koronát, hogy az egykori katonabajtársunk felismert négyünket, nyáradiakat a Wimmer István gyűjtőnél levő fényképen. Erre ő a nyáradi kéregetők mellé szegődött, járta velük Alsószeleli község házait és győzködte a lakosságot: megérdemlik a nyáradiak az adományokat!

Az összegyűlt tizenötezer koronát levélben köszöntük meg az alsószeleli híveknek. Levelünket a helyi plébános úr felolvasta a templomban, prédikáció közben...” – zárul Csicsay Mihály visszaemlékezése.

A gyűjtés még azután is folytatódott, hogy a nyáradi templom felépült – és erre már e helytörténet írója is emlékszik. Az 1938-as visszacsatolást követő év tavaszán már a Duna túloldalára is átmerészkedtek a medvei kompon a kéregetők. Például anyaországi gyűjtőútra indult a későbbi egyházfi, Tóth Antal, mégpedig „Barna” Csicsay Miklós kíséretében. Végül a csengettyűs perselyben sok aprópénz csörrent hazatérésükkor. De élményekben is volt bőven részük a gyűjtőknek, főleg a kissé szokatlan modorú Barna Miklós jóvoltából. Ám erről Tóth Antal egykori sekrestyés már csak a túlvilágon tudna mesélni a maga halk, de a humort sem nélkülöző szavaival.

Az elkészült nyáradi templom eléggé sokáig állt kihasználatlanul, azaz felszenteletlenül. De már híre kelt...

Például a Győri Hírlap 1939. szeptember 12-i számának 4. oldalán ez jelent meg: „Templomszentelés Csiliz-Nyáradon. Saly László dr. apátkanonok vasárnap délelőtt szenteli föl Csiliz-Nyárad új plébániatemplomát.” Az apátkanonok úr ekkor a Győri Papi Szeminárium igazgatója volt.

A templomszentelésről megjelent újsághír:

GYŐRI HIRLAP

1939. szeptember 19.

4. oldal, 213. szám.

— **Templomszentelés Csiliz-Nyáradon.** Vasárnap Csiliz-Nyárad község, katolikus lakosságának sokéves álma vált valóra: nagy ünnepség keretében felszentelte a község új templomát Saly László dr győri apátkanonok. A szentelés tíz órakor kezdődött, majd Saly László dr apátkanonok nagyhatású prédikációt mondott a több ezer hívő előtt. Beszédében kitért a hívők nagy áldozatkészségére és Isten áldását kérte mindazokra, akik a legcsekélyebb segítséggel is hozzájárultak a templom felépítéséhez, majd így folytatta: »A visszacsatolt területen ez az első templomszentelés. Tudom, a templom minden darab tégláját sok szenvedéssel, nagy harcok árán tudták megszerezni és minden darab téglát sokat tudna mondani a ti szenvedéséről. Szálljon most az imánk az Egnek Urához, hogy meghagyta érnünk ezt a napot és hogy minden becsületes, keresztény magyar szándékot valóra tudjunk váltani.« A prédikáció után Saly László dr apátkanonok nagy papi segédlettel misét celebrált és megtartotta a templomszentelést. Az ünnepségen Győr vármegye képviselőjében Wayda Sándor vm. főjegyző, a dunaszerdahelyi járás képviselőjében Dóka Sándor főszolgabíró és Kulay Oszkár alezredes jelentek meg. Jaross Andor miniszter táviratilag mentette ki magát és Isten áldását kérte a templomra és a község lakosaira.

A helységnevé költőjeles írása – Csiliz-Nyárad – a Felvidék visszacsatolásától az ismét Csehszlovákiához való visszarendezésig tartott.

De folytassuk még Csicsay Mihály visszaemlékezésével:

„A nyáradi Isten házára bizony ráillett a szegények temploma csúfnév. Már a felépítéséhez, aztán a fenntartásához, de még inkább a felújításához szükséges pénz előteremtése okozott folyamatosan gondot...”

A templomszentelés tehát megtörtént. Meg kellett választani a templomgondnokságot. A falu nagygazdái közül Sebő Imre, Miklós Gábor és az úri Sebő József vállalták el a gondnoki teendőket.

A templomszentelés idejére tulajdonképpen a templom berendezése is készen állt. Eredetileg az oltár és az oltárkép már megvolt, a szószék – akkor még használták – úgyszintén készen állt. Az oltár előtt nem volt rács, tehát a híveket nem zárták el a leborulás lehetőségétől. Az első padok előtt sorakoztak a gyermekek – jobbról a fiúk, balról a lányok – úgy körülbelül 12 éves korig. A padokban az első időkben még tartották a rendet: az oltár felé nézve, jobbról a férfiak, balról az asszonyok ültek a padokban. Az ülésrend nem okozott gondot: valahogyan mindenki tudta a saját vagyoni helyzetét alapján, hogy hol a helye, csak éppen az az alapvető erkölcsi iratlan törvény nem érvényesült: az Isten előtt minden ember egyforma!

A nagyobb leányok a padok mellett sorakoztak. A padok utáni részen, a bejáratig terjedő placcan a padokba be nem ülő lányok-asszonyok, illetve a férfiak álltak.

A kórusba, azaz nyáradiasan a karba a legények és a fiatalabb férfiak mentek fel az elkanyarodó lépcsőn. Nyárad szegénységére jellemző, hogy orgonára sem akkor, sem azóta nem tellett. A templomba azt az akkor is már öreg harmóniumot tették, mely régebben a dógheli nagyiskolában szolgált az énektanítást *(a felsőbb osztálybeli elemistákkal az énektanítást Kelen Árpád tanító úr hegedűkísérettel gyakorolta)*.

Bizonyára az 1945 előtt még létezett iskolai vallás-erkölcsi tanítás eredményezte: ha szentmise volt Nyáradon, mindig megtelt a templom. Határozottan emlékszik e sorok írója arra, hogy ha a levಂತeő legény misét mulasztott, alaposan felelősségre vonták.

A templomszentelés idején, majd még 1940-ig Bohuss Rezső balonyi plébános járt át minden második vagy harmadik vasárnapon Nyáradra

misézni, a közbeeső vasárnapokon Balonyon vagy Medvén volt szentmise. A nyáradai miséken – hétközben, szerdánként is volt kora reggeli mise, főleg ha valaki valamely hozzátartozójáért mondatott gyászmisét – és azokon a ministránsok az első időkben Végh Benci, Vida Guszti, Adamovics Jancsi, valamint mások voltak. A misézés akkor még latinul folyt, a ministránsok is latinul feleltek. A „szembemisézés” csak jóval később következett be.

Bohuss plébános úr után, a háború alatt Marczis Vilmos plébános járt át Nyáradra misézni. 1944-ben rendszerint éppen a mise második felében repültek át Nyáradtól kissé nyugatra, délkeletről északnyugatnak az amerikai bombázók, hatalmas dübörgéssel.

A háború előtti időkben még nem volt bekerítve a templomhoz tartozó terület. Az Isten házáat kavicsos térség övezte, amelyen legfeljebb a papsajt adott némi zöld színt.

A templom oltár felőli vége és a Szűz Mária tiszteletére már jóval korábban emelt oszlop között – Hölgye Lajos egykori házával párhuzamosan – két mocsári tölgy, helyesebben kocsányos tölgyfa dacolt az idővel. Az egyik már nincs meg. Hogy miért vágták ki, nem tudni...

A templom és a tölgyfák kapcsolata még az Árpád-kori hittérítők korára nyúlik vissza. Hajdanán minden templom úgy épült, hogy a bejárata kelet felől nyílt („keletelt” volt), eléje pedig kocsányos tölgyfát ültettek. Az ősi példát Héderváron a műemlékkápolna szolgáltatja. Ez a Kisalföldnek a Nagy-Duna mindkét partján fekvő helységeiben a jelen évszázad első feléig élt szokás hathatott a nyáradai templom építésére is. Ez figyelhető meg ugyanis a Csallóköz, a Szigetköz és a Hanság északi, északkeleti pereme római katolikus templomaival kapcsolatban, hogy a – világszerte általános templomtájolási szokásnak megfelelően – „keletelt” (tehát keletnyugati hossz tengelyű, keleten levő szentélyű, nyugaton levő főbejáratú) épület nyugati főbejárata előtt, a hossz tengely meghosszabbításában, a fa várható méreteinek megfelelően, de a lehetséges legközelebbi ponton egy fát ültetnek. Korábban ez mindig kocsányos tölgy volt. Magáról az ültetési szokásról vagy annak eredetéről sem Héderváron, sem másutt írásos emlék vagy élő néphagyomány nem ismeretes. A „keletelt” templomok nyugati főkapuja elé ültetett fa (főleg tölgyfa) Árpád-kori tradíció. E szokás meg-

léte is egyik tárgyi bizonyítéka a Csallóköz, a Szigetköz, a szomszédos Mosoni-sík és az észak-hansági táj egységes magyar népi kultúrájának.

A nyáradai templom is megközelítőleg „keletelt”, vagyis a hossz tengelye némileg keletnyugati irányú, megközelítőleg keleti bejáratú. A tölgyfákat pedig még akkor ültették a Szűz Mária-oszlop mögé, amikor a templomtér helyén még vízfogógödör volt. De azért mindabból valamit sejthettek őseink, amit a Kisalföldre jellemző Árpád-kori tradíció kínált.

De térjünk vissza az időrendhez. A második világháború frontja puska-
lövés nélkül, vagyis harcok nélkül vonult át a falun. Ez hatalmas szerencse volt, hiszen a házak zömét még nád fedte, a gazdasági épületek pedig fából készültek.

A templom azonban mégsem vészelt át puska-
golyók nélkül. Hogy mennyivel voltunk már túl a front átvonulásán, azt nem tudom. De arra emlékszem, hogy honnan, honnan se, egy orosz katona közénk jött – nagy fiúk ácsorogtunk Csicsay Benedek háza előtti dombon –, aztán bemutatta lövöldözési tudását. Hogy mit akart, nem értettük. Csak azt láttuk, hogy a templom valamelyest fényes keresztjére célozva lövöldözni kezdett. A keresztet láthatóan nem találta el az erősen ittas katona, de aztán lejjebbre vette a célt. Előbb a bejáratú ajtó felső felét találta el, majd a felette levő kerek ablakot célozta meg. Az ajtót azóta kicserélték, de a kerek ablak egyik üvegkeretén (balról, alulról tart a közép felé) még most is látható a golyó ütötte lyuk.

1945 nyarán kezdődött az a rendkívül veszélyes játék, melynek következtében az ágyúgolyók hüvelyéből kiszedtük a hosszú szálú puska-
port. Rengeteg rendetlenséget követtünk el ezáltal mi, tizenéves fiúk. Ilyen manipulációk közepette pusztultak el Szapon a kortársaink. Szerencsére Nyáradon halálos baleset – emlékezetem szerint – nem történt. Ezeket csak azért hoztam fel a templomról szóló fejezetben, mert a puska-
poros rosszkodások a templom melletti pusztában történtek. Sőt 1945 karácsonyának böjtjén azt találtuk ki, hogy az akkor szokásos ostordurrogatások helyett ágyúgolyóhüvelyekkel dörentettünk hatalmasokat. Ez úgy történt, hogy kicsavartuk a hüvely végéből a gyutacsot, így keletkezett ott egy lyuk; a hüvelybe karbiddarabkát tettünk, azt leköpködtük, a hüvely nyílásába jókora fadugót vertünk, a másik végén levő lyukat pedig befogtuk; a

nedvesített karbid gázt fejlesztett, a lyukhoz égő gyufát tartottunk, mire ágyúlövészerű dörrenéssel kirepült a fadugó; a hüvelyt lábai között tartó fiú pedig – hogy ne kelljen keresgélni a dugót – a löveget a templom falának irányította. Ha későn is jön ezen önvallomás és a rosszakodás miatti restelkedés, be kell vallani: mi akkori suhancok okoztuk a templom Rasztgyörgyek felőli oldalán a vakolatban keletkezett károkat.

A szerző visszaemlékezései ezzel lezárultak. De folytassuk Csicsay Mihály visszaemlékezésével:

„A háború befejezése után nem sokkal bekerítettük a temetőt és a templomteret. Utána felmerült a templom körüli térség parkosítása. Kérdés: milyen fákat ültessünk köréje? Gróf Péter és Hölgye Ferenc diófákat ajánlott. De azt elvetették, hiszen a gyerekek kitördelték volna az ablakot dióverés, fadobálás közben. Ezek után hozattunk fenyőket. Az elültetett fenyőfák már szépen övezik Nyárad templomát.

Az első templomgondnokok helyett újabbakat választottak a hívek. Én is bekerültem a vezetőségbe. Pénz alig akadt, de vitáink voltak bőven. Később Tejke-pusztáról beköltöztek Nyáradra a Csicsay testvérek, és közülük Gyulát tették meg templomszolgának, mellette Szaprói Hölgye József vállalta a társ szerepét. Őket – már az utóbbi időkben – Écsi István követte a templomgondnoki poszton.

Időközben felmerült: fel kellene újítani templomunkat.

De a kezdeményező balonyi esperes urat áthelyezték Bősre. Őt követően a balonyi plébánia élére egy Végh nevű pap került. Ő aztán kihirdette szentmise közben, hogy jegyezzék fel a lakosság felajánlásait. Én elleneztem az újabb jegyzést, melynek rossz tapasztalata még most is kísért. Jegyeztek egyesek nagyobb összegeket, de amikor be is kellett volna fizetni, azt kezdték: miből. Inkább a tejkei Csicsay Gyulát kértük fel az adományok gyűjtésére. Számolt és gyűjtött végre annyit, hogy egy renoválás kitelt belőle” – zárult ismét Csicsay Mihály visszaemlékezése.

Sajnálatos: gond van az időpontokkal és a papok személyével. „De a kezdeményező balonyi esperes urat áthelyezték Bősre” – állítja Miska bácsi. Csakhogy Balonyon 1951 és 1952 között Szabados Gyula, 1952 és 1958 között pedig Végh László töltötte be a plébánosi tisztséget; Bősön viszont 1951. szeptember elsejétől – 28 éven át – Simon Rezső volt a plébános.

Jellemző a nyáradai helyzetre, hogy az 1945 utáni időkről szinte semmi forrásmunka sem található. Állítólag hosszú időn át felvettek valakik nem kevés jövedelmeket azért, hogy feljegyezzék Topolovec eseményeit. Lehet, hogy készült krónika, de az nem vált a község közkincsévé még 1997-ben sem.

Ezért a templomrestaurálásokról sem találhatók feljegyzések. Például a legutóbbi nagyméretű felújításról is csak képek, fotók maradtak fenn.

Annyi tudható, hogy Csiliznyárad felújított templomát (de mikor, hol van a pontos dátum?) megáldotta és az ünnepi szentmisét celebrálta Horváth Géza prépost-kanonok. A főisztelendő úrtól utólag tudtam meg, hogy ő dr. Pápai Lajos győri megyéspüspök úr megbízásából érkezett Győrből Nyáradra, és végezte el a szertartásokat.

A fennmaradt fényképekről kideríthető, hogy a templom felújítása utáni felszentelésen és az egyházi szertartásokon elsősorban Benkocs Gábor plébános úr, a balonyi plébánia filiájának számító Csiliznyárad lelkésze szolgált. De részt vett és a szentmise bemutatásában segédkezett a helyileg igencsak illetékes Dunaszerdahelyi Esperesség vezetője, Zsidó János esperes úr is. Sőt a fényképek alapján látható, hogy papi ornátusban jelen volt (csak éppen a nevét nem jegyezték fel) a dőrcsikai plébános úr is.

Ebben az időben az egyházfi szerepét Écsy István töltötte be, kellő buzgalommal. Sajnos, korán és hirtelen hunyt el. Helyébe Lendvay Aurél lépett.

A nyáradai reformátusokról^(121-128.)

A csiliznyáradai reformátusok a kezdetektől mindvégig a szapi egyházközséghez tartoznak. Istentiszteletre szintén Szapra járnak át, és amíg létezett, a szapi református elemi iskolában tanultak a nyáradai reformátusok gyermekei.

(Szap község önkormányzata a képviselő-testület határozata alapján úgy döntött, hogy Nyáradtól függetlenül írhatja meg a falu helytörténetét. Ebből pedig az következik, hogy a nyáradai reformátusok egyházközségi története lényegében a szapi krónikában jelenik meg. Itt csak azok az adatok, tényezők kapnak helyet, melyek Nyáradra vonatkoznak.)

Egy XVII. századi összeírásból kiderül, hogy Nyáradon már akkor is éltek református vallású emberek. Ekkor már Szapon, Radványon és Patason is működtek református prédikátorok. Az 1662. évi országgyűlés panaszai között olvasható, hogy a patasi híveket a radványiaktól elvették. A szapi református egyház ősi anyakönyve szerint: Szap filiája (fiókegyháza) Nyárad, továbbá Medve és Balony reformátusai szintén a szapi anyaegyházhoz tartoztak. Azonban egy Perlaki nevű személy Nyáradot anyaegyháznak írta. Ám az Árva eklézsiák lajstroma című könyv szerint Nyárad ismét Szap filiája.

1670. február 3-án színódust tartottak Somorján, ahol a szapi Balázs pap vitába keveredett Győr vármegye katolikus papjával. Az elmergesedett helyzetben a szapi papot a falujából őt elkísérő „eszes Vitéz Mórocz Jakab és az eszes Vitéz Étsy Péter” védelmezi szóval, valamint „Czene György és jó Mező Mátyás jó ifjú legények” óvták butogánnyal felfegyverkezve. Mórocz Jakab és Étsy Péter „megfogvák a Balás Pap kezeit, vezetéik elöl, hátul pedig a két buzogányos őrzi vala, és hogy semmit nem tehetének jó Balás Papnak, kiátkozzák őtet és a Szapiakat, s eltilták Nyáradtól, Baloniaktól, Radvániaktól és mindenünnen, és így a Szapiaknak sem lehet Balás Pap nélkül lenni és Balás Papnak sem Szapiak nélkül...” Az idézet szerint: a nyáradiak érdekeit is a szapiak védtek.

1750. március 14-én Mária Terézia magyar és cseh királynő parancsára eltiltották Kulcsodot Radványtól, Nyáradot pedig Szaptól, és mindegyiket a medvei plébános alá rendelték (ekkor még Medvén, 1800 után már Balonyon volt Csilizköz plébániája).

Fennmaradt az a tény, hogy a szapiak maguk tartották el papjukat és még beállítottak egy iskolamestert is, holott csak kilenc családból állt a gyülekezet. „... az üldözések között elpusztult értékeiket sokszor erejükön felüli áldozatokkal teremttették meg újra, meg újra.”

1774-ből maradt fenn egy kimutatás, amely szerint: „Szap ekklesiájában Bozóki Dávid a tanító, 4 éve szolgál, 30 flor. pénzt kap, 40 mérő búza, 15 font hús, 26 boglya széna, 3 öl fa, 10 font faggyú, 300 kéve rőzse, keresztelekor 28 1/2, egyházkelekor 28 1/2, esketésekor 50, halotti prédikációért 50 dénárt kap...” Tehát Bozóki Dávid volt a nyáradi református gyermekeknek is az első tanítójuk. Vagyis már akkortól jártak át a nyáradiak Szapra iskolába.

A somorjai református egyházmegye egészen 1668-ig 27 virágzó kálvinista egyházközséget foglalt magába. Köztük volt ekkor Szap, Nyárad, Radvány; de Patas nem volt a listán feltüntetve a Thury Etele írta: A Dunántúli Református Egyházkerület története című könyv szerint.

A reformáció kezdeteiről. Valószínűleg Huszár Gál (meghalt 1575-ben) reformálta először, úgy 1550 és 1560 között a szapiakat. Ezt bizonyítja egy Wohnichky nevű kapitány levele, amelyben jelentést tett Maximilián koronahercegnek: „Minek utána Óvár és Mosony környékét reformálta Huszár Gál, átjárt a Dunán túlra is. Különösképpen Csilizközbe és Feketerdő, Nyárad, Szap, Medve, Balony, Radvány és több pagusok (értsd: helyek) az ő ékes prédikációi után hajlottak az evangéliumra...” Tehát először Huszár Gál, majd az ellenreformációt követően Czene Péter reformálta Szap, Nyárad, Radvány, Balony és Medve lakóit. A csilizközi eklézsia első lelkésze 1608 körül Dobornoki Miklós, 1615-ig Szapon szolgált még Novai Ferenc és Keresz Dávid.

Állítólag a balonyi reformátusok az üldöztetés elől inkább Nyáradra költöztek, veszni hagyták vagyonukat, mintsem lemondjanak református hitükről. A Csekesné-féle krónika szerint: „Állítólag a Hölgye család is így települt át Nyáradra.”

A szapi-nyáradi egyház története a helyi és a Pápai Református Főiskola levéltári dokumentumai alapján követhető. Még Czene Péter állította be Szap-Nyárad, Balony és Radvány lelkészévé Jó Tamást. Utána a közös lelkészek így következtek: 1624-ben Tóth András, 1628-ban Bódis Gábor,

1631-ben Sástoris Mózes, 1644-ben Szénai Lukács, 1651-ben Megyeri Márton, 1658-ban Jókai Pál. Széki János 1660-tól volt közös lelkész (1672 szeptemberében Ekelben elfogták és elevenen megégették). 1664 és 1667 között Czene Péter volt itt a lelkész, őt Oswald Balázs követte 1670 és 1684 között.

Az 1681. évi törvénycikk kimondta: a királyi rezolúciókban (határozatokban) felsorolt helységekben a protestánsok az istentiszteleteiket és általában minden vallásos cselekményeiket szabadon gyakorolhatják – de azokon kívül sehol! A Soproni Országgyűlés megengedte a protestánsoknak, hogy az elvett 888 templomuk helyett 11 vármegyében két-két templomot építhessenek. Ezeket a helyeket attól kezdve artikuláris (kihangsúlyozott, engedélyezett) helységeknek nevezték.

Szap 110 éven át volt artikuláris hely, menedék a refomáltak számára, ahová Nyáradról, de még távoli tájakról is eljöttek a reformátusok istentiszteletre. A közelben Patas és Kolozsnéma számított még artikuláris helységeknek. Szap 1673-ban, Balázs pap működése idején válhatott artikuláris helységgé. Oswald Balázst utóda, Pápay Ferenc temette el.

1691 és 1697 között Madi János, majd egy évig Bicskei Tamás volt a lelkész, ám ez utóbbin – bűnei miatt – hamar túladtak. 1698-ban a szapi és a nyáradai reformátusok pap nélkül maradtak, csak Gál András iskolamester tartott ki.

Az 1682-ben emelt, talpas, tehát fából kialakított szapi templom 1699-ben leégett. A szörnyű bajt tetézte, hogy Écsi Péter kurátor háza is leégett, s benne elégett az a dokumentum is, melyet a bécsi császár saját kezűleg írt. Továbbá elégtek a halotti, a házasságkötési, a keresztelési anyakönyvi kivonatok; elégtek a szertartási ruhák és megsemmisültek az egyházi kegytárgyak is.

De folytatódott a szomorúság időszaka tovább: meghalt Mórocz Ferenc, Écsi Péter és Czene György, mindhárman az eklézsia támaszai voltak; az iskolamester Gál András is elbúcsúzott 1700-ban, aki a matrikulát (anyakönyvet) Bartalos Ferencnek ajánlotta fel, ám ő is rövidesen meghalt. Az eklézsia árván maradt.

Szap és Nyárad gyülekezete két évig pap, lévita nélkül tengődött, de a hívek összetartása árán fennmaradt.

1703-ban Szendi István lévita többedmagával Szapra menekült, a parókiát azonban korai halála miatt nem tudta felépíteni. De még életében feljegyezte a helytörténetileg igen fontos adatokat: Szap akkor mindössze 11 házból állt, a háztulajdonosok közül is nemes Hamar Pál és nemes Fekete Mihály pápisták voltak; ekkortájt haltak meg pestisben és temette el Szendi István pap Czene Imrét, Écsi Jakabot; továbbá a pápisták közül Fekete Vinczét, ifjabb Écsi Istvánt és Fekete Lászlót.

1710-ben Fogarasi János lévita költözött Szapra. Ő temette el a 98 éves Mező Mátyást, a Balász pap hű pártfogóját, Hamar Pált, Jász Istvánt, Mező Miklóst és Écsi Márton. Fogarasi azonban lázadása és a Győri Káptalanhoz fordulása miatt (átkozódott, mert prédikátort hoztak az újonnan épített paplakba) „kihordták a faluból”. Ezután 16 évig nem volt papjuk a szapi és a nyáradi reformátusoknak. Végre Pogrányi János személyében lelkészhez jutottak, ám ő tele volt haraggal, keserűséggel, töfzsalkodott, elűzte az oskolamestert, kevesellte jövedelmét stb. Meghalt 1719. december 7-én.

1720-ban Szentpéteri Péter lett Szap és Nyárad lelkésze. Ő sokat tett a gyülekezetért, nagy szorgalommal gyűjtögette a Szap–Nyáradi Református Egyház múltjára vonatkozó adatokat. Hogy ő mennyi ideig volt Szapon lelkész, nem tudni. De az ő idejében készülhettek az 1996-ban használatos úrasztali kegytárgyak: egy arannyal futtatott ezüst kehely és az úrvacsorai kenyérosztó tányérka. A kehely felirata: A szapi szent eklészia számára csináltatta Écsi István 1726. esztendőben. A tányérkán az 1726. július 5. véset olvasható.

Győr vármegye közgyűlése határozatot hozott 1747-ben: lerombolásra ítélték Patas négy évvel korábban épített templomát (a nép elűzte a végrehajtót), Szap községet pedig megbüntették 250 forintra – pedig a szapiakat addig nem háborgatták –, mert a reformátusok új haranglábot állítottak. A harang felirata: 1651-ben építettet.

Időközben több mint egy negyedszázadig nem volt pap Szapon. Végre hosszú utánajárás következtében teljesült a szapi és nyáradi reformátusok vágya: az 1745 és 1750 közötti időre Neszmélyi András személyében papot kaptak.

A türelmi rendeletet (a nem katolikus vallásúak viszonylag szabad vallásgyakorlatát biztosító rendelet) II. József, a kalapos király, 1781. október

29-én adta ki, és ez érezhetően megkönnyítette a szapi és a nyárad reformátusok helyzetét. A két község reformáltjainak nagy vágya volt az, hogy másodszor is templomhoz jussanak. A türelmi rendelet megjelenése után nyolc évvel célhoz is értek: az új szapi templomot 1789. szeptember 8-án szentelték fel. A templomépítés Böhöneyi János lelkeszsége idején (1783 és 1785 között volt Szap papja) kezdődött, de csak Kazay Bálint prédikátor fejezte be. Szap második temploma fatalpakra és stukatúrra épült, zsindelytetőt kapott, de tornyot nem.

Az 1789-ben felszentelt templomot 78 éven át használhatták Szap és Nyárad reformátusai, aztán egy tűz elhamvasztotta, a falu nádas házaival együtt.

A tűzvész következtében elszegényedett Szapnak, nem volt anyagi ereje harmadik templomot építeni. Végül szükségképpen talpfákra alapozva, sövényfalú imaházat emeltek, és azt 22 esztendőn át használták egyházi szertartásokra.

Az elszegényedett népet 1831 és 1832-ben a kolera és a feketehimlő is gyötörte. A kolerajárvány 1831-ben olyan méretűvé vált, hogy a szapi reformátusok anyakönyvébe 38 áldozat neve került be.

A kolera miatt az egyházi adót fizetők száma így alakult: „Szapon 9, Nyáradon 4 egész fizetővel alábbszállván, és a Duna is már nagy darabokat elszegvén határunkból, a terheket nehezen bírják. A szapi prédikátor, Győrös János (1818 és 1830 között működött itt) könyörgő levelére kiszállt az esperes – Csonka István és Karika Pál – és látva a csekélységet, mely a prédikátor számára befolyt, kérte a gazdákat, hogy valamivel többet adjanak az elhalálozott gazdák családja helyett. Ők elvállalták...”

A feketehimlő-járvány egyszerre jelentkezett a kolerával, bár az előbbi nem szedett annyi áldozatot, mint az utóbbi, a himlő azonban egész életére elcsúfította annak az arcát, aki ezt elkapta – mert a sebhegyek megmaradtak.

A himlővel kapcsolatban jegyezte fel a szapi tiszteletes Patkó Mihály: Reutenetes nyavalya ez, ezért kötelező himlő elleni oltást rendeltek el. Enélkül a fiatal párokat nem eskethették össze. Iskolába sem vették fel – még később sem – a tanulókat újraoltási bizonyítvány nélkül. Mivel a gyermekek kötelesek iskolába járni, a szülők tartásuk kötelességüknek gyermeküket himlő ellen beoltva iskolába küldeni.

A Szap–Nyáradi Egyesült Református Egyház legújabb korszakának ismertetéséhez forrásul a nagytiszteletű Csekés Béla lelkész úr özvegye által írt krónika szolgált.

Az 1863-ban leégett második templom szomorúsága mellé nagy elszegényedés következett be, amely a sövényfalú imaház hosszú idejű fennmaradásában is megmutatkozott. A két falu a tulajdonképpeni újabb templom építésére már készülődni kezdett. Téglát égettek 1877-ben, majd a faanyagot is beszerezték, és belefogtak az ügyintézésbe is. Megkapták az engedélyt 1877-ben a Komáromban tartott egyházmegyei gyűlésen, hogy országos segélyért vagy királyi adományért folyamodhassanak. A királytól nem kaptak semmit, az esperesi hivatal pecsétes levelével gyűjtőútra indultak az előjárók.

1884. december 14-én vetették fel Szap és Nyárad reformátusai a templomépítés gondolatát. Az 1885. május 16-i gyűlésen Rózsa Pál komáromi építőmester tervrajzát fogadták el. A terv 8 öl hosszú és 5 öl széles templomot, a költségvetés 3932 forintot irányzott elő. Az árlejtésen hat pályázó vett részt, közülük a 3760 forintos ajánlatával egy Lichtenstein nevű nagymegyeri vállalkozó kapta a megbízatást. Az egyház három részben: 1885-ben, 1886-ban, de legkésőbb 1886. október 20-án fizethette ki az építést.

A már kiégetett ötvenezer téglát és a faanyag mellé a pénzügyűjtést 1867-től szorgalmazták, és 18 év alatt 2500 forintot gyűjtöttek össze. Ehhez jött még az egyháztagok által önként felajánlott, részben kivetett 2035 forint, továbbá az Országos Domesztikából érkezett 200 forintos segély. Összesen 4835 forinttal kezdtek bele a templomépítésbe.

Az alapkővet 1885. július 13-án, ünnepélyesen tették le. Az alapkő ládjába minden pénznemből (ezüst forintost, 25, 20 és 10 krajcárast) tettek; behelyezték az akkori egyházi előjárók listáját (kurátorok voltak: Szapról öreg Miklós János és ifjú Écsi Miklós, Nyáradról Miklós Pál) is, és a ládikát a parókia felőli sarok téglái közé helyezték. A rengeteg áldozattal és sok-sok önkéntes segítséggel folyt építkezést 1886 októberében fejezték be.

A szapi református templomot 1886. október 17-én szentelték fel. Az ünnepélyes aktusban két lelkész: Ónody Zsigmond komáromi és Závory Elek patasi pap vett részt. Az építés történetét Galambos László segédlelkész olvasta fel.

A szapi református templom felszentelésének napját az egész gyülekezet a község ünnepévé fogadta. Ettől kezdve a reformátusok emléknapot, a katolikusok búcsút tartanak október közepén, a Teréz-naphoz közelebb eső vasárnapon.

A szapi harangokról. Az első harangon az 1651-es dátum szerepelt, és az került fel az 1747-ben felállított haranglábra. A második templom 1789-ben épült fel, de torony nélkül, s a haranglábba akkor egy kétmázsás és egy kisebb harang került, ezek azonban az 1863-as tűzvészben megolvadtak. A harmadik templom már toronnyal épült, és abba 1895-ben – a szapi katolikusokkal közös adakozásból – öntettek új harangot. Ezt presbiteri határozattal és közgyűlési jóváhagyással, 120 kilogrammos súlyban rendelték meg Sopronban, a Seltenhoffer Harangöntődében. Felirat is került rá: „Szap–nyáradi egyesült ev. ref. egyház öntette 1885. Ifj. Écsi Miklós, Miklós János gondnokok és Galambos László s. lelkész idejében.” Az ára 342 forintot tett ki. Sajnos ez később megrepedt, majd elvitték az első világháborúba.

Az előbbi helyébe 226 kilogramm súlyú harangot öntettek 7520 koronás költséggel. Ehhez is nagy volt az adakozás. De a fiatalok is hozzájárultak: színdarabot tanultak és adtak elő, a bevételt pedig a harangalap kapta. Végül a harangszerzés és hazaszállítása költségeinek kifizetése után még maradt annyi pénz, hogy a tanítói lakáshoz istállót is építhettek kétezer koronás költséggel. Ez a harang is kapott feliratot: „Szap–Csilizradványi evang. református egyház közadakozásából. 1923.”

Van a szapi templom tornyában egy kisharang is ilyen felirattal: „Szap–Nyáradi evang. reform. egyház 1895 évben.”

De van a nyáradi templom tornyában is harangjuk a reformátusoknak. Egykor Nyáradon fából ácsolt harangláb állt ott, ahol Bős felől jövet az országútból kiágazik a Krumplisor. Azt a haranglábba harangot Nyárad község polgárai vásárolták, felekezetre való tekintet nélkül. Vagyis: a katolikusok és a reformátusok közös költségén került harang Nyáradra, a haranglábba. Aztán 1939-ben, amikor a nyáradi katolikusok temploma elkészült, úgy egyeztek meg a falu lakói, hogy a harang közös marad a katolikus templom tornyában is. Tehát az ősi haranggal búcsúztatják egyaránt minden elhalálozott nyáradit.

A Szap–Nyáradi Református Egyházközség létszámalakulásai: 1865-ben 310, 1886-ban 390, 1967-ben 320 ember vallotta magát a két községben reformátusnak.

A régi szapi paplakot, mely már annyira megrogyant, hogy a hátsó fala ki is dőlt, közös elhatározással, 1936-ban lebontásra ítélték. A munkálatok kezdeményezője Bartalos Mihály gondnok volt. Az új paplak 1938-ban készült el. (A szapi templomot – főleg az 1954-es és az 1965-ös árvizek miatt – többször is restaurálták.) A felújítások és a modernizálások azóta is folyamatosan tartanak. A legfrissebb munkálatokat 1996-ban végezték, hogy a várva várt tiszteletes asszony mielőbb beköltözhessek.

A REFORMÁTUS LELKÉSZEK

Hosszú a szap–nyáradi református lelkészek listája.

Huszár Gál 1550 és 1560 között reformálta Szap és környéke népét. Dobornoky Miklós lett az első lelkészüik 1608 körül. Őt követték 1615-ig Novai Ferenc és Keresz Dávid.

Az újrareformálást 1615 körül Czene Péter végezte, aztán mátyusföldi püspökké választották. Őt Jó Tamás követte. Tóth András 1624-től, Bódis Gábor 1628-tól, Sástoris Mózes 1631-től, Szénai Lukács 1644-től, Megyeri Márton 1651-től, Jókai Pál 1658-tól, Széki János pedig 1660 és 1664 között volt Szap és környékének lelkésze.

Osvald Balázs 1670-től 1684-ig buzgólkodott Szapon. Őt Pápay Ferenc követte. 1691 és 1697 között Madi János, 1697–98-ban Bicskei Tamás a lelkész. Ezután öt éven át nem volt Szapnak papja.

Szendi István lévita következett, de 1703-ban elmenekült. 1710-ben Fogarasi János lévita, majd Pogrányi János mint prédikátor jött Szapra. De csak 1719 végén lett az egyházközségnek Szentpéteri Péter személyében papja, ám nem tudni, meddig maradt. Csak azt jegyezték fel, hogy Szapon még 26 évig nem volt állandó lelkész.

Naszályi András 1745-től őt, Veszprémi János 1750-től három évig lelkész. Utána – nem tudni meddig – ismét Naszályi András tűnt fel. Tolnai Ferenc 1753–1758, Tatai János 1758–1762, Király István 1752–1755, Nagy

Zsigmond 1766–1779, Szilágyi Püspöki János 1779–1780, Vatai Péter 1780–1781, Bökényi János 1781–1783, Kazay Bálint 1783–1790, Vadász György 1790–1792, Fábíán Mihály 1792–1801, Csengeri Gergely 1801–1809, Zsemlye Miklós 1809–1818, Győrös János 1818–1830, Patkó Mihály 1841-től, Szele József 1846-tól, Kelemen László 1863 és 1883 között volt szapi lelkész.

Kelemen László húsz évig tartó szolgálata után elhunyt. Ezután 1884-től 1899-ig nem választottak lelkészt takarékosági okból, templomépítési törekvés miatt. Ezalatt Kúr Géza, Galambos László, Gyalóky László, Vályi Miklós, Bajcsy Gyula, majd ismét Kúr Géza váltotta egymást segédlelkésszi vagy adminisztrátori minőségben.

1899-ben Varga Károlyt választották lelkésszé, aki hamar távozott. Utána a kertészkedő Németh Györgyöt hozták el Dunaradványról, ő meg búcsú nélkül tűnt el. Egy évig Farkasdy Béla patasi lelkész járt át Szapra. 1903-ban Osvald Kálmánt választották rendes lelkésszé, s ő két évig maradt. 1905-től egy évig Kiss Dániel segédlelkésként szolgált. 1906-ban Szíjj Sámuelét választották, javadalom-emelést ígértek neki, ha legalább öt évig marad, s ő maradt 1915-ig. Utódául Deákiból Gáspár Józsefet hívták meg, őt nagyon megszerették, ám egy idő múlva távozott Kulcsodra lelkésznek.

Csekes Bélával nagyszerű korszak kezdődött a szapi–nyáradi reformátusok számára. Őt 1927-ben Dunaradványból hívták Szapra és maradt is itt haláláig. Csekes Béla 1881-ben Búcs községben született, teológiai tanulmányait Budapesten végezte, utána Amerikában segédlelkésként, Kanadában misszionáriusként működött. 1912-ben tért vissza Magyarországra és 1927-ig Dunaradványon volt pap. Ezt követően 35 éven át szolgálta lelkipásztorként a szapi és nyáradi nyáját. 1963 áprilisában, 82 esztendőskorában ment nyugdíjba, majd 1964. május 21-én elhunyt. Egykori kedves hívei között nyugszik a szapi temetőben.

A Szap–Csiliznyáradi Reformált Keresztyén Gyülekezet presbitériuma – Görözdí Miklós lelkész javaslatára – határozatot hozott 1963. augusztus 18-án, amelyben meghagyták özvegy Csekes Bélánét a paplakban addig, amíg új lelkész nem érkezik. A határozatot Szapról Bereczky József gondnok, Nyáradról Bartalos Ferenc hitelesítette.

1996 áprilisában a szapi Miklós Endre adott ismertetést:

„Csekes Béla tiszteletes úr után a szapi és a nyárad reformátusoknak nem volt állandó, választott lelkészünk. Az egyházi szertartásokat, istentiszteleteket alkalmilag érkező lelkészek végezték. Úgy emlékszem, Tuba Lajos, Ábrahám Kornél, Végh Dániel és Marcsa Dániel nevű lelkészek működtek Szapon 1978-ig. Azt követően két évig tevékenykedett Brányik Sándor. Őt követték: Boros Kornél, Szabó András, Édes Árpád, Peres Imre, idősebb Görözdí Miklós, majd ifjabb Görözdí Miklós lelkészek és Bor-siczky Judit lévita, akit időközben már pappá szenteltek.”

REFORMÁTUS ELŐLJÁRÓK

A Szap–Csiliznyárad Református Egyházközség működésének oszlopai a gondnokok voltak. Érdemeiket felsorolni lehetetlen, de legalább a neveik maradjanak fenn.

Az 1673. évi somorjai gyűlésen tűnt fel Czene Péter és Mező Mátyás neve, valószínűleg előljárók voltak. Az 1700-ban leégett templom megmaradt értékeit, például az anyakönyvet az istenfélő Bartalos Ferencre bízta, tehát ő volt az egyház világi vezetője. Aztán hosszú ideig nincs adat az előljárókról. Az 1885-ös templomépítésben Miklós Pál, idős Miklós János és Écsi Miklós gondnokok tűntek fel, de említve volt már ekkor Kalmár Péter neve is.

1845-ben Hamar László és ifj. Bartalos János, 1847-ben id. Bartalos János, 1848-ban Miklós Sámuel Nyáradról, 1851-ben Écsi Dávid, 1854-ben Écsi Miklós, 1857-ben Bartalos János, 1860-ban Bartalos Imre, 1864-ben László Lajos és Beretzky István, 1872-ben Écsi András, 1874-ben Bartalos Dávid, 1877-ben Kalmár Péter, 1880-ban Miklós János, 1884-ben Écsi Miklós Szapról, öreg Miklós János s Miklós Pál Nyáradról, 1887-ben ismét Miklós Pál, 1890-ben Szegi János, 1891-ben Écsi Miklós, halála után Miklós József és újra Miklós Pál, 1893-ban Szegi Lajos és Kalmár Péter (őt négyszer választották újra), 1899-ben Szapról Szegi Lajos és Nyáradról Miklós Pál, 1900-tól öt éven át Kalmár Péter, 1905-től Bartalos Mihály, 1915-től Miklós Sámuel, 1932 és 1942 között Bartalos Mihály Szapról és Miklós Vince Nyáradról, 1943-tól Bartalos Lajos, 1948-tól Paksy Vidor, 1951-től Bereczky József, 1968-tól a nyárad Miklós Ferenc volt a gondnok.

1958-ban tisztújítás történt az egyházi vezetőségben.

Presbíterek (az egyházközségi tanács világi tagjai) Szaprol: id. Bereczky Lajos, id. Bartalos József, Tóth László, Szombati Lajos, Soós Lajos, Czanik István halála után veje, Sebő Gáspár, ifj. Bartalos József, Bereczky Sándor és Miklós Endre. Pótpresbíterek Szaprol: Tar József, Miklós Zoltán, Lengyel Lajos és Sebő Gáspár (őt 1966-ban presbíterré léptették elő).

Presbíterek Nyáradról: Hölgye István, Miklós István, Bartalos Ferenc és Miklós András. Nyáradi pótpresbíterek: ifj. Bereczky Lajos, Bábits Pál és Miklós József.

A szapi Miklós Endre ismertetése 1996-ban:

„A kurátorok (gondnokok) közül a szapi Bereczky József 1968-tól 1978-ig, a nyáradi Miklós Ferenc pedig haláláig töltötte be ezt a tisztséget. Utánuk következtek: Szaprol én, Miklós Endre (1996-ban is én vagyok e tisztségben), Nyáradról 1978 és 1995 között Miklós András, 1996-ban Bábits Pál.

A szapi presbíterekről: id. Bereczky Lajos elhunyt után fia, ifj. Bereczky Lajos jött. Idősebb Bartalos Józsefet is fia, ifjabb Bartalos József, őt pedig 1995-től már az ő fia, Bartalos Elemér követte a sorban. Idősebb Tóth Lászlótól is a fia, ifjabb Tóth László örökölte a tisztséget. Szombati Lajos leánya, Lenke váltotta. Soós Lajosnak nincs utóda. Czanik István helyett Sebő Gáspár, Bereczky Sándor helyett fia, Bereczky Imre vette át a stafétát. Én, Miklós Endre pedig 1958-tól egyfolytában vagyok presbíter.

A nyáradi presbíterek: Hölgye Istvánt 1995-ben fia, Hölgye Gáspár váltotta; Miklós István utóda az unokája, Horváth Tihamér lett. Bartalos Ferenc meghalt, nincs utóda. Miklós András viszont változatlanul presbíter 1996-ban is. Pótpresbítereket az utóbbi időben nem választottak.”

REFORMÁTUS TANÍTÓK ÉS KÁNTOROK SZAPON

A nyáradi református gyermekek a kezdetek óta Szapra jártak át alapiskolába. Hogy mikortól? Nem tudni. Azt tudni, hogy „1673-ban épített iskolát és mesterlakást a nagynevű Balázs pap. Ez 17 év múlva leégett”. Tehát a nyáradi és a szapi református gyermekek iskoláztatása 1673-tól már folyt, s ha lakást is építettek neki, akkor volt már „oskolamester” is bele. Továbbá:

„Az egyház a Türelmi Rendelet (1781) kibocsátása után újra épített templomot és iskolát, de hogy az meddig működött, azt nehéz lenne megállapítani.” 1793-ból már ismerjük a tanító javadalmazását is.

A folytatást Csekes Béláné krónikájából ismerjük.

„1869-ben a Tó-Sziget-Csilizközi járás szolgabírája intézett felhívást a szapi eklézsiához, felszólítván az iskola átalakítására. E szerint nagyobb ablakokat, több padot állítson be, mert a község 3 felekezetű gyermekei mind ide fognak járni. A Ref. Egyház elfogadta a felszólítást, mely szerint a róm. katolikusok és az izraelita gyermekek is a református iskolába fognak járni. Kikötése volt, hogy a felekezeti jellegét megtartja s benne csak református tanító taníthat. 44 évig tanította a háromféle vallású gyermekeket Deák János rektor úr 1860-tól 1904-ig. A mostani iskola volt-e ez, vagy a szájhagyománynak kell hinnünk, hogy a Duna-töltés oldalánál volt a régi iskola és a tanítólakás? Csak az eladás adataiból gondoljuk, hogy a régi iskola a paplakással szemben állott a mostani Duna-töltés mellett. A mostani iskolában a század elejétől folyt a tanítás, egészen az államosításig, 1945-ig. Később óvoda lett, jelenleg pedig esketőteremmé alakították át.”

Fenntartással kell fogadni azt, hogy a szapi katolikus gyermekek 44 évig a helybeli református iskolába jártak. Egy 1896-ban kiadott forrásmű (dr. Komlóssy Ferencz: Az Esztergom Főegyházmegyei római katolikus iskolák története) szerint, Szapráról a katolikus gyermekek Nyáradon tanultak, mégpedig a dógheli nagyiskolában.

A szapi református tanítók: 1860 és 1904 között Deák János, 1904-től 1906-ig Thomayer Géza, 1906-tól 1908-ig Markó Lajos, 1908-tól 1928-ig Páncél Lajos, 1928–29-ben Szulacsik Margit, 1929–30-ban Jó Endre és Nagy Ernő (ők segédtanerők voltak), 1930-tól 1936-ig Szekeres Emília, majd 1936-tól 1945-ig Szénássy Béla. Ő volt az utolsó felekezeti tanító a református iskolában, majd 1945 után már csak kántorként működött, a Magyarországra történt távozásáig.

Mivel Szapon a református tanítók egyben kántortanítói képesítéssel is rendelkeztek, Szénássy Béla távozásáig ők szolgálták az istentiszteletek énekes kíséretét.

Az 1947 utáni időkben Csekes Béláné nagytiszteletű asszony szolgált kántorként a szapi református templomban.

A szapi–nyárad reformátusok anyakönyvéről feljegyezték, hogy 1615 körül kezdték vezetni. 1746-tól volt meg egy régi anyakönyv, s az 1952-ig a szapi egyház tulajdonát képezte.

ÚJ PAPNÓ SZAPON

1996. május 12-én nagy ünnepség volt Szapon: Dr. Mikó Jenő, a Szlovákiai Református Keresztény Egyház püspöke végezte el Borsiczky Juditnak, Szap–Csiliznyárad Református Egyházközség új lelkészének szolgálatra bocsátását.

A zsidókról^(129–130.)

Nyárad története nem lenne teljes a faluban egykor élt zsidók említése nélkül. Nem akartak ők elkülönülni a lakosság többi rétegétől. Igyekeztek vérbeli nyáradiakká válni. Talán nem is érte őket jelentősebb kellemetlenség a falubeliek részéről a másságuk miatt. A másságuk is csupán vallási szempontból mutatkozott meg. A tűzgyújtás néhány fillér hasznot hozott azoknak – lehettek ők katolikusok vagy reformátusok –, akik az adott időben éppen arra jártak.

Igyekeztek a nyáradi zsidók minden lehetséges formában beilleszkedni, de – az otthon, idegenek szeme előtt lehetőleg rejtve végzett vallási szertartásaikon túl – eltemetni máshová vitték halottaikat, mint a falu többi lakói.

A nyáradi és a szapi községi temetőkből alig választódnak el egymástól a katolikusok és a reformátusok sírjai. Legfeljebb a kereszt helyett a fejfa, vagy a sírkőre vésett szomorúfűz tudatja a temetőkből nézelődővel a lent nyugvó egykori vallását. Tehát lett volna nyughelyük a községi temetőkből, a nyáradi és a szapi zsidóknak is...

Vajon ők maguk akartak-e izrealitákként elkülönülten nyugodni a keresztényektől? Vagy erre kényszerültek? Nem tudni. De az tény, hogy Nyárad és Szap zsidó lakóinak külön temetőjük volt egykor a két község között. Pontosabban az Új-örvény és a Szapi-örvény között, az országútól jó száz méterrel beljebb, a Duna felé. Sajnos mára már nyoma sem maradt.

Az egykor Nyáradon élt zsidók közül Rosenstern Herman neve maradt fenn, mégpedig a község képviselő-testületi tagjai között szerepel az aláírása 1888-tól, minden fontos községi szabályrendelet egyig jóváhagyójaként.

A Nyáradon élt zsidókról Csicsay Alajos, a Párkányba elszármazott, egykori nyáradi lakos így nyilatkozott:

„A Hübsch család valamikor Dóghelben, Vígh Károlyék házában lakott. Úgy tudom, szatócsboltjuk volt ott. A Hübsch család Sámuel nevű tagja később Érsekújváron élt, az 1980-as évek végén, 80 éves korában halt meg.

Egy leánytestvére kivándorolt Izraelbe, akihez kiment Sámuel leánya is és ott is maradt. Hübsch Sámuel régi kommunista volt, ennek ellenére bizony kegyvesztett lett. Utána évtizedeken át aktív tagja volt a Csemadoknak helyi és járási szinten, sőt még vezetőségi taggá is megválasztották. Üveges volt a szakmája, és – szinte csoda – az is maradt mindvégig. Engem, mint ugyancsak Nyáradról származót, szinte rokonának tartott.

Nyárad másik zsidó családjának feje Grünwald Miksa volt. Házuk az országút mellett állt, csak egy térség választotta el a kisiskolától, ez volt az üzletük és a lakhelyük. A Fő utcáról nyílt a vegyesbolt bejárata, felette cég-tábla: Grünwald Maximilián szatócs. Az első szoba volt az üzlet, mögötte nyúlt el a Nyáradon szokásos hosszú parasztház, amely kertben végződött. A kisiskola utáni térségtől magas deszkapalánk választotta el, vagy inkább véde a Grünwald család életét a kíváncsi tekintetek elől. Pedig a nyáradi legények szemezgették ám a csinos Grünwald lányokat. Ellenben a kiskis-kolába járó kamaszodó fiúk nem szerették Maxi bácsit, mert ha a „népesdi” nevű játékuk közben a labda – amely akkor még szőrből madzaggal gömbölyűre kötözött golyó volt – berepült a kertjébe, azt onnan nem kap-ták vissza.

Nagyon szorgalmas és sokoldalú ember volt Grünwald Maximilián. A vegyesáru-boltja vezetése mellett még borbélyként és foltozó suszterként is pénzt keresett, hogy a felesége mellett még a sok leányát is eltarthassa.

Emlékszem rá, milyen szegyenkezve hordták a Grünwald leányok a sár-ga csillagot, a zsidókra vonatkozó, megkülönböztető jelvényt. Nem emlé-kezem olyanra, hogy emiatt, vagy gyűlölködésből Nyáradon bárki is bán-totta volna őket.

Egyik pillanatról a másikra történt, hogy Grünwaldékat elhurcolták. Csak a háború után derült ki, mi lett a sorsuk. Két leányuk jött csak vissza, Nyáradra. Úgy emlékszem, Lenke és Olga volt a nevük. Első útjuk egyike öreganyámhoz, Sebő Ferencnéhez vezetett, és ott Mariska nénémet, Csi-csay Lászlónét keresték. Tőlük hallottam először, hogy a koncentrációs tá-borokban szappant főztek a zsidókból. Hétéves voltam, ott sündörögtem a varrónő Mariska néném mellett, amikor arról meséltek – nekem mesének tűnt, de megboroztam közben –, mi történt velük. A német őrtől azt kér-dezték: mi lett a szüleik sorsa? Erre a német egy szappant dobott közéjük

azzal a megjegyzéssel, hogy ilyenné váltak az öregek! Szinte magam előtt láttam a Grünwald leányok elbeszélése alapján a koncentrációs lágert, a drótkerítéssel körülzárt emberekkel. Valósággal átéltem azt a jelenetet, amikor a német katona átdobta a szappant a drótkerítés felett. Ugy képzeltem az egészet, mint egy drótkerítéssel körülvelt falusi kertet. Megdöbbentő, hogy az emberi agy miként rögzít bizonyos dolgokat...”

Nyárad népi hagyományairól^(131–135.)

Bizonyára a búcsújárás hagyománya nyúlik vissza a legrégebbre. Ennek alapja még Szent István törvényére – Minden tíz falu építsen egy templomot! – vezethető vissza. Mivel Nyárad csak 1939-ben jutott felszentelt templomhoz, a falu katolikus lakossága a kötelező misehallgatás miatt már ősidőktől kezdve messzebb eső helységekre volt kénytelen átgyalogolni. Ebből kiindulva: a község legelső népi hagyományai közé tartozhatott a búcsújárás és a búcsútartás.

Ám a misére járáson túl, a római katolikus egyház még zarándokutakat is indított a hívők számára. Nagyobb zarándokutakra – például a Szentföldre vagy Rómába pápát látni – csak a nagyon gazdagoknak tellett. Ezért a falvak lakosai számára a plébánosai a csodatevő helyekre szerveztek zarándokutakat. Ezek voltak a processziók, nyáradiasan a búcsújáró „prosekcíók”.

Mivel Csilizköz ezer éven át Győr megyéhez tartozott, természetes az, hogy a csilizközi plébánia vezető lelkésze a győri búcsút szorgalmazta. Hogy mi is az a búcsú? Egyházi fogalom. Ha valaki elvégzi az előírt ájtatosságokat, például ezért még el is zarándokol a csodatevő helyre – természetesen gyalog –, akkor búcsút, azaz lelki megtisztulást nyerhet.

A győri búcsúról. A püspöki székesegyháznak van egy drága kincse: a Könnyező Szűzanya ezüstkeretes kegyképe. Ide március 17-e táján zarándokolnak a hívek, a papok, de még a távoli írek is. Ugyanis: Írországból került a kegykép Győrbe. Híres búcsújáró helyek voltak még a nyáradiak számára Bacsfán a Szent Antal-templom, Pozsony hegyei között a „Máriatal” vagy a Szigetközben – Bodakkal szemben – Máriakálnok.

Az idősebb nyáradiak még emlékezhetnek a búcsús menetekre. Volt olyan is, amikor több napon át gyalogoltak, pajtáiban háltak a búcsúsok, de azért buzgón imádkozták a rózsafüzért, nyáradiasan az olvasót, majd felváltva Mária-énekeket zengedeztek kacskaringósan elnyújtva. (Ez utóbbiról jut eszembe, az ájtatos éneklésre csúfondáros szöveget találtak ki, amely állítólag arra szolgált, hogy az elől gyaloglókat figyelmeztessék a kény-

szerből elmaradókra. A következő csúfondáros szövegnek még dallama is volt: „Elöl megy a Kúvári a kereszttel, utána a Nagy Gáborné, de leült pi-sálni, ó várjuk meg, ne hagyjuk el.”)

A zarándokmenetek idején – a templomi zászlók mellett – „Szent Mihály lován”, azaz a koporsó viteléhez használatos, vállon hordozható (négy fér-fi kellett hozzá) ravatalozón vitték a falu védőszentjének szobrát is.

Például a nyáradi templom színes Mária-szobrának szintén volt rövid, könnyű, fehér színű Szent Mihály lova, azaz négylábú állványa. A dógheli nagyiskola volt egykor a templom-helyettesítő imaház, és onnan körmenet-kor a Mária-szobrot (korábban ott volt a helye) szintén vállon, azaz a Szent Mihály lován vitték.

A búcsújárás tulajdonképpen kirándulásnak számított. Alkalom volt a fa-lut elhagyva, más tájakat is látni. Hiszen az autóbuszok megjelenése előtt csak a lovaskocsi jelentette a közlekedési eszközt a nyáradiak számára (a vonat messze volt, akár Szerdahelyen, akár Megyeren akart valaki felszáll-ni). De a szegényebbek nem voltak ám restek gyalogolni, elvégre a „láb mindig kéznél volt”.

A falu templomának búcsúját mindennél komolyabban vették. A falusi búcsú napja mindig a saját templomuk védőszentjének névnapjára esett. Nyáradnak azonban ilyen szempontból 1939-ig gondjai voltak...

Amíg nem volt Nyáradon felszentelt templom, addig a helyi búcsút a ba-lonyi búcsú napján, a nagyiskolában (a községháza áll a helyén) oltárként felállított Mária-szobor előtt litániázva tartották.

A balonyi templom felszentelésének és egyben a balonyi búcsúnak a napja: július 2.; azaz a csilizközi plébániatemplomnak Sárlos Boldog-asszony a védőszentje. (Érdekességgént érdemes idézni a Borovszky-féle monográfiából a Balonyra vonatkozó részt: „A falu kath. temploma újabb keletű, mert 1836-ig csak kis, nádfedeles kápolna volt a faluban...”)

Tehát a plébániatemplom búcsújakor tartották hosszú időn át a nyáradi búcsút is. (De itt kell felvetni: eredetileg Medvén állt Csilizköz plébániatemploma. A medvei templomnak a védőszentje Szent Anna. Vagyis az 1700-as évek vé-géig vagy az 1800-as esztendők elejéig, a plébánia Balonyra helyezéséig, a nyáradi búcsú a medvei búcsúhoz igazodott, és július 26-án, Anna-napján tartották.) Ebből következően: Nyárad búcsúja már a harmadik időpontra

esik: a medvei és a balonyi búcsúkhöz igazodás után, csak 1939-től van Nyáradnak saját búcsúnapja.

A nyáradiak már az ősidők óta átjártak a szomszédos falvak búcsúi miséire, illetve a nyáradi reformátusok a szomszédos községek istentiszteleteire látogattak. Ám ha ott volt rokonságuk, akkor még maradtak a délutáni és az esti világi búcsúra is. A szapi búcsút október 15-én, Teréz-napkor, a radványi búcsút Péter-Pálkor, a bősi búcsút – friss tőkből készült főzelékkel – Flórián napján tartják.

A nyáradi templomot – az alapozáshoz képest tíz évvel később – 1939. szeptember 8-án, Kisboldogasszony napján szentelték fel. Azóta ez a búcsú napja, illetve az ehhez közel eső vasárnapon tartják Nyáradon a búcsút.

Az 1945 utáni években bekövetkezett vallásmellőztetés, az ateizmus hivatalos támogatása következtében már jobbára elvesztették egyházi jelentőségüket a falusi búcsúk. Nem a lelki megtisztulás, a bűnbocsátó búcsúszerzés a legfontosabb. Az ájtatosság helyét átvette a vásári szórakozás és az esti bálozás. Még az a szerencse, hogy a más falvakban, városokban lakó rokonok, ismerősök összejövedele, az érkezők vendégül látása még nem halt ki a szokásból.

Jó fél évszázaddal korábban (és még azelőtt) a falu búcsúját megelőző napon kezdődött a sütés-főzés. Ez az asszonyok és a lányok dolga volt, a férfiak pedig átmentek a szomszéd falvakban lakó rokonokhoz, jó barátokhoz búcsúi meghívással. Bizony szinte tobzódott a sokféle jóban a látogató, mert kínálatban nem ismertek pardont a háziak. A viszonzás a rokonok búcsúján természetesnek számított.

A búcsú mindazonáltal a gyerekek álma volt. Már előző napon lesték: hány sátoros jött, érkezett-e lövöldés és ringlispiles? Még a legszegényebb családban is jutott némi pénz a gyerekeknek búcsúkor, és a vendégek is csúsztattak a ház aprajának cukorra valót. Nagy volt ám délután a tolongás a sátrak körül, volt keletje a bővlinak. Durrantak a céllövölde lecsapódó bábjai, kigúvadt szemekkel kiabáltak a mutatványosok, harsányan trombitáltak a körhintások. A kispénzű gyerekek inkább csak sóhajtoztak a látnivalók és az édességek megszerezhetetlensége miatt, de egyben biztosak lehettek: a ringlispile ingyen is felülhettek. Igaz, annak is volt ára: a föld felett két méterre levő deszkadobogón rohannak körbe-körbe a pénz nélküli

gyerekek, és hajtották a körhintát. Öt hajtás után lehetett ingyen ringlispi-
lezni egy menetet.

Délután aztán fokozatosan megteltek a kocsmák, még az udvaron állított
leveles sátrak alja is tele lett asztalokhoz ült mulatni vágyókkal. Estefelé az-
tán kezdődött a reggelig tartó bál. Ehhez egykor lovas kocsikkal Bősről
vagy Megyerről hoztak muzsikus cigányokat.

Az esztendő ünnepeit mindig kellő áhítattal, bensőséges elmélyedéssel
ülték meg a nyáradiak. A „sátoros” ünnepekről és a jelentősebb szokásokat
megjelenítő piros betűs napokról külön esik említés.

Ismerték és tisztelték a nyáradiak a „kétasszony-közi” hiedelmeket (a két
asszony: Nagyboldogasszony augusztus 15-én és Kisboldogasszony szem-
tember 8-án). Megülték Szent István király napját augusztus 20-án. A szept-
ember 29-i Mihály-nap a pásztorok számára volt nevezetes. Szent András
napján böjtöltek a lányok. Miklós-napkor járták a házakat a maskarákba
öltözött suhancok, főleg a gyermekeket ijesztgetve. Luca-nap estéjén az
volt a szokás, hogy a titkos szerelmesek házai közé polyvából utat szórtak.
Luca hozta a szerencsét, elűzte a gonoszt és a betegséget, de ekkor este is
beöltöztek a fiúk-lányok álarcos maskarába, s járták a házakat.

A karácsonyvárás adventi hangulatában – a munkálkodó férfiak kivéte-
lével – hajnali szentmisékre jártak az emberek, napközben pedig járták a
házakat a betlehemesek. Némi pénzkeresés reményében még Bősről is át-
gyalogoltak Nyáradra a szegény sorsú gyerekek. A betlehemesek szinte már
az iskolakezdéstől készülődtek: összeállítottak fából és papírból a kis temp-
lomot – betlehemet – , benne szentképekkel, bölcsőben kis Jézussal, és be-
tanulták a mondókákat és azok eljátszását. A betlehemesek fontos köz-
reműködői voltak a család lelki felkészülésének. A csoport bebocsátást
kért, aztán a következőket énekelték:

*Pásztorok, juhászok, csordások!
Mit csöregedeznek a források,
De gyönyörű ez az éjjel,
Gyorsan tekintetek széjjel,
Nézzetek Betlehem felé,
Hol Szűz szülé szent magzatát.*

Karácsony estéjén, december 24-én, azaz a szentestén tulajdonképpen reggel kezdődtek a hagyományok. Először is délig böjtöltek, ezért ezt a napot karácsony böjtjének is nevezték. Az ebéd is böjtös volt, ha csak lehetett halat ettek (bizony az előző napon működtek ám a rabsic halfogók, meghúzták hálójával a vizeket az orvhalászok). Kora délután elindultak a pásztorok és a kanászok túlkölve, ostort pattogatva, és a gazdasszonyok átadták a boldog karácsonyt kívánó legeltetőknak az adományokat, a nekik sültötts kálacsot. Aztán következtek a mendikálók. Legkorábban a kisgyerekek indultak, nyakukban kis, fehér tarisznyával, és a rokonokhoz, ismerősökhöz beköszöntve, hanges Dicsértessék a Jézus Krisztus! – a reformátusok Jó napot kívánok-ot mondtak – köszönés után rákezdték egy-egy karácsonyi énekekre. Koruknak megfelelően mind később kezdték a mendikálást a fiúk, lányok, majd a legények, leányok, akik között még a fiatal házassok is előfordultak. Jókorá csapatok verődtek össze, aztán a saját szüleik, rokonai, ismerőseik ablakai előtt (a kivilágított ablakú szobában tartózkodtak a mendikásokat váró háziak) rázendítettek a gyönyörű karácsonyi énekekre: Mennyből az angyal..., Csordapásztorok midőn Betlehemben..., Pásztorok, pásztorok..., Dicsőség, mennyben az Istennek... stb. A gyermekek almát, diót és pár fillért kaptak a tarisznyájukba. A legényeket, lányokat behívták, étellel, itallal kínálták. A boldog karácsonyt kívánót nem engedték el üres kézzel, kínálás nélkül.

A karácsonyfa-állítás nem nagyon régi szokás Nyáradon. Még a második világháború előtt sem tudott fenyőből karácsonyfát állítani a nyáradai családok többsége. Még annak is örülni lehetett, hogy egy vékony rudat, söprűnyelet kifúrva, a lyukakba fenyőgallyakat állítva készült a karácsonyfa. Egykor a kicsi örömszerzés is nagy örömet adott. Volt is hangulatuk az ünnepeknek, pedig az egymás megajándokozása még nem is volt szokásban.

Szenteste a mendikálások addig tartottak, amíg az éjféli litániára nem harangoztak. Legalábbis ez így volt a templom 1939-es felszenteléséig. A harangláb egykor Sebő József, Hölgye Lajos és szöke Csicsay Lajos házai közötti háromszög dombján, Bős felől érkezve az országút és a Krumplisor közötti elágazásban állt. Teruska, a későbbi Bajcsy Gáborné volt a harangozó.

A templom felszentelése után sem lehetett Nyáradon igazi éjjeli misén részt venni, hiszen a pap Balonyon lakott. Ezért az asszonyok előéneklésével éjjeli litániát tartottak.

Ide kívánczik Marczell Béla gyűjtése, amelyben feljegyzett egy érdekes nyáradai szokást és mondókát:

„Éjjeli mise előtt a felnőttek is jártak mendikálni. Az áhítatos mondani-való közé néha tréfás szövegeket is beloptak. Eljátszották, mintha kolbászt akarnának elcsenni a kéményből:

*Nem érem el fáré.
Székrű szekundaré.
Ha nem éred fáré,
Székrű szekundaré.*

Magyarul ez azt jelenti, hogy ha nem éri el kézzel a kolbászt, álljon föl a székre s így vegye le.”

Ebből az idézetből nem derül ki, hogy a valóságban ez a mondóka csak megszépíti a valóságot. Hogy tulajdonképpen mi történt, azt Csicsay Mihály adatszolgáltató így írta le:

„Gyermekkoromban háromféle betlehemes csapat is járt a házakat, közülük egy még más falukba is elgyalogolt. A mondókás eset Hölgye András házánál történt. Abban a házban nyitott konyha volt, kéménye teleaggatva füstölni valóval. A zömében dőgheliekből álló csapatnak Cs. I. volt a fáréja, azaz ő volt a főbojtár. A fáré bekopogott a gazdához, belépett és megkérdezte: Szabad-e behozni a betlehemet? Az engedély megadása után ő vitte be a kicsi templomocskát, azaz a betlehemet. Ezalatt a többiek kint maradtak, csak ha a fáré kiszólt értük, akkor mehettek be ők is, mégpedig énekelve. Csakhogy a gazda és családja nem a hideg nyitott konyhában, hanem a meleg hátulsó szobában tartózkodott, így a várakozók nézelődhettek a konyhában. Fel is néztek a „kaminba”, a nyitott konyha kéményébe, és észrevették a füstölni való sonkákat, oldalasokat, kolbászokat. A várakozó betlehemesek szedtek is le maguknak belőle. M. J., M. F., M. E. (ők felnőtteként is jó bandát képeztek pár évtizeddel ezelőtt) bizony megdézsmálták az alsó sort. Ekkor szólt ki Cs. I. fáré M. J.-nek, hogy be lehet men-

ni. Ő azonban nem ment, hanem visszaszólt: Nem érem föl, féré. Erre jött a felelet: Székrű, szekundaré! (szekundaré: másodbojtár)...

Ekkor kezdődött a betlehemezés helyett a balhé. Hölgye Andrásékhoz éppen ekkor toppant be látogatóba a házigazda öccse, aki a konyhába lépve azonnal észrevette a tolvajlást. Bezárta maga mögött a konyhaajtót, beszólt a szobába, hogy nézzenek ki. Bizony azonnal észrevették, hogy a füstől már mi mindent leszedtek. Erre aztán alaposan eltángálták a betlehemeseket, aztán visszarakatták velük a Morva Ignác füstölt húsait.

Ezután csúfolták a dógheli gyereket így:

*Nem írem fő féré,
Székrű szekundaré."*

Folytassuk Marczell Béla gyűjtésének ismertetésével:

„A karácsonyi időszakban szokás volt az aprószenteki vesszőzés, amely ugyancsak az egészség megóvását célozta. Szilveszterkor a lányok ólmot öntöttek: lavórba vizet tettek, abba belecsöppentették a megoivasztott ólmot, s ami abból kialakult, az lett a jövő. Ha kardforma alakult ki, azt jelentette, hogy a férj katona lesz; ha cipő alakja jelent meg, cipész lesz a kéré; s ha koszorú, a lány férjhez menése volt várható."

De még maradjunk a nyárad karácsonyestnél. Vacsorára – amely szinte mindenben megegyezett a csilizközi falvak étkezési szokásaival, vagyis főtt öregbabot, mákos gubát és lehetőleg halat ettek – a családfő egy almát annyi felé vágott szét, ahány tagja volt a családnak. Aztán kinek mennyi jutott az alma magházából, aszerint örült. Ugyanis abból állapították meg, hogy a családtag egészséges lesz-e az új esztendőben? Minél kevesebb magház került az almaszeletbe, azaz minél épebb, egészségesebb volt az almarész, annál egészségesebb lesz az illető – így hitték.

Az őesztendő utolsó napjának estéjén mindig bállal búcsúztak, és vigalommal fordultak az új évbe. A két világháború között Csicsay Gábor volt Nyáradon a kocsmáros. Miklós Viktor és Szőke Csicsay Imre háza között volt a Hangya bolt, utána a kocsmá, éppen szemben Végh Benedek házával. Az öreg kocsmá sárgára meszelt homlokzatán még a második világháború után is jól olvasható volt a festett felirat: HOSTINEC.

A szilveszteri bál ellenére éjfélkor vagy késő este nem maradhatott el az év végi hálaadás. Összegyűltek az emberek Dóghelben, a nagyiskolában hálaadási litániára. 1939-től a Szilveszter esti litániát már a Kisboldogasszony tiszteletére felszentelt templomban tartották. Ekkor kihirdették a népnek az őesztendő anyakönyvi adatait: hányan kötöttek házasságot, mennyi keresztelelt tartottak, illetve mennyi temetés történt az év folyamán.

Az újév napja csendesen szokott eltelni, de a Boldog új esztendő! kívánság nem maradhatott el a rokonoknál, ismerősöknél és a szomszédoknál. Minden háznál annak örültek a legjobban, ha férfi – lehetett az kisfiú vagy öregember – volt az első köszöntő. A babonások úgy tartották: ha nő – ne adj’ isten, öregasszony – jelent meg először a háznál, vagy éppen ő kívánt boldog új évet, az nemhogy boldogságot vagy szerencsét, hanem inkább rosszat jelentett. A gyerekek, vagyis hát a fiúk hajdanában járták a házakat, rigmusokat mondtak és boldog új évet kívántak. Ez is hozott néhány fillért, amit aztán boldogan számolgattak.

A néphit számos bölcs mondást ismer január elsejéről. „Az újévi köszöntést jó szívvel kell fogadni, mert még az a gyümölcsfának is használ: amely gyümölcsfát korán reggel felköszöntenek, az nyáron bő terméssel fizet. Újév napján nem szabad szárnyas állatot enni, mert a baromfi hátrafelé kaparva elkaparintja az ember orra elől a szerencsét. Újév napján malacpecsenyét jó enni, mert a malac előre tőr, így rábukkan a szerencsére.”

Vagy: „Élj ekkor fűszerszámos étkekkel, meleg étellel és marhahússal, új bort is ihat, de mértékkel.”

A tél végi ünnepek – vízkereszt, gyertyaszentelő – ugyancsak szokásokat keltettek egykor. Például a karácsonyfának vízkeresztig kellett feldíszítve maradnia – a gyerekek bánatára. A megszentelt barkát pedig sohasem vitték be a házba, hanem a konyhaajtó előtt a „szerhába”, a nádfedél aljába tűzték, hogy az megvédje tűztől, villámcsapástól az épületet. A hamvazószerdai egyházi szertartásra is nagyon odafigyeltek, hiszen a veszedelmes torokgyík rengeteg gyereket vitt el idejekorán. A tél végi szokások a húshagyókeddi bállal zárultak – mégpedig éjfélkor, hogy aztán a hamvazószerdával megkezdődjék a nagyböjt.

De még mielőtt böjtölni kezdtek volna a nyáradiak, lezajlottak a disznóölések. A gazda előzőleg felkérte valamelyik böllért a vágásra (korábban

Bajcsy Zsigmond, később Busánszky László volt hentes és mészáros Nyáradon, de disznóvágásra jobbára „amatőrt” hívtak). Egy-egy kupicányi pálinka felhörpintése után ketten elmarkolták a hízót az ölben, leteperték, mire a böllér megforgatta a kést az állat torkában. Az éktelen visítás hörgéssé csillapult, majd elhallgatott, közben egy lány vagy asszony felfogta tálba a kiömlő vért, mely a hurka készítéséhez kellett. Ezután következett a szalmakupac alatti pörzsölés. Hatalmas lángnyelvek csaptak fel többször is, mire leégett a sertés sörtéje. A gyerekek sem maradhattak ki e mulatságból. Ott settenkedtek a tűz körül, majd megkapták gyűszűnek a disznó forró körmét. A disznó feldolgozása mindenütt hasonlít egymásra, nincs értelme ezt ismertetni. De arról feltétlenül meg kell emlékezni, hogy voltak idők, amikor a beszolgáltatás kijátszására csendes és fénytelen disznóölést kellett végezni. Sulyok- vagy fejszefokütéssel elkábították az állatot, aztán szúrták le, hogy ne visítson. A pörzsölést úgy oldották meg, hogy nem éjszakai sötétben csaptak fel a lángok, hanem szekéren, szalma alatt kivitték a leszúrt állatot a határba, és nappal pörzsölték. Még annyit: a kostoló küldése – porcelán tányéron hurka, májas, friss pecsenye fehér szakajtóruhával átkötve – a gazdasszony részéről a rokonság fokával bővült; a kóstolót a gyerekek vitték nagy büszkén és örömmel, hiszen pénzt kaptak érte.

Valaha, ha sertést adtak el a vándorló kereskedőknek, a gyerekek „farkapénzt” kaptak a kupecektől.

A vízkeresztől húshagyókeddig tartó farsang volt a házasságkötések időszaka. A rigmusok sokaságát nehéz lenne felsorolni, mint ahogyan az ételek sokasága is felsorolhatatlan. De egyet meg kell említeni: a lakodalmi ételek mellé kulcsoskalácsot is sütöttek bőven, hiszen azt kellett dobálni a bámészkodók közé, ha nem akarták, hogy megszólják a ház népét. Az esetések Balonyon történtek: előbb a jegyzőnél történt a polgári, aztán a templomban az egyházi esküvő. A reformátusok esetében ez annyiban változott, hogy a templomi esküvőre a jegyzőtől Szapra hajtattak. Lótulajdonos gazdák esetén gond nem volt a násznép kocsikáztatásával, mert egymásnak kölcsönösen segítettek, ám a szegény sorsú legény sok napra elkötelezte magát gyalogmunkára, hogy ledolgozza a lakodalmi kocsikázást.

A nagybőjt tulajdonképpen az étkezés milyenségével vált ki a többi hétköznapi közül. Azt mondták a nyáradiai: legjobban a saját hasán spórol az

ember! Ez pedig szigorú törvény volt: a szegények kényszerből, a gazdák családjai a szerzés ördögétől sarkallva bőjtöltek. Húsos-zsíros ételeket nem fogyasztottak. Viszont egymást váltották a kukoricalisztből, gabonából készült második fogások: a görhöny, a ganci, a csirázott gabonából készült csiripiszli bizony megvékonyította a derekakat.

A böjti litániákat Dóghelben, a Balonyi úti elágazásnál álló keresztnél tartották. A májusi litániák (létányiák) pedig a Hölgye Lajosék előtti Szűz Mária-képet körülállva történtek (amíg nem volt templom, illetve nem volt felszentelve). A falu harmadik kőszentje a Bős felőli faluvégén fogadta az érkezőt, a Szent János-szobor lánckerítésén sok gyerek „hrintázott” eddig.

A nagyhét és a húsvét az ájtatoskodás jegyében telt el. Nagy ünnep volt a feltámadás! Nagyszombaton aligha maradt otthon olyan nyáradai ember, aki mozogni volt képes. A gazda kocsival, akinek az nem volt, gyalog ment át Balonyra. A feltámadási körmenet után, szívükben telve allelujával ballagtak haza kicsik (négy-öt éves kortól) és felnőttek.

A húsvéti locsolkodási szokás ismertetése érdekében visszatérünk Marczell Béla gyűjtéséhez. Az akkor 77 esztendőös Vida Simonné, Katica néni mondta el a történetet:

„Jeruzsálemben Pilátus háza előtt volt a piac. A kofák meg a vevők korán hajnalban már hangosan egyezkedtek, de azt is tárgyalták, hangoztatták, hogy Jézus föltámadott. Egyesek elhitték a hírt, mások nem. Ebből veszekedés támadt. A csetepaté miatt Pilátus nem tudott aludni, ezért vízzel öntötte le a veszekedő népséget, hogy hallgassanak el. Ennek emléke a húsvéti locsolkodás.”

A következő jeles ünnep a kétnapos pünkösd. Pirospünkösdre kinyílik a piros pünkösdí rózsza, az időjárás kellemesre fordul, ezért az emberek beszédjükben, cselekedeteikben és ruházkodásaikban élénkségre törekedtek. Az alábbiakat is Marczell Bélától tudjuk:

Régen pünkösdkor Nyáradon is választottak pünkösdí királynőt. A fehér ruhába öltözött leányok körbejárva táncoltak és énekeltek:

*Szép pünkösdnek jeles napja,
Melyet Jézus Krisztus
Igért a tanítványainak...*

A későbbi időkben a fehér ruhát rózsákkal díszített ruhák váltották föl. A házról házra járás elmaradt, helyette bált rendeztek. Ez volt a rózsás bál, éppen a rózsákkal díszített ruhákra utalva. A pünkösöd ekkor még tavaszünnep volt. Az erő, az egészség, az anyagi jólét és a szerelem ünnepe.

Az úrnapi körmenet régente csakis Balonyon történt a nyáradiai számára. A leánykák ekkor szép új ruhát kaptak, kis kosárkából szórták a virág-szirmokat a körmenet előtt.

A Csallóköz-szerzte közismert híres boszorkányok nem kerültek el Nyáradot sem. Hiedelmekben, babonákban sem volt hiány. Ezek gondolatban elfogadása, a szokások betartása valamikor természetes dolognak számított. Illett is betartani a boszorkányságok, rontások szokott ellenszereit, mert nem a babonást szólták meg, hanem a hetvenkedőt. Az adatszolgáltató Vida Simonné Katica néni idején még tudtak mesélni történeteket a savanyú káposztát köpködő boszorkányokról. Meg arról is, aki a kovácslegényt lóvá változtatta, minden éjjel megnyergelte, míg végül ő maga esett boszorkánysága áldozatául.

A szájhagyomány szerint járt Nyáradon a híres bakonyi betyár, Savanyó Józsi is. Ő volt Magyarországon az utolsó betyár, és ebben a faluban is voltak titkos társai.

Nyáradon még a második világháború utáni évekig termesztettek kenderet. Ennek a haszonnövénynek igen jó föld kellett. A legjobb talajnak a Kertalja nevű dűlő földjét tartották, nevezték is azt Kenderföldeknek. Hogy mennyire fontos, hasznos volt ez a növény, azt mutatja egy szólás-mondás: Olyan elkeseredett, mint akinek nem jutott kenderföld! Kétféle változata volt: magos kender és virágos kender. Az előbbi ősszel, az utóbbit nyáron nyűtték (kézzel kihúzkodva aratták). A kinyűtt kender kétmaroknyi kévékbe kötötték, majd elszállították áztatni. Voltak direkt kenderáztató tavak, melyekben aztán a növény erős vegyi szennyezettsége következtében hal nem maradt. A kenderáztatás úgy történt, hogy az asszonyok térdre felülre feltűrt szoknyában gázoltak bele a part menti sekély vízbe, ölfaszzerűen lerakták a kévéket úgy, hogy azokat a víz ellepje. Aztán a férfiak terméskövekkel, fakarókkal annyira lerögzítették az egészet, hogy mindenütt a víz szintje alatt maradt. A kenderáztatásról maradt fenn egy huncut kis ének, amelyben a béka és az asszony fehér lábaszára említődik.

A megázztatott, majd megszáritott kender megtilolták.

A tiló fából készült, és a gazda faragóképességét dicsérte. A szerkezet lényege: egy állványon volt egy V alakú vályú – két falap ék alakban mélyült lefelé –, annak egyik végén csapon fel-leforgatható V alakú hosszú kés volt, markolattal a másik végén. Ezt a kést felhajtva, lecsapva törték meg a kender szárát. A lehullott kenderhéjat nevezték pozdorjának, a rostcsomót pedig csepűnek. A csepűt kifésülték gerebenen, amelyen egy falapból, 20 centis átmérőben, sűrű vasfogsor állt ki, abba belecsapták a rostköteget és végighúzták a szegek között. Ezáltal a rostok megtisztultak annyira, hogy guzsaly lett belőle. A guzsaly tulajdonképpen egy köteg kenderrost. Azt felkötötték a rokka söprűnyél vastagságú rúdjára, és máris húzhatta belőle a szálát, s pödörhette a fonalat a lány vagy asszony.

A kenderfonás a hosszú téli esték foglalatossága volt. Vagy otthon végeztek, vagy összejöttek néhányan valamelyik háznál, és nagy mesélgetések, nevetgélések, nótázgatások közepette pergett az orsó a fehérmépek kezében, ahova felcsévéltek a fonalat. De volt ennek a műveletnek gépesített változata is, ez volt a rokkafonás. A vékony rúdon rögzített guzsalyból húzta az asszony a szálakat, azt két ujjá között folyamatosan megpödörte és közben a lábbal hajtott rokka orsójára felcsévélte. A fonalból motringot, ill. matringot formáltak (a legény tartotta fél méterre egymástól a két kezét és arra nyolcas alakban tekerte rá a lány a fonalat – évődések közben). A motringokat vitték el a takácshoz. Egykor két takács is dolgozott Nyáradon.

A kenderrostból pödört fonal finomságának megfelelően készültek a finom textiliák, a közepes erősségűek és a durvák. A férfiak hosszú gatyája és inge, a nők alsószyoknyája, a szakajtóruhák, abroszok, a finomfonalból készültek. A közepes finomságú fonalból készült például a lepedő. A durva fonalból szőtte a takács a zsákok anyagát, liszteszsák és „csollánzsák” minőségben. A kendermagot baromfik etetésére használták, de üttettek belőle olajat vagy süttettek a magokból pogácsát is. A fehér vagy barna vászon hosszát rőffel mérték (1 rőf kb. 78 cm), de régen használták a sing hossz mértéket is (a rőfnél rövidebb, kb. 60 cm).

Létezett egykor a legényavatás is. Ha a fiú betöltötte a 18. életévét, választott magának a legények közül körösztapát. Befizetett a suhanc jó néhány liter bort, aztán a legények körbeállták a kocsmában, mire a körösz-

apa ráöntött egy kis bort a legényjelölt fejére, és tréfás mondókák közben megkeresztelte. Ezután részt vehetett teljes jogú legényként a kocsmai mulatásban. Bizony egykor duhajkodás is előfordult mulatozás közben. Ezért a kocsmáros a bormérő pultját és a stelázsín, polcokon levő italosüvegeit „kármentővel” védte. A régi kocsmában – az idősebbek még emlékezhetnek rá – volt Nyáradon is kármentő, amely sűrű keményfalécekből állt, belülről magára zárhatta az italmérő, aztán egy kis négyzetes – szintén zárható – nyíláson adogatta ki a rendelést a virtuskodóknak. A kármentő lényege: a bottal, fokossal hadonászó, üvegeket, poharakat röpitő, padot, széket dobáló legény ha megbolondult az italtól, nem nézte, milyen kárt okoz, ki-józanodva viszont a szegény legény fizetni nem tudott. Megelőző volt a kármentő.

Játékok, mondókák – nyáradiasan^(136–137.)

Csicsay Alajos adatszolgáltató levele és a szerző visszaemlékezése alapján megismerhetjük a nyáradi gyerekek játszadozásait és közben elhangzott mondókákat, énekeket. Ezek a játszadozások akkor voltak mindennaposak, amikor még nem ismerték a televíziót; kristálydetektoros, fülhallgatós rádió is csak elvétve fordult elő a faluban; elektronikus játékok pedig még nem is léteztek. De talán úgy jobban érzékelhető e játékok, mondókák korszaka – az 1930-as, 1940-es évek –, ha tudjuk, a szülők gazdasági helyzete arra kényszerítette a gyermekeket, hogy saját szórakozásukra találjanak ki eszközök nélküli játékokat, vagy maguk készítették eszközöket a játszadozásukhoz.

Ez a kényszer szülte helyzet – a szegénységből fakadó takarékoságon túl – a gyerekek fizikai és számolási gyarapodását is szolgálta. Az 1996-ban már nyugállományban levő, de legalább fél évszázados életkoron túl jutott egykori nyáradi „leánkák meg gyerekek” fizikai állóképességének alapja a futásra és a gyors helyzetváltozásra épülő játékokban rejlik; másrészt egyes játékok a számolási készséget segítették elő. Lásd a pilickézést...

Bújócska vagy apátosdi. A legelemibb, a leggyorsabban rögtönözhető, eszköz nélküli játék volt a mindkét nembeli gyerekek számára az apátosdi. (Nyáradon a „gyerek” fiút jelent most is, a leánygyermek pedig most is „leánka”). Ehhez kellett egy hunyó – nyáradiasan sunyó –, a többi pedig bújó lett, aztán a szerepek felcserélődtek. A sunyó falnak vagy fának fordított arccal, esetleg tenyerébe rejtve arcát, befogva saját szemét, elszámolt egyesével tízig (ezt lehetett variálni ötösével, tízesével stb.), és akkor ezt kiabálta: Aki bújít, aki nem, megyek! A sunyó számolása alatt a többiek elrejtőzködtek. A bújókat egyenként kellett megtalálni, de nem ez volt benne a nehéz. A sunyónak igen gyorsnak kellett lennie, mert örökre sunyó maradt. A lényeg, a sunyóhely és a rejtekhely között „vörönyt” futott a megtaláló és a fellelt, és amelyikük előbb ért a sunyóhely falához, fájához, arra háromszor rácsapott ezt kiabálva: Apát, apát, apát! Ezért nevezték ezt a nyáradi gyerekek apátosdinak. Ezt általában a legfi-

atalabbak, inkább a tíz éven aluliak játszották. Igaz, Nyáradon ebben az időben a gyerekkor nem is terjedhetett túl a tizedik életéven, hiszen akkor már komoly munkára fogták a gyerekeket – még a gazdánál is. A gyermekek hasznosítása már az iskolakezdéssel vagy még előbb elkezdődött...

Fogócska. A leánkák játéka volt – például az iskolai tanórák közötti szünetben – az a fajta fogócska, amikor a következő szöveget énekelték felelgetős formában:

*Beültettem kiskertemet a tavasszal,
Rózsa, szegfű, liliom és rezedával,
Ki is nyíltak egyenkint,
El szeretném adni mind,
De most mingyá.
Én megveszem virágodat, ha eladod,
Ha az árát te magad is nem sokallod.
Vörsönyfutás az ára,
Fussunk egyet utána, de most mingyá.*

Az eladó és a vevő felelgetve énekelt: az első öt sor szövege az eladónak, az azt követő két sor a vevőé volt. A befejező részt együtt énekelték (kár, hogy nem tudom lekottázni – a szerző megjegyzése). Majd a körbeállt lánycsapat körül, ellentétes irányba indulva futottak, és az nyert, aki előbb ért vissza a felelgetős helyére.

Gyertek haza kislibáim... Ez is egy mondókás (nem énekes) és versenyfutásos játék volt – leánykák számára. Egy közülük a „farkas”, a többi a „liba”. A farkas lesi a libákat, és az a feladata, hogy a mondóka utáni versenyfutás közben egy libát elkapjon. Az elkapott liba lesz a farkas. Íme a mondóka, nyáradi kiejtéssel:

„Gyertek haza kislibáim! – Nem menünk! – Mír? – Fílnk. – Mitű? – Farkastű. – Hun lakik? – Híd alatt. – Mibe mosakodik? – Folóvízbe. – Mibe törűközik? – Kiscica farkába. – Gyertek haza kislibáim!” Ezt egymásnak felelgetve mondogatták, de az utolsó hívásra szétrebbentek a „libák”, a „farkas” meg futhatott utánuk.

A leánkáknak volt még több mondókás, énekes, futkosós játéuk. Ezek közül egynek a szövege a következőként hangzott:

*Körben áll egy kislánka,
Lássuk, ki lesz a párja.
Lássuk, kit szeret a legjobban,
Azzal forduljon gyorsan!*

A lányok kört alkotva állnak, a körben állók egyike kiválaszt magának egyet közülük, azzal kart karba öltve forogni kezd, miközben a többi így folytatja az éneket:

*Ezt szeretem legjobban,
Ezzel fordulok gyorsan.
Vége, vége, vége mindennek,
Vége a jó kedvemnek.*

Ezután kezdődött minden előlről, csak a körben forgók cserélődtek a körbenállók közül.

Pilickézés. Márciusban, amint felenged a fagy, de még nem kezdődhet a kislibák őrzése, a fiúk elkészítik pilickéiket. Előbb vágnak egy méteres hosszúságú botot, olyan másfél, két centis vastagságút – és az lesz az ütő. A pilicke gye 20-25 centis, két centi vastagságú fadarab, s annak két végét – ellentétesen – kb. 45 fokos szögben levágja a készítője. A pilicke egyik végét behelyezik egy férfi ökölnyi gödörbe, és ezzel máris kezdődhet a játék.

A pilickézéshez ketten készülődnek. A kezdő alaposan rávág botjával a pilicke végére, mire az felpattan. Erre bele kell ütni úgy röptében a pilickébe, hogy az a lehető legmesszebb repüljön. Ezután az ütő a lyuktól elindul és számolja lépteit (variálható a számolás egyesével, kettesével, ötösével, tízesével; ez a módszer a számolási készség szempontjából volt eredményes). A kijött lépésszám tudatában készülhetett a másik játékos az ütésre. Az ellenfél is elvégezte a pilicke felpattintását és a levegőben repkedő fadarab lehető legtávolabbra ütését, aztán ő szintén számolhatta lépéseit. A magasabb szám lett a nyertes.

A két végén ferdén levágott pilicke helyett készítettek a nyáradi gyerekek két végén hegyesre faragott változatot is, de azt tiltották a szülők, veszélyessége miatt.

Volt a pilickézésnek még számos más változata is. Például az, amikor ütés helyett a lökést alkalmazták. A kellékek azonosak voltak az előzőekben ismertetettekkel. Ehhez is legalább ketten – egy lökő és egy kapó – kellett. A kb. 10 centis átmérőjű, kézzel kikapart lyukra ráhelyezték a 20 centi hosszú pilickét, a lökő a botjával olyan messzire próbálta röpíteni a játékszert, hogy azt minél távolabb tudja csak elkapni a kapó. Ha sikerült a pilicke elkapása, helyet cserélt a kapó a lökövel. Ha nem sikerült röptében elkapni a fadarabot, még volt egy esély: a lyuk felett keresztbe tett botot kellett a leesés helyéről dobva eltalálni.

Aztán létezett olyan változat is, amikor a lyukból ráütéssel felpattintott pilickével fel-felütögetve „labdázott” az ütő, és ahányszor eltalálta leesés nélkül a pilickét, annyszor tízzel gyarapodott az összege. A fadarab fel-felütögetésével levegőben tartott pilickével távolodni is kellett a lyuktól. Végül ahol leesett, ott sem fejeződött be a játék. Ekkor a ferdére vágott pilicke végére ráütve felpattintotta az ütő a játékszert és beleütve a a lehető legtávolabbra repítette. Közben a kapóra az a feladat várt, hogy a röpködő pilickét elkapja, vagy akkori mondással „lekapja”. Mindez hihetetlen ügyességet, mozgáskészséget kívánt. De veszélyessége miatt jobbra tiltották.

Fűzfásip. A tavaszi nedvkeringés megindulására feltámadt a fiúkban – mert csak a „gyerek” zsebében lapult bicska, a leánkáknak nem volt késük – a sípfavágás vágya. Ujjnyi vastag fűzfavesszőt kell vágni, és azt arasznyi hosszúra (arasz: az oldalt kinyújtott hüvelykujj és kisujj hegye közti távolság) darabolni. Ennek egyik végét 45 fokos szögben le kell vágni. A ferdére vágás után kb. 3 centire, az ék felső peremén be kell vágni egymással szemben a zöld kérget úgy, hogy fél centis nyílás keletkezzen. Ezután, a ferde vágás felső végétől mérve kb. 8 centire körbevágandó a kéreg úgy, hogy a bicskavágás mélysége éppen csak túljusson a zöld rétegen. E körbemetés után még szükséges egy maroknyi hosszúságnak maradnia. Ha mindez megtörtént, a gyerek alaposan megnyálazza szájában forgatva azt a héjfelületet, melyet le akar csavarni az ágról. Ekkor kezdődik a mondóka: „Síp,

síp, gyerek súp. Bíró fia súpót kír. Aggyunk neki kettőt-hármat, hadd súpújon véle...”

A mondóka alatt a sípkészítő ültében a combján forgatja a leendő súpót, miközben bicskája nyelének lapjával körbeveregeti a leválasztandó kérgét. A nyálazás és az ütögetés lényege az, hogy a belső fapelülettől elváljon a nedvdús zöld kéreg. A mondókák alatti forgatás és ütögetés végén könnyen lecsavarható és lehúzható a fűzfaág héja. A csontfehér fából le kell vágni a 45 fokos ferdeségű darabot kis ráhagyással, annak felső feléről milliméternyi mélységben lehántandó egy rész, és ez a kis darab lesz a súp nyelve. A nyelv a felső, ék alakú bevágásig érjen. Ez a bevágás adja tulajdonképpen a hangot. A lehúzott kérgű fadarabot visszadugjuk a kéregbe úgy, hogy a nyelv és a „dugó” között üreg maradjon. Ezzel kész is a súp.

De nemcsak az előzőekben szereplő négy soros versikét gajdolták ám súpveregetés közben a nyáradí gyerekek. Volt még többféle mondóka is. Például: „Szójj, szójj (így, két „j-vel” ejtve, „l” nélkül), súpom, téli-nyári lakatom. Elmennék én Madba, csontot szopogatni, tányírt nyalogatni...”

Ha nehezen akart lecsavarodni a kéreg az ágról, vagyis hosszabban kellett nyálazgatni és kés lapjával veregetni a súpnak valót, akkor a „Súp, súp, gyerek súp...” négy sora után még folytatódott a mondóka:

*„Az én hajam olyan legyen,
Mint a Duna hossza,
Még annál is hosszabb
Mint a Tisza hossza,
Még annál is hosszabb,
Mint a tenger hossza,
Még annál is hosszabb,
Mint a csikó farka.”*

(Ha e nyolcsoros versike is rövidnek bizonyult, akkor még két sorral megtoldták: „Zab szaporoggyik, / Búza bukrosoggyik...” és újra kezdődött: „Az én hajam olyan legyen...”)

Lovacs-kázás, vesszőparipázás. A nyáradí gyerekek, ha más játék nem akadt és játszótárs sem volt, fogtak egy botot, lábuk közé kapták úgy, hogy

egyik végét mell magasságban markolták, a másik vége a földet karcolta, és máris nyargaltak a képezeltebeli paripán.

Ha akadt játszótárs, akkor kezdődött a lovacskazás (az előző szövegben a vesszőparipázás olvasható). Még a legszegényebb nyáradi gyerek is két-lovas gazdának képzelhette magát, ha akadt két játszótársa. Ehhez csupán hosszabb madzag kellett. A kócmadzagba úgy fogták be a „lovakat”, azaz a két gyereket, hogy a hám, azaz a madzag a két hónaljuk között, a tarkójuk alján vezetett át. Az így befogott lovak nyargaltak elől, a gyeplőt – madzagszárazakat – fogó „gazda” pedig futott utánuk.

Hirintázás. Nyáradon nem hintáztak, hanem „hirintáztak” a gyerekek. A hirinta készítéséhez már erős, tizenéves legénykék kellettek. Ilyen játékot általában az „ökrészek”, azaz a szarvasmarhák legeltetői csináltak. Ehhez két, egymáshoz közeli botlófa kellett. Az egymással szembeni oldalon kinőtt ágakból egyet-egyét csavargatás közben lehajtottak földig úgy, hogy a tövében kar vastagságú ág gúzszerűen ízekre vált, vagyis nem törött. A tövükben rostjaikban megedződött ágakat a leveles végüknél összekötözték, még gúzsna hajtogatott vesszőkkel is megerősítették, és máris készen volt a hirinta. Ezt lenggették úgy, mint a közismert hintát szokás. Csak közben mondókák, énekek is elhangzottak. A hirintát erős fiú készítette, de bele inkább nála fiatalabb gyereket ültetett. Aztán úgy meghajtotta, hogy a kisebb gyerek messzire kirepült belőle.

Ehhez is tartozott mondóka: „Hinta, palinta, karácsonyi paprika. Szájj ki, Balázs a hintábú, nem te pízed ára! Az én bátyám csinátatta, az is igen bányanya...”

Ebben a rövid mondókában is jól kivehető a helyi tájszólás. Ugyanis: Nyáradon a győries „í”-zés mellett az „e” hang rövid „é”-re hangolódik át (ugyanakkor a közeli Nyárasdon keményen ejtik ki az „e” hangot). Az „a”-ra végződő szavakban (de bizonyos esetekben szó közben is) az „a” hang rövid „o” hangzást vesz fel. Példa rá a „csinátotta”, illetve az „áro” és a „bányo”. Vagy a Nyárad falunév „a” hangja is rövid „o”-ra módosulva hangzik: Nyárod. De a nyáradiak nem Szerdahelyre, hanem Szärdeheere mennek, ahol a rövid é után az „a”-ból „e” lesz, az „ly”-t pedig két „e”-t ejtve nyújtják.

A nyelvészkedés után, folytassuk a játékok ismertetését.

A „Király, király, adj katonát!” kezdetű játék bizonyára közismert. Lényege Nyáradon: felsorakozik egy sor gyerek (a nemek nem számítanak), velük szemben áll egy erőteljes, hasonló korú „szakító”. Ő kiáltja a felszólítást. A választ a „király” kiáltotta. Mire a „szakító” fenyegetett...

„Királ, királ, aggy katonát! – Nem adok! – Ha nem acc, hát szakítok!” – felelgetés után a szakító nekiment a kezeit összekulcsolt gyerekeknek. A leszakított részről a gyerekeket elvihette. Ez többször is ismétlődhet. Végül a király magára marad, leszakítják róla a katonáit, és aztán ő lesz a szakító...

Pitykövezés. Ezt „leánkák” játszották, kislibák őrzése közben. Csupán öt kavics kellett hozzá. Lényege: négy kavics letéve négyzet formában. Az ötödiket az ülve játszó feldobja, és amíg az ötödik kavics a levegőben van, addig egyet-egyet fel kell kapni a földön levők közül. A felkapás alatt a kavicsokat az ujjai között elrendezi a játszó, majd egyenként le is teszi azokat a helyükre. Rendkívüli ügyesség kellett hozzá.

Ennek volt némi izgalmas volta is. A libaőrzésbe a leánkák mellett a gyerekeket is bevonták a szülők – úgy öt- és hét éves kor között. A fiúk többször azért játszották az általuk lenézett, lányosnak tartott pitykövezést, hogy eközben beláthattak a leánkák szoknyácskája alá. Ha sikerült a bepillantás, akkor felhangzott diadalmasan: „Messzi van a bécsi kapu, mégis ide látszik...” Szegény kislány meg irult-pirult.

Golyózás. Amikor megjelentek az égetett agyaggolyók, újfajta játék kezdődött Nyáradon. Igaz, előtte is létezett már golyózás – gubics golyókkal. A gubacs termésű fák szolgáltatták hozzá a játékszereket. De mivel a gubicsok nem voltak gömbölyűek – még faragás ellenére sem –, az agyaggolyók megjelenése döntőnek bizonyult.

A lelkesedést főleg a kabátgombok bánták. Mennél nagyobb gombot sikerült lemetszeni, annál nagyobb lett az elfenekelés, ugyanis...

A szabadban végzett golyózáshoz csupán egy lyuk kellett. Vonalat húztak a földre, bizonyos távolságra a kézzel vájt lyuktól. A vonalnál álló dobta vagy gurította a golyót a lyuk irányába, és ez az egyenetlen talajon nem is volt könnyű. A lyukba érkezett golyó tulajdonosa elnyerte a mellé gurított golyóit. A golyók gombokkal kiválthatók voltak. A gomb méretének fokozódó értéket tulajdonítottak. Az apák és az öregapák nagykabátja gomb-

jainak „fájdalomtűző” hatása volt. Lemetéltük még akkor is, ha tudtuk, kemény verés lesz a következménye. A madzagra fűzött nagykabátgombok tulajdonosa büszke volt kincsére. Ebben a „valutában” az úgynevezett sliccgomb számított fillérnek, az volt a legkisebb érték.

Volt ennek a játéknak olyan változata is, amikor a golyót falnak ütköztetve gurítottak egy vonal felé. Bizony alaposan ki kellett tapasztalni, hogy milyen erővel kell nekicsapni a falnak a golyót, hogy a vonalon vagy annak közelében álljon meg. A vonalon megálló vagy ahhoz legközelebbre gurult golyó tulajdonosa, ha arasszal elérte, elnyerhette a társak golyóit. Az álló golyónak ütköző golyó már eleve nyerőnek bizonyult: az előbb gurító golyóját vagy a kabátgombos váltságdíját elnyerte az utóbb sorra kerülő.

Pénzezés. A fém váltópénzeket a nagyobb fiúk bizonyos távolságból, egy vonal mögül, egy másik vonalra dobálták. Akié pontosan ráfeküdt a vonalra, az már félig nyerő lehetett. A vonaltól való távolság határozta meg a „rázás” sorrendjét. Ha már azt mondták: „iszik”, vagyis a nyerővonalat érinti az érme, akkor már jó esélye volt a dobónak a rázásra. A rázásban első markába szoríthatta az összes fémpénzt, azt megrázta, feldobta, és a földön elterülő pénzek közül azokat nyerte el, melyeknek a felső lapja meg egyezett a megbeszéltekkel. Lehetett dönteni: fej vagy írás. A fej a pénz címeres, az írás az érme értékjelzős oldalát jeleltette. A nem nyert pénzeket a sorrendben következő rázia meg és dobta fel, s részesült a megegyezés szerinti oldalát mutató pénzekből. A maradékon folytatódott a rázás.

Népesdi, avagy méta. Két csoport játszott. Volt az ütőknek és a kapóknak egy-egy csapata. Az ütő kezében egy méteres hosszúságú és marokban elférő vastagságú bot volt. Az adogató feldobott egy labdát, és azt kellett az ütőnek eltalálnia. A lehető legmesszebbre kellett szálljon a labda, mert annak rövideje alatt az ütő és csapatának tagjai futva érték el a megálló vagy forduló helyet. Ha az adogató csapattagjai, akik a várható útéstávolságban álltak szétszórta, el tudták kapni az ütött labdát, azzal megdobhatták a futók valamelyikét. Ha sikerült a dobás, cseréltek.

Itt kell megemlíteni azt is, hogy a helytörténet írásától vagy hatvan évvel korábban (bár már létezett), a nyáradi gyerkeknek még nem volt gumilabdájuk. De a szegény gyerekek nem szűkölködtek találékonyságban:

kitalálták és meg is csinálták a „szőrlabdát”. Ehhez a szarvasmarhák tisztogatásakor a vakaró fogai közül kiszedett szőrt vették alapul. A szőrből a teniszlabdához (később ezt használták) hasonló méretű gömböt formáltak, azt madzaggal szorosan körültekerték, és máris készen volt a labda.

A szőrlabdának nem kellett ruganyosnak, ugrálósnak lennie. Illetve: mert nem pattogott a szőrlabda, a játékokat igazították annak keménységéhez. A már említett népesdi esetében ütni is és dobni is lehetett a kemény szőrlabdát pattogás nélkül. Legfeljebb jobban fájt az, ha ezzel a kőkemény (a szőr közepére követ tettek!) labdával eltalálták a futó valamely testrészét.

A szőrlabdás játékoknak volt még számos változata. Egy ezek közül: kellett egy olyan ház, amelynek magas homlokzata előtt volt térség a futásra. A szőrlabdát a dobó olyan erősen vágta falhoz, lehetőleg a padlástér magasságában, hogy az messzire pattanjon vissza. Ezalatt a dobó csapata a vezér mellől befutott a falhoz, sőt még vissza is szaladt. A kapók csapata elkapta a visszapattanó labdát és azzal megdobta a futók valamelyikét. Ha sikerült a találat, a két csapat helyet cserélt. Ehhez a játékhoz a kisiskola hátsó homlokzata és a Grünwald Maximilián palánkja között (bár ott volt a tűzoltók gemeskútja is) akadt térség...

E helytörténet írója és társai is ezt a játékot játszották egykor Vida Jónás házának homlokzatán (az öreg házat aztán a Szaprói Nyáradra nőült Busánszky László hentes és mészáros vette meg). Hogy minél rövidebb legyen a visszapattanás ideje és távja, annál alacsonyabbra kellett a homlokzathoz vágni a kemény szőrlabdát. A dobó (V. F.) olyan alacsonyan dobott a két ablak között, hogy végül bedobta a dupla ablaküveget, sőt még a mögöttük levő asztalon álló, porcelán ernyős petróleumlámpát is összetörte...

E labdadobós játék változata lett a „lóra huszár”. Ennek lényege: a gyerekek egymás nyakába ülve, két csapatot képeztek; és egyik csapattag a másiknak dobta a labdát. Ha a nyakban ülők csapata elvétette a dobást és a labda a földre esett, az alul levők, vagyis a lovak ledobták huszáraikat, akik futva menekültek; a felkapott labdával a lovak egyikének meg kellett dobnia a huszárok valamelyikét. Találat esetén az előbbi „ló” ült a „huszár” nyakába...

Nemzetesdi. Eszközök: egy labda és egy kézzel kapart lyuk (ez utóbbi nem is volt fontos). A résztvevő gyerekek kiválasztották maguknak vala-

mely nemzet nevét. A játékvezető dolga csak annyi volt, hogy elkiáltotta valamelyik nemzet nevét. A névvisezők a lyukba vagy a földre helyezett labda körül csoportosultak, lehajolva nyúltak a labda felé. Amint elhangzott egy nemzet neve, annak a gyerekek fel kellett kapnia a labdát és megdobni a szétrebbenők valamelyikét. Kitűnő reflex kellett hozzá, hiszen aki nem rebtent idejekorán, azt lehetett legkönnyebben eltalálni. Viszont, ha előbb ugrott el a csoportból, mintsem megértette volna nemzete nevét, vagyis tudatosulhatott benne, hogy ő dob, hátrányba került.

Ne nézz hátra, jön a farkas! Ilyen nevű játékot is játszottak – általában fiúk – Nyáradon. Lehetőleg minél több gyerek állt vagy guggolt körbe, arcával befelé. Mögöttük szaladgált körben a „farkas”, aki valamelyik körben álló mögé leejtett valamit (az lehetett rongy, sapka, zsebkendő stb.). Ha észrevette az, aki mögé hullott a rongy, fölkapta azt, futni kezdett a farkas után. Ha későn észlelt, hátrányba került, tehát ő lett a farkas; ha elfogta az üldözött farkast, akkor helyet cseréltek. Eközben a körben állók mondogatták:

„Ne nézz hátra, gyün a farkas! Tüzet visz a markábo...”

Sántika. Ezt ma is játsszák a gyerekek. Felrajzolnak a földre függőlegesen öt kockát, a negyedik mellé vízszintesen karcólnak még két kockát, és abba ugrálnak egy lábon. Ennek sokféle variációja, változata létezett egykor.

Kecske van a kiskertben – ilyen mondókás játék a kisgyerekek számára szolgált. A sok gyerek, jobbra leánykák, kört formálva álltak. A körön belül guggolt egy gyerek: ő volt a kecske. A körön kívül keringett egy másik gyerek: ő lett a gazda. A körbenállók énekelni kezdtek:

*Kecske van a kiskertbe,
A káposztát megette.
Siess, kecske, ugorj ki!
Jön a gazda megfogni.*

Erre a kecske megpróbált kiugorni, azaz kibújni a körbenállók kezei alatt úgy, hogy a keringő gazda ne érje el közben. Tehát arra kellett figyelni, hogy a körön kívül futó gazda éppen ellentétes ponton legyen, mint ahol a kecske ki akart ugrani a gyerekek alkotta kerítésen.

A legkisebb iskolások játszották a nyuszizást. Egy gyerek leguggolt, a többiek tágasan körbeállták és énekeltek:

*Nyuszi ül a fűben,
Szépen szundikálva.
Nyuszi, talán beteg vagy,
Hogy még nem is ugorhatsz,
Nyuszi hopp, nyuszi hopp,
Nyuszi egyet elkapott!*

Ha a guggoló nyuszi fürgén ugrott és a szétrebbenők közül egyet elkapott, akkor az elfogottal helyet cseréltek.

De nemcsak játszottak, mesét is szívesen hallgattak a nyáradi gyerekek. Csicsay Alajos írta le a testvéri szeretetről benne megmaradt tanmesét, amelyet a nagynénjétől hallott, és amely arra tanította őt, hogyan szeresse testvéröccsét.

Íme a mese: „Élt egyszer egy faluban két testvér. Egyik az egyik, másik a másik faluvégen lakott. Egyiknek a jég verte el a gabonáját, másiknak a sáskát ették meg. Csak annyi maradt nekik, hogy bizonytalan volt kihúzzák-e vele valahogy a telet. A téli esték egyikén eszébe jutott egyiknek is, másiknak is, hogy vajon, a másik nem éhez-e? Hogy ne tudja meg a feleség, egyik is, másik is vállára kapott egy zsák búzát, és elindult vele a testvéréhez. Ám amikor a falu közepén összetalálkoztak, megzördült felettük az ég. De ők nem bánták a záport. Boldogan ölelték meg egymást.”

Nyárad sportjáról^(138-142.)

Czérna Lajos 85 éves nyáradi cipész 1996. január 7-én mondta el magánoszalagra, hogy mit tud Nyárad labdarúgásának történetéről:

„Mi előttünk nem volt futball Nyáradon, de még a környéken sem. A kezdetekhez vissza kell emlékezni arra, hogy egykor Pozsonyban dolgoztam cipészként, Hölgye Kálmán pedig szintén ott tanult, gimnazista volt. Munka, illetve tanulás után néha összejöttünk beszélgetni és kijártunk ott a futballmeccsekre is. Ezek hatására gondoltuk ki, ha hazamegyünk, Nyáradon is lehetne ilyent játszani. Aztán így is tettünk...

A szervezkedés 1933-ban indult, az első idegenbeli meccset 1934-ben játszottuk, de arra már nem emlékszem, melyik falu csapata ellen.

Az első labdát, összeadva kettőnk pénzét, Pozsonyban vettük. Gond az volt, hogy Kálmán meg én csak nézőként ismertük a labdarúgást. De Miklós Endre, az Ernő apja, aki Győrben dolgozott, játszott már a gyári csapatban, segített a tanulásban. Tehát őt tekinthetjük Nyárad első edzőjének.

Hamar csatlakoztak hozzánk falunk legényei. Kapusunk a Langyi Csicsay Pista lett. A csapat magja: Szőke Csicsay Feri, a Patasi úti Horváth Béla, Czérna Lajos, Hölgye Kálmán, Mucska Feri, Bitó Imre, Budai Pista. A többiek váltakoztak. Igen jó csapatunk lett. Sorra megvertük a környékbeli falusi csapatokat. Még a bősieket, bakaikat is legyőztük. Elhoztuk a serlegeket, mert bajnokság még nem volt. Lettek is itthon ünneplések. Akkortájt vasárnap délutánonként a labdarúgás volt a mindenünk.

A nyáradi futball barátai tisztelegnek azon ősök előtt, akik e helytörténet nyomdába adása idején – 1997-ben – már eltávoztak az élők sorából.

A régi fényképen állnak, balról jobbra: Kelemen Árpád tanító úr, Miklós József, Bitó Imre, Szigeti Ferenc, Hölgye Sándor, Szőke Csicsay András, Miklós Endre, Bertalan Imre, Szőke Csicsay Ferenc, Hölgye Kálmán, Budai István, polgári ruhában: Fekete János, elől térdel: Langyi Csicsay István.

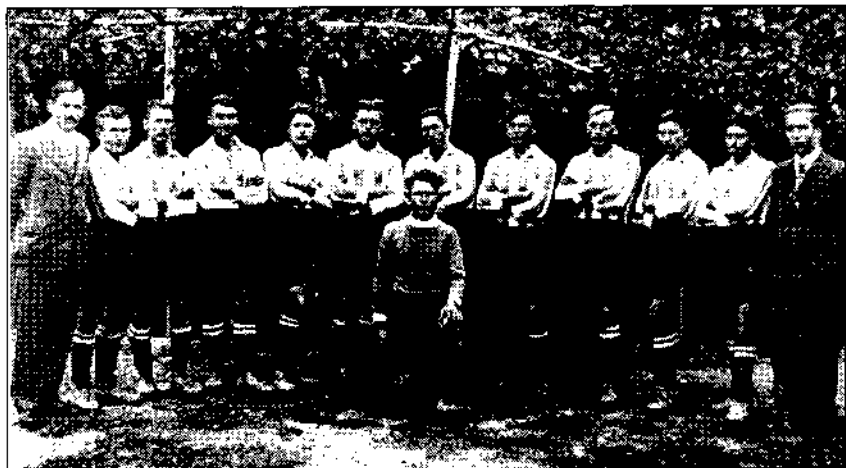

De most folytassuk Czérna Lajos adatszolgáltatásával:

– A futball volt a mindentünk. De csak a szívünket adhattuk érte...

De mégis segítségre szorultunk. Az őszi, téli estéken színdarabokat játszottak a falu fiataljai. Ennek akkor már volt hagyománya. A színdarabok bevételeit a futballcsapat javára fordították. A szervezésben Hölgye Kálmán volt a csapat esze. Szegényt kivitték a frontra, és már többé nem tért haza. Később, a leventezés idején Kelemen Árpád tanító úr segített a szervezésben. Anyagilag Vida István, Nyárad akkori legmódosabb gazdájának sokat köszönhattünk. Fukarnak hitték, pedig kezdetben ő vette a cipőket, a dresszeket meg a labdát. De még pénzt is adott, pár száz koronát juttatott. Később, saját költségemen, én is csináltattam futballcipőket.

Az első dresszünk színe lila-fehér volt, hosszában csíkos. A fekete klottgatyát mindenki hozta hazulról. De voltak ám már különféle méretű stoplis cipőink is.

ELŐKERÜLT NYÁRAD SPORTTÖRTÉNETÉNEK ELSŐ DOKUMENTUMA.
AZ ISMERETLEN FÉNYKÉPESZ VALÓSZÍNŰLEG NYÁRAD LEGELSŐ FUTBALLCSAPATÁT ŐRÖKÍTETTE
MEG. KÖSZÖNET A FOTÓSNAK, DE MÉG INKÁBB HÁLA ANNAK A NYÁRADI SPORTBARÁTNAK,
AKI MEGŐRIZTE EZT A PÓTOLHATATLAN ÉRTÉKŰ KÉPET

Nyárad legelső futballpályájának a legelőt tettük meg. Rudakból szegeltük össze a pálya két végére a kapukat, de háló azokra akkor még nem került. A pálya méretét nagyjából kimértük, s mésszel vonalakat húztunk a fűre. Ebből állt a nyáradi pálya tavasztól ősziig. A következő évben újra meghúztuk a mézcsíkokat, felállítottuk a kapufákat...

Idegenbe lovaskocsin utaztunk. Szőke Csicsay Bandi – szép lovaik voltak – vasárnap délutánonként befogott a hosszú kocsiba. Az egymás utáni ülésdeszkákon elfért az egész csapat. Ha akadt olyan, akinek már volt biciklijé, az azzal kísért bennünket. Később többen magunk is biciklivel hajtottunk el bármelyik faluba. Futballoztunk egy jót, aztán hazatekertünk. A felszerelésünket egy ládában, a lovaskocsi saroglyájában vittük magunkkal. Szőke Bandi kocsiján bejártuk a környéket, még Dercsikán is futballoztunk. Itthon, vasárnap délután sok néző előtt futballoztunk. A publikum – így neveztük a szurkolókat – hálásan megtapsolta góljainkat.”

Az újabb korosztályból Végh Benedek mondta el visszaemlékezéseit a fia vendéglőjében, számos közbeszólással kísérve:

„Czérna Lajosék után csak alkalmi focizgatás fordult elő. Az 1940-es évek elején a fiatalon elhunyt bátyám, Végh József és korosztálya futballozott Nyáradon. Nekem is igencsak fiatalon be kellett közéjük állnom. Addig rúgtam a labdát, amíg a második világháború engedte. Jól emlékszem még 1944 nyarán, Medvéen, búcsúkor játszottuk az utolsó meccset, mert akkorra már sokakat behívtak katonának, még a leventék közül is. Nekünk, tizenhat évesen kellett beállnunk, hogy kiállhasson a csapat. Még emlékszem az utolsó összeállításunkra: Horváth Zoli (Győrben halt meg) volt a kapusunk; háttvédekként játszottak Végh József és Sebő Gyula (mindketten a háború áldozatai lettek) meg Horváth Géza; a halvesorban Miklós Imre, Végh Benedek és Sebő Ferenc kapott helyet; a csatársorban Sebő Zoltán, Sebő László (testvérek voltak, Zoli pap lett, Laci elesett a fronton), Hölgye Lajos meg Horváth Gyula rúgták a gólokat...”

A második világháború alatti és utáni időkre már e helytörténet írója is emlékszik. A Magyarországhoz tartozás rövid ideje alatt – 1938 ősztől 1945 kora tavaszáig – a tizenéves fiúkat alaposan lefoglalták a katonai előképzéssel, a leventézéssel. Ekkor ismerkedtek meg a kispuskás lövészettel.

A háború után nehezen indult be a futball Nyáradon. Végül új pályát kellett keresni, mert a réginek a közepén földbe vájt lyukakban szovjet híradós nők és férfiak laktak... Az új pályát a Patasi út bal oldalán, Horváth István háza mögött, Miklós Sámuel házával szembeni réten jelölték ki.

De folytassuk Végh Benedek visszaemlékezéseivel:

„A front átvonulása után két évet kihagytunk. Nem volt kikkel futballoznunk. Ha jól emlékszem, 1947 májusában, Balonyon játszottunk először. Egészen új csapatot hoztunk létre. Kapusunk Vida Gusztáv lett (nemsokára áment Magyarországra, Csepelen él). Hátvédpár volt: Miklós Imre és Végh Benedek. Halfsor: Sebő Ferenc, Vida István, Horváth Géza. Csatársor: Hölgye Lajos, Horváth Gyula, Lendvay Ferenc, Csicsay Árpád és Deka Nagy István. Később beszállt a csapatba Adamovics János is (aztán ő is átköltözött, Győrben él)...

A futballozást általában húsvétkor, pünkösdkor kezdtük, és folytattuk legalább a nyáradi búcsúig. Pünkösdkor serlegmérkőzéseket rendeztünk. Volt úgy, hogy a két nap délutánján Nyárad, Szap, Balony és Radvány csapatai mérkőztek egymással, végül a nyáradiak legyőzték a döntőben a radványiakat, és itthon tartottuk a serleget. A legtöbb gólt Hölgye Lajos rúgta.”

Most ismét e helytörténet írója visszaemlékezései következnek. Bizonyára kevesen emlékeznek rá, milyen mezben futballoztak a háború után a nyáradiak. Régebről futballdressz nem maradt, újat meg nem lehetett venni. Az első mezek azok a trikók lettek, melyeket a Pozsonyba járó „szajrézők”, élelmet ruházatra cserélők szereztek. A fehér trikón mell magasságában két piros csík húzódott. A klottgatyák továbbra is jól szolgáltak. Stoplis focicsuka helyett bakancsot húztak a fiúk. Sportszárra nem volt szükség, de nem is lehetett kapni. De bakancs sem jutott mindenkinek. Akadtak olyanok – mint a Deka Nagy István – aki mezítláb is bődületes erővel rúgta a labdát. A mezítlábas futballozásnak csak egy átka volt: az iglicetüske. De nyáron az se bökte át a kerges talpakat...

Ezen visszaemlékezések után sokéves „fehér folt” támadt Nyárad futballtörténetében. Csak az előkerült fényképek adnak némi adatsort. Például 1959–60-ban Nyárad futballistái voltak ezen a régi fotón láthatók:

A KÉPEN BALRÓL JOBBRA: VÉGH BENEDEK, SEBŐ FERENC, LENDVAY LÁSZLÓ, CSICSAY BÉLA, LENDVAY AURÉL, HORVÁTH GÉZA, NAGY TIBOR, MIKLÓS IMRE, LENDVAY ENDRE, BUDAY LÁSZLÓ, NAGY SÁNDOR, VÉGH LÁSZLÓ, SIMON BARNABÁS, MIKLÓS ISTVÁN. GUGGOL: SEBŐ IMRE.

Tisztes korú férfiak és ifjabb legények húztak futballmezt Nyáradon. Mindannyiukra jellemző volt a sport szeretete. E sportemberek csapattá formálódása legyen példa a mindenkori nyáradí fiatalok számára.

1963-ban már Družstevník Topoľovec néven futballoztak a következő nyáradíak: Végh Zoltán (kapus), Végh Ervin, Nagy Tibor, Zsemlye Péter, Csicsay Imre, Nagy László, Nagy Ferenc, Vida István, Vida Lajos, Csicsay László, Simon Róbert. Utánuk megint hosszú időszak telt el szinte semmivel.

Az újabb korszakra Vida István polgármester emlékezik:

„Csiliznyárad legújabbkori labdarúgásának története 1968-ban kezdődött. Hét–nyolc évi kihagyás után Gróf Gyuri bácsi, Simon Barnabás, Nagy Tibor, Csicsay László, Antal Gyula, Lendvay Aurél, Miklós István és mások kezdeményezésére – amelybe én is beszálltam, pedig akkor Balonyon

dolgoztam és futballoztam –, újra megalakítottuk sportszervezetünket. Az alakuló gyűlés Antal Gyulát választotta a sportkör elnökévé. Egy év múltán az évváró közgyűlés engem választott a sportkör élére.

1969-ben beíratuk futbalcsapatunkat a járási bajnokság negyedik osztályába. Az edzéseket Simon Barnabás tanító és Nagy Tibor vezették.

1971-ben a következő csapat vívta ki a járási bajnokság III. osztályába a feljutás jogát: Bertalan András és Végh Zoltán kapusok; Vida István, Végh Gyula, Sebő Iván, Végh László hátvédek; Csicsay István, Bindics Iván, Horváth István, Sebő Géza középpályások; Józse Gyula, Horváth Zoltán, Csicsay László, Nagy Tibor, Antal Gyula, Miklós Gábor csatárok.

1970-ben Szap község futbalcsapatát fegyelmi vétségek miatt kizárták a járási bajnokságból. Erre az akkori szapi sportvezetők – Sidó, Hamar József, Hamar Árpád – kérésére egyesítettük a két falu sportkörét Nyá-

AZ 1971-BEN SZEREPELT NYÁRADI FUTBALLCSAPAT. BALRÓL JOBBRA ÁLLNAK: HORVÁTH ZOLTÁN, VÉGH GYULA, CSICSAY LÁSZLÓ, NAGY TIBOR, BINDICS IVÁN, CSICSAY ISTVÁN, VIDA ISTVÁN. GUGGOLNAK: SEBŐ FERENC (IVÁN), JÓZSA GYULA, BERTALAN ANDRÁS, MIKLÓS GÁBOR ÉS VÉGH LÁSZLÓ

rad-Szap TE néven, amelyet nyolc nyáradiból és hét szapiból álló vezetőség Vida István elnök és Hamar József alelnök irányított. Aztán 1971-ben már a Végh Gyula, Csicsay László, Nagy Tibor, Bindics Iván, Csicsay István, Vida István, Sebő (Iván) Ferenc, Józsa Gyula, Bertalan András, Miklós András és Végh László összeállítású csapat futballozott.

1975-ben a Duna-kupáért mérkőztünk Bakán. A kupagyőztes csapatban szerepeltek: Csicsay László, Horváth Gyula, Végh János, Miklós Endre, Bertalan András, Miklós Gábor, Miklós Béla, Molnár József, Bábits Lajos, Sebő Géza, Nagy Imre, Csicsay László, Illés Csaba és Illés Imre. Kísérőik voltak: Vida István, Simon Barnabás, Lendvay Aurél és Szakál Rudolf."

A bakai Duna-kupának ezután folyamatos szerep jutott. Erről a Csallóköz – Žitný ostrov nevű regionális hetilap 1996. július 24-i számában a következők jelentek meg:

„Labdarúgás. A Duna-kupa XXIII. évfolyama Bakán. A Baka (KOHU-CSI Bős B) labdarúgó-szakosztályának vezetősége ezúttal is két napon, július 14-én és 30-án rendezte meg a XXIII. évfolyamába lépő Duna-kupát, melyen a hazai labdarúgócsapaton kívül Nyékvárkony, Nyárad és Bodak vett részt. A kupát 1975-ben alapította a bakai labdarúgó-szakosztály. Célja pedig az volt, hogy a Duna menti csapatok még jobban megismerjék egymást, még mélyebb sportbarátságok alakuljanak ki közöttük.

Eddigi győztesek: Bős tizenkétszer, Baka hatszor, Nyárad kétszer, Nyékvárkony pedig egyszer nyerte el a kupát. Bős 1993-ban kilépett a kupajáték-ból, helyébe pedig Bodak került."

Tehát 1975-ben készült fénykép a kupagyőztes nyáradi csapatot örökítette meg. Legfeljebb az lehet vitás, a két kupaelnyerő csapat közül melyiket mutatja a fénykép.

De emlékezzék vissza a múltra ismét Vida István:

„1974-ben szerződtettük idegenből az első edzőt, a bósi Horváth (Bok-szi) József testnevelőtanár személyében. Az ő felkészítésében és irányításával elsőkké lettünk a III. osztály 1976–77. évi bajnokságában, és felkerültünk a járási bajnokság II. osztályába.

Eddig csak a futballról esett szó, pedig nem csak abból állt egykor Nyárad sportja. Sportkörünknek több szakosztálya is létezett. Például 1971 és 1976 között a járási bajnokságban szerepeltek a női kézilabdázóink, a férfi

asztaliteniszezőink, a férfi sakkozók, az idősebb korosztálybeliek számára pedig működtették a rekreációs-turisztikai szakosztályt is.

Közben szép létesítménnyel gazdagodott Nyárad sportja. 1976-ban kezdtük el egy új stadion építését, amely 1978-ban fejeződött be. Itt kapott teret a labdarúgópálya, hozzá fedett lelátót, alá szociális helyiségeket építettünk, és megoldottuk az esti világítást is. Időközben voltak mozgások is a sportkör élén: 1977-ben Lendvay Aurél, 1978-tól 1985 végéig Végh Gyula volt a sportszervezetünk elnöke.

Ilyen körülmények között a labdarúgócsapatunk elé vezetőségünk a járási bajnoki cím megszerzését és vele a kerületi bajnokságba való feljutást tűzte ki célul. 1980-ban ez majdnem sikerült is. A bajnoki címért Somorja csapatával kellett megmérkőznünk. Ilyen párosítás hajdanán elképzelhetetlen volt. Anyagilag és más feltételekben is jelentős volt a város és községünk közötti különbség. Mégis: itthon 3 : 3-as döntetlent értünk el, de Somorján kaptunk 2 : 1-re.

1975. DUNA-KUPA, BAKA. AZ ESEMÉNY FELISMERÉSE ÉS A JÁTEKOSOK BEAZONOSÍTÁSA CSAK 1996-BAN SIKERÜLT. BIZONYÁRA A KUPAGYŐZTES CSAPAT TAGJAI ÉS VEZETŐI LÁTHATÓK A KÉPEN. ÁLLNAK (BALRÓL JOBBRA): VIDA ISTVÁN, SIMON BARNABÁS, CSICSAY LÁSZLÓ, HORVÁTH GYULA, VÉGH JÁNOS, MIKLÓS ENDRE, BERTALAN ANDRÁS, MIKLÓS GÁBOR, MIKLÓS BÉLA ÉS LENDVAY AURÉL. GUGGOLNAK: SZAKÁL RUDOLF, MOLNÁR JÓZSEF, BÁBICS LAJOS, SEBŐ GÉZA, NAGY IMRE, CSICSAY LÁSZLÓ, ILLÉS CSABA ÉS ILLÉS IMRE

AZ 1982-ES CSAPAT. ÁLLNAK (BALRÓL JOBBRA): VÉGH GYULA, BARTALOS ÁRPÁD, VIDA ISTVÁN, HORVÁTH ISTVÁN, NÉMETH LAJOS, TÓTH ELEMÉR, VÉGH JÁNOS, VÉGH GYULA, DERZSI PÁL, DERZSI PÉTER, RÓZSA BARNABÁS, FÉLIG HÁTTAL: ILLÉS IMRE, SIET HÁTRA: MIKLÓS ISTVÁN. GUGGOLNAK: LELKES MIHÁLY, CSICSAY LÁSZLÓ, FÜSSY GYULA, ILLÉS ISTVÁN, SÁNDOR ISTVÁN, BALOGH LAJOS, ILLÉS IMRE, SIMON SZABOLCS ÉS SEBŐ IMRE

1985-BEN – ZÖMÉBEN – EZ A CSAPAT VÍVTA KI A MAGASABB OSZTÁLYBA VALÓ FELKERÜLÉS JOGÁT. ÁLLÓ SOR, BALRÓL JOBBRA: ILLÉS IMRE – EGYESÜLETI ELNÖK, LÉPES GYÖRGY, HÖLGYE SÁNDOR, NÉMETH LAJOS, HÖLGYE ELEMÉR, TÓTH ELEMÉR, DERZSI PÁL, SCHNELL JÁNOS, SEBŐ IMRE, SEBŐ ISTVÁN, DERZSI PÉTER. GUGGOLNAK: BARANYAI IMRE – GYÚRÓ, SIMON SZABOLCS, SÁNDOR ISTVÁN, JANDURA GYÖRGY, SEBŐ GYÖRGY, CSICSAY LÁSZLÓ, BALOGH LAJOS, SEBŐ LÁSZLÓ ÉS STRAKA IVÁN. KERETTAGOK VOLTAK MÉG: NAGY IMRE – KAPUS, ILLÉS ISTVÁN, NAGY DÉNES ÉS SZOMBATHELYI IMRE

1981-től 1985-ig a járási bajnokság élmezőnyében szerepelt nyárad labdarúgócsapata.

Az 1985–86-os bajnoki évben Lépes György edző felkészítésében sikerült kiharcolniuk a kerületi bajnokságba való feljutást.

A nyáradi labdarúgó-szakosztály vezetősége: Illés Imre elnök, Vida Gyula alelnök, Vida István titkár, továbbá Miklós István, Horváth István, Nagy Sándor, Csicsay László és Hölgye Gáspár elnökségi tagok.

A kerületi bajnokságban 1986-tól 1991-ig igen szép, sikeres évadokat futballoztak át a csapat tagjai. Aztán 1991-ben megtört a szárnyalás, kiesett a gárda, és Nyárad csapata visszakerült a járási bajnokságba.

Az 1995–96-os bajnokságban nem éppen dicséretes események is előfordultak. Például a tavaszi idény utolsó előtti fordulójában a Pozsonyepéres–Nyárad mérkőzés játékvezetőjét a vendégcsapat játékosai részéről inzultus érte – írta tudósításában a Csallóköz – Žitný ostrov. A mérkőzés 2:2-es állásánál félbeszakadt (de Egyházugellétől és Felbár gárdájától is hasonló okok miatt) 3 pontot levontak. Végeredményként: Nyárad 12 győzelmet aratott, 3 döntetlent játszott és 13 vereséget szenvedett, 37:49 volt a gólaránya, s végül maradt 36 pontja, és ezzel a 12. helyen végzett.

Az 1996. évi bakai szereplés a Duna-kupában. Nyékvárkony–Nyárad 2 : 2 (nyáradi góllövők: Csicsay és Végh), s tizenegyesekkel 6 : 5 arányban Nyékvárkony jutott tovább. A 3. helyet mégis megszereztük. Nyárad–Bodak 5 : 2 (nyáradi gólszerzők: Csicsay 2, Tatai, Miklós és Végh). A döntőben: Baka–Nyékvárkony 2 : 1.

A küzdelmes kezdetektől sok dicsőségen át jutottak el a nyáradi futbalisták a mostani helyzetükig. Egykor „meztéláb” rúgták a fűzős, gumibelsős labdát, most pedig modern labdarúgó pályán vagy stadionban (egy kis pénz ellenében is) sportolhatnak a Nyárad színeit képviselők.

A temetőről^(143.)

Bő fél évszázaddal ezelőtt a temető még nem volt bekerítve, legfeljebb Bős felől félkörben árok övezte. A sírok végében még jobbára fejszével faragott fejfák álltak. Fakeresztek vagy faoszlopok, attól függően, hogy odalent katolikus vagy református nyugodott. A fejfákra a korábbi időkben csupán az elhunyt nevének kezdőbetűjét vésték fel. A kőkeresztek csak az 1800-as évek végétől kezdtek elterjedni. A kőkeretezés még ennél is újabb keletű. A fedőlapos megoldás pedig csak azután kezdett elterjedni, amikor egyre többen távoztak el Nyáradról távolabbra lakni, vagyis így előzték meg a gondozatlanság látszatát. mert a sírok gondozottak voltak ám még akkor is, amikor a nép zöme szegénynek számított. De rajtuk csak muskátli, vagy éppen a halottak napja előtt kivrágzó „rözgő” díszlett. Az asszonyok, leányok útja vasárnap kora délután, ebéd és litánia között a temetőbe vezetett...

Egyszerű volt Nyárad temetője, mint ahogyan egyszerűek voltak, egyszerűen viselkedtek a nyáradi emberek – amíg éltek. Régebben kevés volt a kőfaragó alkotta síremlék. A régieken még ott van a vésés: Készítette Réthy kőfaragó, Győr.

Az egykori otthoni ravatalozást, majd a gyásznép vonulását a háztól a temetőig, a fiatalok már nem ismerik. A ravatalozó is jelképezi Nyárad folyamatos modernizálódását.

Nyárad vezetői nem feledkeztek meg a hősi halottaikról! A második világháborúban elesett nyáradiak emlékműve az egykori harangláb helyére került. A falu jó érzésű lakói „kissé korán” örökítették meg hősi halottaik nevét. De még nagyobb „hibát” követtek el azáltal, hogy a Szovjetunió ellen harcolt katonák emlékművét a község legrepresentatívabb helyére állították. Nem is maradhatott ott, ki kellett vinni a temetőbe. Helyére – a kor-szellemnek megfelelően – a szocializmus építését jelképező emlékművet állítottak. Már nincs ott....

A nyáradiak nem feledkeztek el az első világháborúban elesettekről sem. Szorgos kutatással összegyűjtötték mindazok neveit, akik az orosz, az olasz, a szerb és más frontokon haltak hősi halált.

Ekkor érlelődött meg egy gondolat, amelyet tett követett.

1994. szeptember 18-án emlékműavatások zajlottak a nyáradi temetőben. Csiliznyárad Önkormányzata – Vida István polgármester támogatásával – a lakosság kezdeményezésére elhatározta, hogy felújíttatja a szabadsághős, Szini Sebő Alajos síremlékét; régen érlelődő tervük volt az is, hogy a második világháborúban elesettek emléktáblája mellett meg kellene örökíteni az első világháború hősi halottainak neveit is. Ezt egyszerre oldották meg...

Az 1848-as emlékoszlopot felújíttatták, a második világháború elesetteinek táblája helyett pedig egy oszlopon álló, kettős táblát készíttettek egy nagymenyéri cégnél. Az előbbi munka nyomán végre jól olvasható lett Szini Sebő Alajos síroszlopának felirata.

Az utóbbi alkotás pedig méltóképpen állít emléket a Nyáradról bevonultatott, de a szeretett helységbe már visszatérni nem tudó katonáknak.

Az első világháborúban hősi halált halt nyáradiak: Bábics István, Buda István, Csicsay Alajos, Csicsay Gusztáv, Csicsay Gyula, Csóka József, Fekete István, Hölgye Kálmán, Hölgye Vince, Józsa Imre, Kelemen József, Kosár István, Légrády Ferenc, Lendvay Bence, Petőcz Imre, Rigó János, Sebő Ferenc, Sebő Gyula, Sebő Kálmán, Szakál Rudolf, Szigeti Ferenc, Varga Imre, Varga István, Végh István, Végh Mihály.

A második világháborúban elesett nyáradi katonák: Androvics Péter, Bábics Lajos, Bábics Rudolf, Csicsay József, Cser Ferenc, Fekete István, Horváth József, Hölgye Kálmán, Illés Gyula, Illés István, Kelemen Árpád, Lendvay József, Miklós András, Mórocz Lajos, Nagy László, Polák András, Sebő Flórián, Sebő Gyula, Sebő László, Végh József, Végh József, Vida István.

A tűzoltókról^(144–146.)

Nyárad község képviselő-testülete 1888. október 28-án tartott rendkívüli közgyűlést, és alkotott egy dokumentumot „Szabályrendelet a tűzrendészetről” címmel. Az eredeti dokumentum létezik, előkerült, és abból tudható, hogy a szabályrendelet 32 paragrafusba foglalta a tennivalókat.

Az első paragrafus így szólt: „A folyó évi 53888/II. sz. tűzrend. kormányrendelet 8. paragrafusában előírt tűzoltó szereket 1889. mártius hó 20-ig beszerzendők.”

A második paragrafus szövege: „A községi képviselő testület a beszerzett tűzoltó szereket leltár mellett a községi bíró felelőségére bízta, megjegeztetvén, hogy amennyiben a tűzoltói egyesület az 1. §-ban meghatározott időre önkényt társadalmi úton megalakul vagy megalakíttatik, ezen tűzoltói szerek és eszközök a tűzoltó egyesület használatára és rendelkezése alá bocsátatik.”

A tűzoltóegyesület megalakulására azonban még várni kellett 1892 őszéig.

A tűzrendészetről szóló szabályrendeletet a képviselő-testület nevében a következők írták alá: Sebő Mihály, Vida Lajos, Sebő Gábor, Hölgye Gábor, Rosenstein Hermann, ifj. Sebő Imre, Vida Imre, Vida József, Puha Imre, Csicsay Imre és Csicsay Jónás (érdekes, az utóbbi két férfi Csicsaji alakban szignálta a dokumentumot, a többi név helyesen van írva). Ellenjegyezte: Marcell Gyula körjegyző, valamint Csicsay János.

A hatoldalas dokumentum hátoldalán Sebő Mihály bíró igazolta, hogy a szabályrendelet a község házában ki volt függesztve, de a 30 napos közszemlére tétel alatt senki sem szólalt fel vagy tett észrevételt ellene. Ezt nyomtatékosították a község pecsétjével és Marcell Gyula körjegyző aláírásával.

A bírói bizonylat alatt – egy szó helyesbítése mellett – Győr vármegye törvényhatósága nevében jóváhagyta 1889. május 6-án az olvashatatlan aláírás alispán, és rákerült Győr vármegye pecsétje is.

Tehát 1892-ben végre megalakult a tűzoltóegyesület. Az erről szóló dokumentum 22 paragrafusba foglalta a lényegét. Az 1. paragrafus így indul:

„Nyárad kisközség kebelében önkéntes tűzoltó egyesület alakul, amelynek célja az előforduló tüzeseteknél az oltás, személy- és vagyonbiztosítás körül szervezett segéllyel közreműködni.”

A 2. paragrafus szövege: „Az egyesület tagjai. Tagja lehet az egyesületnek minden fedhetetlen erkölcsű honpolgár, ki a 18. életévét már betöltötte.” (A további paragrafusok ismertetésére egy másik kiadványban kerül sor.)

„Kelt Nyáradon az önkéntes tűzoltó egyesületnek 1892. évi november hó 17-én tartott közgyűlésén.”

Aláírók: Vida Lajos h. jegyző, Csicsay Jónás h. pénztárnok, Sebő Mihály h. alparancsnok, aláíratlan a h. elnök szignójának helye, de a h. alelnök helyén ott van Sebő Gábor aláírása.

Az első oldali okmánybélyegeket a főispán bélyegezte felül.

A 8. oldal alján: „Látta a magy. kir. belügyminiszter Budapesten, 1896. évi május 22-én.” A miniszter helyett (olvashatatlan aláírás) államtitkár. Plusz: miniszteri pecsét.

Csicsay Mihály így emlékezik vissza a nyáradi tűzoltóságra:

„Igen fiatalon lettem tűzoltó, aztán húsz éven át tagja voltam a Csiliznyáradi Önkéntes Tűzoltó Testületnek, de gyakorlatilag csak tizenöt éven át szolgáltam. Az első parancsnokom idősebb Víg Béla volt, csővezetőként Végh Benedek, fecskendőszerezőként Budai Sándor és Miklós Móríc szolgáltak.

Később Nagy Sándor patkoló- és gépészkovács lett Nyáradon a tűzoltó-parancsnok, aki igen keménynek, de inkább durvának bizonyult. Vasárnap délutánonként gyakorlatoztunk. Az a Sebő Alajos, akit később a villám sújtott agyon, valamint Barna Csicsay Miklós lett a csővezető, én pedig a csákányosként szolgáló Budai Sándornak lettem a segítője. A mi szolgálatunk volt a tűzoltásban a legveszélyesebb.

Amikor a Barna köz leégett, majdnem bent égtünk mi is Sándor bácsival. Hogy mi történt? Tamás Csicsay Imrének volt egy albérlője, egy lakszakálasi bognár. Munkája kevés akadt, de magas biztosítást kötött. Aztán egy nyári napon kihordta a Kertalja nevű részbe az értékeit, a lakását és egyben műhelyét pedig felgyújtotta. Ez cséplési időszakban, egy szeles éjszakán történt. Mi rohantunk Budai Sándorral elsőként a Barna közbe menteni. Menteni? Előbb fel kellett ébreszteniünk Tamás Csicsay Imréket, hogy ég

a házuk! Kivágtam az ablakjukat és az asszony azon át menekült a három hónapos kisbabájával, de még bent maradt két gyerek. Az asszony a ház előtt sikongatott segítségért, azt kiabálta, hogy inkább ő égjen el, mint a gyermekei. Beugrottam az ablakon, és ott adtam ki a két gyereket Budai Sándornak, amikor a lángoló tetőzet éppen lecsúszott az udvarba. Szegény anyja nem láthatta, hogy a fal és az udvaron lángoló tetőzet között már kihoztuk a házból a gyermekeit. Négy ház égett egyszerre, de lángoltak az állatok istállói és óljai is. Miközben kimentettük a gyerekeket, leégett rólunk a ruhánk. Pucérra vetkőzve, de dolgoztunk tovább. Szerencsére a szomszédos falvakból is sok segítő érkezett az oltáshoz, így csak a Barna köz négy háza égett le.

A nyári tűzvész után egy héttel Patason tört ki nagy tűz. A lovak vontatta fecskendőkkal hamar átvágtattunk a szomszéd faluba. Aztán majdnem benn égtünk a lovainkkal és a fecskendőkkal egy udvarban. Ugyanis egy portán három ház állt, és a legbelső égett. Be kellett hajtunk az udvarba, oltanunk kellett, mert a környéken csupa nádas családi házak sorakoztak. De közben meg kigyulladt a két külső ház is. Arra, vagyis az utca felé nem menekülhettünk. Hátralépve pedig beton volt a kerítés alja. Annak estünk neki Sándor bácsival, majd akkora rést csákányoztunk rajta, ahol a pár ló és a fecskendőnk kifért. Ezért kitüntetésként kaptunk a járástól.

sza, hogy inkább elmegyünk Diószegbe a cukorgyárba komenciósna. Végül mégsem mentünk el idegenbe, hanem egy idő múlva ismét megalakítottuk a tűzoltótestületünket. Természetesen önkéntesekből.

Az újjászervezett alakulatnak két parancsnoka lett Végh Benedek és Végh András testvérek személyében. Amíg ők irányítottak bennünket, mi hűségesen teljesítettük kötelességünket.

Később ismét változás történt: a bátyám, Csicsay István kovács lett a parancsnokunk, de ő is hasonlóan goromba, durva modorú volt, mint előzőleg Nagy Sándor.

Közben Szapon is kivettük részünket a tűzoltó- és a mentőmunkákból. A Kovács tó partján, Bartal Jánosné szomszédjában lakó ember is magas biztosítást kötött, majd a kevése alomszalmáját és a csekélyke sáros szénáját meggyújtotta. Akkor, ha nem vagyunk keménykötésű férfiak, a Kis utca leég. A két csővezetőnk egyik ház padlásáról nyomatta át a másikra a vizet, hogy belső áztatással előzzük meg az égés áttérjedését. Eközben a szomszédos tetőket is locsoltuk, hogy megadályozzuk a szikráktól való felgyújtásukat. Közben Csicsay Móríc csaknem benn égett a saját udvarában, mert a beteg lábaival nem tudott kijönni. Nyáradi emberek hozták ki őt ölben az utcára akkor, amikor már a ruhája is lángolt. Eközben Sebő Alajos az egyik háztetőről hol a tüzekre, hol meg az égő ruhájú emberre irányította a vizes-tömlőt. Ezt az esetet sokáig úgy emlegették a szapiak, hogy olyan összetartó emberek és önfeláldozó tűzoltók, mint a nyáradiak, nincsenek mások a környező falvakban.

A tűzoltótestületünknek azért volt kétféle szolgálatvezetője, mert az egyik lett az éjszakai ügyeletes, másik pedig a fogatos szolgálatot adta. A kapukra kiakasztott táblák jelezték, melyik háznál kötelesek adni előfogatot, vagyis kinek a lovaival kellett húzatni a tűzoltó fecskendőt Nyárad területén vagy akár egy másik faluba.”

Csicsay Mihály adatszolgáltató után Sebő Ferenc (1927-es születésű) mondta magnóra a következőket.

„A legkorábbi nyáradi tűzoltóparancsnok – akire én is emlékszem – Miklós Móríc volt. Úgy rémlik, Móríc bácsi valamilyen alapító vagy átalakító lehetett. Az ő kiválása után vette át az önkéntes tűzoltóegyletünk parancsnoki tisztét a Patasi út elején lakó, Illés István kőműves. Pista bácsi már ak-

kor is régi tűzoltónak számított, amikor még neki is Móric bácsi parancsolt. Illés István elég sokáig volt Nyárad tűzoltóparancsnoka. Az ő utóda lett a kovácmester, Csicsay István. Pista bácsi körülbelül 1940-ben vette át a parancsnokságot és egész háború alatt, majd utána is ő maradt a parancsnokunk. Ebben az időszakban – a háború ideérkezését kivéve – több mint harminc fővel működött az önkéntes tűzoltóegyletünk.

Én Csicsay István parancsnoksága idején lettem önkéntes tűzoltó. Akkor még lóvontatta fecskendőnk volt, amely szívó-nyomó rendszerben működött. Volt olyan tömlője, jó vastag, amelyet leeresztettünk a kútba. Azon át telt meg a fecskendő tartálya, majd abból nyomattuk a vizet – ezalatt szívattunk is – a sugárcsővön át a tűzre. A szívó-nyomó fecskendő függőleges hengeréből nyúlt fel a pumpa rúdja, annak a végéről ágazott ki kétfelé nyúlóan egy-egy kar. A karok végén keresztben volt egy-egy megmarkolható vastagságú rúd. Egy-egy rudat három-három tűzoltó nyomta le, mire a túlsó oldal felemelkedő rúdját az ellentétes oldalon állók nyomták le. Ezáltal jött létre a szívás-nyomás.

A tűzoltófecskendők szertára a falu közepén, a Szap felől jövő országútból kiágazó Patasi út „villájában” állt. Egybe volt építve az úgynevezett kisiskolával, a gyerekek vécéjével és a községi mázsaházzal. Az épületcsoport és a következő ház (Grünwald Miksa lakott benne) palánkja közötti térségen volt egy községi gémeskút is, s ott is gyakorlatozhattunk.

A háború legsúlyosabb időszakában ugyan katona voltam, de nem tudok arról, hogy a bombázások és az orosz csapatok átvonulása idején tűz keletkezett volna. Pedig akkortájt még ugyancsak gyűlékony volt Nyárad. A falu házainak zömét nád fedte. Minden telken állt kisebb-nagyobb pajta vagy szín, tele szalastakarmánnyal. A pajták, színek deszkából voltak, nádfedéssel. Továbbá: ott voltak a szalmakazlak, meg a gazdasági udvarok egyéb gyűlékony felszerelései. Szerencsére az elmúlt jó hatvan évben Nyáradot nem pusztította a „vörös kakas”.

Kovács Csicsay Istvántól a fölműves-szövetkezet alakulása idején, az 1950-es évek elején átvette a tűzoltóparancsnokságot a Balonyi útban lakó Nagy Lajos. Az ő parancsnoksága alatt én maradtam továbbra is tűzoltó. Később kaptunk motoros fecskendőt is. Az még nem volt önjáró, traktorral vagy teherautóval húztuk a szükséges helyre, de már nem izomerővel, hanem motorhajtással működött.

Nagy Lajos parancsnoksága alatt már sokkal könnyebbé vált a tűzoltók dolga. A motoros fecskendőkkel már jártunk versenyekre is. Még a Komáromi járásban is értünk el jó helyezéseket, több helyről pedig elhoztuk a „föcskendőszerelési” és egyéb módok első díjait. Összetartottunk, mentünk mindenhová. Minden héten kétszer tartottunk gyakorlatot. Ment is a tűzoltási gyakorlat minden fajtája, mint a karikacsapás. Önkéntes tűzoltók voltunk, tehát ha muszáj lett volna, a saját ruhánkat sem kíméljük. De erre nem került sor. A község folyamatosan vette a tűzoltóruhákat. Amikor valamegyik elkopott, már kaptunk újakat. A község előljárósága gondoskodott rólunk, mi pedig örömmel végeztük a gyakorlatokat, élveztük az együttlétet. A megjelenésünket sem kellett szégyellenünk, elegánsak voltunk a versenyeken.

Amint gyarapodott felszerelésünk, úgy lett szűk a régi szertár. Hogy a motorfecskendő ne legyen az ég alatt, új szertárt, nagyobb garázst építettek a szomszédban, a Szőke Csicsay Dezső bácsi udvarán.

Nagy Lajos az 1960-as évek végéig volt Nyárad tűzoltóparancsnoka. Tőle a vezénylest és a felügyeletet Miklós István vette át. Miklós Pityu parancsnok és gépész is lett egyszerre. Az ő irányítása alatt is jól működött Nyáradon az önkéntes tűzoltóegylet” – zárult Sebő Ferenc adatszolgáltatása.

1992-ben a Csiliznyárad Önkéntes Tűzoltó Egyesület fennállásának 100. évfordulóján néhányan kitüntetést kaptak. Elismerésben részesült: Végh Vladimír, Miklós Imre, Csicsay Lajos, Miklós István, Horváth Tibor, Mórocz István, Bábics Gábor, Hölgye Ferenc.

Színjátszás és kulturális élet^(147.)

Bizonyára már a letelepedéssel egyidejű a szórakozás iránti vágy, és azzal egyidős lehet a szórakoztatás iránti készség is.

Vagy hatvan esztendővel e sorok írása előtt, gyermekként sok mesét hallottam Szini Sebő Katalin nagynénemtől, édesanyám korai halála utáni nevelőanyámtól. Ő egykor olyasmiket emlegetett, hogy annak idején egy nagy pajtában gyűltek össze a nyáradiak mulatságok és színjátszások céljából. Táncoltak is, mégpedig dudaszóra. Egyszer aztán kigyulladt a pajta és néhányan megégtek. Ezzel befejeződtek a pajtában művelt szórakozások. Arra azonban már nem elképszem, pedig név szerint is említette Katica néném, hogy kinek a pajtájában esett meg a tragédia, és az sem jut már az eszembe, hogy ki volt egykoron Nyáradon a dudás.

Arra viszont jól emlékszem, hogy a Gyimesi vadvirág című népszínmű fényképe többször is előkerült. Talán négy-öt évvel a fotó készítése után nagynéném sorra elmagyarázta, hogy a fényképen melyik maskara kit takar. Sajnos ma már nem tudok teljes bizonyossággal beazonosítani rajta senkit. Pedig azt tudom, hogy édesanyám és édesapám is köztük volt. Még a nagyszerű adatközlő Csicsay Mihályt is hiába kérdeztem, mert ő 1931-ben éppen Csehszországban töltötte a sorkatonai idejét.

Csak arra emlékszem a fényképpel kapcsolatban, furcsa módon, hogy az a Krumpli-sori Varga Sándor házánál készült.

Katica néném Varga Sándort említette olyan emberként, aki hajdanán a falu színjátszásra hajlandó fiataljainak a szerepeket betanította. Még az is megmaradt az emlékezetemben, hogy ez a fénykép Varga Sándor egykori udvarán készült. Erre azért emlékszem, mert nagyanyám udvaráról éppen oda lehetett látni, ahol képzeletemben a fénykép készült. A keskeny udvarú ház a tejkei Csicsayak és Sándor János háza között állt. Varga Sándor később kiköltözött belőle, és a Bakai úti elágazás magasságában, a régi töltéseken belül, a Kozáta nevű dűlőben épített családjának házat. Utána abban a házban Miklós Ferenc lakott és folytatott suszterkodott.

A későbbi színjátszókra már magam is emlékszem. Zsitva János tanító úr Dóghelben, a régi iskolának (ma a község ház áll a helyén) a Balonyi út felé eső végében állíttatta fel a színpadot, és ő tanította be a színdarabokat. Főleg népszínművek szerepeltek a nyáradi „sztárok” műsorában. Olyan színdarabok derengenek emlékezetemben, mint a Piros bugyelláris, vagy a Szeget szeggel című népszínművek. Valamelyik darabban volt egy olyan jelenet, amikor az egyik szereplő puskával lelövi a másikat. Ez a színpadon úgy játszódott le, hogy Zsitva János tanító úr puskája vaktölténnyel volt megtöltve (akkortájt talán nem is volt másnak vadászpuskája Nyáradon, mint a kántortanítónknak). Nagyot durrant, a megcélzott ember összerogyott, én pedig majdnem sírva fakadtam.

A nagyiskola színházzá előléptetése idején – de még utána évtizedeken át – nem volt villany Csiliznyáradon. A színpadot reflektorok helyett csupán petróleumlámpák világították meg (az utcai közvilágítás sem volt megoldva, vagy úgynevezett viharlámpával, vagy az akkor már megjelent „hat-

A BALONYI „SZÍNműVÉSEK”. KÖZÉPEN ÁLL: MÁRIA FÓHADNAGY – CSICSAY MAGDOOLNA,
AKI SEBŐ FERENCNE NÉVEN VOLT HALÁLÁIG NYÁRAD POLGÁRA

ris”, elemes kézi villanylámpával világították meg a falu sáros utcáit a járókelők). A nézőtér sötétben maradt. A faltól falig érő színpad jobb és bal oldalt zárt terű volt. Ezekből léptek színre a „művészek”. A középső tér képezte a „világot jelentő deszkákat”. Ezt szó szerint kell érteni, hiszen Zsitva János tanító úr úgy építette fel a színpadot, hogy az úgy egy méternyi magasságban, bakokra helyezett padlókon állt, tehát nagyon ugrálni nem lehetett rajta. A középső térség képezte tulajdonképpen a színpadot. A színpadon díszlet – a mai értelemben véve – nem volt. Legfeljebb asztalt, székeket helyeztek el a színpadon, a jelenet kíváncsiaként szerint.

A középső térség, a publikum felől látható rész háttérét egy festett felület képezte. Lehetett a színmű akármilyen című és tartalmú, a díszlet nem változott. De a kép az egykori néptanítók sokoldalúságát dicséri: aki tanítónak ment, annak tudnia kellett énekelni, zenélni, rajzolni és festeni, vagyis mindenhez kellett érteni, hiszen azért lehetett néptanító. És még ki volt téve annak a bizonytalanságnak is, hogy az iskolaszék (ez a falu jeles személyiségeiből állt) megválasztja-e a pályázót vagy sem.

A színpad középső térségének díszlete külön említést érdemel. A hátfal tulajdonképpen egy virágos rétet, és azon egy libapásztort ábrázolt. Zsitva János modellje, Nagy Józsi libapásztor volt. (Vajon hová lett ez a festmény?)

Helytörténetileg az sem mellékes körülmény, hogy a Krumpli sori Nagy Gábor fia egykor festményen is megörökítettett. Az azóta már a hetvenedik életéve felé közelítő Nagy József egykor szégyellette a megörökített libapásztorságát. Utódai viszont legalább azt elérték, elődjük valamikor festményen, most pedig helytörténetben lett „halhatatlan”.

Később, például az 1938-as visszacsatolás utáni években rendszeressé váltak a kultúrműsorok. Bizonyára kultuszminiszteri rendelet nyomán szorgalmazta Zsitva János tanító úr a kultúresteket (vajon a tanítólakással egybeépített nagyiskola falán látható, bekeretezett Díszoklevél miről tanúskodhatott, amelynek értelmét nem fogta fel, műveletlen falusi gyerekként „piszoklevélnek” csúfoltuk a dokumentumot). Ezt abból gondolom, hogy a műsorok népszerűsítésére nyomdailag előnyomott papírlapokat kellett kiadni és kifüggeszteni.

Engem ért – többek között – az a megtiszteltetés, hogy úgy a negyvenes évek elején én írhattam, vagyis tölthettem ki a nyomtatványok rovatait.

AZ EGYKORI NYÁRADI SZÍNHÁTSZÓK CSOPORTKÉPE. AZ EREDETI FÉNYKÉP HÁTLAGJÁN KEZÍRÁSSAL AZ „1931. ÁPRILIS 19. ÉS 26. GYIMESI VADVIRÁG” SZÖVEG OLVASHATÓ

JÓKAI MÓR: A KÖSZIVŰ EMBER FIAI CÍMŰ REGÉNYÉBŐL SZÍNPADI MŰVET IS ALKOTTAK. AZ ÁTIRAT SZEREPEIT BETANULTAK A KÉSŐI UTÓDOK. ÍME, NYÁRAD SZÍNTÁRSULATA – AZ 1960-AS ÉVEKBEN

Zsitva János tanító úr ezt is a pedagógia szolgálatába állította. Azokra várt a kultúrműsorok lapjainak kitöltése, akik szépen, hibátlanul, jól olvashatóan írtak. Ez sem volt véletlen. Ugyanis akkortájt még létezett az iskolai bizonyítványban a szépírás rovat.

Azon rövid időszak alatt – 1938 őszétől 1945 tavaszáig –, amíg ismét magyarok lehettünk, már létezett a vendégszereplés. Például a balonyi „színművészek” Szapon és Nyáradon is bemutatták a Mária főhadnagy című népszínművet.

Minden tizennegyedik nyáradí diplomás!^(148.)

Még nem is olyan régen, a most nyugdíjas korúak gyermekkorában, az 1930–40-es években csak elvétve fordult elő az, hogy a Nyáradon lakó szülők taníttatták gyermekeiket. Akik mégis tanulhattak, azok is megrekedtek a középiskolás érettségénél (1996-ban már az érettségizetteket nem is tartják számon!). Felsőfokú képzést szerzett nyáradiakra – úgy fél évszázaddal korábbi időkből – nem is emlékszünk.

Az 1950-es évektől azonban rendkívüli mértékben megsaporodtak a felsőfokú tanulmányokat folytatók. 1996-ra eljutottak arra a szintre, hogy minden 14. nyáradí embernek van felsőfokú iskolai végzettsége!

A következőkben azon nyáradí születésű, helyi magyar tanítási nyelvű alapsiskolából indult egyének neveit tüntetjük fel, akik főiskolai vagy egyetemi tanulmányokat folytatva, 1996-ban már diplomás embereknek számítanak.

Íme a lista, rangsor nélkül:

Sebő Gyula építészmérnök, Végh István pedagógus, Miklós Dénes kertészmérnök, Bábits Tibor villamosmérnök (katonai műszaki), Sebő Mária pedagógus, Sebő Márta (férjezett Tóth) gyógyszerész, Sebő Erzsébet pedagógus, Varga Sándor műszaki katonatiszt, Végh Gyula agrármérnök, Bartalos Jenő építészmérnök, Sebő László vízgazdálkodási mérnök, Fekete Katalin pedagógus, Miklós György építészmérnök, Csicsay Alajos pedagógus, Csicsay Gábor katonatiszt, főiskolai tanár, Csomor (Csicsay) Erzsébet pedagógus, Vida István katonatiszt – pilóta, Hölgye István tanár, Lendvay Attila vegyészmérnök, Puhá (Lendvay) Gabriella vegyészmérnök, Nagy Ferenc agrármérnök, dr. Mórocz Erzsébet gyógyszerész, Fekete Béla építészmérnök, Fekete Ágota vegyészmérnök, Nagy György építészmérnök, Simon Barnabás pedagógus, Simon Szabolcs egyetemi tanár, Csicsay Imre pedagógus, dr. Schmidt (Bábits) Éva orvos, Bodó (Bábits) Ilona pedagógus, Végh (Konczer) Zsuzsa közgazdász, Végh (Kulacs) Gabriella pedagógus, Miklós (Balázs) Sarolta vegyészmérnök, Csicsay Ilona pedagógus, Miklós Gábor kertészmérnök, Miklós Béla mérnök, Csicsay György pedagógus, Vida György agrármérnök, Vida (Košičiar) Katalin pedagógus, dr. Végh Tibor orvos.

Felsőfokú tanulmányokat folytatnak: Vida Gergely, Végh Péter, Nagy Tamás, Rózsa Andrea, Sebő Veronika.

A diplomások és a felsőfokú tanulmányokat végzők névsorának végén a három pont... tulajdonképpen azt jelenti, hogy egyik lista sem teljes...

Sőt az 1996-ban Nyáradon élők, de nem nyáradi születésűek nem is szerepelnek ezekben a névjegyzékekben.

De nem árt megjegyezni azt sem, hogy azok az egykori nyáradiak, akik a második világháború után Magyarországra vagy más országba távozni kényszerültek, s azt követően az új hazájukban szereztek valamilyen diplomát, ugyancsak hiányoznak a listákról...

A mezőgazdasági szövetkezetről^(149–151.)

Vida István adatszolgáltató szerint:

„Nyáradon a mezőgazdasági termelőszövetkezet az 1950–51-es gazdasági évben alakult meg. Hogy mennyi taggal és mekkora földterületet használva? Arról nem maradtak fenn megbízható adatok. Az egységes földműves-szövetkezet – efsz (szlovák rövidítésben JRD) első elnöke Nagy Imre volt. Gyakorlatilag az egész falu felnőtt lakossága – nem éppen önkéntesen – belépett a szövetkezetbe, s bevitte földjeit és állatait is. Az elnöki poszton – Nagy Imre után – Mórocz Lajos, Sebő Ferenc és Horváth Géza váltotta egymást. Vida István már a Nyárad–Szapi EFSZ elnöke lett, hiszen a két szomszédos község 1972-ben társult 80 állandó munkással...”

A Dunaszerdahelyen kiadott Múzeumi Híradó 1984. évi számában az olvasható, hogy az egykori nagymegyeri járáshoz tartozott 18 helység közül – a regisztrálás dátumát tekintve – csak a 10. lett Nyárad. A regisztrációk dátumai természetesen nem egyeznek meg a szövetkezetek tényleges megalkakulási időpontjaival, és ez községünkre is vonatkozik. E forrásmű szerint a Nyáradi EFSZ regisztrációs dátuma: 1954. május 2.

A hét falu határát egyesítő Csilizköz EFSZ-t 1974. január 1-jével hozták létre Nyárad, Szap, Medve, Kulcsod, Balony, Radvány és Patas szövetkezeti tagjai. Az új, hatalmas mezőgazdasági termelőszövetkezet első elnökévé Halász Jánost választották, aki azt megelőzően a Patasi EFSZ elnöke volt. Őt 1990-ben Beringer Árpád mérnök váltotta fel.

A hivatalosan Poľnohospodárske Družstvo Medzičilizie v Radvani nevű, csilizradványi székhelyű mezőgazdasági termelőszövetkezet 1993-ban alakult át részvénytársasággá, és azóta dr. Bozsaki László agrármérnök vezetésével működik. A részvényesek vállalkozását igazgatóság irányítja. A nyáradi részleget 1996-ban Antal Gyula és Csicsay Lajos képviselte. 1993-tól a farmok önálló gazdasági egységekként működnek. A nyárad–szapi gazdasági egység vezetője Miklós Géza. Az 1995–96-os gazdasági évben a részvénytársaság 1120 hektáron gazdálkodott; 490 hektáron kukoricát, 310 hektáron búzát, 80 hektáron répát, 60 hektáron lucernát, valamint még

egyes területeken burgonyát és másféle kultúrnövényeket termesztett. A kertészet 6 hektáron működött, és azon belül volt egy hektáryi területű, termálvizes fűtésű üvegházuk is. Az AT-farm szarvasmarhák tenyésztésére szakosodott. Tenyészállatként 1995-ben Hollandiából 373 darab hasasüszőt vásároltak.

Az egykori közös művelésű mezőgazdasági területből mintegy 180 hektáryi földet vettek ki a magángazdálkodásra vállalkozók, vagyis 1996-ban ekkora területen folyt a farmerkedés. De ebből a nyáradiak csak kevéssel részesedtek.

A Csallóköz – Žitný ostrov nevű hetilap a Szlovák Statisztikai Hivatal adataiból válogatva adott Nyáradról szemlét 1997 februárjában. E szerint a község határa 1045 hektárt tett ki. Az átlagéletkor 38,2-re tehető. A lakosság nemzetiségi megoszlása: 575 magyar, 14 szlovák, egy cseh, romának senki sem vallotta magát. A lakosság aktív dolgozóinak száma: 281, ebből 117 a nő. A szövetkezeti tagok száma: 75. Sok az új ház, hiszen a nyáradi házak átlagos életkora 32,7 év.

A községfejlesztésekről^(152.)

Csiliznyárad állandóan fejlődik, az utóbbi időkben szemlátomást gyarapodik. 1980 végéig a következőkkel gyarapodott Nyárad. Befejeződött az óvodások napközi otthonának építése 1 millió 680 ezer korona értékben. Megvalósult a futballpálya és az öltöző áthelyezése 800 ezer koronát érően. Elkészült a község vízműhálózata 3250 méter hosszúságban 1 millió 750 ezer koronáért. Bekerítették a temetőt és parkolót építettek hozzá, ez 800 ezer koronát emésztett fel. Állami beruházásból elkészült 2850 méternyi hosszban a falu úthálózata pormentes változatban, 1 millió 330 ezer koronát felhasználva. Továbbá: megvalósult a villany- és a hangosbemondó-hálózat, valamint a közvilágítás újjáépítése, megépült a Patasi útban a kanális hídja.

1981 és 1985 közötti fejlesztések. A vízhálózat 1550 folyóméter hosszban bővült. Elkészült a helyi nemzeti bizottság adminisztrációs épülete (benne ülésterem, a polgári ügyek testületének díszterme, népi könyvtár, civilvédelmi raktár). Átalakították, modernizálták a művelődési otthon belsejét (központi fűtés, talajburkolat, külső betonozás). Parkosították a községet (ültetve 200 díszbokor és 800 rózsatő). A Földverem feltöltése, 10 építési telek kialakítása. Gyalogjárdák építése a főút mentén. A tanítólakásba bevezették a központi fűtést. Iskolai étterem létesült (külső tatarozás, a szennyvízhálózat átépítése). A régi hnb-épületet lebontották. A templomot bekerítették. Három buszmegálló-járdaszívet és váróhelyiséget építettek. A helyi kiskertések zöldségfelvásárló helyiséget építettek.

1986 és 1990 között beindították a háztartási hulladék elszállítását 200 darab szemétygyűjtő tartály ingyenes használatba adásával. Négyszáz darab erdei és díszfát ültettek. Fodrászműhelyt alakítottak ki a kultúrházban. Tetőszigetelés történt az iskolán, a tanítólakáson és a hnb épületén. Teljesen átfestették az óvoda épületét, az elhasználódott acélcsőves vízvezetékét kicserélték, a művelődési otthon szociális helyiségeit átépítették és konyharészt alakítottak ki. 1986-ban megvettek egy családi házat, és átalakították szolgáltatások házává. Megerősítették és portalanították a Balonyi utat. A

Nyárad és Patás közötti út alapjait megerősítették és portalanították. A Jednota-féle üzletet lebontották. Járdáépítés történt a temetőben 300, a faluban 700 méter hosszan. Járdaszakaszt építettek a Patasi útban. Az önszegélyes akcióban épült új élelmiszerboltot 1900 novemberében adták át.

Községfejlesztés 1991 elejétől 1994 végéig: 1991-ben megépült a halottasház, a ravatalozó (366 ezer korona). Járdák építése történt 800 folyóméteren (226 ezer korona). Vízvezeték bővítés a temetőben (30 ezer korona). Védőkorlátok kihelyezése a Bösi út mentén (10 ezer korona). Egyéb munkák a temetőben (két síremlék áthelyezése, Szini Sebő Alajos sírjának lefedése, feliratok felfrissítése, 10 ezer korona értékben).

Az 1992-es évben lebontották a régi tűzoltószertárt és helyette újat építettek (196 ezer korona). A Patasi úton 800 folyóméter járdáépítés történt (266 ezer korona). 500 db facsémétét ültettek ki. A községi hivatalt és a kultúrházat tapétázták. A színpad új függönyt kapott. Karbantartási munkák folytak az iskolában, az óvodában, a tornateremben. Gyomtalanítás és lomtalanítás folyt a faluban. Elvégezték a közterek és az útszegélyek karbantartását.

Az 1993. évi fejlesztések. A Patasi úton újraaszfaltoztak (606 ezer korona). Folytatták a járdáépítést a Patasi úton (120 ezer korona). Külső és belső tatarozást végeztek a templomban (116 ezer korona), részleges javítás történt a közvilágításban (szekrénycsőre, 10 db lámpatest és 5 db villanyoszlop áthelyezése, a hirdetőpult és a hangszóró javítása 108 ezer korona). Elkezdték a tanítólakás felújítását (45 ezer korona), elkészült a temetőkapu, hat darab pad, vasajtó a halottasházra (31 ezer korona). Vásároltak 60 darab szemétyűjtő tartályt és 2 nagy konténert (31 ezer korona). Likvidálták a szemétteltelepet és elszállították a háztartási hulladékot (121 ezer korona). És még számos kisebb-nagyobb fejlesztés valósult meg.

Az 1994-es év feladatainak megvalósítása. A gázművesítési tervek munkálatai (tervdokumentáció, magassági pontok, előleg I. etap REVIN, Gas-Mount, 447 ezer korona). A községi hivatal külső tatarozása: festés, terasz, járdák stb. (47 ezer korona). A hangtechnika bevezetése a temetőbe és a templomba (24 ezer korona). A háborúban elesett katonák emléktábláinak készíttetése (40 ezer korona). A telefonközpont alapjának elkészíttetése (5 ezer korona). A tanítólakás felújításának befejezése (25 ezer korona).

Az 1991 és 1994 közötti időszakban szociális gondoskodásra 67 ezer korona, személyszállításra 326 ezer korona, szűnyogirtásra 120 ezer korona fogyott el.

Az 1995-ös és az 1996-os évek megvalósult feladatai. Gázművesítés (földmunkák, fővezeték kiépítése, 207 db csatlakozó a háztartásokhoz, 4 millió 19 ezer korona). Gyalogjárda építése a nagykanális felett és felszíni vízelvezetés a Patasi úton (47 ezer korona). A telefonhálózat bővítése az egész falu területén (1996-ban 130 telefontulajdonos volt Nyáradon!). A villanyvilágítás javítása érdekében új transzformátorház megépítése, gázművesítés utáni tereprendezés. Csiliznyárad helytörténetének megírása...

Nyárad községi vezetői 1945 után^(153–155.)

Nyáradon az utolsó községi bírót Miklós Gábornak hívták. A front átvonulása után – hogy pontosan mikortól és meddig, arra nem emlékszik e helytörténet írója – nemsokára Vida Lajos lett a falu vezetője, sztarosztja néven. Az úgynevezett kisiskola (Szap felől érkezve, a Bős és Patas felé vezető útelágazásban állt) egyetlen termét kellett csak megtisztítani a beszállásolt katonák után, és azzal hosszú időre készen is lett Nyáradon az első község-háza. Ugyanis: az egykori „hadnagyok”, majd a községi bírók – így Miklós Gábor is – a saját házukban tartottak fenn egy szobát irodának.

Hogy Vida Lajos községvezetése után mikor és milyen személyi változások történtek, utólag nehéz lenne pontosítani. A lényeg, Nyáradra is szlovák férfiakat küldtek a község ügyeinek intézésére, ugyanakkor a boltba és a kocsmába szlovák nemzetiségű „správcák” (felügyelők) kerültek. A valóságban a közigazgatás vezetése helyett inkább a reszlovakizálás, a deportálás, a Magyarországra való áttelepítés (lásd a „fehérlevelesek”), a beszolgáltatás erőltetett szervezései képezték a szlovák nacionalisták legfőbb törekvéseit.

Az tény, hogy a Szlovák Nemzeti Tanács belügyi megbízottja 1945. április 7-én rendeletileg megtiltotta, hogy a magyarok által lakott területeken létrehozassanak helyi nemzeti bizottságokat. Emiatt a magyarok nem is alakíthatták meg közel öt éven át a helyi önkormányzati szervezeteiket. Így Nyáradon sem lehetett demokratikusan választani községi vezetőket.

A továbbiakban Bábits Nándorné (közismert néven: Babi) feljegyzésből tudható meg, hogy miként alakult a közigazgatás, és kik voltak annak a vezetői Nyáradon.

„1949 végéig kihelyezett szlovák nemzetiségű komisszárok irányították a falut politikailag és gazdaságilag egyaránt, és ezekben egyben mint végrehajtók is szerepeltek.

1950 januárjának elején alakult meg az önálló közigazgatás Nyáradon, helyi nemzeti bizottság – rövidítve: hnb – cím alatt. Addig a balonyi jegyzőséghez tartozott Nyárad község.

Az első hnb-elnök Vida Gábor lett. Az első választásra 1952-ben került sor, és akkor Sebő Gézát választották meg Nyárad hnb-elnökévé. Nem árt tudni, hogy a megválasztott hnb-elnökök posztjai tulajdonképpen tiszteletbeli tisztségek voltak. Közben, 1953-ig körzeti titkár volt Samu Vinez Aranyosról. Utána a nyáradi Végh Miklós következett 1954-ig.

1954-től a helyi nemzeti bizottságok fizetett titkárokat alkalmaztak, akik felelősek voltak a falvak fejlesztéséért, politikai irányításáért. A hnb-titkári posztot Nyáradon Sággy Lajos szapi lakos töltötte be 1958-ig. Utána Mucska József nyáradi lakos volt a hnb titkára 1963-ig. Őt Sebő Géza követte a hnb-titkárságban 1974-ig.

1974-ben Vida István lett Nyárad – azaz Topoľovec – hnb(azaz mnv – miestny národný výbor)-titkára. Az első, demokratikusan megválasztott polgármesteri posztra ugyancsak Vida István kapott bizalmat. Ez a bizalom fennállt 1996-ban is, hiszen az újabb polgármester-választás is Vida István győzelmét hozta.

A helyi nemzeti bizottsági elnökök, majd a titkárok nem végeztek adminisztrációs munkákat. Az irodai tevékenységet teljes mértékben a hnb önálló dolgozójaként a hivatalnoknő végezte.

Nyárad első hivatalnoknője Szabó Mária balonyi lakos volt 1950. január elsejétől 1953 novemberének végéig.

1953 decemberétől Bábits Aurélia (Bábits Nándorné) töltötte be a hivatalnoknői állást 1989. április 30-ig.

Csiliznyárad Önkormányzata 1996-ban

A közigazgatásilag a Dunaszerdahelyi járáshoz (okres Dunajská Streda) tartozó Nárád – Csiliznyárad nevű község Önkormányzatát 1994. november 19-től két jogi személy – a polgármester és a képviselő-testület – alkotja. A polgármester: Vida István (1974-től a helyi nemzeti bizottság elnöke volt; 1990. november 23–24-től polgármester; 1994. november 18–19-én újra megválasztva).

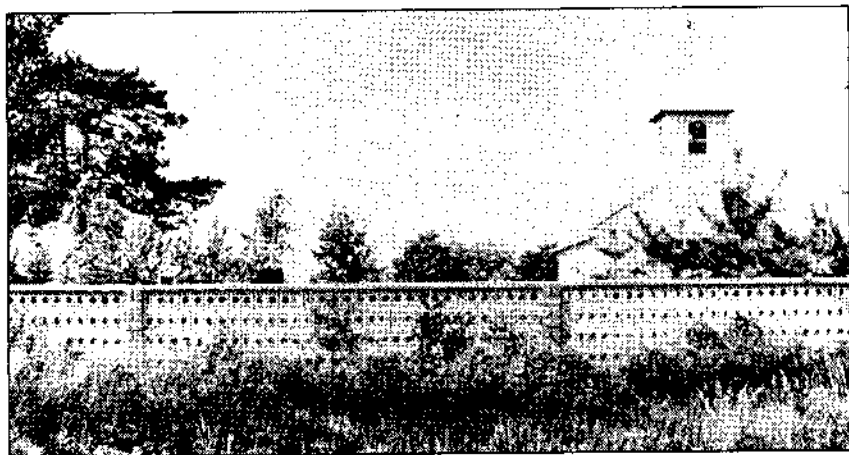
Képviselők: Csicsay Vilmos, Derzsi Péter, Fekete Erzsébet mérnök, Horváth István, Hölgye Gáspár, Illés Imre, Miklós Gábor mérnök, a tudományok kandidátusa, Miklós István, Dr. Mórocz Erzsébet gyógyszerész, Nagy Tibor, Rózsa Barnabás és Végh Gyula mérnök, alpolgármester. Adminisztrátor: Sándor Adél. Nyárad postai irányítószáma: 930 06. A községháza telefonszáma: 998 202.

Régi Nyárad – régi nyáradiak^(156-157.)

AZOK MÁR JOBBÁRA NEM IS ÉLTEK 1997-BEN, AKIK A FÉNYKÉPEZÉS IDEJÉN
LAKTÁK EZEKET A HÁZAKAT

A TEMETŐ KÜLLEME IS MEGÚJULT 1997-RE, CSAK ÉPPEN EZEN FELVÉTEL ÓTA IGEN SOK NYÁRADI
TÉRT IDE VÉGLEG MEGPIHENNI

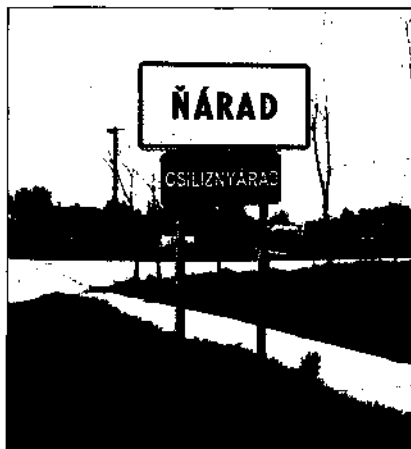
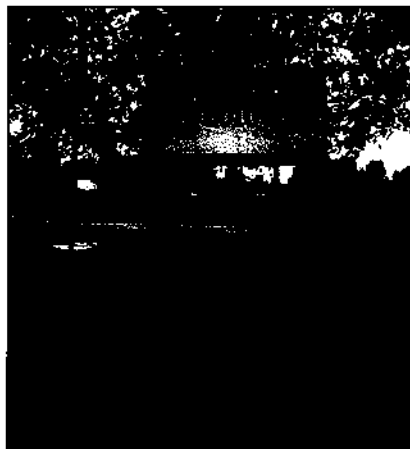
A KÉP KB. 1960-BAN KÉSZÜLT. ÁLLNAK, BALRÓL JOBBRA: MIKLÓS ISTVÁN, CSICSAY MIHÁLY, VÉGH ANDRÁS, SEBŐ FERENC, EGY GYÓRI FIÚ, HÓLGYE FERENC, HÁRMAN GYÓRIEK. HÁTTERBEN BARNA CSICSAY MIKLÓS, ID. VÉGH BENEDEK ÉS VÉGH FERENC. GUGGOLNAK: GYÓRIEK

ARANYLAKODALMASOK. KETTŐS 50. HÁZASSÁGI ÉVFORDULÓN KÉSZÜLT A FELVÉTEL. ÜLNEK, BALRÓL JOBBRA: VÉGH GYULA ÉS FELESÉGE, SZÜL. PATASSY ERZSÉBET; PATASSY GYULA ÉS FELESÉGE, SZÜL. PETŐCZ ZSÓFIA

Nyárad – képekben^(158–160.)

A HELYTÖRTÉNET ELSŐ KÉPEI A HELYSÉGNÉV VÁLTOZÁSAIT MUTATJÁK

NYÁRAD JOBBÁGYFALU CÍMERES PECSÉTJE
(FOTÓZÁS UTÁNI KINAGYÍTÁSBAN.)
EGY 1700-AS ÉVEK VÉGÉN KELTEZETT
OKIRATON MARADT FENN A GYŐR MEGYEI
LEVÉLTÁRBAN

NYÁRAD NEMESKÖZSÉG CÍMERES PECSÉTJE
(VALÓSZÍNŰLEG UGYANCSAK AZ 1700-AS ÉVEK
VÉGÉRŐL.) EREDETIFE A MAGYAR ORSZÁGOS
LEVÉLTÁRBAN, BUDAPESTEN TALÁLHATÓ
(EZ IS FOTÓZÁS UTÁNI KINAGYÍTÁS.)

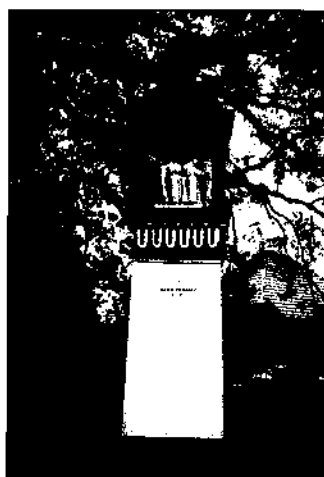
BŐS FELŐL ÉRKEZVE, NYÁRAD ELSŐ HÁZAI
ELŐTT, A NAGYKANÁLIS PARTJÁN EZ A TÁBLA
TŰNIK FEL. AZT JELZI, HOGY ŽITNÝ OSTROV,
AZAZ CSALLÓKÖZ TERMÉSZETVÉDELMI
TERÜLETÉRE LÉPETT AZ ÉRKEZŐ

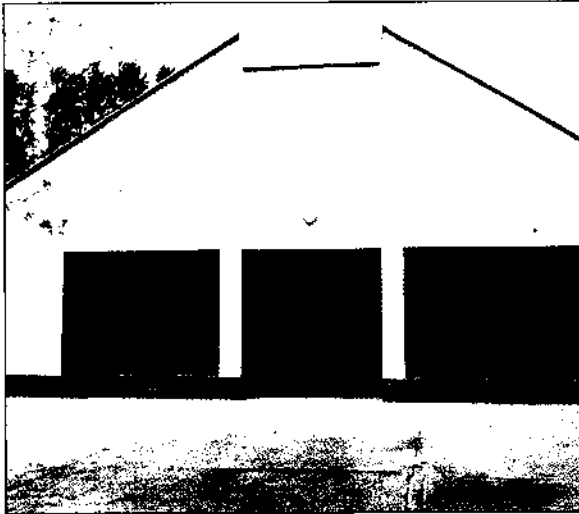
TALÁN EZ NYÁRAD LEGRÉGIBB KEGYELETI
TÁRGYA. A FALUBÓL BŐS FELÉ TÁVOZÓK SZENT
JÁNOS LÁNCOKKAL KÖRÜLVETT EMLÉKSZOBÁRA
VETHETIK BÚCSÚPILLANTÁSUKAT, ILLETVE EZ A
KÉPZŐMŰVÉSZETI ALKOTÁS FOGADJA
AZ ÉRKEZŐKET

AKI NYÁRADRÓL SZAP (ENYHÉN JOBBRA) VAGY BALONY
(BALRA) IRÁNYÁBA AKART TÁVOZNI, A DÓGHÉL NEVŰ
FALURÉSZBEN, EZEN ÚTELÁGAZÁSNÁL EGY KÖKERESZT
ELŐTT KELLETT UTAT VÁLASZTANIA. HAJDANÁN,
E KERESZT KÖRNYÉKÉT KÖRÜLÁLLVA LITÁNIÁZTAK
ŐSZSEL A NYÁRADIÁK

A MÁJUS ESTI LITÁNIÁKAT ENNÉL
A SZŰZ MÁRIA-KÉPNÉL TARTOTTÁK –
MÉG A TEMPLOMSZENTELÉS ELŐTTI
IDŐKBEN – A NYÁRADIÁK

A NYÁRADI TEMETŐBE BELÉPVE, ELSŐKÉNT A KÍVÜL,
BELÜL MODERN RAVATALOZÓ TŰNIK A LÁTOGATÓ SZEME ELÉ

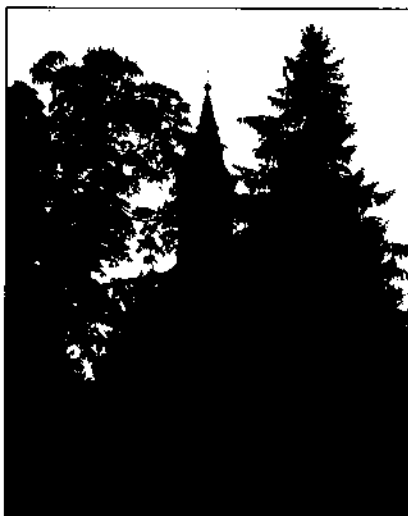
A TEMETŐ KÖZEPÉN ÁLL
A MINDENKI KERESZTJE

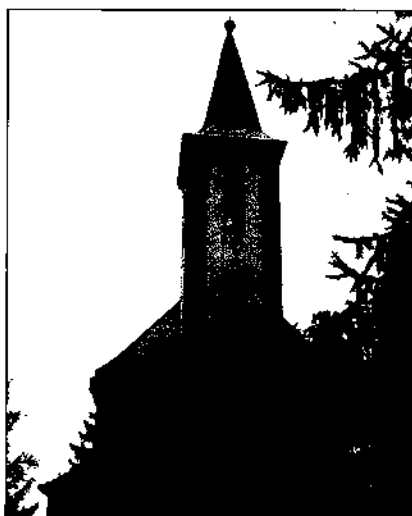
NYÁRAD POLGÁRAI MINDIG KELLŐ KEGYELETTEL
ADÓZTAK HŐSI HALOTTAIKNAK. A BEJÁRAT
FELŐL ELSŐKÉNT A KÉT VILÁGHÁBORÚBAN
ELESETT NYÁRADIÁK EMLÉKMŰVÉT LÁTHATJA
A TEMETŐBE ÉRKEZŐ

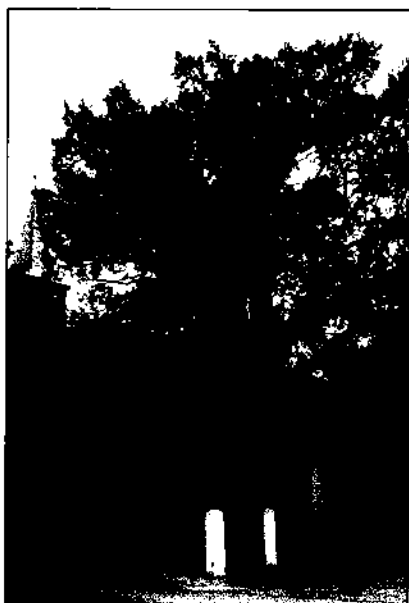
A JÓKAI-HŐS, AKŐSZÍVŐ EMBER FIA,
SZÜLETETT SZINI SEBŐ ALAJOS SÍREMLÉKÉRE
A MINDENKI KERESZTJE MÖGÖTT TALÁL RÁ
A TÖRTÉNELMI EMLÉKHELYET FELKERESNI
SZÁNDÉKOZÓ

A TEMPLOM HOMLOKZATA TÁVOLABBRÓL....

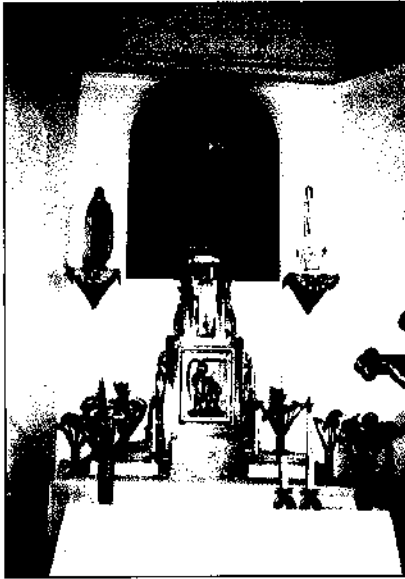
... ÉS KÖZELRŐL.

A TEMPLOM – KISSÉ BAL FELŐL NÉZVE

A RÉGI MÁRIA-KÉP A TEMPLOMBAN.
EREDETILEG A DÓGHELI NAGYISKOLÁBAN ÁLLT
(A LÁTHATÓ KERET NÉLKÜL)

AZ OLTÁRKÉP

VIDA ISTVÁN POLGÁRMESTER ÉS BENKOCZ
GÁBOR PLÉBÁNOS VÁRJA
A TEMPLOMSZENTELÉSRE ÉRKEZŐ EGYHÁZI ÉS
VILÁGI SZEMÉLYEKET

A NYÁRADI TEMPLOM BELÜLRŐL

CSILIZNYÁRAD FELÚJÍTOTT TEMPLOMÁT MEGÁLDOTTA ÉS SZENTMISÉT CELEBRÁLT –
DR. PÁPAI LAJOS MEGYÉSPÜSPÖK MEGBÍZÁSÁBÓL – HORVÁTH GEZA PRÉPOSTKANONOK

SZENTMISÉT MOND ZSIDÓ JÁNOS ESPERES, A DUNASZERDAHELYI ESPERESI KERÜLET VEZETŐJE,
A BALONYI PLÉBÁNIA EGYHÁZI ELŐLJÁRÓJA. SEGÉDKEZIK: BENKOC S GÁBOR PLÉBÁNOS

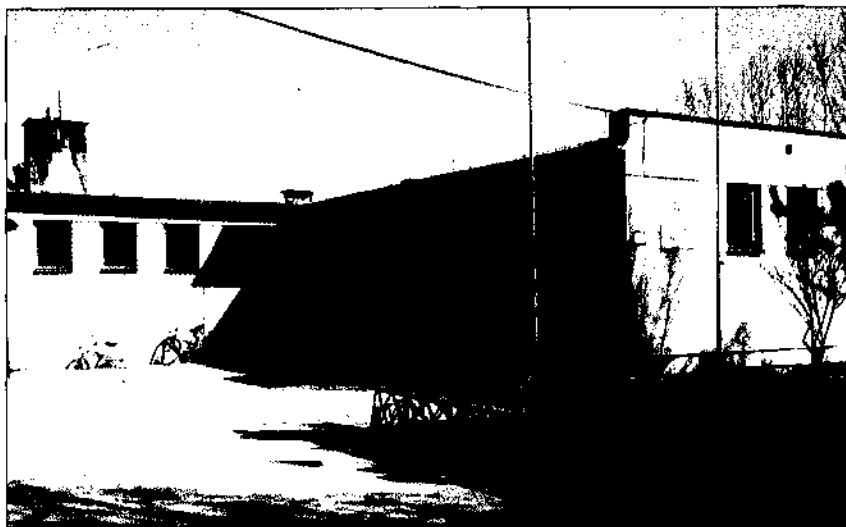
NYÁRAD – CSILIZNYÁRAD KÖZSÉGI HIVATALÁNAK ÉPÜLETE

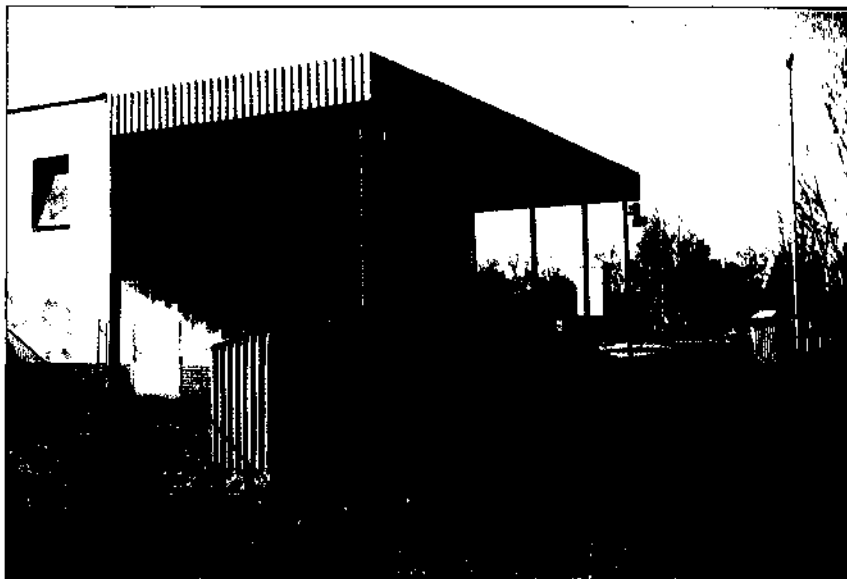
A NYÁRADI MŰVELŐDÉSI OTTHON

AZ ALAPISKOLA

AZ ÓVODA

A NYÁRADI SPORTTELEP LÁTKÉPEI

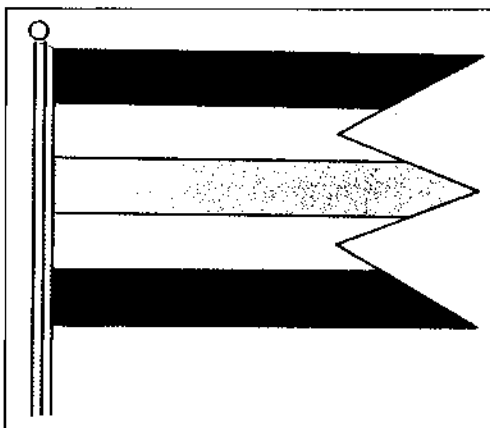
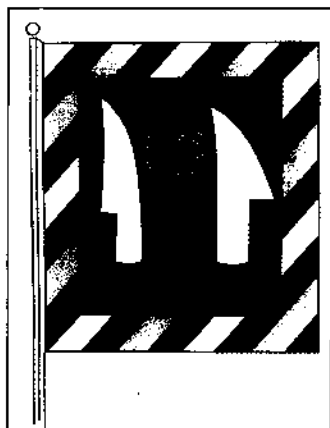
EGY RÉGEBBI UTCASOR: SZAPI ÚTI HÁZAK

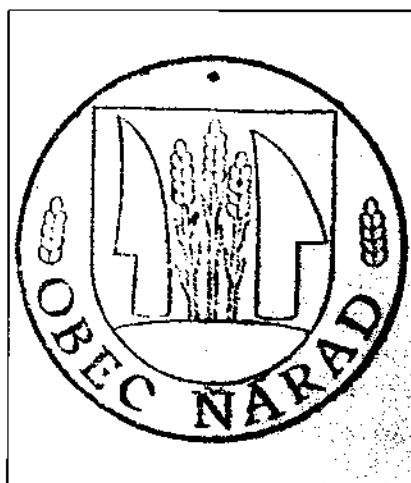
EGY ÚJABB TELEPÜLÉS: A PATASI ÚTI HÁZAK. KI GONDOLTA VOLNA, HOGY A FÖLDVEREM
(EGY MOCSARAS TÓ) HELYÉN ILYEN SZÉP LAKÓHÁZAK ÁLLNAK 1997-BEN?

CSILIZNYÁRAD KÖZSÉG ÚJ SZIMBÓLUMOKAT KAPOTT 1997-BEN. A KÖZSÉG ÚJ CÍMERÉT AZ 1700-AS
ÉVEK VÉGÉN LÉTEZETT CÍMERES PECSÉT ALAPJÁN TERVEZTEK MEG ÉS ENGEDÉLYEZTEK

NYÁRAD KÖZSÉG 1997-BEN HATÁLYBA LÉPETT SZIMBÓLUMAI
A BAL OLDALI KÉPEN AZ ÖSSZEVONT,
ZÁSZLÓBÓL ÉS CÍMERBŐL ÁLLÓ, POLGÁRMESTERI JELKÉP LÁTHATÓ.
A JOBB OLDALI KÉP A FALUZÁSZLÓT MUTATJA

CSILIZNYÁRAD KÖZSÉG – OBEC NÁRAD – 1997-BEN HATÁLYBA LÉPTETETT CÍMERES PECSÉTJEI

Forrásmunkák

*(A forrásmunkák számait lásd a fejezetcímek után kissé megemelten,
zárójelben)*

1. Végh Ferenc: A szerző bevezetője
2. Varga Imre: Szülőföldem, Csallóköz
3. A térkép a Győr szabad királyi város és vármegye című monográfia melléklete
4. Fodor István: Finnugor vagy török-bolgár? (História, a Magyar Történelmi Társulat folyóirata. VIII. évfolyam, 1. szám. Budapest, 1986.)
5. Váczy Péter: Etelköz (História, VII. évf. 4. szám, Budapest, 1985.)
6. Potó János: A honfoglalás vitatott kérdései. Interjú Győrffy Györggyel, a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének tudományos tanácsadójával (História, VIII. évf. 1. szám. Budapest, 1986.)
7. László Gyula: A honfoglaló magyar nép története
8. Biborban született. Konstantinos bizánci császár: A birodalom kormányzásáról
9. Makkai László: Csallóköz településtörténeti vázlata
10. Makkai László: Védelmi vonalak a nyugati végeken (Térkép)
11. A nyugati határvédelemről és a csallóközi településekről (A Hadtörténeti Közlemények kiadatlan kéziratából)
12. Győr várostörténeti tanulmányai: Árpád fejedelem törzse és Győr
13. Dr. Lengyel Alfréd: Pusztult falvak, eltűnt helynevek Győr megyében. 1000–1711
14. Győrffy György: Győrvármegye kialakulása (Térkép)
15. Győrffy György: Győrvármegye birtokviszonyai a XIII. század végén (Térkép)
16. Varga Imre: Szülőföldem, Csallóköz (Térkép a Csallóköz településtörténetéhez)
17. Győrffy György: Győrvármegye a XIV. század elejéig (Térkép)
18. Győrffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza
19. Oklevél a Codex Diplomaticus Patriusból
20. Dr. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában
21. Lajtafalvy Levéltár
22. Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára
23. Gyalay Mihály: Magyar igazgatástörténeti helységlexikon
24. Csallóközi Múzeum. Múzeumi Híradó, 51/82. Marczell Béla gyűjtése: Vida Simonné, Végh Katalin adatközlései
25. Dr. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Győr vármegye
26. Csicsay Mihály: Adatközlő-visszaemlékezések

27. Vályi András: Magyar országnak leírása (Buda, 1799)
28. Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára (Pest, 1851)
29. Fehér Ipoly: Győr megye és város leírása (Budapest, 1874)
30. Dr. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Győr vármegye
31. Makkai László: Csallóköz településtörténeti vázlata
32. Csallóközi Múzeum. Múzeumi Híradó, 51/82. Marczell Béla gyűjtése: Nagyné Horváth Aranka adatközlései
33. Csallóközi Múzeum. Múzeumi Híradó, 51/82. Marczell Béla gyűjtése: Vida Simonné, Végh Katalin adatközlései
34. Végh Ferenc: A szerző észrevételei
35. Dr. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Győr vármegye
36. Csicsay Mihály: Adatközlő-visszaemlékezések
37. Miklós Dénes: Adatközlő-visszaemlékezés
38. Győr Megyei Levéltár: Portális összeírások a XVI. századból
39. Gecsényi Lajos: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái. 1580–1616
40. Gecsényi Lajos: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái. II. kötet. 1617–1626
41. Végh Ferenc: A szerző okfejtése
42. Győr Megyei Levéltár: Összeírási és statisztikai adatok a XVII–XVIII. századból
43. Villányi Szaniszló: A bakonybéli apát feljegyzései
44. Felhő Ibolya: Az úrbéres viszonyok Magyarországon, Mária Terézia korában
45. Győr Megyei Levéltár: Nyáradi oklevél 1782-ből
46. Végh Ferenc: Az oklevél magyarázata, kiegészítése
47. Egy 1782. december 20-án keltezett oklevél hitelesítő pecsétlenyomata. Nyárad jobbágyfalu címeres pecsétjét a szerző a Győr Megyei Levéltárban kutatta fel
48. Nyárad nemesközség címeres pecsétlenyomatát a Magyar Országos Levéltárban kutatta fel a szerző
49. Néma Sándor: Községek, pecsétek
50. Végh Ferenc: A szerző bevezetője
51. Dr. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Győr vármegye
52. Dr. Lengyel Alfréd: Győr vármegye nemesség-vizsgálatai és az 1725. évi investíció (Mosonmagyaróvár, 1942)
53. Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedéki táblákkal
54. Kempelen Béla: Magyar nemes családok
55. Fényes Elek: Komárom vármegye
56. Dr. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Pozsony vármegye
57. Jókai Mór: A köszívű ember fiai
58. Gracza György: A szabadságharc csatái. 1848–1849
59. Végh Ferenc: A szerző ismertetése és felhívása

60. Nemeskürty István: Kik érted haltak szent Világszabadság! A negyvennyolcas honvéd hadsereg katonaforradalmárai
61. Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban. 1848–49
62. Pataki Imre: A Magyar Köztársaság Nagykövetsége katonai és légügyi attaséjának levele Pozsonyból Vida Istvánhoz, Csiliznyárad polgármesteréhez
63. Dr. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Győr vármegye
64. Győr Megyei Levéltár: A Tó-Sziget-Csilizköz járás térképe
65. Dr. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Győr vármegye
66. Müller Ignác: Magyarország térképéről (1769)
67. Az Osztrák–Magyar Monarchia helytartótanácsának 1862. évi rendelete
68. Csilizköz térképe a szabályozott Dunával
69. Csicsay Mihály: Az adatszolgáltató visszaemlékezései
70. Komárom vármegye 1640. és 1657. évi árvízvédelmi rendelete
71. Az Országos Építészeti Igazgatóság 1823. évi rendelete
72. A Csallóközi Vízsabályozási Társulat adatai alapján
73. Fehér Ipoly: Győr vármegye és város egyetemes leírása
74. Az Alsó-csallóközi és Csilizközi Ármentesítő Társulat adatai
75. Végh Ferenc: A szerző kiegészítése és a Nagykanális építésének ismertetése
76. Csicsay Mihály: Adatszolgáltató visszaemlékezései
77. Végh Ferenc: A szerző kiegészítései
78. Varga Imre: Szülőföldem, Csallóköz
79. Csicsay Alajos: Adatszolgáltató-visszaemlékezések
80. Végh Ferenc: A szerző visszaemlékezései
81. Csicsay Alajos: Adatszolgáltató-visszaemlékezések
82. Végh Ferenc: A szerző visszaemlékezései
83. Végh Ferenc: A szerző visszaemlékezései
84. Végh Ferenc: A szerző bevezetője
85. A balonyi plébánia anyakönyvi adatai
86. Csicsay Mihály: Adatszolgáltató-visszaemlékezések
87. Lendvay István: Adatszolgáltató visszaemlékezések
88. Végh Ferenc: A szerző visszaemlékezései
89. Marczell Béla: A Csilizköz lakói. Csiliznyárad (Múzeumi Híradó)
90. Vida Simonné–Végh Katalin: Visszaemlékezések
91. Csicsay Mihály: Adatszolgáltató visszaemlékezések
92. Dr. Markos János: Négy falu élete számokban (Győri Szemle, 1939)
93. Sebő Ferenc: Adatközlő-visszaemlékezések
94. Lendvay István: Adatszolgáltató-visszaemlékezések
95. Dr. Komlóssy Ferenc: Az Esztergom főegyházmegyei római katolikus iskolák története (Esztergom, 1896)
96. Csatár István és Ölvedi János: A visszatért Felvidék adattára

97. A balonyi plébánia anyakönyvi adatai
98. Csicsay Mihály: Adatszolgáltató-visszaemlékezések
99. Csicsay Alajos: Adatszolgáltató-visszaemlékezések
100. Sebő Mária: Adatszolgáltató-visszaemlékezések
101. Bodó Ilona: Adatszolgáltató-visszaemlékezések
102. Baráth Márta és Nagy Éva óvónők visszaemlékezései
103. A nyáradi óvodakronika bejegyzései
104. Söveges Dávid O. S. B.: Fejezetek a lelkiiség történetéből (Szent Gellért Hittudományi Főiskola, Pannonhalma, 1993)
105. A balonyi plébánia egyházlátogatási jegyzőkönyvei
106. Dr. Komlósi Ferenc: Az Esztergom főegyházmegyei római katolikus iskolák története
107. Huszár István: A bőszi templom, plébánia és plébánosok története; úgyszintén a plébánián és a községben előfordult nevezetesebb események rövid foglalata
108. Dr. Jantausek Pál: Főpásztori levél Nagyszombatból
109. Bohuss Rezső: Plébánosi feljegyzések Bősön
110. Dr. Csiba Ferenc: Plébánosi feljegyzések Bősön
111. A balonyi plébánián megkereszteltek anyakönyve
112. Csicsay Mihály: Adatszolgáltató-visszaemlékezések
113. Végh Ferenc: A szerző bevezető visszaemlékezései
114. Csicsay Mihály: Adatszolgáltató-visszaemlékezések
115. A Győri Hírlap 1939. szeptember 12-i száma alapján
116. A Győri Hírlap 1939. szeptember 19-i száma alapján
117. Végh Ferenc: A szerző visszaemlékezései
118. A Kisalföld 1996. május 4-i száma alapján
119. Horváth Géza: A prépost-kanonok úr tájékoztatása alapján
120. Benkocs Gábor: A balonyi plébános tájékoztatása alapján
121. Végh Ferenc: A szerző bevezetője
122. Kúr Géza: A Komáromi Református Egyházmegye
123. A Pápai Református Főiskola levéltári dokumentumai
124. Thury Etele: A Dunántúli Református Egyházkerület története
125. Csekes Béláné: Szapi krónika
126. Dr. Komlóssy Ferenc: Az Esztergom főegyházmegyei római katolikus iskolák története
127. Miklós Endre: Adatszolgáltató-visszaemlékezések Szapról
128. Végh Ferenc: Új papnő Szapon
129. Végh Ferenc: A szerző visszaemlékezései
130. Csicsay Alajos: Adatszolgáltató levele alapján
131. Végh Ferenc: A szerző bevezetője, visszaemlékezései
132. Dr. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Győr vármegye

133. Marczell Béla: Múzeumi Híradó. Csilizköz lakói. Csiliznyárad
134. Csicsay Mihály: Adatszolgáltató levele alapján
135. Vida Simonné, Végh Katalin: Visszaemlékezések
136. Végh Ferenc: A szerző visszaemlékezései
137. Csicsay Alajos: Adatszolgáltató levele alapján
138. Czérna Lajos: Hangszalagra mondott visszaemlékezés
139. Végh Benedek: Hangszalagra mondott visszaemlékezés
140. Végh Ferenc: A szerző visszaemlékezései
141. Vida István: Feljegyzések és visszaemlékezések
142. Csallóköz – Žitný ostrov: Sporttudósítások
143. Végh Ferenc: A szerző visszaemlékezései
144. Győr Megyei Levéltár: Szabályrendelet Nyárad község tűzrendészetéről
145. Csicsay Mihály: Adatszolgáltató levele alapján
146. Sebő Ferenc: Hangszalagra mondott visszaemlékezés
147. Végh Ferenc: A szerző visszaemlékezése
148. Sándor Adél: A nyáradi polgármesteri hivatal adminisztrátornőjétől adatszolgáltatás
149. Vida István: A nyáradi polgármester adatszolgáltatása
150. Múzeumi Híradó 1984. évi száma alapján
151. Csallóköz – Žitný ostrov: 1997. februári száma alapján
152. Vida István: A nyáradi polgármester adatszolgáltatása
153. Végh Ferenc: A szerző visszaemlékezései
154. Bábits Nándorné: Visszaemlékező adatszolgáltatások
155. Sándor Adél: A nyáradi polgármesteri hivatal adminisztrátornőjétől adatszolgáltatás
156. Végh Ferenc: A szerző visszaemlékezése
157. Vida István: A nyáradi polgármester adatszolgáltatása
158. Végh Ferenc: Képalírások
159. Végh Ferenc: A szerző színes fényképfelvételei
160. Ismeretlen fotósok archív felvételeiről készített fotóreprodukciókat Nagy István győri fényképész-mester

Tartalom

Hol található Csiliznyárad?	5
A honfoglalástól Tunyog	7
Nyárad elődje: Tunyog	15
A helységnévről: Nyaradtól Csiliznyáradig	22
Monográfiák Nyáradról	24
Nyáradiak hiedelmei Nyáradról	27
Régi idők krónikája	31
Úrbéres viszonyok Mária Terézia korában	34
Nyárad bemutatkozik	36
Nyárad címeres pecsétjeiről	38
Nemzetségek, családok, leszármazások	39
Párbaj a csatatéren	45
Győr vármegye közigazgatási felosztása	52
A Duna meghatározó szerepéről	55
Gátszakítások, örvények, tavak, laposok	56
Vízszabályozás, ármentesítés	61
A nyáradi határ dűlőnevei	65
Nyárad növényvilágáról	68
Nyárad állatvilágáról	74
Lakó- és gazdasági épületek	82
Nyáradi foglalkozások	91
Aratás, takarodás, masinázás	102
Csilizköz, 1939-ből nézve	109
Elhurcolt leventékből frontharcos katonák	115
A kitelepítésről	124
Az iskoláról	129
Az óvodáról	137
A nyáradi katolikusokról	145

A csiliznyáradi templomról	159
A nyáradi reformátusokról	168
A zsidókról	181
Nyárad népi hagyományairól	184
Játékok, mondókák – nyáradiasan.....	197
Nyárad sportjáról.....	208
A temetőről.....	218
A tűzoltókról.....	220
Színjátszás és kulturális élet.....	226
Minden tizennegyedik nyáradi diplomás!.....	231
A mezőgazdasági szövetkezetről.....	233
A községfejlesztésekről	235
Nyárad község vezetői 1945 után	238
Csiliznyárad Önkormányzata 1996-ban	240
Régi Nyárad – régi nyáradiak	241
Nyárad képekben.....	243
Forrásmunkák	255

**KIADTA / NYÁRAD KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA 1997-BEN
FELELŐS SZERKESZTŐ / VÉGH FERENC
NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS / NAP KIADÓ – DUNASZERDAHELY
NYOMTA / VALEUR KFT., NAGYMEGYER**

ISBN 80-85509-61-x